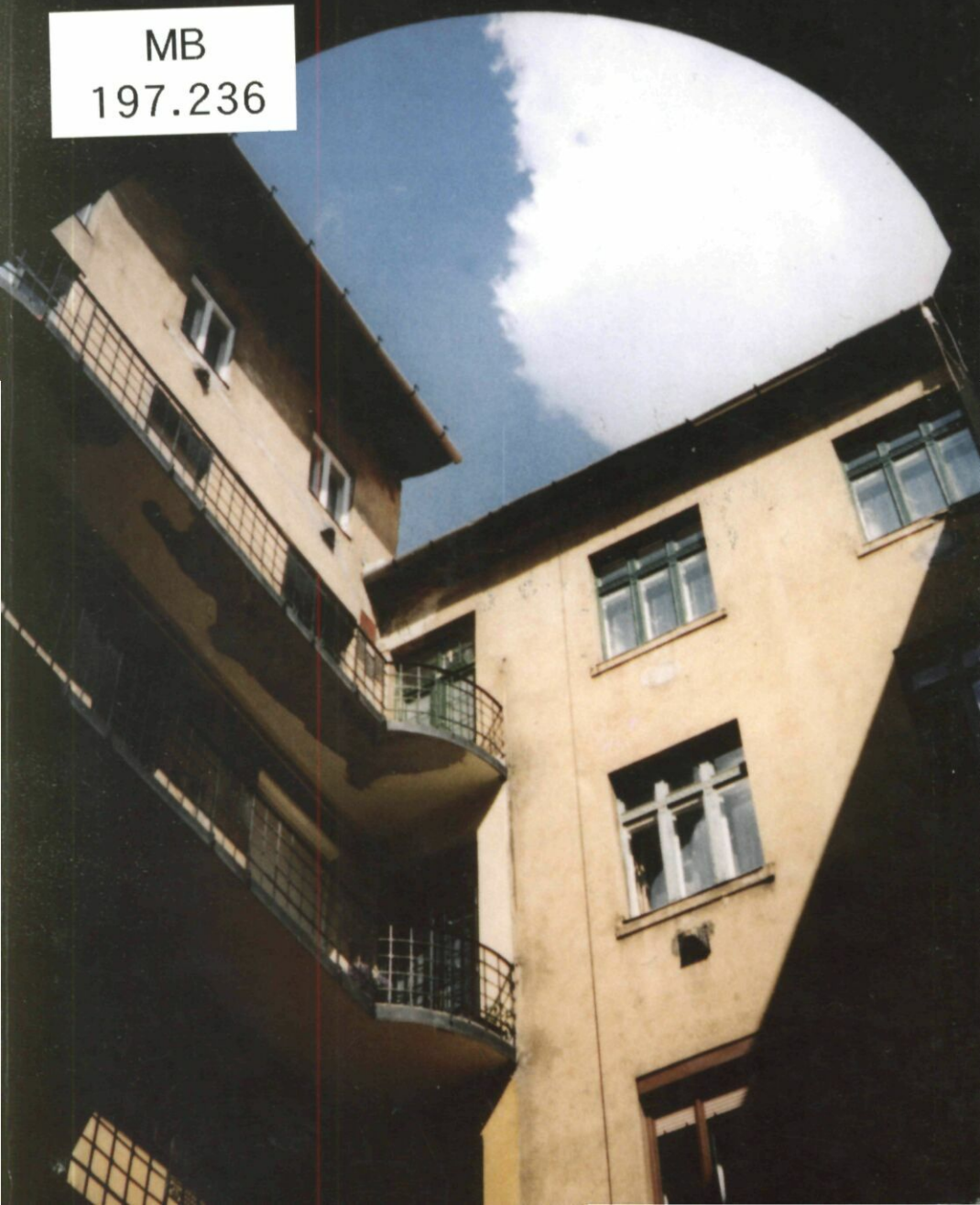

Koppány Zsolt

AZ ÖREG TÖLGY ÉS VASTAG ÁGA

MB

197.236

KOPPÁNY ZSOLT

AZ ÖREG TÖLGY ÉS VASTAG ÁGA

Esszék, recenziók, kritikai esszék (2002-2004)

A reprodukciók kivételével a borítón és a belíveken a szerző felvételei láthatók.

Az író fotóját Makovics János készítette.

Kiadó és nyomda:
BIRÓ family Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft. 1046 Budapest, Nádor u. 26.
Budapest, 2004

TARTALOM

Az ördöglovas

Üvegkazlak a Széna téren

Albumokba zárt városmúlt *(Budapest - az ikerfőváros; A magyar filmplakát aranykora: Ma már csak emlék?)*

B-betűsök méltánytalansága? *(Báger Gusztáv, Banos János, Balázs F. Attila, Batári Gábor, Barna T. Attila, Bakonyi István)*

A drámaíró hattyúdala? *(Hubay Miklós: Elnémulás)*

Álmodni az igazságot *(Beney Zsuzsa, Fodor Ákos, Takács Tibor, Bartis Ferenc, Gyertyán Ervin, Börcsök Mária, Tornai József, Kopátsy Sándor, Váradi Péter, László Zsolt, Bárány Tamás)*

Egy polgár esszéisztikája *(Márai Sándor: Írók, költők, irodalom)*

A Holokauszt árnyékában *(Garami Erzsébet, Krämer Mária, Krämer Zsuzsa, Győry György, Pauk Anna, Vincze István)*

A tudás szelídségének apoteózisa *(Szerb Antal: Mindig lesznek sárkányok; A kétarcú hallgatás)*

Az öreg tölgy és vastag ága *(Kopátsy Sándor, Szabó Illés, Sheumel Alexander Katz, Beke Kata, „Mindenből költészet lesz és csend...”)*

Monográfiák *(Tolcsvay Nagy Gábor: Pilinszky János)*

Labirintus *(Ország Lili)*

„Szebb az emlék mint az élet” *(Szép Ernő)*

Apokrifok prózaköltője *(Major Ottó)*

Remember! - 1944-2004 *(A Holokauszt rekviemje - Mezei András tényversei)*

A csíralét transzcendenciája *(Kátay Judit - 1964-1988)*

Genetika és predesztináció *(Czeizel Endre, Máté Imre, Makkai Ádám, Tolvaly Ferenc, Makovics János, Bálint József)*

A harmadik *(Vesztőhely és menedék - fiatal írók antológiája)*

Hangnyomok, zörejek, dalok *(Kosztolányi Dezsőné, Falcsik Mari, Kalász Márton, Filip Tamás, P. Papp Zoltán, Kaiser László, Bíró József, Merényi Krisztián)*

A metamorfózis állandósulása *(Turczy István: Hívásra szól a csönd)*

Délvidék, Amerika, Vár Ucca *(Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett)*

A melankólia diszkrét bája *(V. Kőszeghy Gabriella szoborálma)*

A szerző eddig megjelent művei

Ez a könyv többek közt egy katolikus író főhajtása a Holokauszt hatmillió áldozata előtt. És vigasztalást próbál nyújtani a túlélőknek, reményt a hozzátartozóknak, hogy a közel hatszázezer magyar „égő áldozat” emléke addig él, amíg a magyarság.

Az ördöglovas

Sándor Móric gróf, az ördöglovas fényes paripáján vágtazik Budavár kaeskaríngóin és lépcsőin. Anakronisztikus látvány, ahogy luxusautók közt kavirnyázik. Elszégyelli magát, húz a gyeplőn, hazatér. De álljt! kiált a hatalom. Örök vizslatják. Főleg a lovat. Négy lábát. Gróf Sándor Móric napi vágója után rongyba bugyolálják lova patáit. Kényesen ragyog régi palotája! Az igaz, hogy a dualizmus fölbomlása, IV. Károly (az utolsó) apostoli magyar király eltávolítása után, a mindenkori magyar miniszterelnök székel a Sándor-palotában, hivatalával együtt. Igaz, hogy itt lett öngyilkos Gróf Teleki Pál. De államelnök sohasem lakott itt, se magányosan, se hivatalával! Igaz, hogy a minisztériumok a Várban fungáltak, de jaj, jött a második világháború, és minden, ami politika, leköltözött Pestre. Szépen, fokozatosan pedig felköltözött a kultúra. Ma már itt van a Nemzeti Galéria, a Nemzeti Táncszínház, egy rakás múzeum, nem is szólva az Országos Széchényi Könyvtárról. És még mennyi kultúra fog ideköltözni! Ebbe a színes televénybe, mint gyémántgyűrűbe a csiszolt üvegdarab, beékelődött a politika. Visszatért. Ébredve csipkerózsika-álmából. Nagy fekete autót, állig fölfegyverzett embereket kell majd jó messze kikerülni, néz is majd a turista nagyokat. De mégis, hogy került a csizma az asztalra? Orbán Viktor és kormánya újította föl a Sándor-palotát, talán rosszul értelmezve a nosztalgia. De okát is tudni kell. A volt miniszterelnök a Kossuth Lajos téren tündöklő, volt Curiát szánta a miniszterelnökségnek. Az ötlet remek volt, csak hát mi lesz a Néprajzi Múzeummal? Nagy volt akkoriban a ríkoltozás! Ma már minden csendes. A legfőbb bírósági kéri vissza a házat, jogosan, kontinuuus mozdulattal. Mert itt kell működnie a Legfelsőbb Bíróságnak. Mi lesz a Múzeummal? Maga a legfelsőbb bírósági is fejtegette: nem odavaló. Mondjuk ki: helye lesz, lehet a Várban, de akár az építés alatt álló Hagyományok Házában is.

Kétségbeesett levelet írtam a Köztársasági Elnök úrnak. Hogy ne! Ne költözzön a kultúra közepibe! Kádárista-ízű főosztálya (Társadalompolitikai) válaszolt. Így döntött a Parlament! (Medgyessy miniszterelnöknél is dönteni akartak. Hiába. Se lakásából nem költözött ki, sem a Palotába nem költözött be.) Vagyis hiába a Parlament, ha a Köztársaság elnöke úgy dönt, hogy nem vonul luxuspalotába, akkor arra még az EU sem kényszerítheti. Aggódó levél Ráday Mihályhoz. Mint a Városvédő Egyesület elnöke válaszában megnyugtatót a végső döntés előtt. Senki sem költözik a Sándor-palotába, mert reformkori múzeum lesz belőle. Nagy volt a kő, mely leesett arról a bizonyosról. Aztán egy szép napon háromtagú bizottságban láttam őt tévéhíradásban, ahol rábólintott: - Legyen! Fiat! A közös akarat? Vagy az elnök úr akarata?

Nem elnöki irányítású országokban ezen közjogi méltóságok nem laknak elnöki palotákban. Más a helyzet Bush, Chirac, Putyin háza táján. De ki törődik ezzel? És miért nem? Az eredetileg havonta látogatható épületet már csak évente egyszer lehet bejárni. Ha. Az Országházat, mely építészetileg és politikailag is grandiózusabb, számtalanszor. Kérdezi az állampolgár, mi lesz a saját adóforintjaiból vásárolt méregdrága bútorokkal, csillárokkal, festményekkel és gobelinekkel? Demagóg módon kéri: árverezzék el az összeset és a bevételt osszák szét a szegények közt. De ha marad minden, és titkárnők, főosztályvezetők dőlnek hátra neobarokk fotőjökben és kanapékon, s koptatják a csillogó parkettát, ajánlom nekik, hogy húzzák lábukra minden nap azokat a posztópapucsokat, melyekben a plebsz még utoljára bejárhatta a Sándor-palota fényes termeit...

Üvegkazlak a Széna téren

Nem Szabó bácsi! Ötvenhatos hősök. Nem az a tér. Ahol a Mammut kettő oldalán ott látható az emlékmű. Nem a közeli Millenáris. Ami érthetetlen, hogy miért ezt a nevet viseli! Mert ilyen nevű van már Pesten, ott, ahol a lovak futnak. Miért nem lett Ganz-park? Őrizve a múltat, hogy itt állt. A gyár. A Ganz. De nem. Nem kell a múlt.

Ez a Széna tér ott húzódik kifli alakban a Belváros szélén. Ma Kálvin a neve. Mikor még Pestet városfal védte, itt volt a Kecskeméti kapu, itt, ezen a téren tárolták a szénát. Mikor még így hívták, hogy Calvin, állt ott egy szobor is, ontva magából a hús vizet. Tulajdonképpen szoborcsoport, a Danubius-kút. Akkor volt igazán fenséges. Mai helyén, az Erzsébet tér közepén csak akkor látszik, ha közel megyünk hozzá. A Kálvin téren volna a helye, újra, mert a tér immár készen várja a látogatót, bezáródtak a foghíjak, két üres telken is befejeződött az építkezés. A volt Ybl-paloták helyén. De miféle üvegkazlak merednek dühösen, belerondítva a tájba? Oldalukon semmi, csak valami kikeverhetetlenül szürke, zölddel beoltva. Kész csapás. Az épített környezet semmibevétele. Az építkezés közben így szólt a kamerába Ráday Mihály: - Végül is a Nemzeti Múzeumot kellene lebontani, mert zavarja ezen üveghasábok látványát. - Ironikus-szarkasztikus megjegyzésére nem figyelt senki. Osskó Judit is megpróbált valamit. De hiába. A városmerénylő, a „nagy” építész, Virág Csaba csak lelkendezett. És hát a színek! Ugyan már. A megrendelő az úr. Mintha bárki is elhinné, hogy a megrendelő ragaszkodott volna a szürkébe oltott, sohasem látott zöldjéhez. Virág úr azt hitte, a Kálvin tér intakt terület. Ahol lehet, sőt szükségszerű a kísérletezés. A bohóckodás. Mert a posztmodern legtöbb kísérlete nem más, mint cirkusz. Az ősi művészet valamennyi képviselőjének szent hivatástudata nélkül. Hát sikerült. Pedig azt hittük, reménykedtünk benne, hogy a posztmodern halott. És akkor fölül a koporsóban, körülnéz és megszólal: - Nosza, rúgjunk még egyet. Mert amíg lehetetünk van, hát adjunk neki! - És sikerült létrehozni egy újabb installációt, újabb blöfföt. Csakhogy más művészeti ágban ez nem probléma. Az előadást nem nézzük meg, a festményt ki sem tesszük a falra, a könyvet félredobjuk. De a házak itt maradnak. Bizony, unokáink is látni fogják. Mesélhetünk nekik. Hogy nem így képzeltük, de aztán így lett. Mert tudjátok, gyerekek, a hatalom polarizálódott, már maga az Isten sem tudja, ki, kicsodának fia-borja, úgyhogy jobb volt hallgatni. Csukott szemmel azonban mégsem járhatunk az utcán.

Az Élet és Irodalom „építéskritikusa”, Martinkó József egyebek mellett így ragadhatja el magát: „Visszatérő vád a Kálvin téri üveghasábokkal szemben, hogy azok az épített környezetbe illeszkedés minimális elvárásait is semmi veszik. Pedig az üveg transplantációjából fakadó sajátosságai, a homlokzatról visszatükröződő utcakép és természetes napfény-reflexek, valamint a környező épületek előírással párhuzamos magasságához igazodó színtelenség okán igenis mentes az új épületegyüttes a neki tulajdonított arroganciától.” Hát igen. Nem verődik vissza semmilyen fény! Mert az üveg mögött minden matt. Csak a párhuzamos magasság az igaz. Még szép! Jól is néznének ki... De nézzük tovább. „Tanulságos megfigyelni azt is, hogy a tér igazi építészeti botrányait az illeszkedés félreértelmezett, kritikátlan akarása produkálta. A Korona szálló városkaput imitáló hídszerkezete, fityfiritty tornyocskái, tetősíkainak medvebarna borítása, az épületegész barátságosnak szánt libafoszöldje, sárgája, illetve a Ráday utca és Üllői úti sarkán álló eklektikus biztosítótársasági székház tetőtérbeépítése a maga »rózsadombi« keresetlenségével sokkalta fájdalmasabb vizuális »balegyenest« mér a szemre és gyomortájékra, mint a könnyed hatást keltő üveg-hártya felület.” Martinkó liberálposztmodern kritikája nagyon ismerős. A védelembe vett tárgy nem áll meg a lábán, hát beleharapunk a már meglévőbe, melyet nem a mi kutyánk kölke készített. A hatás garantált, az olvasó hinni kezd, és megszereti a védendőt.

Tesz egy kis oldalvágást Makovecz felé is, most már nem csak a saját szemére mérve „balegyenest”. Mert így ír cikke elementárisnak gondolt prelűdjében. Arról mesél, hogy a magyar építészet még mindig nem mert modern lenni. A kádári szocializmust hordja magában, mint anya régen meghalt magzatát. És eljut következtetéseiben a természetes építészet szidalmazásáig is. „...míg máig tartó lendületét a nyolcvanas évek elején kibontakozó posztmodern háttérű szerves (organikus) építészeti modorának mára szinte teljesen kiüresedő, önismétlő, de népszerű tulipános konzervativizmusa biztosítja.” Hogy az organikus építészet posztmodern háttérű lenne? Ha a modern utáni-t értjük ezen, akkor valóban. Persze nem erről szólnak Martinkó mondatai. Megnyugtathatjuk. A posztmodernnek semmi köze a makoveczy (építő) művészettudományiához. Másrészt meg mi az az önismétlő magatartás? Hát nem minden igazi, nagy művész önismétlő? Csak egyre „táguló körök”-ben, hogy a nagy költőt, Rákos Sándort is idecitáljuk, még akkor is, ha ő sem volt posztmodern, de modern igen. Lapozzunk csak bele Dosztojevszkij, Ady, József Attila, Pilinszky műveibe. Ugye, mindig ugyanazt járják körül, már-már mániákus elszántsággal, de egyre dúsabban, egyre fékezhetetlenebbül. De hallgathatunk Schubertet éppúgy, mint Chopint, Bartókot, vagy legyen: Kurtágot akár. Korunk magyar építésze is így alakul, vonal, aztán csomó, megint vonal, megint csomó, és ezek a csomók egyre nagyobbak, színesebbek lesznek, egyre kristályosabbakká válnak, lásd Finta József, vagy Zalaváry Lajos művészetét. Lavinapéldával is élhetünk, az anyag ott is egynemű, de a hógolyóból beláthatatlan kupac terebélyesedik. A megújulás a művészetben nem azt jelenti, hogy valami egészen másba kezdek. Hanem kiszélesítem, és egyre nagyobb elánnal fejtem le, legalábbis megpróbálom lefejtetni a realitásokat a valóságról. Tette ezt Grünewald éppúgy mint Salvador Dalí. Lechner Ödön éppúgy, mint Antoni Gaudí. S nem teszi ezt Virág Csaba épületegyüttese, a Kálvin Center irodáival. A KC 11-el Z. Halmágyi Judit segítségével, és a KC 12-13-al, Fehér Zoltán közreműködésével. A tér klasszicizmusa és eklektikája antagonisztikus birkózásba kezd az üveghasábokkal. A tér fluxusát megszakítja ez az épületegyüttes, hiába minden: minden próbálkozás a mentegetésére. Inkább a volt Ybl-palotákat kellett volna visszaépíteni, legalábbis a homlokzatukat.

Az Élet és Irodalom néhanap közöl „Ketten egy új könyvről” címmel kolumnányi anyagot. Ha az olvasó résen van, észreveheti, hogy a kritikusok egyazon akolból származtatják magukat, ami a szellemiséget, a megszólalás előre lekottázható tartalmiságát illeti. Most, ebből a 2003. július 11-i számban ketten egy (két) épületről írtak. A másik megszólaló közelebb áll az épí-

tészethez, szerkesztő, tudja, ismeri a szakmát. De véleménye nagyon hasonlatos Martinkóéhoz. Csak finomabb. Árnnyaltan fogalmaz. Ő is megadja az oldalvágást, nehogy már kimaradjon, nehogy ott álljon békében az a szálloda, melyről megépülte után sokan úgy vélekedtünk, hogy amolyan modus vivendiként nem óhajt illeszkedni a tér sebektől csúfított, díszkúttalan, koszos és kies arcába. Mára már be kell látnunk, hogy része lett az életünknek, mára már nem sérti a tekintetet, még akkor sem, ha fölemelkedik; és Istenem, a kapu nem kapu, csak egy híd, de jelkép. A két KC sohasem fog betagozódni, ahogy ma is kilóg a sorból és ami még ennél is rosszabb, avuális listára kerülhet, mint Finta József első dunaparti szállodája. Vargha Mihály tehát kihúzza hüvelyéből kardját, ugyanúgy mint kollégája. „De nézzük az üveg-doboz-együtttest, mint fizikai bekerítést. Kettő - meg egy a tömeg - képlet s közöttük utca fut, a Baross utca torkolata emitt, a Kecskeméti utca odaát. Tehát tükör, ahol két egészen más világ feszül egymásnak. Szemben, a Kecskeméti-kapunál a zavaróan édeskés Korona szálló. Honecker-panel architektúra, tetézve a súlyos híddal - ami kitakarja az Egyetemi templomot - meg a nyomott belmagasságú árkáddal. S eleinte volt még ott egy jó palacsintázó - ma bank. (Építész: Csontos Csaba, Detre Villő, 1990).” Jártam az NDK-ban. Se a Korona-szálló átadásakor, sem most nincs bennem déjà vu érzés. Nem is lehetne. Mert Honecker elvtárs Stasis birodalmában még csak hasonló architektúrát sem láttam, mely Csontos Csaba híddal megáldott-megvert (mert megveretett) épületére hajazott volna. És igen. A kitakart Egyetemi templom. Pár lépés a híd alatt, s a templom fölmereng még az ateistáknak is. De vajon mit szóljon a tökéletesen kitakart (autós-fölüljárók miatt) Keleti pályaudvar, vagy a Szent István körútról közeledve észrevétlenül megbújó Eiffel-féle Nyugati? Ami meg palacsintázó hiátusára vonatkozik, az igazán nem egy építészeti kritika tárgya. Vargha Mihály ellentétben kritikustársával, kritizál is. „Kevésbé örülök síkban kezelt, az utcával semmit nem kommunikáló oldalhomlokzatainak, és egyen-szürkéje sem boldogít.” (KC 11) Hozzátehetette volna, hogy az elsőként fölépült hasábnak oldalfalai egész egyszerűen: üvegtűzfalak. Semmivel sem elegánsabbak, mint a sok budapesti bérház tégláig csupaszított rokona. Tűzfalat gyártani? Újratermelni? Ahogy tette ezt Finta József is szállodájával az Apáczai Csere János utcai frontján? Nem szabad. Ma már talán ő sem így gondolja. A minimal-art korszakának apoteózisa egyre kiteljesedettebb korszakát éljük. A zenében semmit ami zene, a táncban semmit a táncból, az irodalom akkor zseniális, ha pusztán „szöveg”, festményen mindent, csak ecsetvonásokat ne; az építőművészet maradjon csak merő funkcionalizmus, az épületkülső úgyis csak öncélú magamutogatás, és Isten őrizze, hogy a kortárs építészet a már létezővel kontinuussá váljék.

Abban egyetérthetünk Vargha Mihállyal, hogy a Kálvin teret meg kell újítani. Nem csak azért, mert most ronda, hanem azért is, mert egyszerűen nem tér! A Szabadság híd felől jövet csak egy szimpla balkanyar.

Albumokba zárt városmúlt

BudaPest - az ikerfőváros

Nem tudom, születnek-e képtetējű hármassikrek? Mert ha igen, az 1873-as egyesítés mindenképpen ezt reprezentálná. Buda-Óbuda-Pest. A megszületett város fejnél, lábánál, törzsnél összenőtt szíamiai. Budapest. 2004-ben immár százharmincegy éves. A Duna királynője. Az, hogy a korszak két legnagyobb hadserege, a Wermacht és a Vörös Hadsereg épp itt csapott össze, visszavetette az egyesülés időpontjáig. Még ma sem gyógyult meg teljesen. Sebeit a legkorszerűbb gyógyszerekkel alkalmazott terápia próbálja végleg begyógyítani, de jobb lett volna a népi gyógyászat, a köpölyözés, a pióca vérszívása, vagy az egyszerű kamillatea. Mert az üveg-beton foghíjpótló nem éppen a legelegánsabb. Mert a kortárs építészet is kérte-kéri a magáét. Nem intakt területen próbálja ki önmagát, hanem a város testében, a nemes szervek táján, oda nem illő hézagpótlásokkal, melyek sohasem fognak beolvadni, belesimulni az épített környezetbe. Hol van a régi Budapest? Gyönyörű, gondozott kertjeivel, szállodasorával a Duna partján? Hol van a régi láncid, az Erzsébet, melynek helyére az új kábelhidat húzták? Hol a sok kávéház, bálterem, szegény, de mindig tiszta sikátor? Miféle bűzegyveleg, a régi, meghitt illatok helyett?

A Helikon Kiadó legújabb kötete, ha lehet, még reprezentatívabb, mint két elődje. A Buda-Pest ikerfőváros fotói 1860-1890 között villantja föl a soha vissza nem térő szépséget, nemes egyszerűséget, fennkölt magaslatokat, az akkor még nagyon is élhető, tisztességes várost. De lehet-e egy város tisztességes? Lehet. Polgárai. Amikor az erkölcs még tantárgy volt. A K. und K. kicsit ferde szemmel nézett korszaka; a Kiegyezés előtti téboly, majd a nyugalom, a konjunktúra. Eszelős fejlődés; nem volt az a sztahanovista kollektíva, mely ily hamar fölépítette volna a világ talán legszebb fővárosát. Anakronisztikus, persze. Ekkora Parlament, mint a miénk. A Brit Birodaloménál is nagyobb. De ki tudta akkor, hogy jön egy háború, mely Trianonba torkollik? Nagy ország volt a miénk. Ausztriával együtt pedig egyenesen hatalmas. Persze, hogy Budapest csakis Bécs fényes csillámporának árnyékában létezhetett. Gyanús, hogy Operaházunk kisebb, mint a Staatsoper. Valami tűzvédelmi okokra hivatkozva. Pedig, dehogy. Csak az Isten őrizzen, hogy nagyobb legyen, mint a bécsi. De Ybl mester ha kisebbet is csinált, olyan szépre tervezte, hogy nincs a világon még egy ilyen ház, hol ennyi ciráda futna aranyban, mégsem sértve a szemet. És a kontinens első földalatti vasútja! Csak a londoni előzte meg. Európa legnagyobb és legfényesebb zsinagógája, melynél csak a New York-i hatalmasabb! A fekvése? Pazar. Nem is lehetne másként. Ilyen a domborzat. Hegyek, melyek beleszaladnak a Dunába. Ma, kissé fásultan, túláradva, szennyből, ólomból mérgezetten is lenyűgöző. Jalsovszky Katalin és Tomsics Emőke ebben a harmadik könyvben is kitesznek magukért. A Budapest, világváros és a Budapest, a Duna gyöngye után a trilógia - esetleg a készülő tetralógia? -, ez a harmadik album talán abban különbözik az előző kettőtől, hogy itt a szerzők a képekhez informatív, olvasható, megjegyezhető „szócikkeket” írtak, hogy jobban alámerüljünk ebben a fekete-fehér, nyomdaillatú tengerben. Buzinkay Géza jegyezte előszó alapos munka, fölvilágosító tanulmány, eligazító megjegyzéssorozat. A fő hangsúly nála is egy ember, aki élt-halt a városért, igen, Budapest „völegénye”, báró Podmaniczky Frigyes. Amikor még nem tudhattuk, hogy egyszer itt rendszerváltozás lesz, öröknek tűnt Rudas László neve a régi Podmaniczky utca helyén; a Metró Arany János utcai állomásán kialakult tér kapta meg a báró nevét; a Budapesti Városszépítő Egyesület, (még nem városvédő, mert vajon ki ellen védtük volna a várost?) hatalmas birkózása gyümölcseként, a nagy városatya szobrával ékesítette a kietlen teret. És főt kell hajtunk az 1870-ben életre hívott Fővárosi

Közmunkák Tanácsa előtt. Ezen grémium feladata volt az utcák, terek elnevezése, közlekedési útvonalak kialakítása, az építésügyi szabályzat kidolgozása. És elkezdődött a város körutas, sugaras úthálózatának építése. Így írt báró Podmaniczky Frigyes egy városról, mely nemcsak Budapestet érinti, hanem minden települést, ha magát egyáltalán városként kívánja jelölni. „...egy főváros, vagy bármely csekély lakóhely főszükségei s elmulaszthatatlan kellei közé tartoznak: jó levegő, iható víz, járható utak, lehetőleg kevés por és sár.” Mi valósult meg? Ma a kátyús utak, rossz levegő, por és sár, iható víz, de csak a keveseknek. Mert 2010-ig kell arzénmentessé tenni sok vidéki vizeinket! Pedig a báró álmai csöppet sem lila ködben úszóak. És tessék. Itt vagyunk a mában, mikor a főváros szennyvizének alig egy negyede folyik tisztított állapotában a Dunába!

Ha nem épp itt csapnak össze a nagy hadak, ma a Magyar Királyi Vár úgy ragyogna, mint a Schönbrunn! Micsoda pazar termék, a fotók tanúsága szerint! A kupola eleganciája. Ma meg? A gyors, háború utáni helyreállítás szopott gombócra emlékeztető kupolája! eltűnt a kocsifelhajtó is, eltűnt minden. És a volt Honvédelmi Minisztérium azóta is rom, egy esztendő híján hatvan éve, hogy ott mered és nézi mélán a Korona Cukrászda süteményes, feketekávé délután csöndjét, és a Várnegyed úri eleganciáját. Amand Helm fölvetélén a Várkert-bazár mint Szemiramisz függőkertje kapaszkodik félholtan. Hol van már a Budai Ifipark? Az alkoholmentes, KISZ-ellenőrizte, mégis egészséges bulizás szocialista bája? Hol van a szológitár királya, Radics Béla, aki a Nagy Létezőbe becsempészte Jimi Hendrix vadvilágát? A Park sem volt jó. Az is bezárt. Azóta eszi a gaz, szétrepesztí köveit az elmúlás. Szemben vele Ybl Miklós szobra nézi szomorúan saját művét. A Kioszk-ból legalább kaszinó lett! Hajdú János jut eszünkbe, a HÉT című műsorból, mikor a végén meghajol csokornyakkendősen, megtévesztve mindnyájunkat ez az emesempés álúr. De mondott, kimondott egy nagy igazságot, akkor, amikor a spontán privatizáció is ismeretlen fogalom volt. Hogy újítsa föl a tőkeerős külföldi. És tényleg! Teljesen mindegy, hogy magyarként, anyagiak híján külföldi, vagy éppen magyar tulajdonban lévő helyre nem tudunk bemenni! Hajdú hozzátette: inkább legyen külföldi a szépen megújult Bazár, mintsem, hogy továbbra is megbotoljunk a járdára is lehulló kövekben. Mindez több mint másfél évtizede volt. Azóta, a helyzet - nem. Nem változatlan. Rosszabbodott.

A Vársikló megújult! Pedig micsoda viták előzték meg! Mégis, az akkori pártvezetés rábólintott. Már csak a színe. Ez hiányzott. Senki sem emlékezett, milyen színűek voltak a kocsik. E sorok írója két - üres - doboz Dunhilt vett elő. Pazar színek. Sötétzöld-arany, és bordó-arany. Mindenkinek tetszett. Aztán maradt a fantáziátlan, barnalakkos a fáradt arannyal... De szép, de működik, törpül a város, ahogy elemelkedik a Sikló, majd kiköt a tájban harmonizáló, feltűnésmentes végállomás-épületben. Kép 1870-ből, a gőzsiklóról. Mellette fájó hiány a mából: a Budai Népszínház is eltűnt, felszippanntotta az idő, ahogy nem messze onnan a legendás Tabánt. Nostalgizálhatunk, de a Tabánban iszonyú közállapotok uralkodtak. Zórád Ernő, aki ecsetjével énekelte meg a Tabánt, érvényesebben, mint a valóhűbb fénykép. Akkoriban csak a bontás, a csonkolás volt az egyetlen gyógyszer, hogy ezt a súlyos sebet kivágják a várostestből. Pici ház jelzi még, hogy volt is meg nem is, a budapesti atlantisz. Ott, a Hegyalja út és Dezső utca sarkán. Meg lejjebb az a templom, a Döbrentei tér északi táján, mögötte-fölötte egymásba kapaszkodó tabáni házacsok.

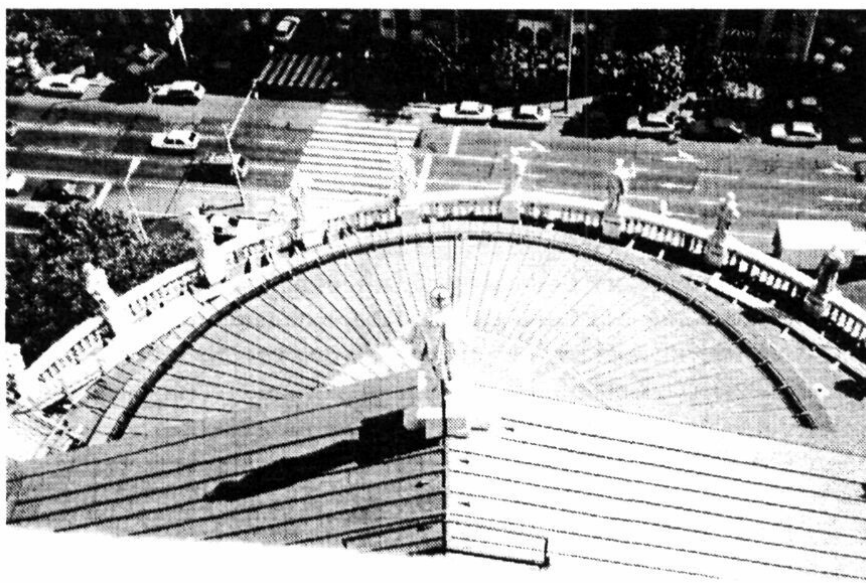
A Váczi körút, mely olyan egyenes, mint a vonalzó, ma Bajcsy-Zsilinszky út. Róla nem volt vita, legyen-e szobra a fővárosban. Pedig megölt egy embert, bizonyos Áchim Andrást. Gróf Teleki Pál úgy látszik végleg eldöntetett. Nem lesz szobra a Várban! Jogos? Egy biztos: a szelektív emlékezet borzolja a kedélyeket. A későbbi Vilmos császár útja mitől is volt körút vajon? Találghatunk. Talán azért, mert a Károly körút nem kanyarodott a Duna felé, hogy aztán - az albumban látható képek idejében csak egyetlen - Széchenyi lánchídon rohanjon

Budának. A Kiskörút nem kanyarodik, a Belvárost északon a Deák Ferenc utca zárja. Igaz, a Vámház körút is nyílegyenes. Így aztán a Váci körútról gondolhatták, hogy a Kiskörút folytatásaként fusson ki a Nyugati-pályaudvarig. Két körút azonban nem találkozhat. Így aztán helyesen, ma sem körút a Bajcsy.

A nagy világháborús csatának másik vesztese a szállodasor a Duna pesti partján. Páratlan értékű együttest bombáztak széjjel. Azonos stíl, elegancia, főúriság jellemezte környék - volt. Klösz György fölvételén a Hungária Nagy Szálló neoklasszicista homlokzata nézi a Dunát. Öreg barátném, a Dachaut is megjárta Márta mesélte, hogy úrilány voltam, tudtam az életet, de amikor egy pesti úr, engem, a szegedi lányt bevitt a Hungáriába, hát nem tudtam, a sok kés, villa, kanál közül melyiket vegyem föl először. A szállodasor etikettjét ma tanulni kellene, és nem kellene új tankönyvet írni, csak belelapozni régi regényekbe, újságokba, báli hírekbe, étlapokba, memoárok mélyeibe.

A volt Városház tér tárul elénk az 1885-ben készült fotóról. Jobbra a régi Városháza. Lebon-tották. Helyette épült az Új Városháza, mely a volt Lipót, ma Váci utcában található, nem messzire a Fővám tértől. A legeslegújabb Városháza a mai Fővárosi Közgyűlés épülete, mely a pesti Vármegyeháza fölött nyújtózik; régen invalidusok szolgálták itt az életet és a halált. Az Új Városháza dísztermében, pazar csillárfények alatt, mint valami mini parlamentben, a mindenkori ellenzék és a hatalmon lévők szavaznak.

Erdélyi Mór, Klösz György és a többiek. Fotográfusok, kik nélkül nem ismernénk a múltat. Fantasztikus munkabírás, eltökéltség, büszke nemzettudat. Pedig nem tudhatták, fönmarad-nak-e a képek? És itt vannak a fotók, rengeteg, őrizve a várost, láttatva múltját. Iszonyatosan régi kép a Rókus-kápolnáról. 1867. Az előtérben az Immaculata szobor. A volt Kerepesi, ma Rákóczi úton. Sudár oszlop, tetején a Szűzanya szobra. Magas tekintete az utat fürkészi, a távolba mered, az Astoria felé, de ellát a Dunáig is. Ma meg? Az Immaculata oszlopát jól, tetején Szűz Máriát rosszul állították vissza 1991-ben. Ami józan ész kíván csak, mindig elrontjuk. Érthetetlen, hogy a magyarok Nagyasszonya miért fordult egyet, miért, hogy térlátásában ott fénylik föl a múlt, az égő Párizsi Nagyáruház, mely később újra nyílt, akkor már végleges helyén, az Andrássy úton, s áll ma - üresen. A Szeplőtelen Szűz Mária a Rákóczi út túloldalát fürkészi, mert az építő elfelejtette megnézni, például ezt a képet. Nem is kell hozzá túlságosan nagy ész. Egy ilyen szobor látótere nyilván nem zárható be a szemközti házak homlokzatába! Persze, így is csodálatos, de a hiba helyreállítandó...

Ebből az albumból megtudhatjuk a kor divatját. Férfiak és nők pózolnak a felvevőgép előtt. Hosszan kellett tenniük, moccanatlan. Arcok, testek, gesztusok a múltból. Mint mi. Olyanok. Talán erkölcsösebbek. Talán nyugodtabbak. Talán a szépre gondolnak. A nettségre. Egyben biztosak lehetünk. E boldog békeidők tényleg boldogok voltak. A sok kín mellett is. Mert a kín is tiszta volt. Körülhatárolható. A szemlélet és a gondolat európai. Akkor kellett volna úniózni!

Csodaalbum. Csoda(ó)buda. Csodapest. Végleg összenőve. Egy vérkeringés. Így lett látványosság. Így lett, ha néhol kopottas díszruhában is, hármaskrekből csattogó metropolisz.

A magyar filmplakát aranykora

Hullaelegáns könyv. Csak ott kapható. A Belvárosban, az Irányi és Cukor utca sarkán. Amiből, ha Isten is úgy akarja, egyszer Pilinszky utca lesz. Díszkőburkolattal. A másik sarkon a Centrál. A megújult. Kissé zöldesen, de a régi pompában. Pilinszky egyik törzshelye. Volt. Meg az Újholdasoké. Előttük a Nyugat. Mind ide jártak. És akkor ott, a keskeny Cukor utca sarkán az Ernst Galéria. Nem összekeverendő a Nagymező utcával, ahol a régi és híres Ernst Múzeum szórja pazar eleganciájával fényeit a még kissé kietlen pesti Broadway kéesszürke aszfalt és kősvatagjára. Ez a galéria Ernst és Eleni Wastl tulajdona. Ők hozták létre ezt a „művészcsoportot”, farkasréti dombok helyett életet, művészettámadást produkálva Budapest valódi szívében, a Ferenciek terének peremén. Az Irányi utca 27. alatt a kötetben található plakátokból kiállítás is nyílt, ennek a tulajdonképpeni katalógusa ez a pazar kiadvány. Az előszóban arról olvashatunk, mennyi küzdelem van emögött az anyag mögött. A gyűjtés. A gyűjtés szenvedélye. A restaurálás. Mert majd mindegyik összehajtva, számfűlél. A restaurátor kezét dicsérik, hogy ezek a plakátok úgy ragyognak, olyan elképesztő színkavalkáddal töltik be a lapokat, varázsolják el a tekintetünket, mintha épp most jöttek volna ki leghíresebb nyomdáink egyikéből. Pedig nagyon régiek. 1912-1945. Ettől-eddig. Pazar érték, természetesen, mint az eredeti műalkotásoknál szokás mondani, pénzben kifejezhetetlen örökség. Budapest múltjából egy darab, nélkülözhetetlen szegmens. A mozgókép ugyanis látványt, irodalmat, zenét, színészi játékot adott egyszerre és ad ma is. A legfiatalabb művészet, pedig rég elmúlt száz esztendő. Satori Lipót a magyar plakátművészet egyik legnagyobb képviselője így ír: „A filmnek szinte elengedhetetlen kísérője a plakát. A jó film jó plakát nélkül el sem gondolható. Sőt gyakran a jó plakát menti meg a gyenge filmet.” A XIX. század Párizsa is bízott a plakátban. Gondoljunk csak Toulouse-Lautrec hírhedt plakátjára. Az abszint zöldjére. Tudták már akkor is, hogy a plakáttervezés művészet. Nem kóklerek kezébe való. Az előszó megírására vállalkozó, az Egyesült Államokban élő és a Los Angeles-i University of California egyetem reneszánsz szakán végző, majd a Berkeley Egyetemen teológiából és művészettörténetből doktoráló Dr. Vécsey Esther merész asszociációt tár elénk: „Az Ernst gyűjtemény plakátjaiban az a lenyűgöző, hogy a művészek milyen mesterien ötvözik a képet a szöveggel, milyen monumentális, lebilincselő látványt érnek el a designnal. Azonnal szembetűnt a hasonlóság a XX. század elejének »plakátikon« figurái és az olasz cinquecento oltárképei között.” A teológus Vécsey doktor kitér az egyházi tiltakozásokra is, a magyar cenzúrára éppúgy, mint az amerikaiakra. Pedig a korabeli plakátok semmi istenkáromlást nem mutattak, de ha még így lett volna is, a szeretet és a megbocsátás abszolútuma, vagyis az Isten, legföljebb szemöldökét vonta volna össze, tudván, hogy „földi helytartói” mennyire nem a lényeggel foglalkoznak!

Milyen szépen kiált föl Kosztolányi: „Nézzétek, ott a vásznon beszél a középkor ábrándja, a hústalan és vértelen, örökkévaló ember, amely csupa fény, hang és elektromosság: a homunculus.” 1906-ban Babits így lelkendezik Mozgófénykép című versében, annak is első

versszakában, hol hexameterében ott lüktet a fekete-fehéren hunyorgó némafilm: „A gép sugarát kerekén veti, képköre a fénylegezzen / olcsó s remek élvezet összecsodálni e gyors jelenéseket itt: / első a Szerelmi Tragédia, melyet a lámpa a falra vetít.” A költő Amerikába vágyik, honnan ez a sok új és szép film betölti a budapesti és vidéki nagyvárosi mozik vásznait. Mozi. Heltai Jenő leleménye. És a szóban ott motoszkál a babits-i „olcsó s remek élvezet”. Mert végre azok is művészethez jutottak, akiknek kuncogott a fillér a zsebükben. Akik nem láttak addig még színházat sem, belülről. Varietéket. Most beülhettek a moziba. Később ez az intézmény is fejlődött, kinőttek a flaszterből a filmpaloták, és a filmszínházak. Színészi polarizáció. Színház és film. A legtöbb színpadi színész nem vállalt filmszerepet. A némafilmek szereplői aztán hoppon maradtak, mikor is betört a hangosfilm. A kissé szentimentális, de a maga nemében kitűnő musical, az Ének az esőben, a remek Gene Kelly koreográfiákkal és a színész lenyűgöző játékaival idézte meg a nagy váltást, amikor is a némafilm-színész nem tudott mit kezdeni a hangjával.

De vissza a plakátokhoz. Nemcsak a filmplakát létezett, hanem többek közt a politikai is. Leghíresebb ezek közül is a Kalapácsos ember, ahogy megcsavarodik az irtózatossá lendülettől, és csak sejthetjük, mi történik, ha le is sújt. Alkotója Bíró Mihály, rendkívüli tehetségű művész volt, aki Párizsban is élt és dolgozott. Szecessziós dekorativitás és geometria szimbiozisa jellemezte plakátjait. De jellemző rá az expresszivitás is. Így írt erről: „Heves, villámgyorsan odavetett vonásokkal készült plakátoknak természetesen sokkal nagyobb hatásuk lesz a tömegekre, mint a szépen kivitelezett, úgynevezett tárgyas plakátoknak.” És itt a tömegeken van a hangsúly. Populáris végeredmény magas művészi fokon. Talán ez a legnehezebb, mert az ún. magasművészetet nem képes mindenki a magáévá tenni, de az olyan máig is élő remekeket, mint Faragó Géza 1909-es Törley plakátját, vagy az 1919-es Tungsram-ját, illetve a százados jelentőségű festőművész, Bortnyik Sándor Unicum-ját, a hullámzó vízből fölbukkanó, illuminált, szakállas fejjel, a távolban úszó gömbölyű üveggel, befogadta azonnal mindenki, sőt, még a finnyásabb sznob, és az igazán értő közönség is. Dr. Vécsey Esther a XIX. századig vezeti vissza a magyar plakát megszületését. „Az első igazi, Magyarországon gyártott plakát mégis Benczúr Gyula nevéhez fűződik, aki a Városligetben, 1885-ben rendezett I. Nemzeti Kiállításhoz készítette alkotását.” A litográfia (könyomat) aztán sok neves magyar képzőművészt is megihletett, így tehát olyanok is készítettek plakátokat, mint Szinyei Merse Pál, Vaszary János, Rippl-Rónai József, Fényes Adolf, és a nagybányai első nemzedék egyik legnagyobbja: Ferenczy Károly.

A kötetben szereplő filmplakátok gazdag színezése a legföltűnőbb. Földes Imre (1881-1948) német filmet reklámoz, címe: A sátán kutyája, annak is a harmadik része. Kínosan pontos minden. Megadva az eredeti plakát mérete, az eredeti német cím. Ez az egész albumban így található. Akár a legigényesebb képzőművészeti albumoknál. Ettől lesz hiteles, ettől kéredzkezik arra a polcunkra, ahol az ilyen csemegéket katalogizáljuk. A Földes-féle plakáton mesebeli várkastély a távolban, lilán magasodik, karcolja a csillagokkal teleszórt sötétzöld eget. A közeli széles fal sárga, melyen ott oson a fekete kutyaalak, kiről akár Bagira, a fekete párduc is eszünkbe juthat, de a kontúrok finoman jelzik, hogy kutyaféle settenkedik. A Fölfelé züllők című amerikai film plakátján Földes hatalmas, nevető, piros koponyát rajzol. A földalatti szindikátus című amerikai filmre invitáló plakátot Satori Lipóttal együtt tervezték. Pirossal szalad a kézzel írott főcím, alatta zölddel, hogy Kalandorjáték 4 felvonásban. A főszerepben a Cabiria néger óriása. Nem tudni, melyik részlet kidolgozása Satorié (1899-1943) és melyik Földesé. Lenyűgözően borzongat. A pirosszájú, derékig meredő, piros csokornyakkendő fekete férfi mell alatti részét gyűrűbe fogja a tömeg, mely indulatosan köveket hajigál az „óriásra”. Honti Hermann Nándor (1878-1935) a Száz év múlva című filmet reklámozza 1917-ből. Fekete alapon minden zöld. Sejtelmesen zöld. Balra a hátrahőkölő férfialak, és akire

fölnéz, turbános női arc, nyak és dekoltázs. Végtagok helyett mint a polip karjai zöld pöttyökkel díszített sugarak szállnak mértani pontossággal minden irányban. Weisz Gyula (megtől-meddig élt, jelöletlen). A postaszák hiénáit idézi meg plakátján. A sárga füstben eltűnő vonat-szerelvény tetején táncoló lányalak kék matrózzruhában az égre nő. Fontos volt a plakát azért is, mert a filmek fekete-fehérek voltak, így aztán a néző kapott valami illúziót, hogy milyen színekről álmodozzon. Békés plakátján a jól ismert Halálos tavasz szelíd kékjében ott a három fej: Jávor Pálé, Karády Kataliné és Szörnyi Éváé. Közülük, s a kor legnagyobb sztárjai közül már csak Szörényi Éva és Fenyvessy Éva, akik élnek. Persze a többiek is, valahol a szív rejtett zugaiban. És a karcos kópiákon, persze. Bódis plakátján a bájosan kövérkés, utánozhatatlanul nagy komikus, Kabos Gyula, kinek földi maradványait sikerült hazahozni és újratemetni a Farkasréten. Mellette Páger Antal, és a picit ferdén metszett szemű, gyönyörű Szelezky Zita. Itt, ezeken a plakátokon semmi ideológia. Semmi származástan. Háborús főbűnösség, mellyel annyi magyar színészt megvádoltak, legtöbbjüket alaptalanul. Ezért aztán külhonba kényszerültek. Győri Gy. László az Ingovány című film plakátján két óriási kéz mered; a jobb kéz tenyérrel felénk fordul, benne halványkék ruhában csodaszép szőke lány alszik édesdeden. Másik plakátján, mely a Fűszer és csemege című örökbecsűt reklámozza, sarki üzletet mintáz. Az üzletportál tetején fut a fölírat, hármass osztatú a sarok. Fűszer-és-csemege. A sarok ugyanis nem éles, 90 fokos szög! A hatalmas kirakatokban, a föntiekben írt sorrendben az arcképek: Jávor Pál, Somlay Artúr, Szörényi Éva. A járdán rajzosan komponált kirakatnézők, sétálók. Telitalálat. Még arra is volt ötlete a tervezőnek, hogy az arcképek fölé írt nevek és a film címe között beírta a rendezőt, a producert és a zeneszerzőt. Így lesz ez az elegáns üzlet maga a film. Muskovszky László plakátján a hatalmas hímoszlán a jobbjaiban villogtató Tarzan vállára üt mindkét mancsával. Tarzan győz! - hirdeti a cím. Mégis. A korabeli néző szívdobogva ülhetett a moziba, vajon hogyan birkózik meg Tarzan ezzel a fenevaddal, honnan ismeri az állatok nyelvét? És persze kíváncsi a mítoszra: tényleg a jó győz a rossz fölött? A mozi elhiteti a nézővel. Aki egy lesz a hőssel, mikor az előadás után kilép az estébe. Ha gyerek, hát biztosan jó ideig ő maga lesz a hős, még akkor is, ha jól elverik. Ha felnőtt, hát visszatér belé a gyermeklélek, és cipeli tovább az élményt, talán rövidebb ideig mint a gyermek. És már várja az új filmet, az új hősokeket, akikkel akár a haláláig ikertestvérek lehetnek. És ami férfiszívnek a legszebb meglepetés a nő mint designer. Sándor Margit Mindenki mást szeret és a híres Egy csók és más semmi című filmek plakáttervezője. Ha nem tudnám, hogy nő az alkotó, meg nem mondanám. Biztos rajzkészség, kifejező, invitáló figurák. Abban az időben még nem jutott el a harcos emancipáció Magyarországra. Kár érte...

A plakátok valamennyi esetben föltűntetik, hol játsszák a filmeket. Micsoda mozik voltak! Royal Apolló, a nagy filmek színháza. Később Vörös Csillag. A Royal Nagyszálloda bálterme. Ma ismét a bálozóké, örülhet, aki még ült a csodálatos teremben! Az Uránia ma is az. Kiegészítve a nagyszerű ötlettel, hogy Nemzeti Filmszínház. Az Olympia ma is mozi, szerencsénkre. Az Erzsébet körút 26. ma a Hunniának ad helyet. A legrejtélyesebb azonban az Omnia Mozgóképpalotája. József körút 31. A József Központ-hoz tartozó telefonszám: 1-25. Késő este merészkedek a közelébe. A kétes hírélyen, a Rákóczi térrel szemben lélek sincs. És nincs a 31-es szám. De van 31/A., 31/B. Hol lehetett ez a csodás mozi? Ma csupa káéfté. A földszinteken butikok sora, és különféle boltok. Belesök a kapukon. Barlang-sötétség. A paradús, langyos esti fuvalat, mint elhajított villamosjegyet, Pilinszkyt sodor elé. Lehajolok. Híres Négysorosából az éppen idevágót küldte elé: „Plakátmagányban ázó éjjelek”. Most nem esik az eső, most éppen nem vagyok magányos, plakátok helyett papírfecnik, kaján politikusi mosoly mindenfelé. A falakon, a lámpaoszlopokon, levakarhatatlanul.

Talán Mándy Iván! De Mándy a sírban, a Fiumei úton. Ő biztosan járt az Omniában! A Régi idők mozija írójának minden mozi ismerős volt. Bár jobban szerette a lepattant nézőtereket,

olyanokat, mint a gyermekkorom kültelki „filmszínházai” voltak, a hatvanas évek derekán, ahol ha csók csattant a vásznon, hangosan kiáltott a nép, hogy „sicc!”, mintha megannyi macska lepte volna el a teret. A rendre érkező filmszakadást óriási füttykoncert követte. Míg meg nem ragasztották. Aztán a pisszenésnyi csönd. Pergett a film. Ma már csak a multiplexek fénylenek. És egy-két mutatóban megmaradt mozi. Meg a régi plakátok.

Ma már csak emlék?

Ízek. Illatok. Nap heve. Vagy éppen vaku villan az alkonyatban.

Első áldozás. A testtartás merevsége. Gyertya csöpög apró kézben. Derengés a múltból. Fénykép. Fotó. Összegyűjtött, kimerevített pillanatok - fotóalbum. Az emlékező, a neves irodalomtörténész, kritikus szóhasználatával élve: a köztesek nemzedékéből jött a jelenbe. (Vilcsék Béla: A megtalált csönd; C. E. T. - Belvárosi Könyvkiadó; 2002.) Az a nemzedék, mely a Ratkó-korszak után látta meg a magyar világot, és futott a hatvanas évek felé. Ezt a nemzedéket nem érte nagy történelmi trauma. Ötvenhatról még emléke sincs. Hatvannyolcban túlságosan gyermekek még, hogy bármiről is teljes ideológiai fegyverzetben értesüljenek. Így hát marad a megszépült gyerekkor, az úttörőmozgalommal, ahogy keveredik a hittanórák nyirkosan hideg oldalkápolnai, istenfélő döbbenete, és szájtáti hite. Akkor hát? Ma már csak emlék e fotósorozat? Ez a gyönyörű album, a főváros kiadásában? A Városháza hiába küzdött, hogy ezt a drága ékszert megjelentette? A köztesek nemzedéke csak néz, mint a moziban? Dehogyan. Mit tudtunk mi arról, hogy egy diktatúra osztja parancsait látható és láthatatlan csatornákon! Be kell hát vallani: némi patetizmussal, ez volt az ifjúság. Budapest, 1952 és 1975 között. Amit anyagában ez az album fölmutat. Az Üllői út már alig fákkal. Nem adtak se tusát, se semmit, de ők voltak az ifjúság, ez jut eszembe bármikor, ha erre az útra lépek. Ő. Kosztolányi.

Az előszó Esterházy Péteré, aki ma már klasszikusnak számít a magyar irodalomban - a hivatalos kánon szerint. Legyen. De miért pont ő? Mert ha a rég halott Mátyás valamelyik novellája... Bárány Tamás, vagy bárki, akinek szívében, szívcsúcsában, ott a sinuscsonkban billeg a város! Ráday Mihályén. De Esterházy Budapest-képe nem ilyen albumhoz való. Persze, hogy patrióta. Persze, hogy mindenki, aki valódi budapesti, az patrióta. De. És itt megállok. Jó szöveg ez is. Valami. Hogy Rajkint is ideidézzük abból a bizonyos múltból. A többit tudjuk. Tudjuk.

Az első kép mindjárt 2003-ra utal, előrevetít valami számomra fölfoghatatlan metafizikai teret. Az idei Ünnepi Könyvhétre a Magyar Napló Kiadó megjelentette a már tavaly jól bejáratott Az év versei és Az év novellái után Az év esszéit is. A honorárium túl a tiszteletpéldányokon - sétahajókázás a rendkívüli kánikulában a Dunán, ahol este tízre alaposan megfázott az utazó. 1958-ból a kép, mi meg negyvenöt évvel később már más hullámokon, de ugyanazon a Dunán, ugyanazon szépségesen elbűvölő Steindl-óriás, a Parlament előtt. És ahogy azok a régiek bámultak, úgy merengtünk mi is, és fölhorgadtak bennünk a múltnak minden rezdülései. Mellettem a feleségem, akinek már a víz kétes csillogása is maga a mennyország, és a Párizsból hazalátogató költő, képzőművész, Forrai Eszter. Majd egy Róbert nevű fiatalember, aki mellénk kéredzkedett, tanár, itt Budapesten, megilletődött albérletlakó, akinek nyomban dedikáltuk friss könyveinket. A látvány - megunhatatlan. E csöppnyivé zsugorított ország ekkora országházzal! Hát valamit mi is fölmutassunk! Ha már így alakult. Pedig, mikor építették, még nem is sejtették, hogy kétharmadát ennek a hazának fájdalomcsillapító nélkül lecsönkolják.

1957. A Vörösmarty tér. A Gerbeaud sarka. Akkor még a Vörösmarty cukrászda. Nehogy már a régi tőkés, kizsákmányoló kapitalista nevét viselje! Ma már igen. Ma már tudjuk. Hogy mi is a tőke. A kapitalizmus. De mit tudtunk mi akkor, amikor be lehetett ülni és befésülve, tiszta ingben, gumis csokornyakkendővel mutatni, hogy nem akárkik vagyunk, inteni és rendelni, lángoló fagyí és burgonyaminyon. Apa arca. A tánti tekintete. Mosolyok. Holtak százuga. Emlékek irtózatoss fogságából.

Fájhat, de hiába minden. Nincs fénykép áhítattól billegő hívókról, ahogy épp kifelé jövet templomukból hunyorogva pislantanak a napba. Templomkép sincs. Csak a Ferenceseké sejlik a homályból, ahogy a fotós kamerája belebámul a Kígyó utca forgatagába.

Locsolókocsi! Mennyire szerettünk volna ott ülni hátul, fönn, a gyermek számára elérhetetlen magasba! Drabális Skodák rótták a várost, locsolván a forró aszfaltot, vagy éppen a sárga keramitot, melyen gyakran elcsúsztak a szőke, nagytestű söröslovak.

Megjött a tej! Kiáltja ránk a fotó 1961-ből. Megjött. Mi meg mentünk a közértbe piros zománcú edényünkkel, melybe belemerték a pasztőrözött (ára: három forint hatvan fillér), vagy ha még erre sem futotta, hát a pasztőrözetlen tejet (ára: három forint). De volt kakaó is, néha finomabb, vagyis hát hittük, hogy jobb, mint amit otthon főztek a feneketlen gyomrú kültelki kölköknék.

A Váci utcában még autók jártak, emberek meg a járdán szorongtak; sikk volt itt flangálni, pedig hol volt még akkor a mai sziporka! De élt még Rothschild Klára, szalonjában a legújabb divattal. Kibombázott foghíjtelkek, melyek helyén ma már belesimulva a térbe a Finta József-féle Taverna szálló, szemben meg a másik, kicsit kevésbé illeszkedő, az a bankféleség. Egy másik képen a henger jó magasan, melyben a rend őre éberkedett, s akkor még csak nem is álmodtak arról, hogy a Kossuth Lajos utca és a Petőfi Sándor utca kereszteződésében egyszer majd nem lehet zebrán közlekedni. Föld alá szállt a keresztutca, együtt a fölvetelen látható nyüzsgő emberhaddal együtt. Gyerekek is igyekeznek, akik ma már a nyugdíjas kor határán tengődnek, vagy éppen saját házuk teraszán szürcsölik a reggeli kávé, nem is gondolván arra, mennyiüket szólította el a vég, de talán álmaikban ráébrednek a föltámadás és az örök élet reménységére.

Aztán ami már nincs. A Kossuth híd. Az Erzsébet híd pesti, még megmaradt pillérje. Európa legszebb lánchídját aztán fölváltotta a nem a legszebb kábelhíd. Pedig folytak tárgyalások, hogy újraöntsék-e a régi hidat? És nem tették. Pedig a technika adott volt. Akár ki is szélesíthették volna. De nem. Maradjon a létező nagy szocializmusnak is valamiféle ujjnyoma. Lett. Össze sem lehet hasonlítani a régivel. És a Nemzeti Színház! Mely sohasem volt Nemzeti. Hiszen akkor nem húzódná ma is a Blaha Lujza tér mögött a Népszínház utca. Igen. A régi Nemzetit az Astoriánál régesrég lebontották, és a társulat „ideiglenesen” a Népszínház épületébe költözött. Már eleinkből is hiányzott az a bizonyos affinitás, mely egy új, végleges Nemzetit létrehozott volna. És az ember emlékszik. Mert vitték a Corvinba vásárolni. Amire később ráhúzták az egyen-alumíniumos, ál-modern rettenetet. Ma is így rondul a városképbe. Később aztán a filmrészlet, ahogy a Nemzeti leborul. Földre roskad a temérdek robbanóanyagtól. Pedig a nemzetnek kellett volna előtte leborulnia. De hol volt akkortájt a nemzet? Mesebeszédekkel szédített embertömeg volt. Hogy a metró miatt kell elpucolni és kész. Pedig dehogy! Kultikus volt a hely, némi ellenzéki felhanggal, melyet el kellett távolítani. Ma ott a tér, koszosan és rendezetlenül, csak az emlékek sétálnak a kopott padok közt, föltartott kézzel. Óriási színészgenerációk elíziumi mezője lett.

Esterházy rácsodálkozik: „1958-ban még volt ebben a városban cipőpucoló!” És valóban. Volt. De mikor vittek, vonszoltak, mert nagyon nehezemre esett menni a fodrászhoz, a hatvanas évek elején(!) combtöből amputált bácsi csoszogott karjaival segítve a helyváltoztatást, és pucolta a cipőt. Kuncsaft alig akadt, de mosolygott fogatlanul, boldogabb volt mint én, akit épp vittek nullásgép alá, nem messze tőle, aki a Bródy Sándor utca és a Múzeum körút sarkánál emlékeztette a múlt időt. Ma már Pilinszky jut eszembe, ez a szegény ember is ebből a versből bújt elő, csak nem vált azzá, amellyel a dermesztő sorok szembesítenek: „Mint tagolatlan kosárember, / csak ül az idő szólatan, / nincs karja-lába már a vágynak, / csupán ziháló törzse van.” A Mire megjössz című nagy poéma ötödik versszaka. De ki is az a kosárember? Idősebbek tudják. De mi? A mi köztes korosztályunk? Nem hinném. Hát íme: a háborúból hazatért olyan sérültek, akik valamennyi végtagjukat elveszítették, és a vonaton kosárban himbálóztak a poggyásztartó kampóin.

1959-ben járunk. Osztjapenko lengeti zászlaját a Budaörsi úton. Ma már nem mondhatnánk, mint annak idején a hetvenes években, hogy leugrunk a Balcsira, de már az osztjapenkónál elkezdhetjük a stoppolást, és nem kell kiballagni egészen addig, ahol már az autópálya kifut a házak közül. Szoborparkban szólít: - Ha van még kedvük, tessék nevetni!

Hiányzik a Verseny Áruház. No nem a fotóról. Azon ott áll pompás valóságában. Nem is az áruház hiányzik. Hanem az a három-három alak, akik szét sem tudják tépni amolyan kötélhúzásszerű mozdulattal az inget. Mennyit drukkoltam, hogy sikerüljön nekik! Eltűnt az időben ez a fényreklám is. Pedig ebben aztán semmi kommunizmus nem volt! Helyén könyvpalota. Ma, amikor veszik ugyan a könyvet, (nem föltétlenül a magas irodalmat) de nem olvassák őket. Az 1960-as felvételen végtelen embertömeg csak arra vár, hogy bejuthasson a Versenybe. Ma is annyi a nép a boltnál? Legföljebb ha Nobel-díjasunk éppen ott dedikál...

„A Palota téren megkezdtek Kiss István szobrászművész Dózsa-emlékművének felállítását.” Így szól ránk a képaláírás. Nem mintha manapság valami nagyon magasba csapna a logika. De mit keres Dózsa György a Palota téren? Miért lett a tér neve Dózsa György? Hiszen ha már az Aréna útból Dózsa György út lett, hát nem ott volna a helye? De ne keressünk logikát. Budapest híres arról, hogy legtöbb terén a szobrok és emlékművek köszönőviszonyban sincsenek magának a térnek névadójával.

Estélyi-ruhás gyönyörű nőt nézi az elegáns öltözetű férfi, karba tett kézzel. Két modell, akik az 1965-ös OKISZ Textillabor termékeit mutatják be éppen. Báli idény. Már akkor is! És a

háttérben talán senkinek sem tűnik föl, hogy az egyetemes magyar festészet egyik csúcsalkotójának a festménye lóg a falon. Rippl-Rónai József: Nő fehérpettyes ruhában című képe, 1889-ből. Így kapaszkodnak össze korok és korszakok egy ilyen albumban. Letehetetlen könyv. A fénykép éppúgy újraolvasható, mint a vers, a novella, vagy éppen a regény. Hallható is, újra meg újra, akár a zene. Hallgatható, mert megébred bennünk a letűnt kor minden bájával, és minden borzalmával. Az a múlt, amelyben „mindenki szem a láncban”. Ki kisebb, ki hatalmasabb. Ezért felejthetetlen. Ezért lezárhatatlan. Túl azon, hogy az volt az ifjúság.

B-betűsök méltánytalansága?

Az ember nem érti. Költő, aki közgazdász, funkciókat tölt be, közben meg ír. Versek. Kicsit gyanús, nemde? Aztán beleolvad a sorjázó kötetekbe. És kiderül. Ez az ember költő. A javából. Ott van az élvonalban. Ha van élvonal. Ha nem csak és kizárólag a kánon által meghatározott és mózesi erővel kőbevésett hierarchia a paradigma. De az. Az utóbbi. Úgyhogy hiába minden. Ennek a költőnek magyarországi recepciója rendkívül szegényes. Kabdebó Lóránt ugyan írt róla a Tiszatájban. Nem is akárhogy. Nem is akármit! Másrészt viszont kétnyelvű francia könyvről írtak odakint. Német nyelvű verskötetéről pedig négy rangos lap is hírt adott. Na, gondolhatnánk, ezek után itthon is fölfigyelnek. Ugyan már! Ki beszél ma már a Nobel-díjas Kertész Imréről? Ilyen ez a féltve őrzött, szívekbe gyökeresedett kicsiny haza.

BÁGER GUSZTÁV

eddig életműve méltányosságért kiált. Semmi másért. Csakhogy. Ilyen kifejezés sem a köztudatban, sem a politikusok és irodalmi korifeusok fejében nem található. Mit csinál ilyenkor a költő? Kiad egy könyvet, minden eddiginél jobbat, Időtáv mollban. Így válaszol a kétkedőknek. Nem vagdalkozik, nem kér, nem szólít föl senkit, hogy vegyetek már észre! Ír. Olyan verseket, melyek súrolják például a Pilinszky-életmű bizonyos csúcsait. A rövidversekre gondolok. Sem Vas István, sem Kálnoky László, de még a barát Németh László sem tartotta valami nagyra az Apokrif utáni Pilinszky-versduzzadást. Kinek a pap, kinek a papné. De azért mégis furcsa. Báger nem törődik ezzel, nyelve szikárabb, metafizikává sűrűsödik a tapasztalat, a versvégek mindig valami transzcendens magasba emelkednek. A Széphalom Könyvműhely gazdagodott ezzel a könyvvel. A hátsó borítón a legjobb érzékkel kiemelve a talán legjobb vers. „Nem hinném, hogy fények. / Tolláskodó cserepek közt / friss tojás sárgája dermed. / Lassú ébredések. // Nem hinném, hogy kutyák. / A tűnő sötétség / széthulló bugyrait / apró füvek közé rejtik. // Nyitott ablak kertje. / Egy taxis úgy alszik épp, / mint éj faláról lehullt, / kettétört üveg.” Ezzel a technikával nehéz visszaadni a vers tördelését, de nem is érdekes, hiszen magukért beszélnek ezek az esszenciává sűrített sorok. Egyszerű címe (Hajnali séta) rendkívüli szuggesztivitást rejt. A Halottak napja mint Piccard feneketlen tengermélyeket kutató hajója, épp fölfele iramlik, mert már megjárta a Mariana-árok iszonytató, tizenegy kilométer mély, mégsem halott bugyrát. „Oly tétova már a szem / fénylő labdák imbolyognak / alig szivárgó szélben // zsolnáitokból nem kérek / ha egynél több bennük a hang.” Ez az a mű, melyet fölösleges magyarázni. Mert csak érezni lehet. Érzékelni. Mintha halott írta volna. A szelleme. Mely itt bolyong közöttünk. Báger itt már elér arra a fokra, ahol a költészet elnémul. Ahol a Nemes Nagy Ágnes-i „s egyetlen szálon függ a szó” derengő rejtelve csöppnyi fényt kap. A címadó vers, az Időtáv mollban olyan szavakat rejt, melyek fülünknek idegenszerűek, de beépülhetnek a magyar nyelvbe, ahogy beépült, már akinél persze, Ady Endre „ellovanja”. Valódi moll ez a vers, tényleg. Semmi kemény hangzás, zenéje chopini. Tragikuma meg inkább Schubertre emlékeztet. „Árnyékok tolakodnak. / Madarakra levelek, / levelekre madarak. / Minden összeér: *jelenlik*. // Távolság, / nem omlik alá semmi: / mindenki *álomlik*, / minden lebeg. // *Emléklík*: oszlopnyi / csonka / kö.” Persze föl lehet kiabálni. Erőltetett! Kimódolt! Ismerősek, ugye ezek a kifogások. Némi igazság rejlene is benne, a kurziválás miatt. Mert így nagyon kiugranak ezek a szavak a szövegtestből. A költő nyilván nem hitt magában, nem hitt a szavak újszerű erejében, ezért kurziválta, mintegy kiugrasztotta, vegyetek észre! Nem kellett volna. Hadd izzadjon meg az olvasó. Még a kettőspontok is

túlságosan kiemelők. De ennyi! És nem több. A vers azonban mint az utolsó mohikán tomahawkja, elsuhan a fejünk fölött. Ha idejében le tudunk hajolni... Báger, aki utazó közgazdász, az európai jogharmonizációban is otthon van, akár a költészetben. Három részes verse, mely prózába hajlik, Az EU állatvédelmi szabályozása. Tartás, szállítás, levágás: hatásos fricska.

Szenvtelenre hangolt sorai mögött lágy irónia. És jelzés: hol van még ettől a rettenettől is Magyarország!? Amikor a rendszerváltás után tizenhárom évvel olyan híradást látunk a tévében, hogy unatkozó biztonsági őrök kutyára lövöldöznek, míg a szegény pára elbújik. Valahogy kicsalogatják, kocsu után kötik és húzzák, húzzák. Az állatkórházban még két napig él, aztán meghal. Pénzbüntetést kapnak az elkövetők. Míg az EU-ban börtön jár az ilyen rémtettekért. És a kutya, a kezelés során, történt vele ami történt, még mindig bízik az emberben! A sárkányfog-veteményben. Az emberben, kinek legősibb barátja éppen a kutya. Báger versei élesen villogó tükrök. Csupa jeladás. Hubay Miklósnak ajánlott verse a Végtelen napjaink fájdalmas invokáció. A többtétéles műből az utolsó versszakokat idézzük: „Mért szárad el mind a fa? / Költészet, zene... / Itt nem volt vesztes háború. // S Néró köztünk mért bolyong... / Gond-áldozat: / falakat emelő fájdalom. // Mikor lesz megint jövő? / Több, mint holnap: / részek helyett új-Egész.” Ez itt a kérdés. Báger is tudja, s mindenki, aki alászáll, hogy nem lesz se jövő, se zene, se költészet. Hubay is tudja. De fölteszi kérdéseit, mert a költő kérdez. Néha válaszol, de mindez lebeg. Miró, a modern festészet egyik csúcsa is megjelenik egy talányos vers erejéig, „ha nem / vezetőkes pipacs / akkor mi?” Miró sem tudná a választ. Nem is kell. Ahogy a Galamb kétsorosa is lapuló csönd. „Test helyén magozott befőtt. / Aszfalton repül a szárny.” Csak. Ilyen egyszerű cím. És mögötte micsoda kínos Istenkeresés, Istentalálás, „szürke hétköznapiok / esős templomkertjei // hol fölragyog egy isten / napfürdőző homloka.” Egy saját Istené. A Küldemény négysorosa is a homlokot idézi egy másik konstellációban. „Ha már megszoktátok / tessék itt a sámli / valakinek homlok fölött / ellen kell néha állni.” Báger Gusztáv Tandori Dezső egyik kedvenc költője. Írt is róla. Fölemelőt. Mindhiába. Pedig. Így a költő. „Sokan nem szeretik. / Világokkal szembe, / világoknak háttal. // Pedig csak értékrend. / Pallosát forgató / pártatlan katona. / Pedig csak türelem. / Cipzárok, gombok / nem pattannak el. // Pedig csak szeretet. / Mosollyá szelídült / üvöltés az arcon.” Báger szelíd költő...

A Hungarovox Kiadó a Magyar Írószövetségben mutatta be 2003-as könyvheti újdonságait. Tarján Tamás megkérdezte az ott helyet foglaló ötvenegy éves költőtől, hogy miért várt ennyit szerelmes verseinek kiadásával, vagyis több mint tíz évet? A költő - s a választ magamban már borítékoltam - csak annyit mondott, hogy voltak fontosabb kötetek. És hát a pályázatok. Megvolt a fejében a terv, nagyon szerette volna, ha végre a közel 33 évi pályája során megfogalmazott szerelmes versei egy kötetben láthatnának napvilágot, de a megnyert pályázati pénzeket inkább az újabb és újabb könyvekre fordította. De egyszer csak elég volt, s íme itt a karcsú, ám annál mélyebb, tudatosan szerkesztett szerelmi örvénylés. És különben is, tette hozzá, ötvenegy éves korban miért is ne lehetne az ember szerelmes, ilyen versek írója, közreadója? Akkor jutott eszembe, hogy ma Magyarországon ha valaki elmúlt negyven, már emberszámba sem veszik, valamiféle élő múmia, aki jobban teszi, ha szép csöndesen megindul kiásott sírja felé. Nemcsak a húszéveseké a világ? De. Meg a még fiatalabbaké. Ma ilyen a világ. Az ember legyen húszéves, gyönyörű nő, harminc éves gyakorlattal, nyelvtudással, akkor talán... Pilinszky szerint is gyermekkorunkban illene meghalnunk. Dosztojevszkij prózában, még ennél is határozottabban fogalmaz, könyörtelenül. „Negyven éven túl élni illetlenség, alávalóság, erkölcstelenség.” Tegyük hozzá, hogy mindkét művész kerek hatvan évet élt, de mintha Dosztojevszkij intelmét átvették volna a munkaadók, bár alig hihető, hogy olvasták volna ezt a mondatot. Hogy mennyire nem baj, ha az ember nem követi

Domján Edit példáját, aki valóban nem élte túl a negyvenet, akárcsak Belohoroszký Pál a remek esszéista, arra legjobb példa éppen szerelmes verseit közzé tevő

BANOS JÁNOS.

Gyöngyszemek. Igazgyöngyök szétszórva. Összefűzve. Ilyen ez a könyv. Kár, hogy valamennyi kurzivált és igen apró betűkkel jelez. A borító és a belívek grafikái elbűvölőek. Szabadi Zoltán nem aláhúz, csak ráérez. És ez a legtöbb, mit illusztrátor-grafikus egy verseskötetben megtehet. Banos János nagyon érzi a súlyozást. Már a fölütés, a kötet fejezetek előtti verse is ilyen. Réges-régi Szép Versekből áramlik erre a lapra. „Lassanként bohóc leszek: mondod - / lassanként kiolvad szememből Isten / igyekezete mint a szív / örökmécseséből a gyertya // Lassanként minden szerelem / elfelejti a holnapot / Lassanként magam is bohódkodom: / feketén - Isten erein csodálkozva”. Jellemző az egész kötetre a fönségesség, a nemes pátoz. A szerelemtől, mely az újabb agyutatók szerint nem más, mint egyfajta biokémiai elváltozás, pillanatnyi agyi-anyagcsere zavar. De mi mégis megpróbáljuk a legmagasabb piederstálokra emelni, mert ugyan tudjuk a realitást, de a valóság mélyebben, a realitás héja alatt dereng. Fölver az éjszaka. „Lassú ez az égés / szénégetők tüze / Tested bozótján / őszi dér virágzik // A nyár áldozata vagy: / sejtjeidbe száradt / hallgatásod nem mossa ki / se könny se eső // Fűzfa-arcod alá / mégis oda fekszem / Fölver az éjszaka / árnyékok nélkül”. Négysorosai néhol fölérnek a magyar irodalom legszebb, legnagyobb négysorosaikhoz. Itt derül ki, hogy a kavics is lehet ólomnehéz. „Köd rája mosolyod karéjait: / elejtett morzsákként hullnak a földre / Szétdobált sirályok csipegetik / s elvisznek tőlem mindörökre”. Itt az utolsó sor száll el, akár a sirály, mely nem olyan kedves madár, leginkább dögevő... A Délibáb négysorosa Istent is meghívja. „Úgy ahogy Isten levetkőzik / lerúgja cipőjét zokniját / Kivetkőzőm a szeretőkből - / magamra zár a délibáb.” Blaszfém? Kicsit. De újszerű megközelítése Istennek. Ahogy hazatér. Olyan költő sorai ezek, aki nem Istenfélő, ami marhaságot, hanem Istenszerető, vele-társalgó, összekacsintó. A reménytelenség is beszívárog soraiba olykor. Mert hát a szerelem tele bukásokkal. „Szerettelek / s oly reménytelenül / mint lepke a fényt ki vakon / az ablaknak repül” A Két kő a legesszencinálisabb vallomás. „Mondanék valamit: / takarj be csönddel mára / Ölelésünk két kő / koppanása”. A T-nek szintén rövidvers, kétszer négy sor. Nem lehet hozzátenni semmit. Talán mégis. Gyönyörű. „Lett tested gyertyalángja végül / hajnalra kioltott nappalom / Eloldozások veresége / csordul a bársonyos asztalon // Hová a lucskos félelemből? / Hazát vajúdsz majd nemsokára / - pöröljete csak ha elfeledne / egyszer a sírás éjszakája”. S végül álljék itt a Karc, ahol lubickolnak a szavak, de mégsem pusztá szójáték, hanem érzellemmel dúsitott poézis zeng föl. „Két karcolás a vízen: sirályod sirályom / Sirályaink hogy higgyem / írják a vízre - soha szebben / Szeretlek megszerettem / szeretni szerelmed megszerettem”. Banos Jánosnak érdemes volt kívánnia. Letette ékkövét tenyerünkbe, mely így válik lapozható foglalattá.

A szlovákiai magyar költő írásaink felülete karcos, ironikus és önironikus, nagylendületű hosszúversei prózai irányokba mutatnak, de sohasem veszít líraiságukat; a hangzás nem vész el, csak átalakul.

BALÁZS F. ATTILA

kötete a pozsonyi kiadó jóvoltából végre méltó a mai magyar költőhöz. Kemény fődél, rajta borító. A betűk hatalmasak, így jól olvashatóak, de azon túl még esztétikai élményt is jelentenek. Dolán György grafikái a borítón és a belíveken pedig képzőművészeti kuriózumok. Kettős élvezet tehát. Válogatott és új versek. Kevés vers, mely jelzi, szerzője csak akkor ír, ha valami szétfeszíti, ott legbelül, a zsigerek mélyén, ahová nem lát be sem orvos, sem teológus,

csak ő maga, a szerző, aki ilyenkor szellemi ételliftjével szállítja olvasóinak a végterméket és jó étvágyat kíván hozzá. A Meztelen lovagok, a kötet címadó nyitóverse csupa kérdés, „mi maradt belőlünk / a kipingált hétköznapi lovagjaiból / akik hetykén ünnepeltük elveszett csatáinkat / miközben mint felfújott léggömbök / pukkantak a méregtől / győztes ellenfeleink? / mi maradt belőlünk merészekből / akik elhagytuk árnyainkat / de azok éjszaka visszalopakodtak / s reggel arra ébredtünk / hogy befészkelődtünk meleg puhaságukba? / mi, akik azt hittük: ha vagyunk - van a szó is / s a szó által vagyunk és leszünk - / fehér folyosókon lépdelünk / kívül minden időn / mert alvás közben eltörölték álmainkat / s az ébredés határán / mint fejbe kólintottak méregetjük egymást / s magunkat: / mi maradt belőlünk?” Egyetemes kérdéssor, bármelyikünk tükörbe nézhet és elgondolkodhat a válaszokon. Ha vannak válaszok. Mivé lett a magyar irodalom? Kik uralják? Kiké az ország, a hatalom és a dicsőség? Persze tudjuk. Sejtjük. De miért nem teszünk ellene. És érte? Balázs F. Attila azonban a kisebbségi létet is fölvezet nekünk. Hogy el ne ringassuk magunkat. Hogy ha él a költő, még nem jelenti azt, hogy megmarad a szó. Az édes anyanyelv. Mert ki olvas ma verseket? Mint a legautentikusabb nyelvőrzt? Egymást olvassuk, hogy hol tartunk, ki mit ír és miért. Márpedig a megmaradás a globalizációban és az EU-ban, a tartás, az egyre ritkuló fölemelt emberfő-erdő csak akkor lesz sűrűbb és vaskosabb, ha megmarad az anyanyelv. És ehhez, bár legjobb eszköz, de mégiscsak kevés - a költő. Az író. A nyelvész. Mert sokkalta gyöngébbek vagyunk a parlagfű pollenjénél. Még irtani sem kell bennünket, kiirtódunk magunktól is. Nemcsak a szegénység. Az is. Az érdektelenség. Is. És még csak nem is hibáztathatjuk a föltörekvő ifjú generációkat. Csak úgy fognak megélni, ha eltávolodnak az érzelmektől, a verstől, az anyanyelvtől. És ki ne akarna érvényesülni? Jól élni? Gondtalanul és gondolatlanul? Mert a gondolkodás a legfárasztóbb emberi tevékenységek egyike. Gondolkodás a végső kérdésekről. Annak hiábavalósága. Keresni Istent. Várni a föltámadást. Hinni a föltámadást! Roppant kínzó valami. A kisebbségi létben élő magyar költő rezignációja átüt a papíron. „Mindig ott vagy / ahol nem kellene lenned / melletted bokszol a földbe / a meteorit / rád lehel a bűzös / párját a város / szíved dobbanása indít / el pusztító rengéseket / belesápad a nappalba a hold / megcseppen a felhő / míg száraz szemekkel / bámulod a gutaütött tájat”. Ebben a hiábavalóság kozmikus tágal. Ez már nem a kisebbségi lét reménytelensége. A költő mindannyiunkhoz szól, szarkazmusa belénk mar. A Megtisztulni szerelemben utolsó sora is jelzi: az abszolút szabadság nem a földön keresendő, „hold: szabadság hideg szimbóluma”. Van, aki fölé a csillagokig. Legtöbbünk azonban orránál sem lát tovább...

Bevezetés Platón koponyájába. A kötet cím, mint valami sci-fi. Pedig a Belvárosi Könyvkiadó könyvheti újdonsága egy költő negyedik, az előző háromnak mintegy kibővítése, megnagyobbitása, szintéziskötete. Abszolút be- és megérkezés mai magyar költészetünkbe. Különös, egyedi hang, túl a modernen, túl a posztmodernen, „izmustalanul” lebeg. A költő recenziói is figyelemre méltóak. Olyan kritikus, aki nem szidalmaz, inkább simogatva helyretesz. Empatikus. Saját magával könyörtelenebb, mint mások műveivel. Ez az új könyv legalábbis ezt jelzi.

BATÁRI GÁBOR

129 oldalas verseskötete lenyűgöző tudásanyagot prezentál. Veszélyes? Persze. Ha úgy használná, mint Babits, mondjuk az Esti kérdés-ben. De Batári ezt a tudást nem esszéizálja, filozófiáját nem fedi föl, hanem nagyon is elrejt a sorokban. Tele a kötet pseudo- és parafrázis versekkel. Olyan blaszfémiákkal, melyek csak látszólag azok. „Gellért legyen / fenn a Gellérthegyen / estére legurítom”. Ez az unos-untalan hallott sláger igencsak kifordított változata. Árpádkori randevú a címe. De nem gondolhatjuk komolyan, hogy ez a vers nem a mához szól. Mert ma, ugyanúgy mint akkor, nemhogy Szent Gellért püspökünket, de bárkit nagyon nagy odaadással guríthatnának le a hegyről mai magyar pogányaink. Főleg a másokat.

A költőt is, nemcsak a zsidót, cigányt, meleget, lesbizkust. Mert a költő is gyanús. Nem eléggé férfias. Ha nő, nem eléggé nőies. Pusztuljon minden, mi érték. Erre is mutat Batári parafrázisa. Péter-je Pilinszky előtti főhajtás, „tagadsz tagadlak / tagadod, ő hű marad // rád néz / a szögek / szálkák szemedben // lábadat / keze mosta // véredet / vére csillapítja // sírásod / sírod üresíti”. Ilyen mély Batári metafizikája. Kortársai közt igencsak kivirít. Még úgy is, hogy ő is tud a szavakkal játszani. De úgy, hogy a forma a tartalmat szolgálja. „Megállt a hatyú halála között, / a dal és a rágóizmok vértje között, / a páncél és Lancelot között, / a minden és a vért között, / a ha és a lál között”. S íme, már a verscím jelzi a furcsaságot: Pszeudo-Arkhimédész törvénye. A költemény új tétel, új igazság, új definíció. „Minden létesülésbe / mártott test, / annyit veszít / a súlyából, / amennyi az / általa kiszorított / lélek súlya.” Akár aforizma is lehetne, de mit keresne az aforizmák közt? Mert mégse axióma. Inkább gondolatjáték, hogy így is lehetséges. Balladisztikus verset is ír. Lét-nemlétigék című verse sinkai mélyrétegekben kotorász. „Voltál és mégis lettél. / Sírögödörbe világfát ültettél, / »lett«-ként sírtál és kacagtál, / valóként izzadtál, vacogtál. // Lettél, pediglen voltál. / Szívembe parazsat szórtál, / bárcsak, bárhacsak volnál, / nem röffeszkednék disznóólnál.” Némi nyelvújítási hajlam is, az utolsó előtti szóban. Batári nincs semmire és senkire tekintettel. Ilyen emberekre mondják, hogy bátor. Meg, hogy szókimondó. Batári egyik sem. Hiszen miért is lenne? Ma már mindenki azt mondja, amit csak akar. A Kádár-korban lett volna vitézkedés az ilyen költészet. Nem. Batári csak annyit akar, hogy kimondja a mások által ki nem mondottakat. Akik vagy nem tudják azt, amit Batári, vagy nem akarják kimondani, úgy és ahogy Batári kimondja. A költő és korom Parti Nagy Lajos regénycímét idézi meg az olvasóban, a Hősöm terét. Bár kizárt, hogy Batári-nak innen ugrott volna be a cím. Annyira más, mint Parti Nagy. Bár tőle sem áll távol a nyelviség eszkálcációja. „Korom sugárzó anyag / életvezetésem hanyag // karmám éléskamra / nem adok az alkalomra // csillagzatom elvetélt magzat / éngemet a tömeg mozgat // duálpárom pária / szférás zenénk korcs ária // szavazatom hamvas urna / olvasmányom Hamvas újra”. Bravúros hitvallás. A Locsolkodás utáni önmarcangolást sem kell annyira komolyan venni, bár a vers több, mint a másnapiság. A föltámadást érzékelteti sajátos fordulatokkal. Szakrális költészet ez. Batári nagyon jól tudja, hogy az igazi művészet nem is lehet más, mint szakrális. „Húsvét után kedden / Bensőm keddet retten / Önvalómmal ketten / Molekuláimat ettem”. A könyv utolsó ciklusa hatalmasan hömpölygő hosszúversek egy majdani regény betétdalaiként értelmezhetőek. A címe is: Előzetes részletek egy lányregényből. Olyan verscímeikkel, amelyek megint a játékoságot, az egészséges iróniát hordozzák. Egyetlen példa: Latrina magica. Nem tudom, Batári mire készül. De sejtem, érzem, hogy platóni koponyájában, az agy mélyén az idegsejtek közötti kommunikációban készül a próza.

A Hungarovox Kiadó másik nyeresége a harminckétéves költő új könyve, a Félárbocon. A hátsó borítóról megtudjuk: „...jelenleg Nagymaroson él. Tíz éve jelennek meg versei irodalmi folyóiratokban (...) 1997-ben látott napvilágot az első, Verskarácsony-díjas kötete, Senkinémasága címmel. Több helyi lapnál dolgozott szerkesztőként Vácon és Nagymaroson. Publicisztikáit, könyvbírálatait a Magyar Nemzet is közli.”

BARNA T. ATTILA

nyíltan vállalja, hogy úgynevezett politikai verseket is ír. Bár nincs ilyen, csak vers van, de felhangok léteznek. A hátsó borítón kiemelt vers is ilyen: „Ha a miniszter visszavonja / a vers vágja az arcotokba / unokái a bal latornak / kik nem kelletek a pokolnak / félti töletek az ördög / mi lesz ha oda is betörtök / vagy csak szivárogtok lassan / egyre bátrabban hangosabban / míg átveszitek a hatalmat // s nem lesz a pokol is csak gyarmat”. Kemény vers, és nem ígéret. Úgy van, ahogy leírta. Már övék a hatalom. Nem hiszek a pokolban, de ha van, tényleg csak gyarmat. Még a pokoltól is megvonattatják a szénnéégetés szabadsága. Barna T. Attila

líraibb hangvétele is varázslatos; a Nyugalom esője mentes minden póztól. Tiszta líra. „Nyugalom esője / Hull bennem / Csendesen // Alszol / Csak szomorú / meztelenséged / Dereng // Királynőé arcod / Lehunytt szemed // Fáradt madárként verdes / Bőrömon lélegzeted”. Egsorossig is elmerészkedik. „Hajad lángjaiból kiszabadítom testedet”. Veszélyes terep, de jól egyensúlyoz rajta. Tisztaszép a Reggel négysorosa. „Fekszem a reggel partjain / karnyújtásnyira tőlem / tested hullámverése / lassan elcsitul”. Fiatal költőnél mindig izgalmas a halál. Ezt sugallja a Gyász is. Csodálatosan hullámszik ez a kétszer négysoros. Istent hívja, az egyetlen reménységet, mellyel ideig-óráig el lehet kerülni az elkerülhetetlent. „Hatalmas márványkő a táj, / a cinkenyom kusza sírfelirat, / ki nyugszik itt, nem tudja senki már, / szél hordja rá a zizegő havat; / harang se szól, nehogy valahol messze / zavarja azt, ki most vigad... / Csak az Isten néz le rá üres szemmel, / s egyetlen könnye az arcára fagy.” A Koppány, akár Batárinál, a pogányt ostorozza. „Kezéből a bor méreg, és kő a kenyér; / idegen paptól az üdv ugyan mit ér? / Mennyet nekünk, magának földet akar, / mi őt ápolja, s minket eltakar.” Ez is egyfajta parafrázis, de hangszerelése egyedi. Barna T. Attila versét idéztük a hátsó borítóról. A címe: Hazaárulók. A cím is, a vers is világosan mutatja, a költő hol helyezkedik el a nagy mai magyar szétszakíttóságban. Vitorlája, zászlaja félárbocon. Vár. Gyászol.

A Vendégeim voltak írója rendkívüli munkabírású. Irodalomtörténész, tanít a székesfehérvári Kodolányi Főiskolán, közben a helyi tévében és rádióban készít interjúkat, mutat be tárlatokat, irodalmi estet, s mindemellett a rangos, elegáns kivitelezésű folyóirat, az Árgus főszerkesztő-helyettese. És évről évre, hála a Felsőmagyarország Kiadónak megjelenteti újabb és újabb kritika-gyűjteményeit. Ahol, Vilcek Bélához hasonlóan a kánonon kívül rekedt költőkkel-írókkal is behatólag foglalkozik. Legújabb könyve interjúk halmaza. Legtöbbjük a helyi tévében és rádióban abszolválódott. Nagy nyeresége ez a magyar médiának. Ha archivált anyagról van szó - nem tudni -, nem volna fölösleges ha az állami, közszolgálati tévé is bemutatná őket. De jó ez így, egyelőre kötetben. Az arcokat magunk elé képzeljük. Mert

BAKONYI ISTVÁN

hagyja beszélni szereplőit. Ami ritkaság a mai magyar médiában. Ahol a legfontosabb a gyorsaság, ami inkább kapkodás, mintsem odafigyelés. Bakonyi mikrofonja érzékeny membrán. Szereplői pedig válogatott csapat. A magyar szellemi élet nagyjai sorakoznak, úgy, hogy akik esetleg az utcán átmennének a túloldalra, azok ebben a rendkívül művesen elkészített könyvecskében jól megférnek egymás mellett. A kötet mattfóliás, nyolc fotó is dereng a válogatott interjúk sor alatt. De kik is ők, mit kerestek Székesfehérváron? Ebben a gyönyörű, királyi városban? Ahol épp Bakonyi volt az egyik, aki fellázadt a királýsírokat takaró, oda nem illő inkább amorf monstrum ellen. Nos, valamennyien Bakonyi vendégei voltak, leginkább a Vörösmarty Társaságé. Fábry Sándorról kiderül, hogy Péternek készült, de hirtelen nem tudtak választani a szülők, Sándor lett, ám jó ez így, mert Péter van már költőnk Magyarországon, aki szintén Fábri, de csak így, egyszerűen „i”-vel. Gábor Miklósról sosem tudtam, hogy fehérvári, s hogy édesapja mozis volt, innen is eredeztethető a vágy, a színészmesterségre. Nagy élők és még nagyobb halottak sorakoznak ezekben a bensőséges interjúkban, melyek elé bevezető rajzolódik, hol szóban, hol írásban. Persze a tévés-rádiós interjúk megtisztított állapotban kerülnek a papírra, kivédve az élőbeszéd esetleges pongyolaságait. Megszólal két nagy festő, két nagy öreg, az egyik a divatos, akit a legtöbben inkább bűvésznek, mintsem művésznek tartanak, Szász Endre nyilván mosolyog ezen. Legnagyobb művészeink közül való. Sokadik infarktusa után saját össejtjét ültették szívizomzatába, reménykedve, hogy az elhalt szívizomzat újra fejlődjön, s a művész tovább alkothasson, a mi és a saját kedvére. A másik nagy öreg Kokas Ignác, aki allűröktől mentes, szerény, holott korunk igazán jelentős mestere ő is. Bár ki tudja, a festő-kánon ott tarja-e számon, ahol ő van? Bulányi György és Cseh

Tamás is jól megférnek egymás mellett, holott nem egy töről fakadnak. De igazságaik minden magyar igazsága kell, hogy legyen. Illetve kellene. Egy régebbi Év Könyve-díjas délvidéki író Szathmári István is megszólal? Nem. Névrokona a kitűnő nyelvész, aki protestáns elszántsággal küzd az édes anyanyelvért. Darvas Iván a Godot-ra várva című darabról tart élménybeszámolót, melyet ő rendezett. Kárpáti Kamil a leghosszabb börtönéveket maga mögött tudott, méltatlanul félretett költő Recskről is mesél. De nem panaszkodik. Annál keményebb fajta. Huszonkét név ebben az illusztris könyvben. Élők és holtak kavarognak, néha nem is tudjuk, mert nem érezzük, annyira élő az egész, hogy számosan az interjúalanyok közül már csak hang- és képarchívumokban és ennek a kötetnek köszönhetőleg újra és visszavonhatatlanul - élnek.

2003. kora nyara

A drámaíró hattyúdala?¹

Hubay Miklós: Elnémulás

Már a cím is beszédes. A dráma maga is az elnémulásról szól, ami az író búcsúja is egyben a drámaírástól. De búcsú-e? Mert Hubay életkora mit sem számít. Gondoljunk csak bele, Arthur Miller él még, sokkalta idősebb Hubaynál; igaz, nem hallottunk róla, hogy a nagy amerikai újabb drámába fogott volna. Ami persze semmit sem jelent, mert egyszer csak előrukkolhat egy minden addiginál nagyobb, átfogóbb dráma megírására. Óvatos vagyok tehát. Bár maga az író jelzi, utolsó drámája az Elnémulás. A Kortárs 2003. márciusi számában jelent meg a mű, két részben, közjátékkal. Majd külön is, mintegy a folyóirat mellékleteként, füzetszerű kiadványban. Hubay Miklós drámáit hol a túlradó siker jellemezte, hol, mint a legutóbbi időben, az értetlenség, és a fricska. 1998. április 8-án mutatta be a Várszínház a Debreceni Csokonai Színház vendégjátékában Hubay: Hova lett a rózsza lelke című darabját, mely a tragikus sorsú nagy orosz balettművész Nizsinszkij életének egy darabkáját nagyította föl a színpadon, egyetlen történetét, 1919. április elején, Nagyszombaton, és a húsvétvasárnapra virradó éjszakán Sant Moritzban egy szállodában, ahol történetesen az amerikai elnök is jelen, van, inkognitóban, aki nem más, mint Wilson. Jelen van még a magyar „szál”, Márkus Emília a nagy magyar színésznő és leánya, Nizsinszkij felesége, Pulszky Romola. Félelmetes játékot láttunk. Torokszorító, gyomorforgató, az emberi kiszolgáltatottság és megalázottság szinte minden árnyalata fölcsillant a színpadon. Hubaynak fájt (teljes joggal), hogy ez az előadás be sem került az Országos Színházi Találkozó döntőjébe. Már az előzsűri kiszavazta. Nem is maga miatt; a debrecenieket sajnálta. Mert hatalmas munkát fektettek ebbe az infernális játékba. Meg is írta, az Élet és Irodalom hasábjain, mely a süket füleknek önsíratásnak tűnt, pedig nem volt az. Meg is kapta a magáét. A cinizmus, mint a pöröly, lesújtott. Az ÉS amúgy kiváló, nagy munkabírási kritikusa, a színikritikusok ha nem is doyenje, de mindenképpen egyik, ha nem a legjobbja válaszolt, és kiiktatta az idős mestert, aki már nem reagált erre. A céltábla nem lö viassa, mint tudjuk, kár volt Hubay gesztusáért. Másnak kellett volna fölhaborodnia. Valaki potentátnak! De hallgatott mindenki, mint a sír. E sorok írója már-már nyúlt írógépéhez, de rájött: porszem a homokviharban reménytelenül sikoltozik. Gyógyír (?), hogy az írónak ez a darabja, és a Freudról szóló másik, Az álomfejtő álma című dráma megjelent könyvben, a Bibliotheca Hungarica sorozat darabjaként, néhai Lakatos István szerkesztésében, a Magyar Írószövetség-Belvárosi Könyvkiadó kiadásában, Mezei András gondozásában. Hogy legalább a kötet őrizze a nagy magyar drámaíró gondolatait. (Nagy magyar drámaíró: ezt ismételte a híres kritikus, hadd derüljön mindenki, kedvére.)

Új darabja, az Elnémulás, furcsa, nyers, filozofikus, modern, de még érthető, fölfejtető dráma. Érezni, hogy nem ez az utolsó. Mert új hang az író életművében. A nagy nyugati drámaírókra emlékeztet ez a hang. Beckett, pinteri, mrozeki. De mindemellett abszolút Hubay Miklós jól ismert drámaírói hangja. A pusztulás enigmatikus, ugyanakkor nagyon is valóságos, bármikor, bárkivel, bárkikkel előforduló stílje. Már a nevek is talányosak. Patrick, a jezsuita szerzetes, aki idegenként van jelen, s tanulja a nyelvet. Aleluja a fiatal nő, aki mint kiderül, áldott állapotában sínylődik egy hatalmas szálloda pincéjében, várva hajnali kivégzését. És a Renegát, aki az új hatalom embere, katona. A darab zanzásítva: Aleluja nem kér papot, a szerzetes mégis megjelenik. Odafönről az örömmittas, győztesek tánca hallatszik,

¹ Köszöntöm a 2003-ban nyolcvanöt éves író!

csizmák ritmusa mely ócska slágerre jár. A foglyot a Renegát őrzi. Olyan ember, aki az új hatalmat szolgálja. Rémlik a Securitate egykori rémállománya. Olyan gyerekekből állt ez a rettegett államszervezet, kiknek se anyjuk, se apjuk, kimosott aggyal csak a vezért és eszement eszméit szolgálták. Ilyen a Renegát is, de csak a darab elején hisszük, hogy nem különb a többinél. A dráma bevezetőjébe apró hiba csúszik. „A tábornokok és vezérőrnagyok”. Ez így tautológia. A katonai kérdésekben nem csak Hubay tanácstalan, de majd’ mindegyik író. Csak az nem, aki maga is volt katona. Tehát: a tábornok azt jelenti, hogy az ezredes fölötti beosztás. És itt jönnek a rangok, nálunk, ma már eggyel bővülve: dandártábornok, vezérőrnagy, altábornagy, vezérezredes. Régen, mondjuk a német hadseregben, a Wehrmacht-ban volt még tábornagy és vezértábornagy is. Ezért aztán óvakodnunk kell, amikor mondjuk a tábornokokat tiszteknek nevezzük. De tekintsünk el ettől az apró intermezzótól. Aleluja emlékezik. A virágokra. Színükre. Fajtájukra. Gyerekének mesél, aki a hasában várja, hogy kikerüljön a napvilágra. A Renegát egykedvű. Ő csak a kötelességét teljesíti. Az író utószavában meg is említi, hogy ez a történet olyan, mint az Utolsó mohikáné. Mert népének utolsója Aleluja. A Renegát is, csak ő már nem hajlandó beszélni az anyanyelvét, csak a hivatalos „államnyelvet”. Megérkezik Patrick, akit szidni kezd Aleluja. Patrick nem sértődik meg, kijavítja az asszony tévedéseit, például azt, hogy nyilván püspök akar lenni. Patrick, nagyon szerényen jelzi, hogy jezsuita nem lesz püspök soha. Loyolai Szent Ignác alapította Jézus Szíve Társaság szerzetese alázatos, rosszul beszéli a nyelvet, állandóan kiigazítja magát, és jegyzetel. Igekötökről érdeklődik, de leginkább ez a szerencsétlen nő köti le minden figyelmét. Hát még mikor megtudja, hogy Aleluja állapotos! Rájön, hogy a kivégzés leállítható, hiszen két embert nem lehet kivégezni! Az addig bárányszelídsgű Patrick olyan lesz, mint Krisztus volt, amikor korbácsot ragadva kikergette a kufárokat a templomból. Egyfajta apokrif játék ez. Rohan is, hogy világgá kürtölje a tarthatatlant. Nemzetközi jogra hivatkozik. Olyan helyzetben, ahol már nincsenek jogok. Csak a Renegát emberei, följobbvalói diktálnak. Ahogy Patrick biciklijét tolva elhagyja a pincét, hogy segítséget hozzon, megszólal a Renegát az anyanyelvén. Kiderül, ő az apa. És nagyon szeretne apa lenni. Valóságos. És megszólal az anyanyelvén. Megesküdik, hogy kimenekíti Aleluját hasában a gyermekével, és elrejtí őket valahol a városban, melyet úgy ismert, mint a tenyerét. De mentőautó reflektorai világítják be a teret, két ápoló lép be és elragadják Aleluját. A Renegát nem tehet semmit. Később megjön Patrick, aki, mint kiderül, „sikeresen” járt el, mert íme, az egészségügy beleszólt! Ne tette volna! Közben a két rész között van a Köztájéék, ahol a Renegát álma jelenítődik meg, látja saját lányát, akiből híres énekes lett. De az anyát nem látja sehol. Patrick és a Renegát várják vissza Aleluját. Renegát elmondja tervét. Patrick veszélyesnek tartja, hisz még a mesékben. Hiszi, hogy jót tett, amikor mentőt küldetett Alelujáért. De rosszul hiszi. Aleluja belép, összetörten és megvallja: nincs többé gyermeke. Abortusz. Egyszerű, de egy fogolynál fájdalmas beavatkozás. A hatalom így már teljesíteni tudja a jogszerűséget. Csak egy embert kell fölakasztani hajnalban. A Renegát, miután elmondja Patricknak, hogy a gyermek apja, alaposan lehordja Patrickot. Okosabb lett volna nyugton maradnia. És akkor talán megszökhettek volna. Hubay itt komoly kérdésre tapint. Mi a jobb? Tisztességesen úgymond eljárni, vagy hallgatni a szívre és tenni a legmegfelelőbbet, még ha az nincs is összhangban a fennálló törvényes „renddel”? Kosztolányi írta egyik novellájában. „A példák azt mutatják, hogy az emberiséget azok vitték szerencsétlenségbe, vérbe és piszokba, akik lelkesedtek a közügyekért, akik komolyan vették küldetésüket, akik forrón, becsületesen virrasztottak, s jótevői azok voltak, akik csak a maguk dolgával foglalkoztak, a kötelességmulasztók, a közönyösek, az alvók.” Ugye, mennyire rímel Hubay gondolatára? Micsoda művészi „metagenetikai” átfedés! Patrick jót akart, de balul sült el. A Renegát, aki az egyetlen jó a többi renegát közt, megmenthette volna születendő gyermekét és az anya életét is. Közben folyamatosan halljuk, hogy ácsolják a bitófát. Hubay nem árulja el, milyen népről is van szó, minek utolsó tagját kivégzik. Mert kivégzik. Jönnek érte,

és elhurcolják. A Renegát és Patrick maradnak egyedül. A nyelv meghalt. Ha a nyelv meghal, meghal a nép is. Ez Hubay Miklós drámájának végkövetkeztetése. A rádióból ugyan azon a bizonyos anyanyelven szólal meg a reggeli torna. Ennyi maradt meg. Utóiratában az író bármelyik népre vonatkoztatja a drámát. Én meg kihallani vélem, hogy ez az allegória talán ránk, magyarokra vonatkozik a leginkább. Magyar íróban fölmerül, mi lesz nyelvünkkel, ezzel az érthetetlen, bár szép és zseniális nyelvvel az Unióban? Nem most, de száz év múlva. Ha mégis létrejön az Európai Egyesült Államok, és az angol lesz az államnyelv? Meghal a nemzet. Mert valóban: nyelvében él a nemzet. És akkor minden angol lesz. Akárcsak az USA-ban. Bár tudnunk kell, hogy annak idején az amerikaiak hajszálnyival ugyan, de az angol mellett döntöttek, mint hivatalos nyelv mellett. Ha nem így történik, ma az Egyesült Államokban a német az állam nyelve! Az Elnémulás nem Hubay elnémulása. Hanem az iszonyatos aggodás a kisebb népekért. Ahol a Renegátok veszik át a hatalmat. Nem a drámabéli Renegát, mert őbenne ott a lélek. Hanem a többi miatt aggodik. A darab utolsó sora: „A HANG »Amiket pedig nektek mondok, mindenkinek mondom: Vigyázzatok!«” Hát, valahogy így. Hubay drámája költészet. Tele szakralitással. És innen üzenem. Hubay Miklós valóban nagy, magyar drámaíró. És lehet továbbra is anyázni. Ha Hubayról nem is, a műveiről lepattan minden szitok.

Álmodni az igazságot

Haiku. Haikuk füzére. Három sorban a mindenség. Közel az aforizmához? Nem. Az aforizmától mindig várunk valami csattanót. A haiku azonban hol fölemelkedik, hogy kicsusszan a kezünkől, elillan, mire föleszmélünk, már messze jár. Három sorban valami apró zene, filozófia, költészet, Isten.

BENEY ZSUZSA

eredendően orvos. Így tehát a test tudója is, meg művész, s ami e két alapvetéssel azonos szintű diszciplína, az a teológia és a filozófia. Az intellektuális művész, esetünkben a költő Beney Zsuzsa gondolkodó is, esszéista, közel Istenhez, vagyis a teológiához, haikui pedig filozofikus mélységekben fürdenek. A Tél című féltényérnyi könyve (C. E. T. Belvárosi Könyvkiadó) minden oldalán egy-egy haiku. Verseinek papja. Celebrál. Verset ír. Az orvos is megszólal, de csak távoli metasztázisok derengésében.

A test vaskelyhéből a föld erői
füstben lengnek az áldozati égre.
Újra és újra vérrel föltelődik.

A tizenöt haiku egyike 1972-ből. De az orvos megszólal - mint említettük, szinte a tudatalattiból -, az újabb haikuk egyikében:

Pohárban gyertya. A test csontjain
Átlátszik a már csak pislákoló
fehér láng.

Ugye, semmi csattanó? De csupa esszencia. Elérhetetlen közelség. Ettől e drámai feszültség. Dallamát sohasem fogják fűtyülni suszterinasok a Körúton. Minden háromsorosa tengerszem. Átkelhetünk száraz lábbal, de csak a lapozásnyi időben. Húz, vonz a mélység. Kapaszkodónak nincs egyetlen fűszál sem. A haiku japán eredetű. Akárcsak a zseniális film, A homok asszonya. Beney Zsuzsa haikuit olvasva fejünkben egyszerre peregnek a halhatatlan film kockái és ez a jéghidegen lángoló versfüzér.

A ködben eltűnik a kert, az ég.
Pedig ott vannak. Ilyen lesz a másik
világ is?

Igen. Talán pont ilyen lesz. De most, evilági létünkben, bizonyos szintű művészi teljesítmény, akár átvihet a túloldalra, ha pillanatra is. Beney Zsuzsa eléri az abszolút metafizikai síkot ebben a haikuban: „Ahol a láng fénye az éjszaka / sötétjét metszi, az éles határ / áttörhetetlen.” Itt már csak érzékszerveink ágaskodnak. Ahogy az univerzumot sem vagyunk képesek belátni-átlátni, úgy ezt a verset sem. A költőtől nem áll messze a csavarintás sem, amikor a versszöveget elemi szálai visszabomlanak.

Egyre később sötétedik.
Este egyre sötétebb
a világos.

És még egy nagy drámai mű is megidéződik. Wolfgang Hildesheimer Az órák című egyfelvonásos. Ahol az idős házaspár üvegest hív az otthonába, aki elhozza a sötétséget, fokozatosan rak a régi üvegek helyére sötéteket. Az elmúlás vacogtató műve ez, akárcsak Beney

Zsuzsáé. Micsoda távoli összekapcsolódások! Bizonyítéka Isten örökös jelenlétének. Művészek karja karban. Úgy lépdelnek. Az öregség eksztatikus fogalomkifordítása:

A hótakaró megroggyan. A sáros
föld itt-ott már látszik. A lelken
átüt a test.

A lét és a nemlét egybentartása Beneynél ilyen égetően hideg:

Még egyszer rajzolódj ki, jégvirág.
Menyasszonyi csokor
temetésen.

Nehéz, emberfölötti feladat ez a könyv. Ünneplőbe öltözve enyhülhetünk. Műveltség, szív, itt kevés. Tapasztalat. Talán. És Istenhez emelt rezignáció.

Ember, akit jószívvel köszönhetünk Pilinszkyvel. Bár nem tudjuk viszonyát a halállal. De. „Megérdemelné a békés halált / minden írnok, aki az éjszakában / tollat fog és papír fölé hajol.” Legalább ennyit. Mert aki eljut az ilyen haikuig, az már nem is vágyik másra. Ő maga lesz a háromsoros. Az egysoros. Babits-csal is szólhatna. Hogy „Csak én bírok versemnek hőse lenni, / első s utolsó mindenik dalomban: / a mindenséget kívánom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutottam.” Csakhogy

FODOR ÁKOS

maga a mindenség, a magaformálta univerzum, akár Babits, akár Pilinszky János. És egyikük sem akar-akart többet, mint a Novemberi elízium utolsó soraiban Pilinszky: „(...) hisz semmit sem akarsz már, / csak ragyogni a novemberi napban, / és illatozni toboz-könnyűen. / Csak melegedni, mint az üdvözültek.” Fodor Ákos Szó-tár című könyvében régi és új versei a folyamatos gyónás, áldozás ikonjai. Csupa esszencia, érzékletesség, humorba hajló közlés, csupa megrendült tragikum és önirónia, mindez a ringlispílen ülő gyermek sírása, kacagása, tekintetének fókuszálása hol egy kimerevített pontra, hol a fölfelé bámuló tömeg szivárványos gyűrűjébe szédülve. Scherzói is többek tréfáknál. Igen: ha Haydn így nevezte el az Oroszkvartettek egy-egy tételét, akkor Fodor Ákos sem ismerheti a „humorban a tréfát.” A kötetben számos axióma. Amivel azért óvatosan kell bánnunk, mert Krisztus óta a sarkigazság elvéve, ha jelen van. Nála mégis érezzük, érezteti velünk, hogy axiómái valódiak, olykor a scherzóba ágyazva. Bár a cím Pantheon, a vers egysoros, mégis lehet a mai kor kikerülhetetlen axiómája: „Istenpláza”. Ugyanígy a Mazochista „báncsvirág”. E förtelmes kor sarkigazsága rejlik ebben a csonkított szóban. Tréfa, persze. De fájdalmas rádöbbenés. És hát a New Age! Erre is van Fodornak futama. „Oly szókimondók / lettünk, hogy már alig van / mit kimondanunk.” A Fáradt tükör fohásza című egysoros hideglelős valósága egyetemessé tágítja Fodor Ákos atomokig letisztított vers-csillagkép-rendszerét. „Olld le hátamról a foncsort!” Mennyi dimenzió, hányféle érthetőség, és fölfoghatatlanság egyetlen sorban! Hányszor szeretnénk úgy a tükörbe nézni, hogy ne lássuk önmagunkat, hanem csak azt, ami túl van az üvegen! Fodor Ákos az alázat költője. De nem a megalázkodásé. A Jelentés az útról kétsorosában aforisztikus tömörséggel, bár játékosan adja föl a leckét mindazoknak, akik egy életen keresztül próbálják megfejteni mibenlétüket és a halált. „Embertelenül hosszú / istentelenül rövid”. Kitalálmánynak vélhetnék, amolyan játék a szavakkal ez a sor, mégis annyi rétege van, amennyit csak bele bírunk gondolni. És ami a legfontosabb, igaz. Az axióma, címekben is jelentkezik, váratlanul bukkannak elő, s bizony, tévedhetetlen pontossággal jelzik a jelezhetetlent. „Akiben Isten / hisz: teljesen mindegy, hogy / hisz-e Istenben.” Ez már a metafizikán is túl olyan dimenziót mutat, hogy mély levegőt kell vennünk. Hogy is van ez? Valóban: a

kiválasztó mindig Isten. Így aztán az „istenfélő ember” kifejezés elveszíti minden értelmét. Átkozódhatunk, szidhatjuk Őt, akkor is minket választ. Vagyis a kiválasztottság kizárólagosan Istenfüggő. A jóságra éppúgy, mint a mások helyetti szenvedésre. Az öröme éppúgy, mint az örökös kudarcra. Csakis Isten képes beágyazni a szeretet magját, a Szentlelket az emberbe. Ehhez azonban nekünk is tennünk kell. Mert Isten nem tolakszik. Ha nem kell nekünk, akkor nem jön. De csak akkor van ez így, ha pusztán meghívottak vagyunk. A kiválasztottság sajátja, hogy Isten avat szentté, és nem az Apostoli Szentszék. Ha mégis, akkor az is Isten akarata. Fodor Ákos szakralitása ebben a versenyvilágban, ebben az anarchikus ösztönök által fölkorbácsolt létben széllal szembeni vízelés. Mégsem lehet másképp. Legföljebb vizes lesz a kabátunk. A folt eltüntethető, de a lélek csak a purgatóriumon keresztül kerülhet a Mennybe. A tisztítótűz a Fodor-féle kinyilatkoztatás evilági megnyilvánulása is lehet. Hogy mi jön a halál után? Sokféle válasza van. „Úgy aludj el, úgy / halj meg, ahogy almába / harap egy gyermek.” Ez a haiku racionálisan nem értelmezhető. De érezhető. Ahogy a libabőr végigfut. És ilyen is lehet a halál, amit P. J.-nek ajánl. „A papír / visszafehéredik. / Fehér jelek és ábrák / a fehér felületen / - ez legyen.” Abszolút Fodor Ákos hangütése. Mégis, a vers Pilinszky-parafrazis. Egy másfajta „megoldás”. Mert az Ez lesz Pilinszkyje így fogalmaz: „Oszlás-foszlás, vankosok csendje, / békéje annak, ami kihűlt, hideg lett, / mindennél egyszerűbb csend, ez lesz.” Fodoré kérdés az Istenhez, Pilinszkyé meg a kijelentés visszavonhatatlan deklarációja. Hogy aztán hogyan lesz, csak az igazi halottak fogják megszűni. Mi magunk. Magunkban. Mert valóban: Auschwitz igazi lényegét nem a túlélők idézhetik föl teljes valóságában, hanem akiket megölt a gáz. Ők üzennek Pilinszkynek, és minden halottért imádkozik Fodor Ákos. Mert a halál, bármilyen természetes velejárója is az életnek, mégis csak félelmetes. Csak az Isten melegítheti föl, a hit, a reménység, az örök élet hite. Egy újabb axióma. Nagy a-vel, mert verscím is egyben, „ahol, akárhol, / akárki imádkozik, / az a hely: templom.” Lám a templom, mint Isten háza is ambivalens fogalommá változott Fodor Ákos óta. A költő 1945-ben született, Zeneakadémiát végzett ember. Verseiben mégsem a zeneiség szólal meg, sokkal inkább a gondolatiság oszlopmély fundamentumán egyensúlyoz. Akárcsak Pilinszky, ő is a semmi felé közelít. Még akkor is, ha a scherzóhoz nyúl. Ő is igyekszik megszabadulni a félelmetes tudásanyagtól, hogy esszenciát tudjon előállítani vegytiszta laboratóriumában. Ez a költő nem tartozik sehová. Számára nincs se bal, se jobboldal. A fölött létezik. Az író éppolyan magányos művész, mint a festő, a zeneszerző. Egyedül Istennek elkötelezett. Meg is írja magát, mint a nomen nesciöt belehelyezve a versbe. „Levél vagyok. Zárt küldemény. / Dolgom: hogy kézbesítsem. / - Ha föltépném, sem érteném: / Istennek írta Isten.” És ennek a jelentős költőnek semmiféle díja nincs. Nem a világ fia. Istené.

Él egy költő köztünk. Már reménykedtem. Hogy most. Talán. Észreveszi az úgynevezett szakma. Dehogy! Fűtyül rá. Nem érti. Nem is lehet fölfogni. Mert versember. Szórja a verseket, mint növények a pollent. Csakhogy ez nem okoz allergiát. Gyógyít. Csak bele kell lapozni. Nem versről-versre, bárhol fölüthető. Hagyni kell, hogy hasson. Rémületes. Ez az energia. Megannyi műtét, infarktus után. 2003-ban ez az ember, férfi, hetvenhat éves. Kinéz ötvenötnek. Isten tartja életben. A vers konzerválja. A vers Istentől jön. Ez a titka, látszólagos dichotómiája. Idén kapott író, hetvenévesen is József Attila-díjat. Nevetséges. A fiatalok díja!

TAKÁCS TIBOR

nehogy már kapjon! Most már köszönjük szépen! De ott a Babér-koszorú. Azt igen. Milliókkal megpúpozva. Ehelyett értetlen csönd. Mert nem értenek hozzá. A kánon hajthatatlan. A kulturális kormányzat meg annak oszt, akiért kemény, vagy éppen ravasz telefonok szólnak. Sűgnak. Hogy ne őt, hanem az enyémet. Az én jelöltemet. Esetleg levél is. Bár jobb a verba volant. A levelet még megtalálhatja következő miniszter és akkor... Szóval se így, se úgy.

Gyanús, ha valaki mindent versebe önt. Ím, hogy ráfázott a kohászat! A vas és acél országa! Vályi Péter furcsa halála. Összeégve. Kokillák közé esni. Ma meg? Dermesztő, üres csönd a volt Lenin Kohászati Művekben. Vasat talán csak Dunaújvárosban csapolnak. Nem kell a vas. Drága. Nálunk. Valamit nagyon elrontottunk. Siemens-Martin kemencék jéghideg vacogása. Takács Tibor versgyára. A kokillák (öntőformák) beláthatatlan sorban várják a vers-vasat, az izzó fényességét, meg kell tölteni valamennyit. Előre dolgozott. Nem tudhatta, hogy ez a rengeteg vers, (még a dedikációk is versek) levált a kurrens áruk listájáról. Gyanús. Azt szeretik, azt a költőt, aki ritkán szólal meg, de akkor nagyot szól. Hát. Kevés az ilyen költő. A ritkaság stimmel, de a megszólalás agyonvárt dörrenése alig sért szemet-fület. Takács verstengereiből legalább lehet válogatni. És kell is. Hogy megszülessen a nagy, átfogó válogatott kötet. Akkor aztán! Dehogy. Azt sem fogják észrevenni. Mert fura dolog fölfedezni egy hetven éven fölülit. Hát eddig mit csinált? Illene tudni. Sok-sok regény. Történelmi. Hiteles dokumentumai régmúlt koroknak. Takács-könyvekből kellene tanulni történelmünket. Nebulóknak éppúgy, mint tanáraiknak. De nem. Jusst se! De mit ír számtalan négysoros versében épp Pilinszkyról, a legritkábban megszólalóról, aki viszont ha megszólalt, a világhírig szállt! „Trapéz és korlát volt a vers-szere! / Mit bámultuk, hogy jaj, csak le ne essen. / Honnan sejthettük volna, eleve / rendelt helye volt néki a keresztnek!” Isten molnára című könyve nyolcvan (sic!) négysorossal indít. Csupa író, irodalomtörténész. Vannak szépek, égbeemelők, vannak gunyoros, és fájdalmas sorok is. A négysoros. A legnehezebb költői fogás. A mindenséget versebe venni babitsi legyintését Takács figyelmen kívül hagyja, és igyekszik. Hogy sikerüljön négy sorban. Nem mindig megy. De minden négysoros betalál. Eltalál. Megcsíp. Megsirat. Főlemel. Letaszít. Egyensúlyoz. Közé van minden egyes megszólítotthoz. Olykor nem is személyes, de virtuális. Gyerekkorból ismert. Érdekes szótárrá fejlődik ez a ciklus. Elég volna valamennyi szerzőről a négy sor. Micsoda szócikkek lehetnének! „Devecseri őrnagy *úr* úgy feszített / a főtitkári székekben, mint egy díszlet. / *Tanárnak jött a halhatatlanságból:* / s professzorom lett Devecseri Gábor.” Tetszenek érezni az *úr* szó kurzívításának ambivalenciáját? Takács nagyon tudja, mit, hogyan. A nemrég elhunyt nagyszerű Vidor Miklós csapott egyszer az Astoria egyik márványasztalára, ahol összeültünk: „Ha te városvédő vagy, akkor tessék szíves eltüntetni Devecseri nevét arról a budai térről!” Nekem szólt. És a volt ávósról. És igaza volt Vidornak. De igaza van Takácsnak is. Mennyien gyűlölték Major Tamást. Töröcsik Marit ő vitte be a színpadi játék rejtelseibe, a nemzet színésze, az egyetlen Arany Pálma-díjas művésznő csak a szépre emlékezik. A rengeteg név felsorolhatatlan e sorokban, ezért szemezgetünk. Négysoros Rákos Sándornak. „Barátok lettünk. Verseskötetem / szerkesztője volt. Anyjával lakott. / Arról beszélt a Margit-szigeten, / mikor talál magának csillagot?” Vas István is itt lebeg, nem szellemként, de tökéletes valójában. „*Ugye, szegedi vagy?* Ezt tudta rólam! / Elegáns *úr* volt az elvtársi korban. / Propeller volt a csokornyakkendője. / Ha dicsért mindig meghatódtam tőle.” Tanúsíthatom a telitalálatokat. Mindkét költőt mestereimnek számítom... És aztán a nem túl hízelgő, ám a költőben a mai napig nyomot hagyott sorok a Kertész Imrét is degradáló, szintén volt ávós Kardos György „rövidportréja”: „Kardos a Magvető császára volt. / A feldicsért. A bátor és konok. / A lelkén biztosan kicsinyke folt: / hogy könyveimmel együtt kidobott.” Itt vitatkoznék a költővel. Kardosnak nem volt, nem lehetett lelke. Pszichéje igen. A lélek transzcendens fogalom. Tartom mindezt annak ellenére, hogy Kardosról emlékkönyv jelent meg. Mert még őt is szerették! Bizony. A lényeg azonban nem ez. A lényeg, hogy Takács Tibor évről-évre megjelenő új verseskötetei a halálhoz közelítenek. Majd’ mindegyikben fölüti fejét a reménytelenség. A búcsúzás. Aztán föltámad megint a szellem, s kezdődik előről minden. Takács elpusztíthatatlan. Méltó a nagy szegedi elődhöz, szellemi és lelki(!) nagyapjához, Juhász Gyulához. *Pünkösdi királya* ő. Ennek a versnek két utolsó négysorosa, „mi reggel lehetetlen / éjszaka vár a párna / már nem fénylik a lelkem / pünkösdi koronája // letenni lehetetlen / engem senki ne szánjon / de ne is irigyeljen /

szavak pecsétje számon!” Mint Rákos Sándor halál-közeli nagy búcsúversei. De Takácsé mégis az ittmaradást követelő szívhang. Mert dolga van még. Tudja. Érti. Barátja azonban, a szintén-költő, erdélyi származék, a megkínzott és megalázott, aki haldokolni kész, aki fiatalabb, mégis ott bujkál testében a sok sejt, pusztulni képtelenül, összeállva azzá a bizonyossá, mely hideglelős. „A halál fogságából” szól a dedikáció utolsó sora *Fekete tűzijáték* című legújabb verseskötetében. Alcíme rejtélyes. Borzongató. Szójáték, de nem öncéllal. Vallomás. Gyónás. Ima. Visszatávozóban.

BARTIS FERENC

remél. Az olvasó pedig szorít neki. Hogy kijöjjön ebből az iszonytató csatából ép bőrrel, kevés sérüléssel. És, hogy ne távozzon vissza. Vagyis a porba, ahonnan vétetett. Az erdélyi varázsvidekre. Mint turista, persze mehet. Csak sorstársainak kell a vízum. Sajnos. De ott sem sokáig. És akkor visszakapunk valamit, amit Trianonban elvettek tőlünk. Az egyesült Európában. Bartis úgy képzeli, hogy betegségét a romániai tíz év börtönsínylődés okozta. Hozta elő. És akár rá is bólinthatnánk. Mert Páskándi Géza is. Hasonló sors-kortárs. És a betegség őt is ledöntötte. Másfajta burjánzása a rosszindulatnak. Nem tudom. Gén-ügy. Öröklött, vagy szerzett génsérülés. De nem is ez a lényeg. Mert mit számít ez? Beteg embernek mit se számít, ha megtudja az ok-okozati összefüggéseket. Meg akar gyógyulni. Bartis annyit szenvedett már, hogy meg fog gyógyulni. Dolga van. Sok. Erdélyt képviselni. A magyarságot. Kiállni teljes mellszélességgel a nemzetért. Hogy megéri-e? Nem kérdezte soha. De minden sora izzik a féltéstől. Az aggodás húrjai. És a barát aggodása. Takács Tibor verset írt. Neki. Mikor megtudta, hogy nagy a baj. Több, mint gyógyszer: „Sorsomnak jobbra fordítója, / milyen kapuban állsz, Feri? / Életedet ugyan ki óvja, / Krisztust se óvták sebeit! // A csukott ajtó mire nyíljon, / mi nyitja ki: micsoda vers? / Szavak, rímek, sorok papíron, / ők kérdeznek, és te felelsz! // Itt a földön van az öröklét, / ha elveszik hát elveszett, / ahogy Erdély, az örökség, / ahogy a gyergyói hegyek! // Felsajognak régi verések, / titokban belédszúrt szavak! / Karmos időt hoztak a kések, / vágnak: szabad vagy nem szabad! // A nyelved ne engeddd, azt véd meg, / erre tette föl életed! / Az élet a te repülésed, / kivágott fenyvesek felett! // Ölelj át, ahogyan én öllelek, / sebesült barátom, Feri, / szavaimmal együtt letörnek / január jégcsapkönyvei!” Az öröklét kapujában csupa felkiáltójel. Fölemelkedik Krisztus. Mégse szakrális. Az öröklét evilágisága hajtja a költőt. Hogy költő-barátja már itt, köztünk, élők közt élje meg az élet örökkévalóságát. Bartis Ferenc föláll. Támaszkodik még. De gerince egyenes. Mint mindig. Fekete borító. Lángoló, vörös betűkből a cím kiszedve. Neve fehér. A tűzijáték szóból középtájon tűzkigyó kanyarog a kötet aljáig és véget ér. Bartis még nem ez a kigyó! Ott lapul a betűk közt. Épphogy csak elindult. Nemde a kora. Elindult, mint mindannyian világrajöttek. De a betegség fiatalítja. Sorai zengőbbek, mint valaha. Sok búcsúzás. Érthető. És a számvetés. De a reménység ott dereng. Minden betűben. Evilági feltámadás. Szóbeli levél: „Édesanyám, / nézz szét ott a túlvilágban: / hol húzhatnám meg magam, / ha kiebrudalnak e földi pokolból / s hajléktalan leszek a halhatatlanság / albérleti vackán - / nemzetemmel együtt.” Lám, megint a féltés. Ő és a nemzet. Az uniós csatlakozás pillanataiban. Most csak magaddal törődj Feri! A nemzet annyiszor elhullott már. És íme, újabb föltámadás. Nyelvében él. Virágzik. Nem kell már a vers, de ezzel se törődj. Majd megint kelleni fog. Ha nagy lesz a baj. Ha olyan lesz, olyan történik, mint veled. Akkor kell majd megint a költészet. Minden művészet legsajátobbika. Ami nélkül nincs is művészet. A Jogos féltékenység Nagy László Ki viszi át a Szerelmet című versét evokálja az olvasóban. „Az eloltott gyertya illata / gregorián dallamot idéz... / Istenem, / ha kifűjöd lángomat, / ki idézi meg dörmögésemet?” És tényleg. Az egész könyv tűzijáték. A vaksötétben. Fekete. Csak a dörrenése hallatszik. Tudjuk, érezzük, nem ünnep. Akkor mire hát a játék? Mert mégiscsak öröm. Hogy él. Akár egy hatodik Istenérv. Mert a

sorok tüzelnek. Fekvőhelyzetből leadott sorozat. Kalasnyikov. Vagy a modernebb géppisztoly. Az AMD 65-mintájú, kihajthatós válltámasszal. Abból lő. A ravaszt épphogy éri az ujjbegy. És már üres is a tár. De nem Bartis tárai. Azok még tele lőszerrel ott vannak övébe dugva. Hozzászokott a harchoz. Vigyázó. A strázsán. Ötvenhat is a szívében. Amit kiirtottak a szívekből. Ma sem igazi ünnep. Hiába. Ő verset ír bajtársaihoz. Akiket félt. Akik nem kapták meg azt, amiért harcoltak. Bartis Ferenc legszebb imája. Kéri az Urat, mint Babits a Jónás imájában.

„Csupán egy verssornyi időt kérek
vagy egy pillanatnyi ezredévet,
hogy nem-volt bölcsőmbé visszatérjek
és megpihenjek, ha nem lesz vétek;
csak egy örök csóknyi időt kérek
nem ifjú magamnak, hanem néktek,
hogy ne legyetek rokkantak, vénak
fórumon, ágyban, ahol én égek,
s a dús éj még nem ér véget,
sem a gyász, sem a szemfedős élet...
Szedjétek össze a törmeléket,
s az ég jegébe vágjatok léket!
Képzavar? Has(s)? Behúzni! Megérted?
Győzelemre vigyen minden lépted!
Fejet föl! Mellet ki! KÉZ A KÉZBEN!
Tilos kihalnod, HŐS NEMZEDÉKEM!”

A törődés villámfutamai. Bartis aggódik. És érte ki? Legalább október huszonharmadikán fölolvassná valaki! Hogy értsék már végre, mi is volt 1956. Hogy ne pusztuljon az emléke. Lássák a mai fiataljai, hogy ellentétben Bagdaddal, Budapesten nem fosztogattak! Sőt. Kosarakban gyűjtötték a pénzt. Csak beledobáltak. Ki nem vettek fillért se! Ilyen egységet kíván Bartis a magyarnak. Amilyen volt. És úgysem lesz soha többé. Betegágyból ez a rohanó, vezényszavakba fulladó hörgés! Háború. Irakban. Háború egy emberben, aki állja még. Nem húzódik fedezékbe. A halál keresi, kutatja. Hol lehetsz, te költő? Hadd vigyelek magammal. De nem találja. Verssorokban él, húzódik meg, utánpótlás-vonalait Isten tartja a kezében. És dönt. Ha dönt. Mert nem biztos. Tapogatózunk. Akkor a sors. Amibe azért az Isten csak beleszólhat?!

A József Attila szakértő, a filmkritikus, esszéíró, remek tanulmányok szerzője, aki szépíró is egyben, egyetlen esztendővel a nyolcvanadik előtt újabb könyvet tett le a 2004-es Ünnepi Könyvhét asztalára Értékek csapdája címmel, mely eleve ambivalenciát rejt. A C. E. T. Belvárosi Könyvkiadó újdonsága az író új esszéit és tanulmányait mutatja be.

GYERTYÁN ERVIN

könyvének második része a legizgalmasabb, hiszen napjaink problémáival foglalkozik, legelőbb is a zsidókérdésről, mely nem akar nyugvópontra jutni a mai Magyarországon, nem tudja kinőni ez a nemzet az antiszemitizmust, nem tud túllépni önmaga árnyékán. A legérdekesebb, ahogyan Gyertyán Ervin önmagát aposztrofálja. 1988-ban, amikor feleségével Izraelben járt, interjút készítettek vele. Az volt a kérdés, írónkat mi köti a zsidósághoz? A válasz csak ennyi volt: a becsület. Ezt persze nehéz követni, túlságosan lakonikus, látta is Gyertyán az értetlenséget, és megmagyarázta. „Őszintén elmondtam, hogy vallásos nem vagyok, a fajelméletben nem hiszek - de őseim, rokonaim, barátaim sorsa, pusztulása, mindaz,

amin a zsidók e században (és nemcsak ebben a században) keresztülmentek, eltéphetetlen erkölcsi kötelék a zsidósághoz, hitbéli agnoszticizmusom és antirasszizmusom ellenére. Úgy gondolom, hogy ezzel a felfogásommal a zsidó öntudatukat a vallásból merítő, és a zsidó öntudatukat az etnikai eredetből származtatók mellett a zsidók harmadik népes csoportjának vagyok egyik reprezentánsa, amely talán Spinozától eredeztetheti önmagát, talán még régebbről, esetleg a maga emberi univerzalitását még vallásos fogalmakkal definiáló názáreti Jézustól, noha mint következetes agnosztikusnak, csak a fiú kell nekem, s az atyával nem tudok mit kezdeni. Vagyis azok közé a rossz zsidók közé tartozom, akiket a rabbik joggal átkoznak ki, a nemzeti gondolat hitvallói joggal néznek gyanakodva (...)” Hozzáteszi még, hivatkozva Isaac Deutscher önmeghatározására mely szerint ő „the non jewish Jews”, vagyis nem zsidó zsidó. Ez aztán a kacifántos, még is jól érzékelhető ellentmondás, mely csöppet sem antagonisztikus. Hiszen a fiú, Jézus Krisztus sem a zsidó népet akarta megmenteni a római zsarnokságtól, hanem jött megváltani az egész emberiséget. Korai kozmopolitizmus? Az. És ezt nehéz elviselni; legyen az ember német, szláv, vagy éppen zsidó. Az írást így fejezi be: „Mégis - Ugocsa non coronat - úgy vélem, akkor is a fajvédelem barbár eszméjének tennék engedményt, ha hagynám, hogy az antiszemitizmus (akár Csoóri oly fájó elkülönítése) kivethessen magyar nemzeti léteimből és kultúrámból, akkor is, ha hagynám, hogy elhalványodjon bennem a szolidaritás a halottak csonthegeinek iszonyatos történelmi örökségével. Mindkettő emberárulás a szememben.” Az írás 1994-ből való. Mi minden történt azóta! Azt hittük, csillapszik a rasszizmus, az uszítás, az örökös fürkészés, ki-kicsoda, ki zsidó, ki nem, de a helyzet azóta már-már elviselhetetlen. Talán ha Gyertyán Ervin kiállítását, önmeghatározását figyelembe venné a sok hözöngő... De nem fogják olvasni sem őt, sem az én írásomat róla. Bebetonozott előítéleteket pedig csak betontörő gépekkel lehet eltüntetni. A többit tudjuk. Akcióra reakció, és folytatódik minden az idők végezetéig meg sem állva. Az író valahol fölmentést ad hazánknak, mert a spanyolokkal és az angolokkal szemben nem üztük ki zsidóságunkat. Megbecsültük... És milyen igaza van, amikor ezt írja: „Petőfi készül a zsidó nemzetőr század parancsnoki tisztjének elvállalására, de Táncsics megelőzi.” Igen. Akinek későbbi kiszabadításában ott vannak Pest zsidó fiataljai is. Ez persze nem ért el a nyilas és náci fülekhez. Sem nagy költőink üzenete, Csokonaitól Pilinszkyig. „...ha eljut a tömegek tudatáig, hogy milyen nagy és nemes nemzeti örökséget gyaláznak meg, köpnek le, amikor a rasszista eszméket magukévá teszik.” Valódi invokáció, de félő, hogy a tömegekhez, de még a tömeget alkotó megannyi individuumhoz sem fog eljutni még jó ideig a bölcs Gyertyán Ervin kiabálása.

Mi is a cinizmus? A közönyt és az igénytelenséget legfontosabb erénynek tartó, az erkölcsöket, a rendet megvető ókori görög „iskola” tanítása. Ma, a cinikus, gúnyolódó, az értékeket körberöhögő emberformájú lény. De leginkább elvetemült, arcátlan, éppen ezért vitára, a dolgok megbeszélésére alkalmatlan személy. Istent és embert nem ismerő mutáns. Lehetne még hosszan sorolni, például olyan hetilapunk kapott Tolerancia Díjat, mely hemzseg a cinizmustól. A zsűriben nyilván hasonszőrűek ültek, akik a liberalizmust, saját liberalizmusukat képesek Kossuth-éval összevetni, saját cinizmusukat szarkazmusnak, sőt, iróniának nevezni.

BÖRCSÖK MÁRIA

Mire gondolsz, Éva? című új könyve hátsó borítóján Az illúziókról című írásának kezdő sorai figyelmeztetnek, hogy különös, fanyar, rombolva építő egyedi könyvet olvasunk. „Nem az a cinikus, aki illúziót rombol, hanem az, aki illúziót próbál kelteni.” Én itt megakadtam. Értem az író. De mint fõntebb jeleztem, ez nem cinizmus, hanem gyermeki csacsckaság. Mit ért volna Honthy Hanna illúzió nélkül? Miért járnak az emberek színházba? Mert illúziókat látnak, melyek aznap estig kitartanak, aztán jön a szürkesség, végül a halál. Még a test

föltámadásába vetett hit is illúzió. De olyan jó, olyan vigasztaló, hogy talán mégis... és akkor ha rendesen viselkedünk - emlékszem vissza a katekizmus órákra a csepeli főplébánia sekrestyéjében -, megúszhatjuk a pokol tüzét, talán még a tisztítótüzet is, és beléphetünk a Mennysországba. Innen, hogy X, vagy Y-on istenfélő ember. Micsoda botorság. Félni van okunk, főleg az élettől és a halálközelség fizikai fájdalmától, de a legnagyobb jótól, Istentől félni? De hagyjuk. Börcsök Mária könyve kitörli a csipát a szemünkből. Hogy nem minden arany ami fénylik. Ha egy szarka tudna olvasni és abszolválná ezt a könyvet, hagyná a csillogó tárgyakat a fenébe. Mert bizony Börcsök könyve az illúzió csipkés függönyét félrehúzza megmutatja azt, ami túl van a realitáson, s mint diót összetöri a dolgokra ráakódott, megkövesedett, örökre elkönyvelt és az agyakból kitörölhetetlen téveszméket. Nap mint nap láthatunk a különböző tévécsatornákon bugyuta amerikai filmeket, ahol a nő talpig sminkben, karórával, gyűrűvel tér nyugovóra kedvesével, s reggel egy centi távolságból beszélgetnek egymással, és csókolóznak, szexuális aktust teremtenek, és semmi kócoság, semmi gyürődés az arcokon. A hibátlan fogazattal bíró embernél is elképzelhetetlen (fiziológiailag), hogy ne legyen szájszaga a reggeli ébredésnél. Ha valakinek nincs (szerencséjére) refluxa (a gyomor záróizmának gyengesége, melytől az emésztőrendszer meglehetősen vad „illatállománya” erős nyomot hagy a leheletben), ha semmiféle pszichés teher nem nyomja, fűtül a stresszre, akkor is lehetetlen, hogy frissen mosott szájjal bírjon, még ha az a száj a legcsókosabb is a világon. Illúziót keltenek ezek a filmek. Cinizmus ez? Nem hinném. Inkább becsapás, hazugság. Ha e két jelző belefér a cinizmus fogalmába, akkor legyen. Illúziórombolás volt a dupla előneves nemesi származék, Kosztolányi Dezső Naplójának megjelentetése is. Mert olyanok vannak ott leírva, hogy visszahat a versekre, s aki az alkotót abszolút egybemossa a művével, már másként fogja olvasni megrendítő verseit. Babits Beszélgetőfüzetei is rombolták az illúziót. Ki kellett adni? A köznépre tartozik, hogy pusztul a gégerákos nagy író? Nem. Thomas Mann Naplója, mely még székelési szokásait is jelenti olvasójának, szintén illúzióromboló. Börcsök Mária fejével gondolkozva, nem baj, hogy megismerjük a művészt, mint embert is. Mert nem lényeg az ember, ha művész. Csak az alkotás az egyedüli lényeg. Annak a minősége. Mozart fékezhetetlen, már-már cinikus kisgyerek volt haláláig. De kit érdekel? József Attila hisztérikus, kibírhatatlan ember volt. Mégis megszakad a szívünk a sorsán. Nem arról van itt szó, hogy Isten kiválasztja az alkotót, és művét, mondanivalóját rajta keresztül tudatja velünk, itt a földön? Ahogy Krisztus által is „üzent”. Nem ez a médium? Isten és ember közötti közvetítő? Ha így van, akkor vizsgálhatjuk az embert a maga teljes mocskában is, de fölösleges. Ezért olyan haszontalanok az életrajzi filmek. Mert az ember úgyis ott van a művekben, áttételesen ugyan, de fölfejtetően. József Attila imádó vagyok. Ismerem minden kínját, rezdülését. Olvastam, hogy az Egyesült Államokban élő magyar professzor az akkori kor minden pszichiátriai-orvosi papírját, diagnózisát, tévedését összevetve arra a konklúzióra jutott, hogy a költő paranoiás skizofrén volt. Tehát hiába szerették volna őt még jobban. Még többen. Akkor is meghalt volna. Mert a betegséggel nem tudunk mit kezdeni. Tehát nem igaz az sem teljesen, hogy köztetek lettem bolond. Az már egy más kérdés, hogy a betegséget mi váltja ki, genetikailag kódolható-e, mert ugye, tudvalévő, hogy József Jolán öngyilkossága merőben más. Igaza van Dr. Garamvölgyi László ezredesnek, aki rendőrileg nyomozta ki utólag az eseményeket. Ez a tiszta szívű, de súlyosan beteg ember véletlen baleset áldozata lett. Ha nem megy ki aznap a pályaudvarra, akkor egy héttel később, vagy hónap múlva történt volna meg valami másfajta „baleset”. Ikertestvére ennek a halálnak Latinovitsé. Valószínű, hogy József Attila kutatók tudják, amit Börcsök Mária leír a költő apjáról, hogy bizony Borbála asszony tette ki a szűrét, majd kerestette a Vörös Kereszt által, kérve Jolánt, hogy írjon a szervezetnek. Az apától jött is a levél. „Kedves Gyermekeim, Jolánkám a levelet megkaptam, nagyon örültem, hogy nem felejteti a kedves papát, de bizony nagyon szomorúság van a szívemben, hogy tik milyen szegények vagytok, de mit tehetek én, hogy a kedves mamátok elkergette a tik kedves

kenyérkereső apátok...” Az író nő megemlíti, hogy Pócze Borbála szerette a ponyvaregényeket, s ha ilyenre akadt, megfélemezte az egész családjáról. Hogy férje mennyire szégyellte magát, hogy munkatársai tiszta ingben járnak dolgozni, ő meg nem. Hogy Attilát úgy megverte, hogy orvos tette vissza a vállát. József Attila verseiből tudjuk a megaláztatások sorát, nem kell külön idéznünk. Olvashattunk valamikor arról is, hogy Attila kénytelen volt tyúkot sétáltatni az utcán, a baromfi lábára kötözött spárga segítségével, ami nonszensz, s gúny tárgyává tette a kisfiút, aki már akkor költő volt, s túl számos szuicid kísérleten. Mégis. A világirodalom egy költőt sem tud fölmutatni, ahol így szenved a gyermek, majd a felnőtt költő édesanyjának hiátusa okán. Az állítólagos ateista József Attila „Istent alkot”, közben „szíve szenved”, s mindezt csak azért, „hogy teremtsen mennyet, / hogy jó legyenek, és utánad menjek.” Börcsök Mária nagy lepellier. Bánk bán és Gertrudis éppúgy jelen van itt, mint az erősebb kutya... és a következtetés, talán ez a bizonyos erősebb vissza is léphet? Az utolsó Romanov uralkodó, II. Miklós cár ortodox szentté avatását is rossz szemmel nézhetjük ezután. Mert hiába a rendes férj, apa, tömeggyilkosságokkal terhelt nemlétező lelkének csak az isten adhat megbocsátást, ha fölér hozzá, s nem ítélik örök halálra. Földi halandók, legyenek bár pravoszláv nagytiszteletű papok, óriási mellényúlása a cár szentté avatásának óhaja. Börcsök Mária azonban jól egyensúlyoz. A cár, a feleség és a gyermekek elpusztításáért véglegesen elítéli a bolsevik hatalmat. Ilyen könyv ez. Villódzó. Szókimondó, de nem úgy, mint annak idején Végh Antal, bátor, nem úgy, mint az átkosban szamizdatot terjesztő ellenálló. Egyszerűen csak kimond. Nem kéri számon, hogy írásait szentírásként vegyék, de hogy alaposan gondolkodjanak el azon, mennyire messze van a valóság a realitásoktól.

TORNAI JÓZSEF

a mai magyar költészet élvonalában immár hetvenöt évesen. Csupán 2001-ben, megkapván a Babérkoszorút, ülhetett le a virtuális teremben, ahol a sok nagyság, vagy éppen mesterségesen óriási luftballonná pumpált mai magyar írók közt. Szívének legkedvesebb Dunaharasztija neki édes hendikep... Bátorság, hogy újra lefordította, immár a Rossz virágai címmel Baudelaire művét? Nem tudom. A könyv, mely most megszületett, 2002. Szent Karácsonyára, a jelentős költő prózai összegzése, ha tetszik, testamentuma. Esszék. Immanuel Kant adja a könyv ajánlását: „Abból a görbe fából, melyből az ember van, sehogyse lehet egészen egyenest faragni.” Innét a cím: *Az emberiség görbe fája*. Tornainál, mint az esszéistáknál általában, az eredeti, akár mástól vett gondolat kitér, továbbíródik, vagyis csúnya szóval ugródeszkeként használja az ember, ha kell, még Máté Evangéliumát is. És ebben nincsen semmi rossz. Mert ezek nem vendégszövegek, nem plágiumok, hanem egy lezártnak vélt, hitt gondolat továbbgyűrűztetése. A könyv majdnem fele aforisztikus írásokat esszenciál. Nagyon mélyről fakadnak föl a gondolatok, egy 75 éves ember minden át- és megélt tapasztalatával, hitével, elkötelezettségével a költészet iránt. És a múltnak kútja. Az is benne van. Kibányászása nem lehetett könnyű. Keszonbeteg ilyenkor az ember. Amikor saját lényében turkál, leás, zsigereit is megszaggatja, és lelke által megszólítja az Istent. Néha fogyókúrának is beválik. Érzem az ironiát, mégis hevesen tiltakozom, mikor ezt olvasom: „A költészet bűne. A mai költészetnek van egy nagy bűne: autentikus egy olyan világban, amelyben csak a hamisnak van hitele.” Nyilván fordítva kell értetnünk. Ahogy Simone Weil mondta: „A világ van és irreális. Isten nincs és reális.” Valami hasonló Tornai kifakadása. Mert valóban: ki a csodának kell a költészet? Méghozzá a mai magyar? Még ha kellene is, titokban kell tartani, mert gyengeséget árul el. Az ilyen ember sebezhetővé válik. Kiszolgáltatottá. Mert odáig juthat, hogy nem ütni, de visszaütni is képtelen lesz, ha megtelik verssel, költészettel. Nagyon veszélyes hát ez a keskeny palló. Van olyan háromsoros prózája, mely csupa kérdésből áll. Olvasó, gondold tovább, tágítsd a köreidet, tégy hozzá, vagy végy el belőle. „El tudod-e választani hiúságot az

önértékelésedtől? Értékeled magad, értékeled amit írtál. De csak hiúság-e ez, vagy a lényeg: az értékteremtés örökös kényszere-kételye?” Ezek az aforizmává-parabolává tömörített sorok akár prózaversek is lehetnének, mert Tornai költőségét nem tudja élesen leválasztani magáról. Olvashatunk arról is, miféle nagy világegyház jöhetne össze, ha a kereszténység teológusai-filozófusai a keleti vallások mélyére hatolnának, eggyé válnának velük. Én teszem hozzá, ez fordítva sem volna rossz, csakhogy elképzelhetetlen. De a fölvetés maga, az, hogy ami van, az nem jó, nem egész, és még a részek is szétestek már-már csak mikroszkóppal látható részecskékké. És mennyire örültem, hogy ebben a könyvben nincsenek sztárírók, de van a címadó írásban Vörösmarty és Szabó Lőrinc, Arany János. És *Berzsenyi Foházkodása. Sinka érzékenysége*. Ki beszél ma már Sinkáról? Erről az ösfáról, melynek gyűrűi holtában is tovább szaporodnak? Kodolányi és Németh László bújik ki a ködből, említődik Pilinszky, Rilke három verse, a Tornai által nagyon kedvelt három Buddhista verse. És a mindenkinek kínzó jelenléte. *Krisztus és József Attila* című írásába drámaian szakít a hagyományos vallási dogmákkal, sőt: „Amikor mi a verseket olvassuk, és utána József Jolán nevezetes *A város peremén* című életrajzát, nagy szakadás következett be bennem: már nem Krisztust akartam követni, hanem József Attilát.” Ezen sorok után csupa bűnbánat. Egyházas és szekuláris üdvözülésről ír. És kimondja a lényeget: „...minden ember Krisztus, aki szenved. És József Attila sokat szenvedett. De akármennyit szenvedett, volt egy hallatlanul szép és a versekből, esszékből igazolható jövőképe az emberiségről. Nekünk ma nincs ilyen jövőképünk. Akkora cezúra van József Attila és közöttünk, hogy ezt, azt hiszem, én is csak versben tudnám elmondani.” Persze pillanatra se higgyük, hogy Tornai József lelkében nem egymás mellett kucorog Krisztus és József Attila. Csak jelezni kívánta, hogy az embernek költő is lehet az istene. És bárki művész. S miután a művészet isteni eredetű, hát a művész is Istenből egy darab. De csak a szenvedőké (nemcsak művészre gondolok) lehet a kegyelem. És az üdvösség.

Pilinszky. Ő juthat eszünkbe Krisztus és József Attila kapcsán. Így írt a Kortársban 1962 decemberében: „Mozarti tehetség volt: a legbonyolultabb és a legegyszerűbb, a legmélyebb és a legtörekenyebb, a legsúlyosabb és a legáttetszőbb...” Itt kitér Ady titáni voltára, melynek árnyékában alig vették észre József Attilát. Ahogy Beethoven zongorajátékának dübörgése után Chopin billentése olyan halk volt és föllépése idején még meg sem értetten olyan súlytalannak tűnő. Aztán így zárja Pilinszky: „Sorsa a legkülönbekével rokon: Hölderlinével, Kafkával, Jézusával. (Kiemelés tőlem, K. Zs.) Huszonöt évvel halála után még ma is ő a legmodernebb költőnk.” Azt hiszem erre, ma, 2002 decemberében Tornai József is rábólintana. Legföljebb hozzátenné Pilinszky János nevét is.

Van egy olyan polihisztorunk, aki majdnem mindenhez ért, ha kell tudományos fokon; közgazdász, de az irodalom éppúgy ott van a szívében, mint a történelem. Pilinszky nem szerette Ady fejedelmi pózait.

KOPÁTSY SÁNDOR

meg egyenesen kiad egy olyan könyvet, melynek ez a címe: *Beszélgetések Adyval*. Zárójelben: Nagyváradon. Így ír a szerző a hátsó borítón: „E kötetével azonos címmel húsz éve írtam meg az első Ady könyvem kéziratát, amit tíz évvel később már ki kellett egészítenem, és meg is jelenhetett. 2002-ben ismét úgy éreztem, hogy Adyra van szükségem. Megdöbbenően olvastam újra a Nagyváradon írt cikkeit(...) Ebben a kötetben Ady szemüvegén keresztül láthatjuk jelenünk magyar világát.” Kopátsy bevallja, hogy nem Ady szakértő. És talán éppen ezért oly megnyerő ez a könyv. Mert a szakértés egy picit száraz, ha kell, ha nem, tudományos jelleget ölt, míg ebben a könyvben egy szuverén értelmiségi „beszélget” Adyval. Idéz cikkeiből, s nemcsak a XX. század legnagyobb magyar költőjének, de újságírójának is tartja. És itt rögtön reflektálhatunk Kertész Imre Nobel-díjára, aki, ugye, nem nagyon magyar, és akkor nagyon enyhén fogalmaztunk. Pedig Kertész egyáltalán nem ostromozik, csak nem érdeklik az olyan fogalmak, hogy nemzet, hogy kötődés egy adott városhoz. Világszellem, világpolgár, és attól magyar, hogy magyarul ír. Ez kevés, mondják, harsogják az ellenlábasok. De akkor a divatba jött Márai Sándorral mi a helyzet? Nagyon magyar volt, ő volt a polgár, melyre oly nagyon áhítozunk, mégis elhagyta hazáját, de nem lett amerikai sem. A magyarság, az angolság, németiség, franciaság éppolyan belső magányügy, mint a vallás. Nyelvében él a nemzet. Punktum. A lehazaárulózkodó pedig gondoljanak csak arra, hogy a magyar irodalomban senki nem ostromozta, gúnyolta, verte saját népét, mint éppen Ady Endre. Ébresztőt fűjt és nem takarodót. Meri-e valaki Adyt hazaárulónak nevezni? Ugye, hogy nem. Akkor hagyjuk békén Kertészt, ne kételkedjünk az egyetemes Pilinszky magyarságában. Kopátsy kimutatja, hogy Ady jóslataiból mi valósult meg, ha nem is 100%-ban. „- Igen erős, magyar etnikumú reálértelmiség nőtt fel. Ady még csak a gyorsan polgárosodó zsidóságban reménykedhetett, nem lehetett fogalma arról, hogy száz év múlva arányát tekintve több, a szárnyát még csak bontogató vállalkozónk lesz, mint a nyugati országoknak. - Sikertől megtörni a katolikus klérus ezer éves társadalmi és politikai hatalmát. Ezen a téren még messze vagyunk ugyan a bennünket is integráló Nyugat-Európától. Arról Ady sem mert álmodni, amennyire ebben eljutottunk. - Legmesszebbre azon a téren jutottunk, amelyekben Ady a legpesszimistább volt: a magyar nacionalizmus leépülésében. A nép nagy többségét ma már nem lehet nacionalista kalandokba beleheccelni.” Kopátsy pontosan fogalmaz. Ady cikkeiben rettenetes csatákat vívott, sebeket ejtett ellenfelein, de mint minden magányos harcos, ő is kapott sebet, annyit, hogy bele is rokkant. Maga a fiatal Kosztolányi is csak simán levérbajosozta. A fiatal Babits sem nézte jó szemmel Ady működését. Kosztolányi vezekelt később, Babits meg Ady barátja lett. Bátor volt Ady? Nem. Inkább úgy mondhatnánk, hogy nem félt. És ez nem ugyanaz. Nem tartott semmitől. Mert azért azt mindenki tudta, hogy ő ül a Nyugat trónján, tehetségét pedig

nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Kirekeszteni sem lehetett, pedig sokan próbálták. Kopátsy kiválóan idéz az Ady cikkekből, érzi, tapintja a legjobb, legtalálóbbs sorokat. „*Herczeg Ferenc okos sváb módra egyik regénye alakjával mondatja ki az igazságot. Ebben az országban csak a mágnás, a pap és a számár egzisztálhat.*” Ady szarkazmusát ismerve, akár ő maga is írhatta volna. És amikor az amúgy heterogén társaság valamilyen ügy kapcsán összejön, azonnal homogénné válik. Napjainkra is igaz. Aztán folytatják ott, ahol abbahagyták, de homogenitásuk látenszen mindig megmarad. „*A közéleti erkölcs restaurálása, a fajmagyarság megmentése és továbbtenyésztése, a magyar imperializmus és egy sereg zavaros és kertelő örület...*” írja, majd így folytatja az idézést Kopátsy: „*Ezért ne tessék csodálkozni, hogy (Nagy)-Magyarország hóbortjában egyesülni tudnak Falk Miksa, Rákosi Jenő, Vészi József és Bartha Miklós, s ellene szólni sem mernek Eötvös József, Vázsonyi Vilmos, Ignotus stb. sem.*” Kopátsy Sándor könyve kijózanít. Pofon legyint bennünket, handabandázókat, Adyval. Politikusoknak és egyéb félembereknek kötelező olvasmány!

VÁRADI PÉTER

mai fiatal, nem lépked Ady nyomdokain, intellektuális költő. Volt szerencsém jelen lenni, amikor Görgey Gábor miniszter, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában, meghitt körben átadta a Kárpáti Kamil által alapított Gérecz Attila-díjat. Harminc év alatti első kötetes írók-költők kaphatják meg a díjat, melyhez pénz is, kisplasztika is társul. Meg erkölcsi elismerés. Méghozzá magas. (Gérecz 1956 egyetlen költő mártírja, a szovjetek ölték meg, emléktáblája a Klauzál téren található. 27 évet élt.) Görgey Gábor mikor a díjat átadta (mely végleg integrálódott a minisztérium által kibocsátott díjak közé), túl a gratuláción csak arra figyelmeztetett, hogy a vers az, amit semmilyen más műfajban-műnemben nem lehet kimondani. Nem tudom, pontosan mire célzott, talán Váradi Péter néhol valóban prózai soraira, vagy csak amolyan atyai útravalónak szánta. De nem is ez az érdekes. Hanem, hogy hát a díj. Érdemes volt-e a költő erre az elismerésre *A lilium paradigma* című első kötetével? Rávágjuk: igen. A kötet kétrészes. A és B. És ennyi éppen elég. Az első részben a sok paradigma. A költő jól használja mindkét fogalmat. Számomra a legmegrendítőbb és egyben leghomályosabb, érett verse, az Apámmal egy fényképen. Öt versszak, melyből kettő ismétlődő betét. „Van egy fotóm, még kinn a kertben készült. / Nyár volt, a meggy éppen megérni készült. / Elvirágzott már, de az apró meggyek / még zöldek voltak, minket úgy figyeltek. / A húsuk kemény volt, szorult a magvuk. / Vannak fotók, és senki nincsen rajtuk.” Itt a költő még általánosít. Majd a közelbe ér. „...Én ott voltam, de akkor annyi látszott, / két kisírt szem bent látja a világot. / Húsuk lágy volt, és tapadt a magra. / Van egy fotóm, de senki sincsen rajta.” És akkor a két betét-ismétlésből: „Már bosszant, bármi lesz / ebből, vagy bármi nesz. / A könny a sárba hull: a hullám partra tesz.” Az utolsó versszak összegez és kimerevedik: „...Könnyű, tudom, mi volt az ott a kertben, / csak ne kelljen a kertbe visszamennem. / Mintha a szem egy villán fennakadna. / Van egy fotóm, és senki nincsen rajta.” Babits A halál automobilon című verse villan be, és Váradi többi versénél is az a bizonyos babitsi mélyhegedű, egy 26 éves érett költő új hangszerelésében...

Él egy színész is ilyen névvel. Ő a híresebb. „Híres vagy, hogyha ezt akartad...” nyögi József Attila, de tévedett, nem volt híres, ma talán; de ugyanúgy nem érdemljük meg őt, mint a hozzá hasonlatost, Dsidát és Mozartot, Novalist és Chopint. Georgionét és Raffaellót. Akik korán haltak.

LÁSZLÓ ZSOLT

a későn induló költő, 2003-ban negyvenéves. Még halhat korán, még élhet Vas István-i időt, költői kiteljesedése még csak elkezdődött. Új kötete, a *Pernye és pecsét* Árgus-függő. Nemcsak azért, mert a remek folyóirat adta ki könyvét, a híres Kilencek egyik költője, a lap volt főszerkesztője okán, de az ógörög százszemű óriás mitológiai alakja is föl-fölmerül László Zsolt költészetében. A költő viszont nem Székesfehérvár-függő. A magyar költészet mindig a gyökerekről beszélt. Egyáltalán: a magyar irodalom nagyon, túlzottan röghöz kötött. Ezért aztán a külföldi olvasó nem tud mit kezdeni azzal, ami nekünk olyan természetes! De fölemelni az általánosba az egyedit...! László Zsolt egyetemesen beszél, élhetne bárhol, írhatják a fölön a tőle származó mondatot, hogy „Vidéki városban maradtam vidéki fiú”, ettől még mindenki számára olvasható, átélhető, belakható minden zuga. Valóban: „Az olvasó fantáziáját megragadják ezek a szokatlan összefüggések, az érzelmességet elutasító, de fanyarul mégis érzelmes sorok. A Pernye és pecsét szerencsés cím, mondhatnám: telitalálat. Kifejezi az örök és múlandó el nem szakítható kettősségét, amire »csak az isten könnyez mézet«.” De hát mire is hasson a művészet, ha nem az érzelmekre? A tudatra? Is. De azért a vers mégsem matematika. Semmi, ami tudományos. Ezért, hogy nem filozofikus, legföljebb gondolati. László Zsolt nincs híján a hatás eszközeit fölhasználandó. Poeta doctus és poeta laureatus furcsa keveréke. Mintha Kabos Gyula mondaná: ebből is egy kicsit, meg abból is egy kicsit. És ez már a mesterség. Mely természetesen tehetség nélkül ugyanúgy nem megtanulható. Ő megelégedett jelenlegi státusával. *Az írástudó*. „Falakon keresztül is / marva liheg a fagy - / Dióhéj otthonodban / törpe-tiszteletet játszol / amikor túlélésről / zizegnek a tavalyi legyek -”. A lemondás sötét tónusa, a legyintés gesztusa szinte minden versében fészket rakott. Keselyű-fészekrakás. Glória helyett dögevők keringenek feje körül. De csalódottan szállnak vissza a fákra, mert nincs, aki halni készülne. Mert a művész kötelező árvasága még nem a halála. A napi újrakezdés halk sikolya Kosztolányit idézi. „Fölkelni reggel, rágni régi zsemlet: - / inkább a nemlét!” László Zsoltnál nem ilyen humorba ágyazott tragikum az invokáció: „Jégvirágok nyíltak / ablakunk mezején / Halálfélelemmel / köszönök rád reggel -”. Szélesebb, hömpölygőbb művei is tele szorongással. Neked (vagy neked sem) című versében már a fölütés valami megmagyarázhatatlan sikoltás, figyelemfölhívás, fölöslegességérzés: „Nem sokáig kell elviselned / nincs sok hátra / Az éjjel elöntött a víz / riadalom vekkercsörgése rázott föl / Angina pectoris...” majd a költemény végén megint a rémkép, (a szív koszorúsureinek görcsös összehúzódása): „Nem kell megstoppolnod / zoknimat trikómat / Nem fogja elhúlt tagjaimat fölgyógyítani a sirokkó / Angina pectoris... / Utólag már minden fölöslegesnek tűnik / A homorodott úr tükrében / fekete szárnyak verdesnek -”. Az alkotásnak velejárója a pszichés szorongás. Akinél nincs ilyen, az nem művész. Angina pectorist játszhat az ideg is. Ahogy a szívcsúcsban stimulálódik a Sinuscsomó. De Árgus győzedelmeskedik. Minden feketesége, szemfödője ellenére. Amikor mindenkinek „Csodálni való dolgok”. És szép alliterációk hasítják a papírt. „Szén-ajzott gőzmozdony / doromboló kazán / visító skót dudák / zúzmarát könnyező / télbe hasadt hajnal / csodát csukló halál...” László Zsolt Isten fogyasztása Nietzschére utal, de ő megkapaszkodik, és nem teremt emberibb embert. A *Pasztorál a Horog-völgyben* három versszaka véglegesíti helyét a modern mai magyar költészetben. Annak ellenére, hogy *a kód sokszor volt vatta*, „bő eső veri a fákat / és kód vattája hömpölyög / Horog-völgy éhes torkában / mint unva kínált falat // Váltunkra rebbenő madár / a heveny ősz fogyó teste / Elfordulásunk sietős / nehogy megleljen az este - // Riadt tagjait szétveti / mögöttünk az árnyék-ember / Múlásra született »ő« is / mint szemünkben a tenger.” László Zsolt lírai dübörgése beérte színész névrokonának megrendítő alakításait.

A korombéli író annak ellenére, hogy a Kádár-rendszer szülötte, sok pozitívumot raktározott el abból a korból. Ilyen volt a tévéjáték, mely eltűnt a Magyar Televízió képernyőjéről, de újra és újra vetítve nem valami hamis nosztalgiát, de az ifjúságot valahogyan mégis visszacsempesztte. Most videokazetták őrzik a megszámálhatatlan tévéjátékokat. Köztük is kitüntetett szerep jutott egy írónak, aki a férfit és a nőt, kapcsolatukat, egymásba marásukat talán a legjobban ismerte kortársai közül. Magam azt hittem, ez az író, túl a nyolcvanon már régésrégén Kossuth-díjas, igencsak megbecsült tagja a kánonnak. Hát, tévedtem. Még Babérkoszorús-díj sem jutott neki. Ő csak legyint, bár ki tudja, belül milyen háborúk folynak, miféle pürroszi győzelmek, vagy feltétel nélküli kapitulációk.

BÁRÁNY TAMÁS

új könyvének címlapján Márai Sándor, mosolya halvány. Nem az ismert képek egyike. Valami új. Polgári derű. És nyugtalanság az arcon. *Az évszázad vándora* két drámai mű. A címadó és a Brutus, mely A bíró című regény dramatizált változata. Mi most a címadó drámával foglalkozunk, Márai Sándor odisszeáját követve. Ez a három felvonásos színmű lehetne igazán tévéjáték. De lesz-e? Valószínűtlen. Bemutatja-e valaha magyar színház ezt a művet? Ahogy Hubay Miklós legújabb művét, úgy Bárány Tamását sem. Nincs rá érzékük. Másról szól ma a világ. Mondják. Pedig *Az évszázad vándora* nagyon is mai problémákat feszeget, hogy mást ne mondjunk, a polgárosodás problémáit. Mi ez, ha nem a mai magyar társadalom legégetőbb kérdése? A középosztály lecsúszását vajon mi fogja megakadályozni? A polgárosodás. Márai a legpolgáribb magyar író. A kassai polgár. Üriember. Aki az volt otthon, az volt Budapesten és az maradt az emigráció keserves éveiben is. Talpig. A tetőtől. És ilyen Bárány Tamás is. Nyilvánvaló, hogy a Márai életét, illetve életdarabkait megjelenítő dráma Márai-monológjai valójában Bárány Tamáséi. Is. Nemcsak a Bovaryné én vagyok flaubert-i szentenciája miatt. Az első felvonás helyszíne Párizs, 1928-ban. A már tizenhat éve ott élő magyar barátjuk van velük, bizonyos Szalkai. Lola, a feleség irányítja a csomagolást. Máraiék költözködnek. Ebben segít nekik Szalkai. Lola megkérdezi Szalkai Károlyt, miért nem nősült még meg. A válasz, mint a laza, francia szellemesség: „Hát azért nősülgetek, nősülgetek, Lolácska. Tudja, az a véleményem, hogy ha meg akarok inni egy pohár sört, ahhoz nem kell megvennem egy sörgyárat...” S ebben a dramaturgiai pillanatban, ebben az oldott derűben csöngetés hallatszik odakintről. Szalkai nyit ajtót és akivel visszatér, a szintén emigráns Tószegi Albert. Aki nyomban rápirít a Márai-házaspárra, hogy ne hagyják el Párizst, ne menjenek vissza egy olyan országba, ahonnan 1919-ben eljöttek, Mária, mint baloldali gondolkodó, a fehérterror elől menekülvén. Hosszas vita kezdődik, vajon Márai forradalmár-e, aki hűtlen lett eszméihez. Ő lakonikus. Mindenki forradalmár húsz éves kora körül. Tószegi azonban nem tágít. Nehéz Máraival vitatkozni. Mert Márai éppúgy elítéli a Kun Béla-féle kommünt, mint a forradalomra nem éppen kesztyűs kézzel válaszoló fehérterrort. A polgár megérti Tószegit is, de a vörös éppolyan szemet égető valami Márai számára, mint a fehér. Ami a politikai ideológiákat illeti. A ki a magyar című, napjainkban is - sajnos - elementárisnak tűnő hazug kérdés is fölmerül kettejük közt. Tószegi így vág vissza: „Ugyan. És Gárdonyi? És Herczeg Ferenc? És Heltai Jenő? És Gozsdu Elek? És az a híres Petőfi csemete?” Tószegi végül is jól sorakoztatja érveit. Olyan magyar írókat sorol, akik sohasem voltak magyarok. És mégis. Ezt kellene végre tudomásul vennie a magyar magyarkodóknak. Márai viszont fölveti azt is, amivel ma sanda gyanúsítgatás nélkül nem élhet magyar ember: „A hazát szeretni ugyanis másoknál jogos nemzeti büszkeség - nálunk, magyaroknál viszont átkos sovinizmus!” Mai korunk másik tátongó sebe. Mit naponta besóznak. Egészségtelen dichotómia. A felvonás végén a feldühödött Tószegi kirohan és bevágja maga mögött az ajtót. A második felvonás két részből áll. Az első rész helyszíne a nápolyi Vittoria étterem belső

helyisége, 1952-ből. Márai Sándor a Pestről nemrég disszidált, volt fiatal kollégája társaságában. Kátai Zoltán pironkodik, mikor a Mester megkéri, hogy volna kedves visszategezni őt. A beszélgetés magyarországi dolgokról folyik, hogyan is áll otthon az állítólagos rend. Nagy Imre kormányfői kinevezéséig még van egy év. Áll Recsk, a magyar Gulág. Márai sok mindent tud az otthoni helyzetről, de elképeszti, amiket hall. Faludy György is a munkatáborban. Írók a kénpadon. Sajnálja itthonmaradt írókollégáit. Önvád is munkálkodik benne. Otthon volna a helye, vagy okosan tette-e, hogy emigrált? Kátai megjegyzi: „Bármit csinálhatsz, csak ne érts hozzá! - ez most a legfőbb szabály odahaza. Senki nem ért a föladatahoz: Így tud aztán mindenkit manipulálni a mindenható hatalom!” Az egész beszélgetést belengi Márai kételye. Vajon hogyan tudott disszidálni ifjú kollégája? Nem azért jött-e, hogy kárt tegyen benne? Nem besúgó-e? Még az olasz csizma sarkához közeli édes illatú tájban is gyanús mindenki, ki hazulról jött, és kérdez. Mesél. Pedig Kátai tiszta ember. Valódi emigráns, aki már nem bírta a bírhatatlant. Kassáról is kérdez az író, de Kátai nem tudja, mi a helyzet Márai szülővárosában. Annyit azonban tud, hogy az úgynevezett baráti államokban is hasonló a helyzet. Moszkva diktál mindenütt. És még él Sztálin! Az első rész vége felé Márai drámai felsorolásba kezd: „Egész életem merő búcsúzkodás! Tizenhétben Kassától, tizenkilencben Pesttől, huszonháromban Frankfurtól, huszonnyolcban Párizstól, negyvennyolcban megint Budapesttől kellett elköszönnöm - és soha nem a jószántamból! Mindig a történelem üzött tovább.” A Második rész már Máraiék posillipói villájának teraszán játszódik. Márai lágyan nosztalgiázik, felesége, Lola asszony türelmesen hallgatja. Márai rájön, mennyire hasonlít Szent Lajos-szigete a budapesti Margitszigetre. Ami a fekvését illeti. A fílingjét. Márai megemlíti Kátait, felesége is gyanúsnak tartja, de elhessegetik a gyanút. Mária föl-sóhajt: „Kátai szerint az otthoniak is ezt mondják a maguk útjáról. Nem elmenni - kitartani!” Mondja az a Mária, akinek fejében megfordult, hogy Kátai amolyan kémszerű alak. És mondta az a Kátai, aki maga is friss disszidens. Nagy kérdések ezek. Menni vagy maradni. Milyen szerencsések azok a nemzetek, ahol ilyen gondokkal író nem találkozott. A magyar íróknak azonban mindenből kijutott, és néha pontosan ez a fajta kívülállás, vagy éppen az otthonmaradás tette nyelvévé kódoltá, adott esetben provinciálissá. A második felvonás végén Márai megszólítja Lolát, hogy útra kelnek. Még messzebb, még nagyobb távolságra, az Újvilágba, attól a Magyarországtól még távolabbra, mely magyar íróknak gyökere-ága. „Ha most, a Vittoriában töltött éjszaka után itt maradunk még, előbb-utóbb hazahúz ez az én önvádtól nehezült, reménytelenül reménykedő, boldogtalan szívem, kedvesem.” A Harmadik felvonásban már San Diegoban találjuk Márait, Lola nélkül, magára maradtan. Márai kazettáról hallgatja felesége „túlvilági üzenetét”. 1986-ot írunk. Lola monológja szívszorító. Az asszony föltárja legbelsőbb titkait, megköszöni, hogy vele, a nagy magyar íróval tölthetett megannyi évtizedet. Megbocsátja félrelépéseit, dicséri az író hűségét. Márait fiatal pesti rokon, bizonyos Grosschmid Ádám látogatja meg. Az öreg, indián csavargó, Julio vezeti be a vendéget. Ádám azt hiszi, hogy Márai titkára. Pedig csak egy szerencsétlen, néma ember. Ádám azt hiszi, nagyon jól megy az íróknak az Egyesült Államokban. Mesél a pitiáner példányszámokról, a világhírről, mely nem létezik. (1989-ben bekövetkezett öngyilkossága után páratlan karriert futnak be a Márai-könyvek a világban!) Márai üzen a mának: „Meg-éltem, hogy Ady perc-emberkéiből évtized emberkévé lettek, és könnyen lehet, hogy meg kell élnem rózsaszín vagy vörös, netán hófehér korszakok változatait.” Ádám hiába kérleli a nyolcvanhét éves író, hogy jöjjön haza. Míg azok az orosz csizmák... Dráma a javából! 1991-ben végleg elhagyták hazánkat a szovjet csapatok. Márai mégis boldogan tekint le ránk. Megmaradt az örökkévalóságnak. És Bárány Tamás?

Egy polgár esszéisztikája

Márai Sándor: Írók, költők, irodalom

- Minden Márai Grosschmid, de nem minden Grosschmid viseli nevében Márait - suttogja alig érhető szavakkal a Múzsák egykori szerkesztője, mikor 1990 telén letettem asztalára *Szavak és szenvedélyek* című, beszélgetésszéket és esszénovellákat tartalmazó készülő kötetem gépiratát. Márai Botond valószínűtlenül sovány volt, szemüvegével emlékeztetett Szabó Lőrincire... a haldoklóra. A könyv 1991 telén jelent meg, még ő maga sem tudta, hogy már a boltok kirakatában billeg, kelletti magát, mert főnöke nem szólt a csak számomra nagy eseményről. Fölöslegesnek tartottam megjegyzéseit, kíméletlen éleslátását - alig látott -, de mikor letisztáztuk a kéziratot, nagyot sóhajtottam, és megköszöntem. A szerkesztő mindent észrevett, minden fölöstől megszabadított; élő lelkiismeret volt az életemben. - Csupa, csupa ontológia - jegyezte meg, mikor nyomdába került a kézirat. Hogy micsoda? Pirulva rohantam haza, mohón lapozván az Idegen szavak szótárát, definiálni nem tudtam a szót; de Botond igazsága: az egész könyv botladozik, de ontológia. A politikai már nem nyúlhatott bele, így aztán már csak a pénz vonogatta vállát, de megveregettem, és ölembe hullt, hatalmas birkózások árán. Sérültem, de győzelmem mégsem volt pürroszi.

Mint kiderült, Botond a nagy író valódi, noha távoli rokona, Márait is olvasni kezdtem, valósággal faltam. És nagyon fáj, hogy A gyertyák csonkig égnek filmadaptációját Milos Forman rendezi, ami még hagyján, de nem Budapesten, hanem Csehországban. Elvenni mindent, ami magyar!

Márai Botond a Rákóczi téren lakott, kajánul el is mosolyodott, mikor a tér léha sétálóiról hangosan gondolkodtam. 1992 decemberében lement a trafikba és megcsúszott a világ. Nem a jég, nem a hó miatt, hanem az agyba, ebbe a lázas elmébe befészkelte magát a halálos kór. Megoperálták, eltávolítván a daganatot, újra tanulta a beszédet, a nyelvet, melyet „egészségesen” sem bírt. Logopédus, mozgáskoordináció, kopaszra nyírt fej. '93 májusában mint az üres zsák. Összezuhan. Később a gyászjelentésen: Márai-Grosschmid Botond, élt negyvennégy évet. Nővére, Enikő, a kiváló előadóművész viszi hátán tovább a kultúrát. Kultúránkat. Most meg itt egy könyv, elegáns, kemény borítóval, rajta ősrégi írógép. Márai Sándor anziksza 227 oldalon. Botond és az öngyilkos rokon szétnézve az öröklét puha halmain, most nem tudni, miről beszélgetnek. A nagy magyar író mindenesetre megsúgta az evilágiaknak, jelesen a Helikon Kiadónak, hogy igen, mehet: ki lehet adni kötetben eladdig még meg nem jelent kisesszéit, melyek akár recenziók is lehetnének, de annál színesebbek, érzékelhetőbbek, és háromdimenziósak.

Mitől polgári ez a hiánypótlásnál több, nagyobb szabású gyűjtemény? Mert nincs benne se bal-, se jobboldal. A mű van. Egyedül a teljesítmény, a művészi kaliber bemérhetősége. Nyugatos szellem munkál minden sorában. „Kosztolányi Dezső író volt. Halála órájában ez a megállapítás nem értékelés, hanem figyelmeztetés. Író volt, egy olyan korban, amely nem sokat törődik a szellemmel. Író volt, egy kétségbeesett korban, amely a halálfélelem feszültségében él, egy korban, amely a szellem emberét csak eltűri, talán megbocsát neki, de nem figyel többé igazán rá.” Érdekes. Márai Sándor írókollégája halálának hírére olyat ír, mintha mai viszonyunkról olvasnánk. És idézi Kosztolányit: „A magyar író Trianonba hal bele.” Itt meg a magyar irodalom akkori és mai helyzete cseng egybe. Hogy az író a magyar nemzet lelkiismerete. Pedig nem ez a dolga az írónak. Lássuk csak a franciákat. A németeket. Az angolokat. Bizony az író nem tesz mást, és nem is tehet, minthogy saját magát adja. És nem

foglalkozik nemzettel, hazacsonkítással. Mert nem az a belterjesség, ha az író önmagát írja, hanem ha bezárkózik bizonyos földrajzi és szellemi határok közé. Hol volt már ekkor Eliot? Paul Valéry, akit Márai is megidéz ebben a könyvben? Gide? Apollinaire, aki már halott volt a békediktátum idején? Az író önmagába hal bele. Az elképesztő feszültségbe. Frusztráltságba. Az önpusztításba. Isten, netán a sors akaratába bele-nem-nyugvásba. De a szellem, az írástudóknál is többtudás ma is halomra öl. A butaság, a beszűkült tudat, a vakság és féktelenség korában éppúgy meghal, aki igazán él. Pedig Márai ifjúságában még voltak urak és úrhölgyek. Európai szellemek vigyázták a kultúrát. Ady ostora hogyan pattogna ma? Megborzonghatunk. És folytatja, megnézi, előveszi az életművet, Kosztolányiét. „Egy év nagy idő a halottak életében. Majdnem annyi, mint száz év vagy ezer év. A halhatatlanság nem kicsinyes, más a mértéke, mint amellyel az élők mérnek. Egy esztendeje halt meg, s műve már oly szilárdan és tömören állt össze az időben, hogy kortársi értékelés nem feszegethet többé rajta. Ez a mű itt van, hat, nem lehet többé megkerülni. Nem lehet többé ezután úgy prózát írni, mint írtak Kosztolányi munkássága előtt.” Márai tudta. Nem kellett neki huszonöt esztendő, hogy elismerje, ez az író klasszikus. Tudta ő már Kosztolányi életében is. Mint minden normális, előítéletektől mentes szellemiség. Itt, ma, Budapesten huszonöt év szükségeltetik a megmérettetéshez. Így aztán Pilinszky János, aki éppúgy, mint Kosztolányi, már életében klasszikus volt, nem kaphat egy incifinci utcácskát sem a szülővárosában. Tanácsai (sic!) rendelet végett. Röhöghetnékje támad az embernek. De inkább sír. És Máraira gondol. Mit szól ehhez? Mert van véleménye, csak médiumokon keresztül bír üzenni. Irodalmunkban vannak ma is médiumok. Hallják őket. Csak nehéz megszólalni.

Márai Sándor nagyot merít ebben a könyvben. Mert hiába az itt-ott föllelt írások, (Pesti Hírlap, Kassai Napló, Magyar Hírlap, Újság és még sorolhatnánk) ha nem állnak össze jól megszerkesztett könyvvé. Akkor legföljebb kuriózumok maradnak. De így! Könyv lett a javából, köszönhetőleg Urbán László keze munkájának. Márai könyve két részből áll, a magyar és a világirodalom csillan meg itt, elég széles spektrumon ahhoz, hogy még tájékozottabbak lehessünk ettől a kötettől. A magyar-blokkban a már említett Kosztolányin kívül megszólíttatik Arany és Berzsenyi, Madách és Jókai, Babits Mihály éppúgy, mint az elfeledett Komáromi János, vagy éppen Török Gyula. „Az író a nagy Magányos...” - mondta Babits Mihály az egyetemi előadásán. És Márai figyelt. Föladja a leckét a ma írójának, a ma pályakezdőjének, de fungáló nagyjainak is: „Egy kövér, pápaszemes, szőke lány gyorsan hajol egy füzet fölé, s szép, szabályos betűkkel, rendesen beírja: Az író a nagy Magányos... Mi ez? Mi haszna lehet neki ebből? Hiszen ha író, egy élet minden szenvedése és elvetélése és lemondása kell hozzá, hogy megismerje azt a kint, ami az író magánya, ezt megérteni úgyse lehet, csak átélni, megtanulni nem, csak szenvedni benne. Ha meg nem író - hát istenem, mit ér vele?” Úgy kell nekünk, illetve azoknak, akik ezt a kint, ezt a magányt nem élik meg. És mégis: jó nekik. Kísérleteznek, matematikai képletekkel dolgoznak, de az író valódi kínja nem érzékelhető. De sokan vannak így!

Márainak ez a könyve kísértetiesen hasonlít a nyolcvanas évek elején, akkor szenzációként fogadott Szög és olaj című Pilinszky-kötetre, mely a költő úgynevezett cikkei (kisesszék, akár Márainál) gyűjtötte egybe. Ahogyan a ma embere szörfözik a világhálón, úgy repüli körbe tárgyát, majd lehorgonyoz, megpihen és ásni kezd Márai éppúgy, mint Pilinszky. Nagy szemlélődők. Akik nem bántanak, inkább fölfedeznek.

Márai Sándor Berlinből is üzen, mikor is Szép Ernő Lila akác-át éppen lefordítják németre. És aggódik, mit fog föl a német olvasó abból, ami fölfoghatatlan. Márainak az ifjúság, a Szép Ernő-i hang a régi, első világháború előtti hang, a színek, az illatok, a boldognak számító békeidők idillje. És megint jelez, előre az időbe, belevilágít a későbbi korokba. „Ez az ember igen nagy költő, mert - rájöttem - nem hazudik. Ami sok hibája, játékos kedve, modora,

jelentéktelen az akarata mellett: igazat mond. Az irodalmi újonc szívesen hiszi, hogy a literatúra elsősorban alkalom arra, tetszetősen jelezni magát a világban; csak később, a mindennél bonyolultabb tapasztalatok után lesz az egyszerűen jó íróból igaz író, valaki, akinek minden formánál fontosabb, egyetlen célja az igazság.” Akár fölhördülhetnénk: az igazság relatív! Nem az, persze. Krisztus igazsága legyen elég. De. Márai itt nyilván arra gondol, hogy a legfontosabb a valóság megjelenítése. A valóság azonos az igazsággal, de ide csak nagyon kevesen jutnak el. Valóban, a valódiak. Az viszont kétségtelen, hogy kárba vész minden igazság-valóság abban a pillanatban, ahogy nem talál formára. Forma nélkül kikiált-hatatlan és valóban belterjes lesz a mondanivaló. Tartalom és forma szimbiózisában születik az igazi mű, mely nem biztos, hogy remekmű is egyben, ez már kaliber kérdése.

Nem jó a kategorizálás, a skatulyázás, de a művészetekkel foglalkozó tudományoknak szükségük van az ilyen kapaszkodókra. Márai Sándor realista író volt. De mi is az a realizmus? A szocializmus korszakában ez a fogalom maga volt a szocialista realizmus. A korabeli iskolák ezt (is) súlykolták a gyerekfejekbe. Így aztán realista lett Dosztojevszkij éppúgy, mint Flaubert. Móricz Zsigmond ugyanúgy, mint Krúdy. És tényleg, elmondhatjuk, hogy ők valamennyien realista írók voltak. De mi is az a realizmus? Az, ami van, amit érzékelünk magunk körül mindennapjainkban? Nem valószínű. Az a zszurnalisztika territórium. Még a nagyon jól sikerült irodalmi publicisztika is mélyebbre ás. Pilinszky így írt a valóságról 1974-ben. „Hiszen egész emberi kultúránk legmélyebb erőfeszítése ebben rejlik: a pusztá tényeket kívánja elvezérelni a realitás elíziumi mezőire. Ezt cselekedjük, amikor imádkozunk. Istennek fölmutatjuk úgy, ahogyan látjuk és birtokoljuk a világot, s várjuk, hogy e megemészthetetlen, sértő, szegletes és ellentmondásos valamit lakható, gyengéd és harmonikus egésszé változtassa át - anélkül, hogy bármit hozzátenne vagy elvenne belőle. Az imádság ott kezdődik, ahol a tények véget érnek. Ahogy a művész munkája is. Amikor Van Gogh megfest egy virágzó fát vagy bármi mást, vásznán és alkotó ihletében azt a paradicsomi állapotot kívánja visszahódítani, amikor a tények még makulátlan realitások voltak.” Nos, ez a valódi realizmus. Bár a sötét világok felrajzolása, nem éppen a paradicsomba visznek, de bármely realista író valóságképe akkor lesz Máraival szólva igazságtartalmú, ha elemelkedik a földtől akár néhány centire csak. De el kell, hogy emelkedjen. Még a szintén Márai által megidézett nagy naturalista Zola esetében is! Így aztán kissé fejcsóválva olvassuk Gelléri Andor Endréről írott passzusát. A Szomjas inasok tucatnyi elbeszélését igyekszik megfogni, keretbe helyezni. Egyelőre, mint festő a vásznát, vakkeretbe. Itt látszik egyértelműen, hogy Márai igazsága és Pilinszky valósága nem teljesen paralel. Gelléri életkörülményeit nem ismeri. De kiérzi, nagyon helyesen, hogy a proletariátus elbeszélője, még akkor is, ha történetesen ő nem az. Származását tekintve sem. Márai szerint „proccol” proliságával. Gelléri Andor Endre sokkal több ennél. Alakjai valóban túlfűtöttek. Lázások ezek a szomjas inasok valóban, még ha képletesen is, de megfeszülnek. „Ez az író folyamatosan robbanni készül. Alakjaival állandóan olyan pillanatban találkozunk, amikor már nem bírják tovább, szinte görcsben rángatóznak, hadonásznak, indulatszavakat kiabálnak.” Mintha Gelléri csak esztétikai fogásokkal akarna élni. De mit szóljunk Dosztojevszkij még égőbb, még ijesztőbb alakjairól? Neki szabad? Mindent szabad. Márai úgy érezhette, hogy Gelléri nem mond igazat. Meg sem kérdőjelezhető Gelléri Andor Endre igazsága. Ő valóban a valóságig kívánt eljutni. S tette ezt prózaíróhoz talán méltatlan módon, már-már verssorokat írt. Ha Márai lebegett, akkor Gelléri idegesen csapkodott a magasban. Költő, aki prózába önti megolvasztott érceit, melyeket mázsaszám cipelt a zsigereiben. Ma sem tudnak bizonyos kritikusok mit kezdeni a varázslattal, a mondatok szépségével, festőiségével. Márai Sándor, mint a jó pap föl is oldoz egyben. „Ez a hang kétségtelenül az ifjúság keserű, fulladásig fojtogatott hangja: az író forró lehelete perzsel néha, s magatartásának tudatos izgásgását megbocsátjuk, mert őszinte kétségbeeséstől hadonászik ilyen izgatottan. A kritikus rezignáltan és szeretettel szeretné odasúgni neki:

tévedsz, pajtás, a tragédia éppen az, hogy az élet nem is tud fájni ilyen irtózatosan. Csak állandóan fáj; de néha egy pohár víz is megteszi, szomjunk enyhül és bírjuk tovább: még ha az üdülés e ritka kortyait leggyakrabban mocskos poharakból isszuk is.” Ha nem is antagonisztikus, de paradoxonokkal terhes mondataival legalább három miatyánk elrebegésére ítéli Gellérit. Aki nem is érti, mert nem értheti. Bizony, az élet állandóan fáj; a Gelléri-féléknél csúcsok törnek az égre. Nem baj, gyónás után jöhet az áldozás.

Mi maradt Goethéből? Naív kérdés, buta és megalázó. Mert minden, ami fontos, vagyis a mű, megmaradt. Mi lett az emberből? Márai megadja a választ, az igazit, mert tudja, kevés, ha az utókornak legendák, pletykák, szármások maradnak fönt egy-egy nagy író után. A kegyelmes című írás bemutat valakit, aki csak amiatt lett valaki, hogy „Bécsben meghalt most egy öregasszony, akinek semmi egyéb jogosultsága nem volt már az életre, csak hogy ő volt az egyetlen és utolsó az emberek társaságában, aki még, kislány idejében, látta Johann Wolfgang von Goethét, weimari államminisztert, titkos tanácsost, költőt és természettudóst.” 1923-ból az írás; mintha a Kassai Naplóban egy nagyon jó tollú szerkesztőtől olvasnánk az egyszerű hírt. De Márai tovább megy, mert a hír mögött felsejlik az óriás, a művészet alfája és ómegája, az író Goethe. Akinek mindenért meg kell bocsátanunk. De meg kell-e? Meg lehet-e? „A zseni nem éppen nyájas jelenség; különösen házi használatra nem az. Luther éppen olyan kevésbé volt az, mint Goethe, akit végre is jobban jellemez a Faust, mint a történelmi tény, hogy »Auch ich« megjegyzéssel mint weimari miniszter, szerényen aláírta a gyermekgyilkos leányanya halálos ítéletét, s aztán emelkedett hangulatban visszavonult a weimari kerti házba s írta tovább Gretchen történetét.” Válasszuk szét alkotót a művétől? Vajon a műbe nem sugárzik át a művész egoja? Persze, ha semmit sem tudunk, nem marad fönn semmiféle életrajz, akkor a műből nem következik ez az eléggé kegyetlennek tűnő goethe-i gesztus. Így járunk a Márai által megidézett Tolsztojjal is. Egy Rachmanova nevű orosz emigráns író könyvében hideg következetességgel megírja Tolsztoj gróf minden eléggé el nem ítéhető gazságát. Brutalizálva feleségét, hol féltékenységgel, hol érzékiséggel, elvárva, hogy az asszony tizenhat gyermeket szüljön neki, nyilvánosan, nem titkolva semmit, viszonyt kezdeményezett cselédeivel és sógornőjével, majd „megszökött az agyonkínzott asszony mellől, a jasznapoljanai pokolból, hogy nyomorult és bűnös életét egy orosz vidéki állomás körteremmé átalakított várótermében fejezze be.” A Háború és béke, a Feltámadás, az Iván Iljics halála és megannyi remekmű óriása. „Rachmanova szerint a zseni életjogai korlátozottak.” És itt álljunk meg. A zseniről nem inkább a fiatalkori lobogás jut eszünkbe? De akkor mi volt Dosztojevszkij, akiről ebben a kötetben így ír Márai: „Dosztojevszkij úgy meggyötör, mintha egy elmebajossal zárkóztam volna közös szobába - egy elmebajossal, akit talán szentté avatnak egyszer.” És ismerjük Dosztojevszkaja könyvét a világ legnagyobb prózaírójáról. Mégis, a Márai-féle megjegyzés a fontos. A „mintha” és a szent. Tolsztojjal sem lehetünk másképp. „Tolsztoj emléke nem lehet perirat. Rém volt, szörny volt, szenzuális kóreset volt? Hát aztán! Védelme, mellyel az utókor elé áll, két szó mindössze, de ez a két szó megsemmisítő: Tolsztoj volt.” Valóban. És Márainál kitágul a zseni értelmezhetőségének a lehetősége. Mert nyilvánvaló, hogy zseni volt a két nagy orosz, mert a zseniség kor-, nemiség-, fajtabéliség-mentes. Az igazi pedig Istenbe kapaszkodhat!

A Holokauszt árnyékában

*„Ki nem tud bosszút állani,
de megbocsátani se, végképp -
az örökmécsként égeti
oldhatatlan keserűségét.”*

(Nemes Nagy Ágnes)

Nádas Péter Kossuth-díjas író az Élet és Irodalom 2001. szeptember 21-i számában így kezdi kritikáját Edelsheim Gyula Ilona grófnő, (Horthy István özvegye) memoár-könyvéről: „Kínos helyzetet teremt, ha valaki kétkötetes művének bevezetőjében szerényen bevallja, hogy azért adta fejét írásra, mert szereti az igazságot, holott nem tud írni.” Nos, érthető az író aggodalma. Mert aki nem tud írni, az ne írjon. Ezek után mit kezdjen a recenzens azokkal a könyvekkel, melyekről most tudósít? Csupa nem-író. Csupa visszaemlékezés, memoár. Mind-mind az igazságot igyekeznek elmondani. Csakhogy a grófnővel ellentétben itt a holokauszt szólal meg könyvről-könyvre, öt sors öt kötetben, hasonló de mégsem azonos, tanú valamennyi, túlélők és halottak kavarnak lapjaikon egymásba kapaszkodva, emlékezve, megborzongva. És valóban. Senki ne várjon olyan színvonalat, mintha Primo Levi-t olvasná. Vagy Borowski-t. Pilinszky kívülállóként is legtöbbet mondó líráját. Nem. Itt egyszerű emberek beszélnek, mesélnek, emlékeznek, s alig egy indulatos szó, alig-alig a gyűlölet. Pedig volna miért. Volna kiért. Mégse. Tiszta, egyszerű vallomások. Néhol súrolva a gyónás transzcendens bensőségességét.

GARAMI ERZSÉBET

családtörténete négy nemzedéket fog át, emel a mába, réghalottakat, s csak a címben szereplő jerikói rózsza, melyet még a dédapa hozott a XIX. század második felében az akkori Palesztinából, él még. Az élő Garami Erzsébet fantasztikus öröksége. A kézzel fogható múlt. Kornfeld Izsák lányába beleszeret egy úr. A kellemesen társalgó. A nett. Zólyomi. És egyik családnak sem tetszik ez a kapcsolat. A zsidó apának sem, hogy lánya más vallásúhoz kösse életét, és a Zólyomiaknak mégúgyse volt ínyükre egy ilyen házasság. Hiába kellem, hiába báj, hiába az, hogy „az Isten is egymásnak teremtette őket.” Nagy tanulság, egy csomó kérdőjellel. Mert a szerelem, ha igazi, lerombol minden csököntséget. De itt nem. A férfi karrierjére gondol... Persze megérkezik - ha nem is az igazi -, de férfi, a végleges, és a lányból asszony lesz. Mégis. Ez a család befogadó. Más és más nációk, emberfajták házasodnak, és jól is van ez így. Kitor az első világháború. Majd a Károlyi-féle őszirózsás „vértelen” forradalom. Ez a memoár történelemkönyv is egyben. Nem a tudós történész szemszögéből, levéltári kutatásokból szervesül kerek egészzé irtóztató huszadik századunk, hanem az emlékezet kontinuos folyamából. Így lesz személyes. A család Zuglóban költözik. Az utcanévek megváltoznak a könyvben, de a nagy esemény, a Hunnia Filmgyár megszületése valós. Élelmes kereskedők. A Hippolyt a lakáj című film forgatására viszik az élelmet a stábnak. A második magyar hangosfilm. Boldognak mondható békeévek. Aztán jönnek a hideg háborús idők, a rettenet, az árja-párja némi reményt adó szívdobogása, de ez sem sokáig. A férfiak munkaszolgálatra indulnak. És a szomszédok! „Jól vizsgáznak emberségből.” A közvetlen szomszéd ajtót vágott a kerítésen. A többiek követték példáját. Ha kell, hát könnyebb legyen a menekülés. Az Apa öntötte a reményt. Hogy a szövetségesek megnyerik a háborút. Csakhogy az időrelativitás miatt a percek is hónapoknak tűnnek. És igen. A fák nem nőnek az égig. A nációknak is

megálljt parancsol a még nagyobb erő. Csakhogy a nyilasok eközben átveszik a hatalmat. Csodálatos megmenekülések következnek. A Bethlen-térről mindenkit deportálnak Bergen-Belsenbe. Ők addig épp a Szent Erzsébet-szobor mögött magasodó Steindl Imre által tervezett templomban húzzák meg magukat. A szent ölében a kenyér helyett most ők a rózsák. Csupa apró csoda. A rendőr kezébe aranylánc és gyűrű csúszik. Megmenekülnek. Mégis. A rendőr visszaviszi az ékszereket. „Nem ezért tettem, válaszolta a rendőr, - én ember vagyok, nem gyilkos.” A feltámadás. Mintha itt lenne a földön. Garami Erzsébet Radnótit idézi: „Oly korban éltem én e földön, / mikor az ember úgy elaljasult / hogy önként, kéjjel ölt, / nem parancsra, / s míg balhitekben hitt s tajtékozott téveteg / befönták életét vad kényszerképzetek.” Ki mást is idézhetett? A XIX. fejezet címe: Inferno. És akkor keveset mondott a szerző. Mert ami ezután jött a magyar zsidóságra, az ma is értelmezhetetlen. Apa és Anya túléltek. Az akkori gyereknek ez lehetett a legfantasztikusabb létélmény. Ma pedig az emlékezés. A jerikói rózsza ma is kinyílik és illatosan billeg. A kötet borítóján pompázik. A Belvárosi Kiadó nemesen egyszerű, szép kiadványán.

KRÄMER MÁRIA, KRÄMER ZSUZSA

könyve, a rettenetbe visz vissza, a vészorszak idejébe, furcsán, csapongva, semmi kronológia, semmi írói distancia. Az álmok élnek című kötetet mégsem ketten, ez a testvérpár jegyzi, hanem Krämer Mária, a Magyar Televízió filmvágója, aki harminc éven át tette dolgát. De mindenképpen írni szeretett volna, írt is, a kiadók ígérettek, papírhíányra hivatkoztak, megtettek mindent, hogy ne jusson nyomdafestékhez, s ő a szerkesztők orra előtt tépte össze kéziratát és dobta szemébe. És milyen a sors, avagy az isteni akarat, a Magyar Rádió „Anno” című pályázata hétköznapi hősök történeteit kereste. Mária benevezett, s föl is olvastak részleteket művéből, kedvenc színésznője, Csomós Mari tolmácsolásában. Beteljesedett tehát. És most itt a könyv, tele nővére, Zsuzsa leveleivel. De Zsuzsa húszévesen meghalt. A felszabadulás évében. Túlélve a túlélhetetlent. Élete ki sem nyílhatott. Érezte. Hogy nem lesz hosszú életű. Talán azért a versek. A halálos igyekezet. Elütötte egy teherautó. Részeg sofőr. Az anya, aki szintén túlélte a borzalmakat, nem lett többé ép ember. 1949-ben leugrott a negyedikről. Szörnyethalt. Máriának megjósolták, hogy három gyereke születik. Táncosnő szeretett volna lenni. Még hogy gyerek! És így lett. Három gyerek. „Három gyereket szültem. Kettő halva jött a világra, a harmadik fél óráig élt. Az életemet nem a táncra, hanem a filmvágásra tettem fel...” És ezek után sem érezni a könyven a zsidók évezredekbe visszanyúló zsigeri rettegését. Pedig a holokauszt őrvölgésekor 13 éves. Fölfog mindent a világ iszonyatából. Ő maga sem tudja, hogyan menekültek meg a Szent István körút 2. alatti nyilasházból. Látva, hogy nincs kiút, hogy embereket korbáccsal vernek, hogy anyja mindjárt elájul, kiabálni kezd. Hogy ők erdélyi menekültek! És hívják föl Schibrik altábornagyot, akinek ő a keresztlánya. És hatott a trükk. Amikor az ember az utolsó erőket mozgósítja. Nem hívtak föl semmiféle altábornagyot azok a nyilasok. Mit lehet tudni! Még kaphatnak a fejükre. Jobb a békesség. Így is lett. Bár kijárási tilalom volt, de szabadok voltak. Valakit melljük osztottak, aki majd elkíséri őket hazáig. De csillagos házba? Igen. Sikerült. És mégse sikerült semmi. Hiátus. A nővére, aki már csak a verseiben él. Édesanyja. De mellettük üde színfoltok. A család egyik felmenője, a világhírű muzsik, az NBC zenekarának koncertmestere, Edwin Bachmann. Aki Ödön. És aki nem felejt el magyarul. Se írni, se beszélni. Pedig hosszú évtizedeken át az Egyesült Államokban él. És kilencven fölött lelkendezve újságolja, milyen nagy öröm érte: sikerült magyar takarítónőt találnia! Hihetetlen ragaszkodás. Ehhez a földhöz. Ehhez a nyelvhez. Krämer Mária is. A hűség fantasztikus hőse. Meg a túlélése.

GYŐRI GYÖRGY

Megmeneküléseim című vaskos könyvének hátoldalán többek közt ezt olvashatjuk a szerzőről és művéről: „Nyugodtan állíthatjuk: Győri György könyve már kéziratos formában is világ-siker. Fénymásolt példányait a világ nagy holokauszt-archívumai őrzik.” Csoóri Sándor egyenesen Bibó István és Száraz György mellé emeli a könyvet. D. Magyar Imre így ír: „Győri György könyve példa arra, hogy lehet egyszerre zsidónak és magyarnak, Mózes és Petőfi fiának lenni.” Ezen sorok is ígérik, nem akármilyen írásról van szó. Nem pusztán az emlékezet vezette írója tollát. Az alcím a Hosszú levél unokáimnak a jövőbe vetett hitet jelzi. Hogy talán soha többé. Pedig tudjuk. Mindig van folytatása a gonosznak. A szeretet hiányának. Isten sokszor nem bír az emberrel. Melyet pedig a saját képmására teremtett. Írom ezt épp most, amikor az Egyesült Államok bombatámadások sorozatát intézi Afganisztán ellen, megtorlásul a New Yorkot és Washington-t ért apokaliptikus terrortámadásra. Vészterhes időben lapozom Győri György könyvét. A megbocsátás könyvét. Pedig hallottam olyan zsidókról, akik német szót hallván a villamoson, leszálltak. És hányinger kerülgette őket. Ártatlan endékás turisták szavait hallva. A seb olyan mély volt. Olyan reménytelen, hogy akár varasodjon! És akkor itt ez a tiszta könyv. A reményt keltő. Amelyben fölbuzog a történelem. Sztehlo Gábor gyermekmentő szent álma. „Bárha egész nemzetét erre nevelhette volna!” Így Győri György. Vagyis demokrácia, emberségre, testvériségre. Ezen óhajok ma is elkelnének. De hol vannak ma Sztehlo Gáborok? Hol Győri György végtelen, küzdelmes humanizmusa? Birkenau. A nyírfák ligete. „A név kedves, biztató. Barakkok körvonalait láttam elősejleni a gyér fényben. Ott fogunk lakni? Majdnem orrabuktam, mert hirtelen kemény gumibot csattant a hátamon. A kísérő kápók ordítani kezdtek: Los! Los! Weiter! Weiter!” És ami eztán következett, az infernónak karkai bugyrai, azt el sem tudjuk képzelni. Hiába ez a könyv. És másoké. Aki nem volt ott, akire nem várt kemencék nyitott szája, az csak néz, mint a moziban. Mégis. Kellenek ezek a könyvek. Hogy el ne felejtődjék, még egy pillanatra se. A feleség, Ágica is túléli. De mit éltek túl? Lehet-e bármit is túlélni? A könyv nem metafizikai kérdésekre keresi a választ. „Csak” arra, hogyan lehet ennyi mindent túlélni. A címadó fejezetben választ kaphatunk. Mert a szerzőt elüti egy autó. És ezt is túléli. A felsorolás századnyi embernek is elég. Honnét a szerencse? Szerencse-e egyáltalán? Több is, kevesebb is. Mondhatjuk-e, hogy Győri György kiválasztott? Nem cinikus ez kissé? Ennyi szenvedés után? Döntsön az olvasó. Egy biztos. Győri György boldog. Harmóniában él magamagával és népes családjával. És ez az igazi jóvátétel.

PAUK ANNA

könyve már címében is hátborzongató. *Az 12539-es számú fogoly* előrevetíti Auschwitz rémképét. A magyar vidéki kisvárosi zsidóság holokausztjának tébolya... Az élénk, az első zsidó törvényekig a magyar és egyéb származású lakossággal harmonikusan együtt élő, zsidó vallású magyar polgárainak végső megsemmisülését. Pauk Anna az egykori zeneakadémista, ének- és zongora szakos hallgatója Nagykanizsán fölszáll a vonatra és több ezer sorstársával megindul az ismeretlenbe, ahonnan visszatér, és megbocsát. Mint ahogyan azt keresztény embernek kötelező megtennie. És nem teszi. Gyűlölködik. Nem tud megbocsátani annak, aki nem vétkezett ellene! Örület. És bizony, itt tartunk. Pauk Anna könyvének mottója Pilinszky aforisztikus verssűrítője. „Táblára írva nyakadba akasztjuk / történeted.” Trónfosztás a címe. Pilinszky verse a bűnről szól. Hogy nem menekülhetünk. Pauk Anna önmagát bélyegzi meg a mottóval. Mintha bocsánatot kérne, hogy ennyit szenvedhetett. Metafizikai értelemben azonban Isten szereti a szenvedőket. Istennek kedves a szenvedés kegyelme. S így helyrebillen a világ. Pauk Anna elnyerte ezt a kegyelmet. Kiválasztott ő is, mint Győri György. Vagy a Krämer-lányok. Garami Erzsébet is. Legyintésre emelkedik a kéz. Köszönjük szépen az ilyen kiválasztottságot, de nem kérünk belőle. A recenzens keresztény Istene észrevétlenül fogja le a mozdulatra lendülő kezét. Higgyünk neki. Ő már csak tudja. A Teremtő. De tudják ezt a kiválasztottak is. Akik megmérettek és súlyosnak találtattak. Pauk Anna is. Ahogy ott, a megsemmisítő légerek éjszakáin bárány-szelíd naivitással nem hitték el, hogy igenis vannak krematóriumok. Az nem létezik. Olyan nincs is. A német mégiscsak kultúrnép. Hányszor hallottuk azóta is. Kant és Goethe, Schiller és von Kleist népe. Pedig dehogy az ő népük. Ennek a népnek a kiválasztottjai ők. Még csak a reinkarnációik sem voltak jelen, hogy valamiféle elíziumi mezőn fölnyithatták volna a leragadt szemeket. Az elhurcolt 3000 nagykanizsaiából mindössze 300-an kerültek haza, leginkább a munkaszolgálatos férfiak. „Közülük már alig van valaki Nagykanizsán. Schwarz Bözsi hazajövetelünk után néhány nappal öngyilkos lett. Kerpen Mancsi szegény egy romlott inzulininjekciótól halt meg.” A fogolytársak. Pauk Anna és férje Budapestre költözött. Maradtak itthon. És nem hinném, hogy csupán „kalandvágyból...”

VINCZE ISTVÁN

Szerelmeim című önéletrajzi regénye a recenzeált könyvek közt a legirodalmibb. Valódi regényt olvashatunk, egy ember alig-létezését, táncolását azon a bizonyos pengeélen, s akár happy end-ként is fölfoghatnánk, hogy visszajött a borzalmakból, föltámadása földi volt, evilági, s inkább az élete súrolta a túlvilágot. Ez a könyv is, mint Pauk Annáé, a magyar vidék ma már végképp eltűnt kisvárosi zsidóságát ábrázolja, benne Vincze Istvánnal, aki megjárja Balassagyarmatot, Aszódot, noha budapesti születésű, de már gyerekkorában a család elköltözik Kiskérpusztára. És innen kezdődik el a vándorlás. Élt, ahogyan mindenki, abban az időben. Cserkész lett és hamarosan őrsvezető. És alig-alig érezte, mit jelent zsidónak lenni Magyarországon. Verseket írt, Bertrand Russel-t, Szabó Dezsőt, Kassákot olvasott. És József Attilát. Aztán ezen a végeérhetetlennek tűnő vándorúton szállingózni kezdtek a nők, a szerelmek. Nem tudni, hogy olyan szerelmek-e, melyekben bizonyos agyi-biokémiai elváltozások felelősek, vagy a schopenhaueri „speciális, individualizált nemi ösztön” volt-e az egész? Az igazi, a nagy szerelem nyilván Éva. A nagybetűs Ő. Akiért élni még egyáltalán érdemes. Mauthausen után is. Amikor belenéz a tükörbe és nem hiszi el, hogy ő az, akit lát. A sovány arcot, lábak helyett csupa csontot. Azután, hogy egy francia rab kinint csúsztat a markába, pont egy kúranyit, és ő kigyógyul a flekktífusból. Amikor megkérdezi magától, hogy a holtak miért vigyorognak. Talán mert vége? Valamiféle földön túli boldogság sugárzik arcukról

hanyatt a fagyban? Pokoli írás ez. Érzékletessége miatt mintha itt feküdnének ezek a „nevető” holtak a szobánkban. Pedig befűtöttünk. A hideg, ami árad a könyvből, fölmászik a csontjainkba. Nem csak az volt a baj vele, hogy zsidó. De még szocdem is! Három év internálás és 15 évre kitiltás Aszódról. Mondjuk az utóbbi a legkevesebb. De mégis. Talpát verték, lekommunistázták. 1941 januárjától megindult a kényszermunka. A táborban már csak zsidók. Mintha köztörvényes volna. Néha kimaradást kap. És jön a NŐ. „Mirjammal megállapodtunk, hogy nem szerelemből fekszünk le, hanem egyszerűen csak a vágyainkat követjük.” Rimaszombatban egy Kasztner nevű zsidó fiatalember lett a parancsnok, stréber, aki hitt abban, hogy nekik igenis keményen kell dolgozniuk, a hadsereg javára. Vincze István lehülyezsidózta. Amaz meghallván, háromnapos sötétzárkára ítélte, kenyéren és vízen. Érthetetlen. A sorstárstól ilyen gesztus. Túlmegy minden határon. De Vincze is kiválasztott. Mert betoppan egy zászlós, az aszódi fakereskedő fia. Akit ismertek. A család is. Jobb körülmények közé kerül. De megmenekülni? Azt azért nem. Az kevés az üdvösséghez. Később újabb nők. Eszter és Edit. Testvérek. Akik csöppet sem féltékenyek egymásra. Hatalmas föloldozás lehetett. Nőkhöz bújni. Érezni a bőr melegét. Apró, pici föltámadások, a végső előtti főpróba. Főpróbák sorozata. Hogy igen: ilyen lesz a végre várt, de nem remélt szabadság. És a zsigeri zsidó-szorongásban mit meg nem tesz az újabb nő! „Este, amikor elbúcsúztam, Helénke anyja félrehívott. Hálálkodott, mert boldoggá tettem a lányát (...) Örült, még akkor is, ha Istennek nem tetszött cselekedtünk, de Isten nem kérheti számon a boldogságot, nem vonhat felelősségre, hiszen a lánya életében ez volt az utolsó lehetőség, hogy megtegye, amit a végítélet előtt meg kellett tennie.” Aranyéletnek is gondolhatnánk. Pedig a férfi éppúgy érezte ezt a végítéletsszorongást, mint szerelmei. És csak akkor hitte el, hogy vége, hogy életben van, amikor az amerikai katonák fölszabadították a mauthauseni haláltábor. De lehet-e élni ezek után úgy, mint azelőtt? Lehet-e ad acta tenni a múltat feledve újra kezdeni? Kertész Imre-i sorstalan-sággal? Vagy a nagyon is világosan kiszámított, bekódolt sorssal? Lehet. Ez a megrázó regény a példa rá.

A tudás szelídségének apoteózisa

Szerb Antal: Mindig lesznek sárkányok; A kétarcú hallgatás

1.

Amikor a tudás a szeretet szolgája. Az író, aki inkább volt esszéista, mint irodalomtudós. Persze az is volt. Merészelt úgy írni, hogy értse mindenki. De érti-e mindenki? Nem. Beláthatatlan tudás, eszelős méretű tájékozottság; de választékosan szép magyar nyelven írt olyanoknak, kik egyszer besétáltak és ki sem dugták az orrukat többé az irodalom irdatlan erdejéből. Szerb Antal valósággal bestsellerré varázsolta az irodalom történetét. Gyanús, persze. Nem tetszhet a tudósnak, hogy ez a lángelme önmagát is megfogalmazta másokban, és így esszévé szublimálta(?), degradálta(?) az átlagos irodalomtörténet száraz, gyermeknyúzó, igencsak szűk elitnek fogalmazott szövegeit.

Bírálata sem ostorpattogtatás. Simogatva, ha megint. Mert tudta, mint majd minden nyugatos, hogy a gyöngyhalász az igazgyöngyért merül alá a Ceylon-sziget partjainál, még akkor is, ha a gyöngy nem méretes. Miért is hozna föl iszapot, üres kagylóhéjat? A Mindig lesznek sárkányok című igen vaskos gyűjteményében kritikái, recenziói, tanulmányai is esszék. Mer esszét írni. Noha hihetetlen tudása, fölfedező képessége predesztinálhatná, hogy okos legyen, de ő más irányba hajózik. Krisztus Hegyibeszéde sejlik. Szerb Antal tényleg úgy tanított - katedrán, és írásaiban -, mint akinek hatalom van a kezében, és nem úgy, ahogy az írástudók. Több volt ő annál, mintsem egyetlen irányba loholjon. Horizontálisan és vertikáltságában - noha az angolszászokhoz húzott a szíve -, végtelenül befogadó. Ugyanolyan elragadtatással, netán enyhe fejcsóválással nyitja föl a korabeli vers, vagy novellaantológiát, mint Rousseaut. Sok név kitörlődött a kollektív emlékezetből, de ő írt és fölfedezett, s lám, Örkény István megmaradt, akár Jékely Zoltán, Zelk Zoltán, Wass Albert és Márai, Szemlér Ferenc; a „fájdalomherceg” Karinthy Gábor is megjelenik papírajain, pontosan ráérez a költő valódi fájdmájára, bár itt-ott még egyenetlennek tartja verseit. És föltárja a halhatatlanság égi kapuit, mert e költészet „borzongatja az ember hátgerincét kötetének olvasása közben.” (Étel és ital.) Rónay György és Sík Sándor sem maradhatnak ki, bár ők igen közel álltak hozzá. Az 1962-ben a Magvető Kiadó által megjelentetett korszakos művének, *A világirodalom története* élén több kiváló névvel megemlíti a két költőt, mint akiknek nagyon sokat köszönhet. De az a Magvető nem azonos a maival, mely három vaskos kötetbe fűzte, s tette ékszeré Szerb Antal szétgurult gyöngyeit. (Az elsőnek címe: Hétköznapiak és csodák.)

1962-ben nem történt semmi különös. Hat év telt el a forradalom óta, és egy év volt hátra az általános amnesziától. Ennek megfelelő hangszerelésben íródott Kardos László utószava az eleddig legteljesebb magyar nyelvű világirodalom-történethez. Így kezdődik: „Polgári irodalomtörténet író és esszéista volt. Haladó, modern szellemnek, az »új« harcosának tudta magát, de az újat, haladót és modernet kora polgári liberalizmusának értelmében fogta fel. Nem volt marxista, nem volt forradalmár. Filozófiája idealisztikus volt, s még az idealizmuson belül is az imperializmus dekadens bölcselmi áramlatai formálták meggyőződéseit, - kivált a lezajlott évtizedek burzsoá kultúrpeszimizmusa. Irodalomkutató metodikája nem volt egységes, de többnyire a végelemzésben retrográd indítású szellem-történeti iskola módszereihez hajlott. Alig-alig bízott az emberiség fejlődésében, nem volt szeme a tizenhetes szocialista forradalom világtörténeti eredményeire és lehetőségeire. Az emberi küzdelmek számos pozitív mozzanattal szemben szkeptikus és tagadó maradt. Lehetetlen őt és műveit - úgy, egészben - elfogadnunk.” Ítélet egy ember fölött, akinek még akkor sem kegyelmezett a kor, ha tudván tudta, és

Kardos maga is megemlíti utószava végén, hogy „Fölfoghatatlan irtózat, ami következik: ezt a lobogóan gazdag szellemű, gyöngéd szívű, a magyar költészetért áhítatosan rajongó tudóst, a magyarságnak ezt a kedves ajkú tanítómesterét 1945. január 27-én a határmenti Balf községben, mikor elgyöngült karjai már nem bírták a szakadatlan sáncmunkát, katonaőrei puska-tussal agyonverték. Negyvenhárom éves volt.” Kardos László igyekszik menteni a menthetlent. Mert hiába a hatalmas életmű, a szeretet, a lojalitás, az alázat mások műveivel szemben, nem lehetett megbocsátani, hogy polgári származék volt. Hiába, hogy zsidósága ellenére magyarabb volt a magyarnál. Mint Radnóti, Sárközy, Halász Gábor. Pusztulásukkal sem feledtették származásukat. Ma már nem a polgáriság a baj. Hanem a származás. És még valami. Hogy nem tettek többet, mint a dolguk. Mert magyar író, magyar tudós legyen forradalmár, legyen radikális, megújító és felforgató. Mert írni mindenki tud - mondják. És hiszik is! Mennyire összecseng Kardos utószavának prelűdje a mai politika felhangjaival. Mennyire az a hit még mindig, hogy a magyar író ne csak írjon, de legyen hős, megváltó, legyen ő a magyarok istene!

De vissza Rousseauhoz!

Szerb Antal a rousseau-i „önmagában levő gyermeket” analizálja, tarthatónak ítéli meg, bár hozzát teszi, a preromantikus lángelme csak a felnőttben élő, megragadt gyermeklétet vizsgálta, mert valódi gyermekeket nem figyelt meg. „Rousseau divatba hozta a gyermeket. Annak az általánosan elhitt és teljesen hamis elképzelésnek, hogy a gyermekkor boldog, Rousseau az egyik alapvetője. A görögök, Arisztotelész szerint a gyermek nem boldog, mert csak az lehet boldog, aki elérte az önmaga entelegeiáját, teljességét. Nem is becsülték sokra a gyermekkor, a gyermek még nem ember az ő szemükben, csak egy ember lehetősége. Rousseau azonban megfordította a józan ész ítéletét: szerinte éppen a gyermek az, aki elérte az önmaga teljességét, a felnőtt csak visszafejlődik. A gyermek természetes ösztöneire hallgat, míg a felnőtt a konvenciók rabja; a felnőtt gonosz, a gyermek pedig jó, ártatlan, mintaszerű, mert természetes.”

Rousseau által Szerb Antal előrevetíti Pilinszky sorait: „Gyerekkorunkban meg kellene halnunk, / tudásunk csúcsán, alázatunk magasán, / de tovább élünk, foltozgatva és / toldozgatva a jóvátehetetlent.” Az Egy életen keresztül című poéma hármassal jelölt versszaka. Minden igaz. De úgy Rousseau, mint Szerb Antal és Pilinszky tudták, hogy vannak gonosz gyermekek. Még ha ösztönösek a cselekedeteik, akkor is áttűnik szellemiségükön a génkód. És az Isten. A Szentlélek jelenléte, vagy a hiánya. Erről nem szabad megfeledkeznünk. S mint jeleztük, itt minden csupa esszé. Nem tudományos egzaktuság. Még a Pilinszky-vers is esszé-vers. Egy gondolkodó szabad asszociációja. Vagy elfogadjuk, vagy nem. Rajtunk múlik.

Az egyik kereskedelmi csatorna show műsorában a harmincöt év alatti sikeres fiatalok beszéltek a sikerről. A közkedvelt könnyűzenész kifejtette, hogy a jelenlévők, énekesek, csepűragók, ki minek gondolja magát, önmaga sem tudhatja, hogy ő most művész, vagy sem. Csak akkor művész, ha egy emberöltő alatt megmarad az, amit alkotott. Tetszetős gondolatok, de nem igazak. Ő összekeverte a halhatatlanságot, annak veszélyes szűrőberendezését, a közös emlékezetet, a kanonizálás egyenetlen felületét a jelenlétével. Ki tudja, ki volt Marconnay Tibor? Érettségizett ember tudja? Legfölből rémlik valami. Igen. Garai Gábor édesapja volt. De ma már Garait sem nagyon említik. Legfölből bizonyos komcsizások idején. De még akkor sem! Nos, Szerb Antal világosan látta, hogy Marconnay költő. Ha tetszik, művész. Maga Marconnay is tudta magáról, ebben biztosak lehetünk. Nem lett halhatatlan? Színi Gyula sem lett az. És még hányan! „A kitűnő lírikus új kötetének nyolcvanöt szonettje verselési szempontból abban különbözik a magyar szonettek szokásos formájától, hogy tízes és tizenegy tagú sorok helyett valamennyi sora tizenkét szótagos alexandrin, a közepén sor-

metszettel.” Előremutat az időben. Hogy lám, így is lehet szonettet írni, mert mindent lehet a versben. De a hozzáértőben megmozdul valami, valami szakmai rácsodálkozás. Hát persze, hogy a francia alexandrinus tizenkét szótagú, első fele fölemelkedik, választóvonal, majd leejt. Minek ezt magyarázni? Mert a laikus nem tudja. Szerb Antal, akinek kisujjában volt a költői mesterség minden fogása, lehetősége, kisiskolás magyarázkodásba fog. A Petrarca-féle szonett szokott jambusait sem említi, ötös- és hatodfeles jambusok helyett szótagszámot jelöl. S így közel hozza a költőt, idézi őt, jelezvén, mennyire jellemzi ez Marconnayt és magát a szonettet, mint önsanyargató formát, de sejtelmes és szűzi mindig legyen a szonett szigorú, konok és fölszított ölelésében.

2.

A kétarcú hallgatás vegyes tárgyú írásokat tartalmaz. A kötet fölütése már izgalmas írás. Budapesti Kalauz. Marslakók számára. A híres budapesti látványosságok mind jelen, erős kontúrú tusrajzokkal. És eljut Berda József Újpestjéig, ami még akkor nem volt a főváros kerülete, a Budapest körüli agglomeráció egyetlen városa volt, a megannyi kis- és nagyközség mellett. Valódi útikalauz, törekedvén a pontosságra, hogy a „marslakók” még véletlenül se tévedjenek el a tündéri látványtól megszedülve. Szerb írása ha távolról is, de emlékeztet Csáth Géza miniatürizált Budapestjére, A Kálvin téren című Szomory Dezsőnek ajánlott „kamara-zenéjére”, költői szépségű írására. Míg Csáth-tól nem tudja meg az idegen, milyen is a város egyik legfontosabb tere, legföljebb megérez valamit, ami már nem is evilági, addig Szerb Antal útirajza eligazít, de ő is fenséges, amilyen fenséges volt a város, amikor még urak és úrhölgyek, igazi vagányok és léhának tűnő, de körömszakadtáig munkálkodó művészek lakták, töltötték meg kávéházait, kocsmáit és elegáns szalonjait.

A könyv végén számos interjú a „tanár úrral”. A legfontosabb természetesen a nagy esemény: az Erdélyi Helikon magyar irodalomtörténeti pályázata, melyet Invitis nubius jelisével, Szerb Antal nyert meg. A munka bevezetőjét kellett leadni, s az Eötvös Józsefről és Ady Endréről írott tanulmánya meggyőzte az Erdélyi Szépmíves Céh bírálóbizottsága (Babits Mihály, Makkai Sándor püspök és Molter Károly), hogy a fiatal, akkor 33 éves írónak, esszéistának adják a nagy feladatot, a magyar irodalom történetének megírását, és egyben odaítélte a százezer lejes jutalmat. Ő maga is csodálkozik, mert új irodalomtörténete merőben más fölfogású, mint a régebbiek. De az utókor persze most sem hálás. Ma már Szerb Antal könyve elveszítette akkori frissességét. Ma már hermeneutika van, és egyéb agyafürtségek, a polgári irodalomfölfogás nyugatos ízei helyett a posztmodern európai és Egyesült Államok-béli festőietlen naplementéjének geometriája szüremlik és ragad meg mai, fiatal irodalomtörténészeink agyában, és messze még a hajnal. A legújabb fölvilágosodás. A tabula rasa egyetlen lehetséges megnyilvánulása, a negyedik antikvitás, még a küszöbig sem lépett. Szerb Antal irodalomtörténetei nem avultak el, fénylenek ma is, mint annak idején, csak az olvasó és a rákényszerített kánonok szédültek bele abba az újba, mely éppolyan lejárt lemez, mint bármely más művészeti mozgalom az évszázadok során. Noha ezt mondja egyik interjújában: „A művészetben minden új mondanivaló szükségképpen új formát keres előbb vagy utóbb.” Aztán máshol: „De nagyon helytelen volna ebből arra következtetni, hogy a művészetben a tartalom fontosabb, mint a forma, és hogy a merész újítások kora véglegesen lejárt.” Írja az a Szerb Antal, aki megjegyzi egy másik könyvében, hogy „Kleist, mint elbeszélő, Stendhal és Mérimée előtt fedezi föl, hogy a száraz mesemondás az elbeszélő művészet legmagasabb foka, feltéve, hogy az elbeszélőnek van mit elbeszélnie”. Nem több ez, mint pusztá paradoxon, de semmiféleképp nem antagonizmus. Az a Szerb Antal, aki közérthetővé, emberközelivé tette az irodalomtörténetet, axiomatikusan nyilatkozik az irodalom lényegéről. „Nincs sok bizalmam viszont az olyan dolgokban sem, amelyeket mindenki könnyen megért.

Az lehet bestseller, lehet kitűnő propaganda, de a nagy művészet eleinte mindig a keveseknek szól - mert természetétől fogva arisztokratikus.” Esterházy Péter - ugyan egy másik konstellációban - hasonlóan nyilatkozott: az irodalomban nincsen demokrácia, csak arisztokrácia van.

A Magyar irodalomtörténet² nyolcadik kiadása 1986-ban jelent meg. Sőtér István előszava már jóval árnyaltabb, mint Kardosé a másik könyv esetében. Sőtér az esszére koncentrált. „Hisz a világirodalomban kialakult az esszénovella, sőt, az esszéregény (Lotte Weimarban stb. ...) is - a modern epika sokhelyütt már nem annyira az elbeszélő művészet klasszikus, hagyományos módszereivel próbál élni, mint inkább az esszétechnika nyújtotta morális és intellektuális kifejezés-móddal.” De mi is az esszé? Túl azon, hogy kísérlet? Sőtér idevehette volna Thomas Mann Tonia Krögerét éppúgy, mint Kosztolányi Édes Annáját. Csakhogy míg az előbbinél a narráció használja az esszét, addig Kosztolányinál a párbeszédekben csillan meg olykor akár a didaxis is. A magyar hagyományok hívei szeretik, ha az író nem okoskodik, nem elmélkedik a narrációban, ha van mit mondania, azt hőseivel mondhatja ki. Pilinszky is így vélekedik, amikor kijelenti, hogy az író a semmi felé közelít. Hogy amikor leül asztalához, igyekezzen elfelejteni mindazt, amit tud. Mi hát az esszé? A negyedik műnem? Vagy pedig az epika egyik műfaja? Nehéz eldönteni. Szívünknek nagyon kedves Babits Mihály Esti kérdése. Igazi vers? Vagy inkább filozófáló? Egyik sem. Esszévers. Ha van ilyen, akkor az esszé mind a három műnemben érvényesülhet, de csak módjával. Mert a dráma sem tűri jól az esszéizmust. Akárcsak a vers, vagy a próza. De miért ne lehetne az esszé a negyedik dimenzió az irodalomban? Szerb Antalt, de nagy kár, ilyenről nem kérdezték...

Sőtér István azért figyelmeztet is: „Vannak, akiknél az esszé csakhamar elvizenyősödik; mert akikből Babits formai fegyelme és megfeszített gondolatisága éppúgy hiányzik, mint Németh László intellektuális szenvedélye, azok a publicisztikához és a csevegéshez közelíti a műfajt, s végül is egy újfajta dilettantizmus terjesztésében részesek”. Szerb Antal is ír a zsurnalisztikáról, de nem féltve az esszét, nyilván, mert nem is tartja alkalmasnak, hogy napilapok műfaja(?) műneme(?) legyen. A táncos és a színész munkájával hasonlítja össze az újságíróét. De hozzáteszi rögtön, hogy megjelent a film, a mozgókép, mely örzi mindörökre a tánc és a színész művészetét. És megőrződnek, továbbhagyományozódnak a színpadi alakítások is. Az újságíró mindennapi, legyen bár megrendítő munkássága szépen bekötve megmarad a könyvtárakban. És megjegyzi, ami ma, sajátos módon nagyon hiányzik történelmi jelentőségű napilapjaink hasábjairól, a maradandóság. „És ehhez gondoljuk hozzá még azt is, hogy minálunk az újságírásnak kiváltképpen fontos irodalmi szerepe van, sokkal inkább, mint a legtöbb külföldi országban. Legnagyobb neveink és történelmünk legnagyobb eseményei összefüggnek valahogy az újságírással.”

Milyenek ne legyenek a nők. Ez itt a kérdés, Szerb Antal szépen meg is válaszol. Legérdekesebb válasza a szökenős viccek mai Magyarországn tanítandó. Elbizakodott férjek számára egyenesen kötelező olvasmány. Főképp akkor, amikor a férj művész, és felesége az ő igazi kritikusa. „A buta asszonyok általában népszerűbbek, mint az okosok. Az ember gyakran igen megnyugtatóknak, sőt üdítőknak találja őket. Ez rendben is van, csak az a baj, hogy nem eléggé szavahihetőek. Hiába mondják neked, hogy te vagy a legokosabb és legtehetségesebb ember a világon, az ő ítéletükkel, sajnos, nem feltétlenül érheted be. És ez nagy hátrány.” Bonyolódhat a kérdés akkor, ha a férfi és a nő egyformán művészek. Ki kinek higgyen? És mit tegyen az érző, érzékeny, az őszinte és gyermeki férfi? Akinek szemében minden nő szép, minden nőben talál valami szépet, már az is elég, hogy nő? Annak föl kell emelkednie a Szeptemberi áhítathoz és Kosztolányival együtt zihálni, „(...)Miféle ország, mondd, e gyermek-

² Hetven évvel ezelőtt, 1934-ben jelent meg Szerb Antal Magyar irodalomtörténete.

ország, / miféle régen elsüllyedt mennyország? // Jaj, minden oly szép, még a csúnya is, / a fájdalom, a koldus gúnya is, /jaj, hadd mutassam e kis templomot, / mely déli tűzben csöndesen lobog”.

Szerb Antalnak, a nagy magyar írónak, esszéistának és irodalomtörténésznek egy igencsak előremutató kérdést szegeztek:

„- Na és mi a véleményed a bal- és jobboldal viszályáról? Te éppen legutóbbi könyved alkalmával (nem tudni melyik könyv, K. Zs.) voltál kénytelen tapasztalni, milyen védtelen, szabad préda az író, ha nem csatlakozik egyik oldalhoz sem.

- Igen sajnós. Ha az ember szívvel-lélekkel az egyik oldalhoz tud húzni, az jó és olcsó. Azt hiszem, e világnézethez külön tehetség kell. Vannak emberek, akik már kész világnézettel születnek, sőt, a legtöbb ember, azt hiszem. De vannak, akik egész életükben nem tudnak ilyesmire szert tenni. Hidd el, ez nemcsak az ember hibája. A világnézeteké is.”

Mai magyarok! Ugye, így van? Szerb Antalt, aki ha Párizsban járt, ismervén már a sok nevezetességet, minden idejét a Nemzeti Könyvtárban töltötte, mert neki az olyan volt, mint másnak nyáron a strand, azt a Szerb Antalt, aki mai szóval élve piár menedzsere volt kora magyar irodalmának, azt a Szerb Antalt, akit mindenki meg akart menteni, Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs éppúgy, mint a számára ismeretlen magyar katonatisztek, az ártalmatlan Szerb Antalt egy akkoriban elfogadott világnézet nevében gyilkolták meg.

Az öreg tölgy és vastag ága

Három könyv mindjárt az elején. Három könyv - zsidósorsokról. Az egyikben ők a marslakók, a másikon a náci elöl menekülő zsidók 770-en bolgár hajón indulnak Palesztinába, végre új hazát keresni és a tengeren hajóstul odavesznek mind. A harmadik egy ma is élő legendás karikatúrista, remek tollú humorista, nagy szenvedésekkel a háta mögött.

KOPÁTSY SÁNDOR

szereti a témát, sok könyvében foglalkozott már a magyarországi zsidóság helyzetével, legtöbbször ő pirult mások helyett, ő kért bocsánatot, mint vétlen, a vétkesek helyett, akik még a mai napig sem mondták ki hivatalosan, hogy bocs' vagy bocsí, vagy bocsánat, vagy hogy megbántuk, de kár volt, micsoda téboly - nem. Csönd. Fagyos, végtelen csönd. Már az osztrákok is szembenéztek önmagukkal. Mi, akik még mai napig sem tudtunk fölállítani a fővárosban egy holokauszt emlékművet, már 1920-ban, a XXV. tc. bevezettük - példátlan gyorsasággal - a numerus clausust; a későbbi úgynevezett zsidótörvényekről már ne is essék szó. Hol volt még akkor a Führer? Kopátsy Sándor *A magyar marslakók titka* című új könyve egyfajta sajtósárgos olvasónapló. Marx György elhíresült *A marslakók érkezése* című könyve ihlette Kopátsyt, aki mintegy kiegészítette, saját gondolataival dúsította Marx György művét. Saját kötete végére pedig beillesztett egy írást, Fejtő Ferenc egyik könyvének méltatását, ezzel is elősegítve a zsidóság magyarországi megértését. Valamiféle sebvarrás ez, vagy esetleg kenőcs, mert a sebről a var újra és újra levakaródik és gyulladásba jön. Egyelőre úgy látszik, generációknak kell elpusztulniuk ahhoz, hogy az utánuk jövő nemzedékek ne a rasszjegyeket kutassák honfitársaink arcán, hanem azt, hogy milyen a munkához való hozzáállásuk, eszük, okosságuk, jég hátán élésük, s próbálják meg ellesni, miért megy ez nekik jobban, mint az átlagmagyarnak. Kopátsy világnagyságokat hoz a közelünkbe, Nobel-díjasok garmadáját, akikre mindig, mindenkoron rábólintunk. - Mily kis nép a magyar és mennyi a Nobel-díjas! Elfeledvén, hogy származásilag alig van kivétel: majd mindegyik tudószsenink zsidó. Ezt kellene fürkészni és nem az orrok, fülek, X-lábak meg mit tudom én micsodák alapján a magyar zsidóságot, mely úgy ragaszkodik ehhez a földhöz, hogy a világon sehol; ahhoz a Magyarországhoz, mely bevagonírozott és a Reich területére deportált több mint 600.000 magyar (zsidó származású) embert, kik közül mutatóba érkeztek haza a csontvázig megkínzott „túlélők"! És fölmerül a kérdés: Prágában, Varsóban, Lembergben és mindenütt éltek zsidók. Nagy számban Galíciában. Ennyi nagyság, mint amennyi Magyarországról került a nagyvilágba (nem kellett a feudális úri Magyarországnak, aztán a holokauszt lökte ki őket Európában is, végül kikötöttek az Egyesült Államokban) egészen nagy ritkaság. Miért pont innen? A porosz iskolai neveltetés? Is. A Fasori Gimnázium (evangélikus) szellemisége, kiváló tanárai? Is. Az akkori József nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem...? Hát persze! Eötvös Lóránd, Kármán Tódor oktattak itt, hihetetlen tudásbéli háttérrel, fegyelemmel és közvetlenséggel. A középiskolák rendkívül magas szintű matematika-fizika oktatását négy arisztokratának köszönhetjük. Eötvös Józsefnek, Trefort Ágostonnak, Eötvös Lórándnak és gr. Klebelsberg Kunónak. És Budapest varázsa. Ahol annyi nemzetiség élt, nagyrészt asszimilálódva, mint az USA-ban. A legjobb, legerősebb gének sorakoztak föl. Ezért élünk még ma is. Mert Amerika is ezért lett erős. Akik túléltek és megvetették lábukat az Újvilágban, gazdagok lettek. Nyilván nem indult ekkora hajóútra a magamfajta literátor. Budapesten, ebben a kis-Amerikában a legjobban fölkészült zsidók, svábok (építészet!), tótok, románok, szlávok olvadtak masszává, s mint a gleccser lassan elkezdtek folyni, terebélyesedni, amíg hagyták,

hogy a folyamatok maguktól alakuljanak. A legnagyobb rombolást kétségtelenül a zsidóság, a „marslakók” szenvedték el. Mert nem szeretjük a marslakókat. Olyan idegenek. Félünk tőlük. Hányan és hányan rohantak New York utcáira Orson Welles híres rádiódramájának idején? Pedig az csak egy tréfa volt! Kopátsy Sándor könyvével azt szeretné elérni, ha a magyar zsidóságot nem marslakóként kezelnék, hanem honfitársainkként, akik ugyanolyanok mint mi, ja, hogy okosabbak? E szellemi haszon Magyarország fölvirágzását szolgálja úgyis. Csak hinni kell benne. Hagyni kell az írókat írni, a műszaki- és pénzzsenit alkotni, a sokaságot meg játszani...

SZABÓ ILLÉS

témája hasonló, de regény, de fikció. Egy azonban igaz: 1941 decembere és 1942 februárja között, a náci terjeszkedés előtt menekülő zsidók hajóra szálltak, hogy kikössenek végül Palesztinában. De ezen időintervallumban csak hánykolódtak a Fekete- és Földközi tengeren. Kikötni nem tudtak Palesztina angol megszállású partjain. A több mint 70 napi utazás tragikus véget ért. Egy szovjet tengeralattjáró véletlenül megtorpedózta a Struma nevű bolgár(!) hajót, mely elsüllyedt, tengersírbá rántva 770 mártírt. Véletlenül? Hogy létezik? A könyv nem foglalkozik ezzel, de az olvasó elgondolkodik. Már abban az időben is. Szóval volt olyan technika, hogy a periszkópon keresztül világosan lehetett látni, hogy nem ellenséges hajó közeleg. Akkor miért? Csak találgathatunk, és nem szeretnénk ítéletet mondani.

De ott motoszkál a kisördög. A náci Németországgal egyenrangú - már ami az antiszemitizmust illet - szovjetoroszok talán ezt a véletlent megoldották azzal, hogy ez tényleg véletlen? De hagyjuk a találgatást. A *Mária gyűrűje* a hátsó borító szerint romantikus bestseller. Nem romantikus. A romantika XIX. századi nagyon erős stílusirányzat, csupa lobogás, forradalmi láz, nézzünk csak egy Delacroix-képre! Nem. Ez a regény legföljebb izgalmas, fordulatos, kalandos. Bestseller? Ez meg olyan degradáló. Már ami a magyar könyvkiadást és megítélését negatívan illeti. De elfogadom. Ha úgy bestseller, mint a Jadviga párnája, a Milota, vagy éppen a Harmonia caelestis és fura ráadása, a Javított kiadás. Ha így, akkor igen. Akkor az. Szabó Illés a történelmi adalékok fölhasználásával először treatmentet írt. Kardos Sándor, a ragyogó operatőr Izraelben forgatott. És Szabó ott találkozott Tomy Herskovits erdélyi magyar származású izraeli üzletemberrel. Akinek régi vágya volt, hogy a Struma tragédiáját meg kellene filmesíteni. El is készült hát a filmnovella. De Szabó Illés úgy érezte, több van ebben,

mint egy film, több, mint egy novella. Ezért hát regényt írt a történetből, melynek főhőse egy izraeli ezredes, bizonyos Kowalsky, akinek mintájára a CNN-en látott izraeli katona adta a mintát, és aki keresni kezdi eltűnt lánytestvérét, Máriát. Azt a nőt, aki, mint a regényből kiderül, ott pusztult a Struma szerencsétlenségénél. A nyomozás szétágazó, magával ragadó, bejárjuk a fél világot, közben annyira aktuális, hogy a palesztin-izraeli viszony végleges feszültségét is megismerjük, túl a száraz híradásokon, például a Születés Templomának körbevétele is megjelenik a lapokon, ahol az izraeli hadsereg körbeveszi a híres kegyhelyet, ahová palesztin gerillák (terroristák) fészkelik be magukat. Varsó, Bukarest, Bern és egy brazil luxus-sziget. A történet polipkarjai. És láss csodát kedves olvasó, a Struma tragédiájának van egy túlélője, aki előbb kiszállt, mert török vízummal rendelkezett. Isteni kiválasztottság? Nem lehet más. És kell egy ember, aki elmeséli, mi is történt valójában. Őt Benderovszki-nak hívják. Hat története ágyazódik a regénybe. Ő a múlt. A többi jelenidejű ábrázolás. Idősíkok váltják egymást bravúrosan. A végkifejlet is torokszorító. Benderovszki fölsorol. Hogy ki mindenki halt meg. Nők, gyermekek, férfiak. A hajó személyzete. És ami Kowalskynak nagyon fáj - Mária is a nevek közt. Benderovszki átad egy gyűrűt Kowalskynak. Mária gyűrűjét. „Az ezredes forgatta a kezében, majd önkéntelenül felpróbálta. Olyan kicsi volt, hogy nem fért rá a kisujjára.” A könyv letétele után két dolog jár a kritikus fejében. Miért ne lehetne ebből a regényből film? Persze nem magyar költségvetésű. Vagy ha igen, akkor a Hídemberhez hasonló nagyságrendű. A magyar állam nyugodtan állhatná a számlát. Ez a film, melynek címe a regény címével lehetne azonos, holokauszt emlékmű lehetne addig is, míg az igazi föl nem épül! A másik. A könyv számomra világosan rámutatott arra, hogy mindenki antiszemita. (Ismertem olyan zsidót, hogy ő maga is antiszemita volt. /sic!/) Vagy ez nem is olyan nagy dolog? Szerintem döbbenetes. És mégis. Vannak földrészek, ahol az antiszemitizmus nem ügy. Azt se tudják, eszik-e vagy isszák. Például a Távol-Kelet, Afrika nagy része és az indián rezervátumok. Nekik csak a fehér ember létezik. Ahogy nekünk sárgák, rézbőrűek, feketék. Úgyhogy a művelt Nyugat tarthatatlan ostobasága mindenben zsidóellenes mozdulat, gesztus, Izrael-ellenesség. Több Kopátsy és Szabó Illés kéretik!

SHEMUEL ALEXANDER KATZ

karikatúrista és író. Hozzá hasonló csak egy él a világon: (túlzás? Csöpp hazánkhoz hű lojalitás?) a magyar Kaján Tibor. Aki zsidóságát nem veri nagydobra, de karikatúrái szellemessége aligha adatik meg egy színmagyar, (van ilyen egyáltalán?) hasonló művészetben tevékenykedő embernek. Hiába! Megint a marslakóság. Katz is amolyan földönkívüli. Országok fölötti. Ha tetszik világpolgár. De nem tetszik. Mármint annak, aki nagyon magyar. Kozmopolita! Uram Isten! Pedig. Pedig, hát, a nagypolgár, a kassai úr, Márai Sándor mi volt, ha nem világpolgár? És nem volt marslakó sem. Úgyhogy nyugi. Katz könyve kiállításként egyszerűen gyönyörű. A Belvárosi Kiadó vette a bátorságot a szépre! Fekete-fehér és színes belívek, a papír az a szép, vastag műnyomó, a kötet téglalap alakú, betűi vizuális élményt is adnak. Azt sem tudja az ember, hogy olvasson-e, vagy a képeket nézze. A műfordító, mint mindig, most is parádésan adja vissza (németből) a szavak ízét, illatát, összefüggésrendszerét. Persze nem nehéz, ha valakit Tandori Dezsőnek hívnak. Tandori a C. E. T. 2002/4-5-6. összevont számában így ír Katzról: „Az előszó és maga az önéletrajzi ihletésű mű mindent elmond a Mesterről - meg a kalandos sorsú srácról - meg az izraeli kibbuclakóról - a fegyveres harcok részeséről - államférfiak karikatúristájáról - világutazóról - történelmi korszakok tanújáról... hogyan is folytassam.” Mert nehéz folytatni. És fölösleges is. A tehetség, a túlélés zsigerisége megmagyarázhatatlan, isteni. Tandori kitér arra is, hogy ha a Vadász utcában (Budapest, V. kerület) sétál, eszébe jut az úgynevezett „üvegház”, ahol Wallenberg gyártotta a svéd menleveleket, ahová menekülni lehetett a dühöngő eichmanni náci terror elől. Itt, ebben a védettségben vészelt át

Katz 1944-45 infernóját, bár előtte bejáratták vele a Dráva-vidéket, internálótáborokat, s mindent, mi nem méltó emberhez, még állathoz se! S ha már Tandori „félistenéhez” fordul, akkor úgy igaz minden, ahogy leírta, mert képtelen még a füllentésre is: „A legtöbbet azzal mondom, ha megkockáztatom: ez az én Szép Ernőmnek, »szentemnek« is tetszene, annyi szent...!” Ha már Szép Ernőnek is! Szóval biztosak lehetünk benne. Katz 1926-ban Bécsben csodálkozott az őt körülvevő világra, osztrák-magyarként, de „hála” Trianonnak, már az Osztrák Köztársaságban. Önéletírása mosolygásra készíttet, de nem röhögtet. Néhol gombócot formál a torokban. De például tőle tudtam meg, hogy nyaralásai során eljutott Siófokra is, és így ír: „Siófok ma is híres, hallom. Csúfneve nem újkeletű: »Zsidófok«, így hívták. Tényleg tele volt zsidókkal. De csak mint a Semmering vagy Bad Ischl.” Ezt az egész zsidózást csak így lehet elviselni, ha humorba csomagoljuk, s a zsidókkal együtt röhögünk az egészen. Mert ne felejtjük el, a legjobb zsidóvicceket nem keresztények agyalják ki! Katz édesapja megjárta az I. Világháború legsötétebb bugyrait, álmában sem gondolt arra, sok más zsidóval együtt, akik a Monarchiáért harcoltak, hogy egyszer „hulladéktárolóba” kerülnek, a valamikor hősök, daliás frontkatonák, akiket éppúgy lesújtott a trianoni békediktátum mint bármely Magyarországon élő nációt. Aztán jöttek a zsidókönyvek kiiktatásai az oktatásból. A bécsi suliban mindenkit el kellett felejtetni, kivéve Heinét, aki akkor már nagyon népszerű volt, de a tanár, mint lelkes „végrehajtó”, kitöröltette a nebulókkal Heine nevéből a „ne”-t. Így aztán a nagy költőből Hei lett. Így megfelelt, így maradhatott. Lám, hová sülyedt az utolérhetetlen német kultúra! De Katz mosolyog. Nem érdekli már semmi, csak a műalkotás minősége. Ez is a dolga. Hogy milyenek karikatúrái? Nehéz így szóban visszaadni. Mint a Ludas Matyi, fénykorában. Egy picit még annál is jobb. Katz épületeket is úgy rajzol, mint a képzett építészek. Makovecz, vagy Zalavár. Komoly grafikus is. Olyan ő a rajzolásban, mint a hegedűművészet nemrég elhunyt csúcsa: Isaac Stern. Sztár? Nem nevezné magát annak. Inkább egy alaktalan, de a világűrben sebesen közlekedő aszteroida.

Zsidó értékek után most keresztény értékek. A kétágú óriásfa vékonyabbik ága.

BEKE KATA

tagadni sem tudná villódzó, érzékeny kereszténységét. Emlékszünk még a rendszerváltás-közeli időkre, az ÉS-ben publikáló Beke Kata ragyogó publicisztikáira? „Erkölc és rémület” közt. Igen. Nem Nagy Ágnesi magasban. Próza. Egy középiskolai tanár csöppet sem középiskolás fokon írott publicisztikai-esszéi. Mert nem bírt magával. Kikiáltani a nyilvánvaló renyheséget, hazudozást, Istenmentességet. Később kultuszminisztériumi államtitkár lett, de rövid időn belül távozásra kényszerült. Mert hát politika és erkölcs? Politika és Isten? Nem a magyarok istene, hanem az egyetemes Isten! Nem, ez sok volt a magas hivatalnak. Beke Kata visszatért hát az íróasztalához. Legújabb könyve karcsú. A Korona Kiadó újdonsága *Az elbocsátott vad*. Vallomással és memoárral rokonítható - olvassuk a hátsó borítón. Én azonban úgy vélem, hogy filozófikus-esszéisztikus vallomások? gyónások? ezek az írások. Közben megannyi elbeszélés is egyben. Szóval valami olyan keverés, mely a modern irodalom sajátja, mely nem fél átlépni a műfajiság gúzsakötöttségét. Tiszta könyv. Semmi félreérthetőség, semmi sandaság. Öszinteség, de nem bugyuta dilettáns kitárulkozás. Irodalom.

Beke Kata kamerájával iszonyú élesre blendézik, fénye egy szeretetvaku villanása mely betölti a beláthatatlan teret, s már kész is az esszenciális rövidpróza. Beke Kata könyvének mottójául Babits versét választotta, a kötet címadóját. Babits hatalmas életművéből nem véletlenül olyan verset, mely a hiperérzékeny, a filozófikus, a katolikus Babits Műve. Azé a Babitsé, aki ki-mondta, hogy kizárólag katolikus (értsd: egyetemes) elvek szerint lehet igazán művészi életet élni. Azé a Babitsé, aki invokálta: rosszul jár, aki földi élőbe veti szeretete horgát. És tényleg.

Nagyon rosszul járunk mi, mindannyian. Még egy állat elvesztése is mily szörnyűséges és múlhatatlan fájdalom! Krisztust szeretni viszont... nos, az megnyugtató, örök életre hív, szorongásmentes és fölemelő. Idézzük a vers utolsó szakaszát: „Nem hiszek az elrendelésben, / mert szabad vagyok: oly szabad, / mint a bolond bogáncs a szélben / vagy vad bozót között a vad. / »Vezessen Hozzád a szabadság!« / Így kérem olykor, aki vár, / mert nem annak kell az imádság, / ki Istent megtalálta már.” A szokásos utolsó két sor. Mint az Esti kérdésben. Beke Kata tudja ezt. Istent rég megtalálta. Meghívta. Magához engedte a Szentlelket. Írásai is erről szólnak. Beke Kata ha megszólal, Simone Weil jut az eszünkbe. Nemcsak a nagy filozófus mérhetetlen műveltsége és tájékozottsága, de mély hite is. És az erről való tudás kikezdhetlensége. „A hit ajándék. Különös ajándék. Van, aki az anyatejjel kapja meg, (azért ez mégis eleve elrendelés, kiválasztottság, nem igaz? K. Zs.) belenő, lassan nem is tud más életfelfogást elképzelni, és nem érti meg, hogy vannak jó emberek, akik hit nélkül élnek. Vannak, akik a hit ellenében nevelődtek, s érthetetlen, archaikus jelenségnek tartják a hívő embereket. Nagy ritkán az is megtörténik, hogy valaki nem is gondol rá, mégis elárasztja hirtelen. Vannak akik keresnek és találnak. És vannak akik keresnek s csak később találnak: velük Isten bújócskázik egy kicsit, mert nem keresték elég szenvedélyesen. A hit nem ideológia: a racionális érvek csak a küszöbéig visznek el. Személyes kapcsolat, legszemélyesebb ügyünk. Válasz a csöndes, állandó hívásra saját akaratunkból, szabadon. De nem adható át senkinek.” Aztán rezignáltan hozzáteszi: „Csak a magam történetét mesélhetem hát el, Barátom. Hiszen elbocsátott vad voltam magam is.” Nem, mintha az Újszövetségi Szentírást olvasnánk? Vagy legalábbis valamelyik kiemelt lábjegyzetét? Az Apostolok cselekedeteiből szentenciákat? Shakespeare négysorosa jut eszembe, mely Hamlet szájából hangzik el: „Bár sírjon a nyílverte vad, / ép gímnek tréfaság. / Mert ki vigyáz, ki meg szunyad, / így foly le a világ.” (Az „ny”-betű így, szimpla. Arany Jánosnál.) Nos, melyik Beke Kata? Egyértelmű. Aki vigyáz. Igen. Ő is nyílverte vad.

Van egy költő a XX. századból, aki klasszikusként már átjött a huszonegyedikbe. Bár sokan kétlik ezt, de szerepe, megkerülhetetlensége nyilvánvaló. Már indulásakor rendkívüli revelanciával bírhatott; Major Ottó azt mondta egy interjúban, hogy a Trapéz és korlát olyan hatással volt a friss újholdásokra, mint annak idején Ady Új versek-je az akkori kortársakra. A második világháborúban magyar katonaként nyugatról visszatérő költő két verset tett az Ezüstkor és a Vigilia munkatársa, Thurzó Gábor ámuló asztalára: Harbach, 1944; Francia fogoly. Két nagy vers, olyan nagyok, hogy szinte beégették magukat az egyetemes magyar irodalom valóságos és virtuális nagykönyvébe. A XX. századi magyar irodalom Szentlelke.

Mindent megírtak már róla, kiadták leveleit éppúgy, mint töredékeit, morzsáit, egyszavasait, verseit és verses meséit, esszéit, regénykezdeményét mely novellákként folytatódnak könyvek lapjain, melyből aligha lehetett volna regény, munkacíme szerint Önéletrajzaim, mert lett volna inkább novellafüzér. Az Osiris Kiadó újdonsága még tartogat meglepetéseket. Főleg, ha a Pilinszky-szakértő Hafner Zoltán szerkeszti.

„MINDENBŐL KÖLTÉSZET LESZ ÉS CSEND...”

Kovács Erika gyűjtése, Pilinszky János unokahúgáé, szeretve féltett nővérének gyermekéé. A költő életében Pilinszky Erika öngyilkossága művészetének egyik cezúrális vonala. Soha nem tudta kiheverni. Hiába a szeretett Bébi, kitől a szűkszavúságot „tanulta”-örökölte, tehát az egyik nagynéni, hiába Mari, tehát a két Baitz-tánti, kik közül az egyik 1977-ben épp e sorok írójának nyitott ajtót a Hajós utca 1-es számú ház emeleti lakásában. Hiába az édesanya, Baitz Erzsébet a magyarországi szervita szerzetesrend női ágának megalapítója. Pilinszky rajongva szerette nővérét, de az oly fájdalmas halál sem billentette ki az Istenben-létezéséből; magánya kozmikumában is derűs költőt bárki használhatta lelki személtádként. A Pilinszky- emlékek, dokumentumok fotókat és a költő Baitz Máriához írott leveleit hordozza. A levelek datálása: 1972-1981. A szintén Hafner Zoltán által összeállított, összegyűjtött levelek, ha jól látom, bár az aprólékos összehasonlítás nagyon fárasztó lenne, a Kovács Erika által most előrukkolt írásokat nem tartalmazza. Az is Osiris-kiadvány volt, még 1997-ből. Vajon miért nem kerültek bele az itt közölt levelek? Hiszen a legautentikusabb nyilvánvalóan a rokonság. Abba a vaskos kötetbe még az én édesanyámhoz 1968-ban írt Pilinszky-levél is fölvetetett. Ma már azonban mindegy. A lényeg, hogyha ezek a levelek még sehol sem láttak napvilágot, ha nem is sokat, de mindenképpen hozzátesznek a Pilinszky életműhöz. A gondolatiság erejét, az állandó töprengést, bizonyítván, hogy a költő több volt mint költő, bár az a legtöbb, de esszéista is volt, a gondolkodás pedig mindennapi kenyerre. Levelei súlyosak, derűje, mely a köznapokban mindig kigyúlt, itt háttérbe szorul. Van olyan levél, mely hivatalhoz szól, telefonszám átíratását kéri a saját nevére. Olyan furcsa Pilinszky a póré adatok fényében.

Igazolvány számom: AU-V. 526217

Új szám: 1 2111270093

Katona voltam: 1944. okt. 1-től a háború végéig.

Katona köteles: 1976. nov. 27-ig.

Isk. végzettsége: Bölcsész abszultórium(!)

A levél Velemből érkezett 1980-ból. És megbízás, hogy a hozzá érkező leveleket nyugodtan adják át nagynénjének. Olyan ez az egész, mint kedvenc Dosztojevszkij-hőseinek lecsupaszítása verseiben. És az általa oly nagyon tisztelt, végtelenségig szeretett költője így jut eszébe velemi magányában 1979 decemberében. „Édeseim! - Tegnap lett öngyilkos József Attila... Giesekinget hallgatok, Mozartot játszik... Itt rengeteget tűnődöm. S igyekszem mindent úgy nézni, látni és elfogadni ahogy van.” Kocsis Zoltán rendkívüli hatása ebből a közlésből, több, mint tapintható. Tűnődés, gondolkodás, depresszió. Magány. Pedig a másik legkedvesebb barát, Törőcsik Mari ott volt nap mint nap. Úgy megneveltette olykor a színésznőt, hogy saját bevallása szerint majd’ leesett a székről. Nem volt tehát egyedül. De az egyedüllét és a magány nem édestestvérek. Még csak nem is mostohák. Homlokegyenest más fogalmak. Pilinszky a reáliákban volt magányos. Transzcendens irányokban eltelt Krisztussal. Még halálakor is derűs volt. Arcán halvány mosoly. Ott, a koporsóban. Az unokahúg meg is jegyzi, hogy először félve, aztán egyre erőteljesebben kezdtük énekelni a Himnusz, 1981 nyarán, a Farkasréti temetőben. Nem volt az olyan egyszerű! Az Állambiztonság emberei ott ólálkodtak, sokan el is szaladtak rémületükben, mert nem lehetett tudni, hová fajulhatott volna ez a spontán-direkt

kis megmozdulás. De nem lett semmi, mert Pilinszky nem volt és soha nem is lesz, mert nem lehet, politikai tényező. Ő fölötté áll mindennapjainknak. Akik azért falták a könyveit, mert azt hitték, valamiféle ellenálló, azok nagyot tévedtek. Sokan ma sem értik egy sorát sem, mert ezek az Istenüzenetek csak megfelelő vevőkészülékkel befogadhatóak. Aki azt mondja, érti Pilinszkyt, egy kicsit kételkedjünk. Jó, hogy megjelent ez a könyv. Mert okot ad arra, hogy újra és újra beszéljünk róla. Hogy ne menjen feledésbe aktuális sztárjaink túlharsogása és túlharsogtatása végett. Jó látni a fényképet 1981. június 4-ről. Aki ott volt, fölfedezheti akkori önmagát. Ahogyan én is. Arcomon és sok másik arcon a hitetlenkedés. Pilinszky, Isten magyar költői szentlelke nem halhatott meg! Hát persze, hogy nem. Csak a korpusz. Ezzel vigasztalódunk. És a művek örökös csendjében. Dermesztő, millió és millió fényév távolában hunyorgó csillagok közül, az egyik folyton kacsintgat.

Monográfiák

Tolcsvay Nagy Gábor: Pilinszky János

A harmadik monográfia. Arról a költőről, akiről egyre jobban, halála után huszonkét évvel kiderül, hogy nem került avulási listára, sorai egyre meggyőzőbben lüktetnek, fejből idézzük. A magyar irodalom huszadik századi cezúrája 1945. Furcsa módon nem a fordulat éve. Nem az Újhold című legendás folyóirat megszűnése. Nos, ez a költő lesz az, aki biztosan fennmarad. Nem is kell hozzá semmilyen váteszi erő, hogy ezt kijelenthessük. Ma már nem nagyon foglalkoztatja az irodalmi kánont, azt hiszik, ők is vannak-lesznek olyanok mint ő, de jaj, soha!

Pedig a kortárs költészet nagyon magas nívón mozog, most, 2003-ban is. Hiátus az egyetemes-biblikus líra. Pilinszky Jánosé, aki már életében klasszikus volt. Manapság ott ül szentlélekként a magyar égen, Ady mint atya, és József Attila, mint fiú mellett. Három monográfia. Az első Fülöp László jegyezte (1977, Akadémiai Kiadó, Kortársaink-sorozat), a második Tüskés Tibor nagyszerű munkája (1986, Szépirodalmi Könyvkiadó, Arcok és vallomások-sorozat), a harmadik a legfrissebb próbálkozás, Tolcsvay Nagy Gáboré (2002, Kalligram Kiadó, Pozsony, Tegnap és Ma-sorozat). Újabb hármasság. Már-már ráállna a tollunk, hogy ez tézis-antitézis-szintézis, de nem az. Tézis mindhárom a maga nemében. Antitézis megszületéséhez kevés termékeny anyaméhet tudnék fölsorakoztatni. Bár kortársunk, a mesterségesen kanonizált költő azt mondta e sorok írójának, hogy egyszer, ha kedve úgy tartja, bebizonyítja, nem is volt olyan nagy költő ez a Pilinszky. Hát csak tessék! Tessék kérem, toll, papír van, ma már, ugye, ott van a számítógép is, csak tehetség kérdése az egész, hogy ez a bizonyos antitézis megszülethessen. Azóta persze csönd ül költőnk agyában, mert rá kellett jönnie, a Pilinszky-oeuvre kikezdehetetlen, zárt egység, melyet az Isten Pilinszky által küldött a földre, hogy íme, ez az én ígém. Istent überolni sokkalta reménytelenebb bármilyen Don Quijote-i mozdulatnál. Úgyhogy marad a szintézis, amely megírhatatlan. Mert helyette ott vannak a művek, mindent kiadtak már, amit a költő papírra vetett. És hát Pilinszkyt értelmezni, elemezni, meddő dolog. Őt csak érzékelní lehet, pusztán irodalomtörténeti racionalitással, birkózó nyelven fogalmazva, nem találni rajta fogást. Pilinszkyhez csakis esszéisztikus nyelven és elkötelezettséggel lehet nyúlni. Akkor is mellényúlhatunk, de kulcsokat tudunk „reszelni” a nyithatatlan zárhoz. Talán. És rádöbbenhetünk, hogy az oktatási rendszerünkben hatalmas és logikátlan erőlködések feszülnek. Pilinszkyt és a hozzá valamilyen módon kapcsolható költőket-írókat, zene- és képzőművészeket nem szabad általános- és középiskolákban tanítani. Mert valóban gyereknyúzó szerszámok. Még Ady is! József Attila is! Nemhogy ez az atomjaira csupaszított költészet. A monográfia-trilógiából Tüskés Tiboré a legerősebb, a legszerteágazóbb. A költő személyes közlése még 1977-ből, hogy a Fülöp László-féle könyv, nem az igazi. Bár megtisztelve érezte magát, de úgy vélte, nem találta meg a szerző azt a bizonyos kulcsot. Épphogy csak belesett a kulcslyukon. A másik kettőt már nem érthette meg. Tolcsvay Nagy Gábor is körbejárja, például a Négysorost. Okos és pontos analízis. De Tüskés Tibor még jobban talált. Mert ő kifejti, miért olyan nagy hatású az első sor. „Alvó szegek a jéghideg homokban.” Egyszerű szócsere. Mert azonnali asszociációnk az, hogy a homok „alszik” és a szög „jéghideg”. Így azonban hatása nem volna dermesztő. Ezt Tolcsvay nem vette észre. És a hatása. Fülöp Lászlónál a hatást a korai Tandori-versekre, Beney Zsuzsára, Takács Zsuzsára, Oravecz Imrére (helyesebben a korai Oraveczre) és Szöllösi Zoltán első könyvére vetíti. Tolcsvay is megemlíti a kezdő Tandorit helyesen, Esterházy-nál téved, mert rá, a humorról, vendégszövegekkel írott posztmodernitása távol áll a katolikus, még pontosabban a neokatolikus lírai beszédmódhoz. Tolcsvay nagyon helyesen említi, mint minden monográ-

fusa a költőnek a Hölderlin-Dosztojevszkij-Simone Weil tengelyt, mint Pilinszky adekvát forrásait. Kulcsár Szabó Ernő és fia Zoltán sokszor előkerül mint hivatkozási pont. Ők ketten nem Pilinszky-szakértők, ők ketten a posztmodern szószólói, akik ilyen módon nem tudják érzékelni a Pilinszky és más neokatolikus szerzők munkáit. Értékükön értékelni-érezni. Máshoz azonban nagyon is értenek. Amúgy a többi idézet, főleg Beney Zsuzsától és másoktól teljesen megállják a helyüket és közelebb visznek bennünket, akik még nem tudjuk érzékelni ezt az isteni magasból hozzánk szóló, minket csak simogatva, olykor fölrázva megszólító költészetet. (Fáj az autentikus „tanítvány”, Székely Magda hiánya!) „Pilinszky életműve a véges jelenvalóét végtelenre kérdező cselekvésére olyan radikális választ ad, amely a 20. századi magyar irodalomban és általában a magyar kultúrában példa nélküli, mert olyan kérdésekre adott (egy lehetséges) választ, amelyet számosan elkerültek, vagy elrejtettek. Költészete a 20. század közepének olyan szubjektum-önmegértési módozata, amely alapvetően a létre összpontosít, ontologikus jellegű. Ezért e költészet sokkal inkább kapcsolódik az európai líra fő áramaihoz, T. S. Eliot, Gottfried Benn költészetéhez, a katolikus irányultságú irodalomhoz (például Mauriac prózájához), Camus egzisztencializmusához és a kortárs hermetizmusához (itt vannak kételyeim, K. Zs.), főképp Paul Celan lírájához. Pilinszky költészete ekképp válasz a klasszikus és a másodmodernség által felvetett ontológiai kérdések egy részére. Szubjektumértelmezése látszólag kizárólagosan individuális, holott a bűn, a személytelenítés és a szeretet által meghatározó szubjektum közösségisége autentikusabb az ezredvégen, mint a közösséget képviselő vagy annak alávetett személy.” Tolcsvay Nagy Gábor tapintja a lényegét. A monográfus jó, (de nem fölkenet) papként igyekszik végigcelebrálni ezt a misét. Nyilván helyszűke miatt nem tér ki alaposan a jelentős esszéíró életműre, drámáira, melyek szintén páratlanok a magyar drámaírásban, és az Önéletrajzaim című megkezdett regény részleteire. Itt, mintha ministránsai celebrálnák a misét. Nem baj. Paradigmaváltásokhoz is köthetők a Pilinszky-monográfiák? Várjuk a következőt. Az akkori kor talán meghozza a szintézist.

Labirintus

(Ország Lili, az ember, huszonöt éve halott)

A Klotildok tövében. Az ember megindul a Budapest Galéria Szabadsajtó úti Kiállítótermébe. Az Erzsébet híd felől közelít. A valamikori Tishti Kaszinó fehéren ragyog. Ma bank. És látszik mindkét palota, feketén merednek az egypetéjű ikrek. A jobboldali hátsó homlokzata azért látszik ilyen tisztán, mert már nem takarja a háborúban elpusztult Osztálysorsjáték-palota. Ország Lilihez siet a látogató. Sírját már megnézte, kicsit följebb magasodik a Farkasréti temetőben, mint azé az emberé, akit később temettek, 1981-ben. Villog a kép, az égre kiált a hófehér hajú költő cérnavékony invokációja: „Drága Lili!” Pilinszky János költői magasban billegő gyászbeszéde a tévé Ország Lilire emlékező műsorában. A nyitott koporsóban a cleopátrai arc, mintha csak aludna, mondanánk. Alhasi miómák döntötték sírba, elhanyagolt, bár gyógyítható betegség a XX. század egyik legjelentékenyebb festőművészt.

Szép neve van. Volt. Persze, hogy nem ez az eredeti. De azért sem írjuk le! Mert így, ezzel a névvel írta be magát mindörökre az egyetemes magyar művészettörténet angyalok által lapozott, de embereknek is hozzáférhető, nagy iniciálékkal díszes óriáskönyvébe.

Reszketek a Klotild-földszinten, mintha templomba lépnék, nincs semmi a fejemen mit gyorsan lekaphatnék, koraősz van, a nyár utolsó lehelete is pokoltüzű. Ugyanazt érezni, mint a temetőben. Együtt a ravatal és az élet. Az életmű. Nagy része. Mert nem minden képe függ a fehér falakon. De a java. Micsoda szorongás! A magány stációi. Ember, aki a legfélelmetesebb, legsötétebb időkben, az ötvenes évek elején kezdi pályáját, bár már jóval korábban voltak művei kiállításokon. És mégis, legyőzte a kort. A lélekzabáló, pusztító kommunizmust. Nyilván ő is, mint Mándy, aligha láthatott színeket. Minden szürke volt. És mégis, Ország Lili első kerületi egyszobás (Fiáth János u. 16.) lakásában, egészen haláláig élt és festett. Ötvenkét évet élni. De élt-e? Túl a biokémián? Introvertált alaptónusból figyelni. Befogadni. Átszűrni és megjeleníteni. Hinni vagy nem hinni a föltámadásban. Zsidólétre meghívni az egyetemet. Ország Lili, ahogy tette. Simone Weil volt a festészetben. Az öreg tölgyből nőtt bele a vastag ágba. Televényből szárba szökni. Ószövetségből bele az újba. De hordozva mindazt, amit az ősiség jelent.

A kiállító teremben templomi csönd. Pár lépés és kufárzsivaj. Mert belépőt kell fizetni. Nyugdíjasok, katonák, gyermekek... már várom a fősorolást. De csak nyugdíjas. Annak van kedvezmény. Miért-e végképp ide nem illő gesztus? Mert ha ő, a művész kapná a pénzt, hogy szebben éljen, a halála évében végre megkapott várbéli műteremlakásban; de posztumusz nem lehet fizetni. A fizikán túli sem ingyenes? Az ember nem mérlegel. Megéri-e, vagy sem. Ámul. Körbenéz. Lábujjhegyre áll. Zajtalan héber betűk. Modern ikonok a trecentoból és Rubljovból idemenekülve a huszadik század tébolyába. Hazatérve a megszámlálhatatlanul sok újrალapozása albumának. Életrajz újra és újra. Ámulat. Szürrealista festő a nagy Létezőben. Ahol nincsenek, vagy alig vannak magyar előképek. Talán Gulácsy tapintható álmai. Bortnyik geometriája. De a Fal szoborral (1953), vagy a Nő fal előtt (1956) Chiricot idézi föl, de csak nagyon távolról, mert a nő tovább halad, bele a labirintusba. A Cipők I. személyessége, 1955-ből; a Fekete ruhás nő ötvenhatból Magritte-nak is becsületére válna. A Fátyolos nő (1955) a hatalmas patkánnyal, mely mint kiscica húzódik a madonnai alakhoz, már a túlvilágot is megjárta halandó látomása. A vakolatlan falak derékszőget zárnak, a fehér fátyol mögött fehér arc, a kéz babráll, szemközt nézve, balra fönt, lőrésnyi ablak, önnön börtönében ül a festő. Akinek ez persze nem börtön, mert ami a világban zajlik, ott van a mozdulataiban, a zsigé-

reiben, az át nem élt, de a mégis megélt dualizmusában. *Kislány fal előtt*, akár a játékbaba. Az odavezető tér, és maga a fal. Középre komponálva, alulról nézve egyharmadába beszorítva fehér ruhácskában, nagy kalappal a kislány. Akárha a vörös klinkertéglára emlékeztető irdatlan falból bújt volna ki, hogy azután bármikor eltűnhessen. A Járókelők 1956-ból pórusközelbe hozza Salvador Dalít, mikor épp leteszi ecsetjét, mert kész a kép: Szent Antal megkísértése, 1946-ból. Mindez nem azt jelenti, hogy Ország Lili művészete összekeverhető bárkivel is. Par excellence művész, akihez a másik szellemisége metagenetikai dimenziókban közelít. Barátsága Bálint Endrével. És a mégsem-együttes lét. A teljes elzárkózottság. A művészet komor ambivalenciája.

Ország Lili így nyilatkozott figurális festészetéről: „Sose rajzoltam az embert cselekvő aktivitásban, hanem mint kiszolgáltatott lényt; személytelenül, védtelenül, szemlélődve, álmodozva és magányosan.” József Attilához szól, és a hasonlókhoz. Akik vesztükre nemcsak éjszaka álmodnak. Pilinszkyről, kinek verseit kézzel lemásolta és szétküldte ismerőseinek. Ország Lili csinált bármit is, olajfestményt prezentált, vagy éppen kollázst, a már odafönt megírt, megfestett, fölépített, megzenésített transzcendenciát közvetítette a földre. Ahogy teszi ezt minden médium.

„El akartam temetni magamat. A kis holdat úgy jelöltem meg: ez maradt belőlem. Azt hittem, el fogok aludni és egy másik világba fogok kerülni, ahol végigjárom, végig álmodom a dolgokat. Élve eltemetés ez...” Így nyilatkozott Dr. Rácz Istvánnak. A kép, melyről beszélt, a Sírdomb holddal és gyertyákkal. Élet és halál, evilági élet és öröklét így egyesül, így keveredik az igazi művészen. Ez például eleve kizárja a társadalomba való betagozódás mindenféle kritériumát. Élve is halálraítélt mindenki. Csak nem tudnak róla. Olyanoknál, mint Ország Lili, vagy éppen a Na’Conxipánban létező Gulácsy Lajos egyszerűen átsétál egyik világból a másikba. Könnyű az embernek. Az egyszerűnek. Aki megszületik, él, majd mi sem természetesebb annál - mondják -, meghal. De nekik? Nekik szörnyűsége. És mégis nagyszerű. Mert a ránk hagyományozott művek megérintetik velünk Krisztus öt sebét. Ha meg akarjuk érinteni. Mert nem muszáj. Alig van festő a magyar művészetben, aki ilyen magasságokat és mélységeket bejárt, mint Ország Lili. Aki életében halott volt, és halálában élő, vagy fordítva. Átsuhanva a köznapi léten. Annyira lebegve, hogy alhasi fájdalmai már halála előtt húsz évvel jelentkeztek. Mégsem rohant sehová. Irritabilis colon is lehet! Ki gondol, ki merészel belegondolni, hogy belülről eszi a betegség?

Fehér temető „dülög”, egyetlen fehér síremléssel. A többi sötét. Fény az alkonyatban. A remény fehérsége. A sötétség irtózata. A sötétségben a világosság. A reményben a sötétség. Ez mind Ország Lili művészete. Derengő lénye a világ fölött, Molnár-C. Pál bármelyik libbenő nőalakja. Festészetéből az sem derül ki, hogy nő. Mert nem is érdekes. Nemek fölött állt és áll aki művész.

Pilinszky János, aki a legközelebb állt Ország Lili lényéhez, egész valójában, neki ajánlja *Így teltek napjaink* című prózaversét(?), versprózáját(?), mellyel főt hajt és éltet, de a reménység csak megcsillan olykor, meg Pilinszky-nél, mint tudjuk, a Mennysors is sötét. „(...) És van-e szebb annál, mint amikor az Apokalipszis lovasa kenyeret szel a lámpafényben, cigarettára gyújt, s ágyba kívánczik éjfél után. A befejezés kezdete. Fölkelünk az asztal mellől. A szoba kiürül. Sötét lesz. És a sötétben egy fiatal lány elátkozza az életét, maga magát, úgy ahogy van a világot. Hát így teltek napjaink az örökös háború korában.”

Ország Lili is vívja harcát a föld alatt és a föld fölött, de leheletfinom csöndben, mint az angyalok.

(2003)

„Szebb az emlék mint az élet”

(Ötven éve halt meg Szép Ernő)

Mi a tehetség? Miféle tudatalatti-fölötti létezés, halk rezignáció vagy éppen üvöltés? Osvát Ernő így határozta meg: „A tehetség az, amikor az ember többet tud, mint amennyit tanult.” Talán. De a többet tudás még nem jelenthet nyilvánvaló tehetséget. Mert most és itt a művészetről van szó. De mit mondott a ma már egyre szalonképtelenebb, de kétségkívül rendkívüli tudással bíró filozófus Lukács György? „A tehetség jobboldali elhajlás.” na, ez már azért valami. Mennyire hasonló a Harmadik Birodalom főideológusának felhördülése! Goebbels szavai már kiabálnak. „Ha meghallom a szót, hogy kultúra, a pisztolytáskámhoz nyúlok!” Lám, itt már nemcsak a tehetség, az egész kultúra ledarálandó, mint a bifsztekhez előkészített hús. Pedig mily sajnálatos, hogy minden, ami emberinek nevezhető, a kultúra felől jött és jön, még ha manapság kissé torzított formában, türemkedően és erőszakosan a felszín legfelszínén is tobzódik. Akkor is! Mindebben a kavargásban mit is tehetett az a költő, aki minden helyzetben szelíd volt, mint egy halott? Költő, akiből ordított a magány, akinek minden szava simogatás, ma már hátborzongatóan csilingelő, idejét múlt, és csak annak köszönheti létét és érvényességét, hogy él még Tandori Dezső, aki tökéletes ellentéte Szép Ernőnek, de akinek legkedvesebb költője éppen Szép Ernő. A posztmodernizmus egyik koronázatlan királya lehajol hozzá, és megszólítja. „Ezek a dalai, mint a pados-moccanatlanos, a veréb cinke tűnések, ezek a pókfonatok és szélhabzások ugyanolyan fanyarul vallanak róla, ahogy a fájó-töprengő, töredezett, már-már szabadverses Szép Ernő is mindig áhítatosan tündököl.” Hozzáteszi még, egy másik kontextusban, hogy „Pontosan olvasván Szép Ernőt, hamar helye lesz a »bírhatatlan édességnek« a fanyarság kiegészítőjeként, helye az ellebegésnek, sanzon-szerűségnek a léttöprengések meglepően természetes közege szerepében (...)”

Ha mást nem is sokat, ezt, mindenestre megköszönhetjük, mint gesztust. Mert Tandorin kívül senki más nem méltatta Szép Ernőt ilyen vehemenciával. Tandori fölfedeztette velünk, hogy él még. És nemcsak Szép Ernő voltam. Persze, akkor ő, így érezte. De él. Nem szabad, hogy elnyelődjön, mint sok kiváló kortársa. És a későbbiek közül is oly sokan. Nem várhatunk a föltámadásra. Isten se akarhatja ezt. Föl kell támasztanunk magunkat. Hogy tanuljunk tőle. Mozdulatokat. Tisztaságot. Lelket. Ha nem is hisszük a lélekvándorlást, de eljátszunk a gondolattal, hát Assisibe helyezhetjük születését. Szent Ferenc volt ő. Az állatok és növények védőszentje. A szeretet pucérsága szól. „Én úgy szerettem volna élni / Minden halandóval beszélni // Mindenkinnek nevét kérdezni / Mindenkinnek szívét érezni // A járdán osztani virágot / Tegezni az egész világot // Megsimogatni ami állat / Érinteni minden fűszálat // Imádni végtelen sereggel / A Napot ha fellangall reggel // És énekszóval összejönni / Az esti csillagnak köszönni // S testvéri csókkal haza térni / Én így szerettem volna élni.” Ennek az ártalmatlan és ártatlan dálnoknak volt egy hatalmas bűne, melyet rá, és társaira, fajtabéliekre testáltak a vészorszak idején. És már, sajnos régebben is. Zsidó volt. Nem szabadna a ma gyermekeit arra tanítani, mi is volt egy-két szerző eredeti neve. Mert elkezdenek kombinálni. Istenkém, az hagyján, hogy Herczogloból Herczeg Ferenc lett, mert a német az más. De Glatter és Schön? Radnóti és Szép? Zsidókból magyar költőket kerekíteni, az bűncselekmény.

Így állunk ma is. Visszhangoznak a régi idők, egyre félelmetesebben, egyre elviselhetetlenebbül. Költők, akik nem tágitottak. Magyarok voltak. Minden ízükben, minden gondolatukban, művészi reményvesztettségükben is. Nem volt bennük kettős identitás. És ha lett volna? Kit érdekel? Magyarul írtak, hát magyar írók. Ilyen egyszerű ez. Szép Ernő a nagy magyar

nyugatos költő. De ez a Nyugat... szóval ez is amolyan zsidó vircsaft. Mondják, hörgik a csöppet sem hozzáértők. Mert ugye akkor miért Babits és miért Móricz? Szóval összetettebb kérdés ez annál, mintsem pár oldalon megírható. És olyan egyszerű is közben, hogy az ember nem is érti. Nem érti, miért a finnyáskodás...

Költő, aki úgy írt, olyan mérhetetlenül egyszerűen, ahogy Sinka István róttá sorait a csizmaszár porába. Annyira egyetlen gyökérből szökkennek virágba! A magyar földből, a magyar nyelvből kitárulkozva, megszületve. De elbújtatva olyan szót, mint a „fellangall”. Csak Szép Ernőnél olvasható. Áprilisa is korszerűtlenül szívet szorongató. „Nyargalt mint kiscsikó a szél / Belém akadt egy füzlevél / Itt megragadt a vállamon / Olyan szívesen vállalom.” Annyira nem tartotta magát semminek és mindennek egyszerre. Mert az igazi művésznak pont az a tragédiája, hogy tudja magáról kicsoda-micsoda, tudja, hogy hol tart, és hol vannak őhozzá viszonyítva a többiek. Akik bizony szinte mindig a trendhez közelítenek és nem méltatják árva társukat. A *Taktus* e félelmes dichotómiának lágy hangszerelése. „Ahol mulatnak sóhaj vagyok / Árny a gyémánton ami ragyog // Napsugár vagyok Grönland haván / Egyetlen fűszál a Szaharán”. Ennek a költőnek nem volt bűne. Mégis megírta, megénekelte, hogy bizony, elkövetett valamit. Valami nagyon elhanyagolható. De ez a halk dal, ez a fájdalmas önostorozás még mindig nem arról szól, hogy magyar költő pusztán azért bűnhődjön, mert zsidó. „Egyszer szerettem vót, / Egyszer, boldog lenni / E bűnös világon / Az én bűnöm ennyi / Egy könnycsepp a bűnöm, / Egy sóhaj, egy álom / Ezért kell bűnhődni / Az életen végig, / Végig a halálon”. Hitte. Hogy csak ennyi a bűn. Ami nem is az. Hogy Pilinszky! idézzük: „Gonosz féreg az önvád”. Nem. Szép Ernő bűne a zsidósága volt. Amivel nem lehet betagozódni a nemzetbe. Nálunk. És még olyan nagyon sok országban! Nem szűnik, nem akar szűnni a kétely. A fürkészés. A vágy kevés. Mondják, olyan zsidós... Például egy idős, Dachaut megjárt asszony mondta, idegesíti Máté Péter - egyébként utánozhatatlan - énekhangja. De mitől „zsidós” Szép Ernő költészete? Radnótié? Semmitől. Még, rendőrileg fogalmazva ráutalós magatartást sem lehet kiolvasni soraikból. Az Ezredvég című folyóirat 2003./8-9. számában megemlékeztek az ötven éve elhunyt költőről. És jól tették, hogy nem versekkel, elbeszélésekkel, netán drámarészletekkel idézték meg szellemét, hanem *Major Henrik* karikatúráját közreadva, de egyáltalán nem vicces munkaszolgálatos naplójából, az Emberszagból adtak részleteket. A Zsidókérdés című fejezetből idézzük: „Azt meg Sztálingrád óta hallani (a sajtó szélsőjobb csatárjai hirdették), azt, hogy ha Németország a háborút elveszíti, a zsidók kiirtják a keresztényeket. Ezt felnőttek hiszik el, diplomás urak is; az ún. művelt középosztály adja szájról szájra ezt a kába hazugságot.” Ezt olvasva csak arra gondolhatunk, hogy vissza kellene fejlődünk valamilyen állattá, vagy meg kellene maradnunk gyermeknek. Ha már a felnőttek ennyire ostobák. És ma is. Mert a dolog mit sem változott. Hihetetlen az az együgyűség, amellyel a nem zsidókat riogatják. Emlékezzünk csak Tiszaeszlárra!

Szép Ernő túlélte a háborút, de nem élte túl a halált. Vagy mégis? Van, akinek csak úgy él, úgy jelenik meg, ha megnézi a moziban, kétféle éraban készült, kétféle ízléssel kivitelezett, művéből készült filmet, a Lila ákácot. Bugyuta történet, mondhatnánk. De versei a magyar irodalom élvonalában húznak, csillaga nem hunyt ki pillanatra sem. Budapest megkínálta egy utcával, valahol nagyon messze, a XVIII. kerületben, ahol sétány viseli nevét. Hogy fölhördült valamennyi városvédő, amikor még a nyolcvanas években, a Sándor utca mintájára, mármint, hogy az legyen Bródy Sándor, kitalálta, ott van a Szép utca. Miért is ne lehetne Szép Ernő belőle? Mert nem lehet. Védett. Punktum. Hát védett legyen maga a költő is. Akinek költészetéből nem hiányzik a gondolati töltés sem. Amit a magyar irodalom nehezen tűr. Már-már esszéisztikus. Mondják. A hozzáértők. Szép Ernő hallgat. Fölnyittatja könyvét. Tudta ő is, ahogyan mi is tudjuk, vers, egyáltalán bármely műalkotás ne szolgáljon tanulságokkal. Mégis idézzük egyik legtanulságosabb versét. A dekadens imáját. A virág szebb.

„A virág szebb a világnál,
Szebb az álom a virágnál.

Szebb a tenger mint az ember,
Szebb a felhő mint a tenger.

Hervadt levél szebb a zöldnél.
Szebb a hó a füves földnél.

Naplemente szebb a napnál,
Holdas éj az alkonyatnál.

Fecske szép ha száll, ha játszik,
Szebb ha tűnik s már nem látszik.

Szép a zene zengvén zengve,
Szebb az elhalt, csuda csendje.

Szép megnézni a festett képet,
Aki hátrább-hátrább lépett.

Szép a visszhang ha beszélnek,
Szebb az emlék mint az élet.”

Minden költő dekadens. Minden költő szép. És szakrális. Szép Ernő emlék is. Fény is. Mai szóval: csillag. A hőt kibocsájtó.

(2003)

Apokrifok prózaköltője

(Nyolcvan éve született Major Ottó)

Régi hagyomány. Hogy a meghaltakra visszaemlékezzünk. Egy ilyen emlékszámmal. A C. E. T. itt megpróbál továbblépni. Mert az emlékszámok zöme csak a „nagy nevek”-kel, a már életükben szoborba öntött alkotókkal foglalkozik, s nem hagy teret azoknak, akik nélkül azonban elképzelhetetlen, hogy kibújjon a nagy, vagy a legjobb. Ebben a művészi evolúciós rendszerben éppúgy megfigyelhető és följegyezhető az a fajta kontinuitás, mint Darwinéban. Ezért kellenek a Major Ottók. Bozsik nem csillogott úgy a pályán, mint Puskás Öcsi, de mi lett volna nélküle az Aranycsapat? És különben is! Régi mesteremmel szólva, van-e köztünk olyan esztétikai-etikai „jóisten”, aki meg tudná ítélni - már ez a szó is, hogy ítélet, oly távoli, hisz ne ítélj, hogy ne ítéltesd -, élők közt ki a legnagyobb, ki az, aki a legtovább élni fog a halál után is, vagy éppen ki kerül arra a bizonyos avulási listára, amelyre már oly sokan fölkerültek, holott kortársaik körében valóságos istenek voltak. Úgyhogy óvatosan. Fokról-fokra. Bízunk az időre a döntést. Major Ottó meghalt. Ennyi tény. A makacs. Major Ottó él, ez virtuális. Vagy inkább maga a valóság. Mert az író műveiben él. Meg az a bizonyos közös emlékezet. Mely olykor-olykor előhívja. Ezt tesszük most mi is. Megidézzük őt művei által. Aztán döntse el ki-ki maga, milyen minőség is Major Ottó. Akinek meggyilkolták az ikeröccsét. Aki attól a pillanattól fogva a szellemi baloldal fényében élt és alkotott, egészen hetvenöt éves korában bekövetkezett haláláig. Aki végigjárta a munkaszolgálat poklát. És magyar író tudott maradni. Azok után is! És teli izgalommal leste a dideregve születőt, a folyóiratot, a negyedik nemzedék ma már irodalomtörténetté magasztosult csodáját, az Újholdat. És ott volt a halálánál is. Amikor a Rákosi-éra már nem engedhette meg ezt a természetes, tiszta hangot. Aztán ötvenhat kínjai. És a derű. Az újrakezdés reménysége. A Magyar Atlantisz hatalmas regényszövege. A Három apokrif. Esszékötetek sora. Az Új Tükör. Ahol szerkesztett. Versek és novellák. Színházkritikák éveken át.

Ezen emlékszám összeállítója, szerkesztőjeként csak annyit: ő volt az ember, akire Hajnal Anna bízott, hogy segítsen egy botladozón. Egy tehetségen, aki ugyan nem kirobbanó, de talán szín lehet a palettán. És ő segített. Akin csak lehetett. Nem véletlen az sem, hogy nagy vágya, ha holtában is, de remélhetőleg teljesül. Az *Írói becsületrend*. Hogy ne csak a tehetség. De az emberség is. Mert az néha fontosabb. Mezei András, a folyóirat főszerkesztőjét kérték meg. Segítsen. Hozzák létre a díjat. De már késő volt. Így aztán elúszott az első díjátadás.

Major Ottó 1924. április 4-én született Budapesten, és 75 évesen halt meg. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán abszolvált. Első versei tizennyolc éves korában jelentek meg, verseskönyve, az *Ezer alakban* 1945 és 1946 fordulóján látott napvilágot. Munkatársa volt a felszabadulás után fellépő írónemzedék folyóiratának az Újhold-nak, a korabeli folyóiratok közül a Magyarok-nak, továbbá Kassák lapjainak, az Alkotás-nak és a Kortárs-nak. 1955 és 1960 között publikálta hétkötetes regényciklusát, a XX. század első fele magyar társadalmának erkölcstörténetét. Ez később Magyar Atlantisz címen került új kiadásra. 1962-ben jelent meg elbeszéléskötete, a *Játék a tükörrel*. Korábban írt regénye, a *Szerelem és halál a Kapucinus utcában* 1973-ban látott napvilágot. Szorosan összetartozó ókori regényei (A nagy Heródes, a Tibériás Justus és a Szent kelemen vallomásai) *Három apokrif* címen, egy kötetben is megjelentek, összesen négy kiadásban. 1981-ben publikálta válogatott elbeszéléseinek kötetét, a *Boldog boldogtalanok*-at.

Major Ottó pályája kezdete óta írt publicisztikát és kritikát is. 1946-1948 között számos ideológiai, esztétikai vitában vett részt. Közírói tevékenysége a hatvanas évek végén élénkült meg újra: cikkeit főképp az Élet és Irodalom, a Tükör, az Új Tükör és a Kritika közölte. Közéleti tevékenysége összefüggött írói munkájával: elnöke volt a Kassák Lajos Klubnak, a Károlyi Mihály Társaság intézőbizottságának, a Komlós Aladár Baráti társaságnak; alelnöke a Lengyel József Kollégiumnak; tagja a PEN Klub Intézőbizottságának.

Kitüntetései: két József Attila-díj, a Művészeti Alap életműdíja és a Köztársasági Érdemrend (1994. október 23.)

A C. E. T. ezzel az emlékszámmal adózik a C. E. T. Közép-Európai Irodalmi és Kulturális Társaság hűséges tagja, Major Ottó emlékének.

*

Az emlékszám (C. E. T. 1999/5. május) nem fogyott jobban, mint a folyóirat általában. Senki fiának nem szakadt meg a szíve. A Szalag utca, ahol élt és meghalt, megdermedt, de csak vakuvillanásnyi pillanatra. Az írói becsületrendből sem lett semmi. Helyette lett a Major Ottó emlékére alapított Művészeti Díj, mely nehezen kimondható, és félrevezető. Az első díjazott Kárpáti Éva festőművész és én voltam. Azóta síri csönd a díj körül. Semmi hírverés. Major Ottó emléke lassan hal el, s éri utol az író. Könyvei is porosodnak...

Remember! - 1944-2004

A Holokauszt rekviemje - Mezei András tényversei

Egy pompázatos kiállítású könyv. A borítón a sárga csillagból föltörő láng. Pedig a holokauszt nem pompázatos. A csonthalmok hidege. A sár. Kutya az SS-katonák oldalán, ahogy csaholnak. Német juhászok! Dobermann karcsúsága. Vérebsége. Dermesztő csönd. Hideg és hideg, még a fullasztó nyárban is. Kenyérmorzsák közt legyek. Hamu. Kápok. Üvöltés. Németül patogó vezényszavak. Sustorgás számtalan európai nyelven. A történelem legnagyobb genocídiuma. Iparosított halál. Gyár. Füst. Öklendezés. Eltűnik az emberi életkor. A férfi. A nő. A gyerek. Illemtan. Latrinán egyensúlyozok. Nemnélküliek. Akiknek már minden mindegy. Kiknek a megváltás nem Krisztusban rejtőzik, hanem a gázkamrákban. Mert a halál a megváltás. A minél gyorsabb. Felhők fölé csapkodó lángok. „De törzsük már a némaságé. / Magasba mártják arcukat, / feszülten, mintha szimatolnák / a messze égi vályukat. // Mert fogadásukra már készen, / akár egy megnyíló karám, / kapuit vadul széttaszítva / sarkig kitárult a halál.” Pilinszky nagy csöndje. A szemlélőé. Aki mégis ott van. Mert ő valóban krisztusé. Aki a Simone Weil-i szerencsétlenséget is képes kezelni. Hiába írja a keresztény misztikus, a zsidó származású francia nő, hogy „A szerencsétlenekkel való együttérzés (...) nyilvánvaló képtelenség. Ha mégis bekövetkezik, az sokkal meglepőbb csoda, mint a vízen való járás, a betegek meggyógyítása vagy akár egy halott feltámasztása.” Akkor itt, bizony csoda történt. A költészet csodája. Kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy Pilinszky verse, a Harbach 1944. az amúgy sokat szenvedő, de mégse szerencsétlen költő hatalmas gyógyítása, halott föltámasztása, és maga vízen való járás. Innen a nagy költészet krisztusi magassága. Az igazi művészet isteni ereje.

(A zsidóság és én.) Visszanyúlunk, vissza az időben. 1976. Addig csak azt tudtam, sejtettem, hogy a zsidó, az valamilyen szitokszó. Aztán én magam mondtam a sógoromról, mert csinált valami stiklit. Majdnem kaptam egy átszállót. Mert a sógor tiszta vidéki magyar gyerek! Hogyan mondhatom, hogy zsidó? Akkor már végképp nem értettem az egészet. Aztán várt engem a Nyugat harmadik nemzedékének egyik legjelesebb költője, Hajnal Anna, nevéhez méltón maga a hajnali tiszta világosság, az adakozás fenoménje, aki felöltöztetett. Keszi Imre vadonatúj ruháit, zoknijait, ingét húzta rám, és biztatott, hogy lehetek költő is. A régi, „rácsos” Szép versek-et megmutattam nevelőanyámnak, odalapozva Hajnal Anna fotójához. - Hát ez zsidó! - kiáltott föl és magamra hagyott. Na, itt már aztán tényleg nem értettem semmit. Életemben ilyen szelíd, naiv, mindenre és mindenkire rácsodálkozó, csupa áhítat asszonyt, mint Hajnal Anna, még nem láttam. Akkor meg? Hogy is van ez? Később megtudtam. Elárulták, milyenek a rasszjegyek. Mire figyeljek. És én figyeltem. Megfertőztek! És jöttek a hülyébbnél hülyébb viccek. Srácok közt. A legvéresebb, legagyalágyultabb vicc ez volt: - Melyik diszkóba jártak a zsidógyerekek Auschwitzban? - Értetlenül ráztam a fejem. Hát ott is volt diszkó? Akkoriban álmaimban éltem. És akkor jött a szellemesnek vélt válasz: - Hát a közgáz diszkóba! - És nevetnem kellett. Értettem is, de közben éreztem, arcomra kiül a szégyen. Mert addigra láttam filmen a hullahegyeket. De honnan tudtam volna, milyen az igazi éhség? A szomszág? Írásomat mégis a zsidó nyugatosok határozták meg. Onnantól többé nem érdekelt semmiféle rasszjegy, de így is bűnöztem, mert magamban megállapítottam, hogy ez és ez - zsidó. És ismertem olyan asszonyt, nyolcvanon fölül, akit Dachau engedett haza, mikor az amerikaiak fölszabadították őket. Följártam hozzá. Rafinált volt, senki és semmi nem érdekelt, csak saját maga. A saját biztonsága. Nem azért, mert megjárta

Dachaut. Nem rezzent össze, ha német szót hallott. Sőt! Maszekban tanította a németet. És az NDK egyik gyönyörű vidékén nyaralt évről-évre. Szerették őt a németek. Írt a müncheni főpolgármesternek, hogy ugyan már, vezekeljenek. És jött is a válasz, hogy München legelegánsabb szállodája tárja sarkig - no, nem a halált, hanem díszes ajtaját, hogy az idős hölgy végigbillegjen mackós járásával a süppedő szőnyegen és eltöltse akár egész nyarát, természetesen a bajorok költségén. - Mégse megyek - mondta, és szemében huncut fény villant. - Mert nincs pénzem. - Hát ingyen van, nem? - Igen... de a költőpénz. Szóval nem tudnék csencselni. - Mindez a szocializmus nagyon is létező korszakában. Ilyenek ezek a zsidók - már hallom a zaftos lihegést. Pedig ilyenek is. És a magyarok közt is vannak ilyenek. Mert csencselt itt mindenki, aki a Gorenjéket föl tudta kötözni rozszant autója hátára. Videók, színes tévék százai. Ne ítélj, hogy ne ítéltesd! Krisztus itt is megmondja. Nohát, valahogy így terjed a járvány, az antiszemitizmus, a rasszizmus szűnni nem akaró pusztítása. Hiába történt meg, ami megtörtént. Az Ebola, a Marburg, mint vírusok, lokalizálhatóak. Legalább. De ez a másik kór, mely szájról szájra terjed, nem kell hozzá még csak nemi érintkezés sem, ez idő szerint gyógyíthatatlan.

(Zsidóság a magyar XXI. században.) Ki ma a zsidó? Aki annak vallja magát, és kisebbségiként jegyzik? Vagy az, aki mélyen vallásos, ortodox, vagy neológ? Akin ott tündököl a rasszjegy, vagyis származásilag az? Nehéz megmondani. Nemrég, a Magyar Televízió vitaműsorában, a Késsel, villával címűben Elek István két embert eresztett egymásnak, amiből kis híján botrány lett. Varga Domokos György és Ungváry Rudolf. Mindketten echte magyarok. Az utóbbi az úgynevezett magyar liberális. Idegesítő volt a vita, de az ember úgy érezte, Ungvárynak van igaza. Ő a politikáról beszélt. Azt mondta, nem érti, miért nevezik Bauer Tamást a honi zsidóság reprezentánsának. Már csak azért is érthetetlen, mert sem az SZDSZ, sem maga Bauer Tamás nem aposztrofálta magát zsidónak. Hiszen nem cionisták, így hát magyar párt magyar képviselőjéről van szó. És egyáltalán, kérdezzük meg önmagunktól: hatvan évvel a Holokauszt után a bocsánatkérés és az emlékezés helyett miért a villongások? Nem az egyszerű ember uszít. Pártok és szimpatizánsai, vezető értelmiségiek. Vajon azok-e? Tudják, hogy egyáltalán mit cselekszenek? Mert itt már nincs bocsánat. Krisztus még mondhatta a keresztfán, de mi, jobb érzésűek, emlékezők, gyónók, engedhetjük-e, hogy elhiggyük: értelmes, agyoniskolázott emberek nem tudják, hogy mit cselekszenek? És nem mindenki olyan a zsidók közt, mint a már említett, Dauchaut megjárta idős asszony. A zsidóság több ezer éves üldöztetése áthagyományozódik nemzedékről nemzedékre. Genetikailag is. És akkor jön a félelem és a rettegés. Bizony, még hatvan évvel a Holokauszt után is! Lássuk csak Nemes Nagy Ágnes Minduntalan című versének első szakaszát: „Minduntalan megsértenek. / A villamosok, a legyek, / a képzelet, a mozdulat - / percenként öl az indulat. / S az indulatra, mint a zsák, / váratlan hull a bénaság.” Normális, legfőljebb kisebb neurózissal küzdő átlagember ökölbe szorítja a kezét. Hogy mik nem képesek fájni ennek a költőnek! Bizony, a semmiségeknek tűnő hétköznapi bosszúságok a megsebzett embert minden gond nélkül a földre terítheti. Így valahogy a zsidósággal is a helyzet. A trauma feldolgozhatatlan. Feledhetetlen. Generációk őrzik zsigeri mélyben. Kollektív tudatalattiban. Ezért, hogy számüzni kell a közbeszédből mindent, ami rasszizmus, antiszemitizmus. A jó vicceken nyugodtan derülhetünk. Mert be kell valljuk, a zsidó viccek legtöbbjét maguk a zsidók találják ki, ilyen fokú szellemességgel kevés úgynevezett keresztény magyar rendelkezik. Summa summárum kisgyermekkorától kellene bevésni a csöppnyi agyakba, hogy vannak, lesznek az életetekben gané emberek, de ha találkoztok ilyenekkel, és föltétlenül ki kell, hogy bukjon a szátokon a szitok, hát legyen. De ne úgy, hogy mocsok zsidó, cigány, tót, sváb, néger. Hanem egyszerűen csak annyi: mocsok, gané, gazember. Ember, mindenféle fajtabéli meghatározás nélkül. Van remény. Még ha távoli is.

(*Mi a vers? Van-e tényvers?*) A vers az, amit semmilyen másik műnemben és műfajban nem tudunk megfogalmazni. Tényeket viszont prózában lehet a leginkább megfogni. A tény nem azonos a valósággal. De mi a valóság? Rilke közkeletű megfogalmazásában a tények miatt sohasem ismerjük meg a valóságot. A teendő tehát az, hogy minél jobban lefejtjük a tényeket, hogy eljussunk, legalábbis a valóság külső burkához. A legnagyobb művészek nagyon közel jutottak a valósághoz, nemegyszer hátborzongató mondatokban, ecsetvonásokban és kotta-fejekben mutatták föl a mögöttest, ami a legtöbbször nem volt más, mint maga az Isten. Isten a valóság? Vagy Isten jelenvalósága a művészet? Csak találgatni, tapogatózni lehet. Ami a Holokauszt alatt történt, kemény tények láncolata. A valóság azonban sokkal tragikusabb. A valóság rejtőzködik. A valóság a csend. Auschwitz köveiben bújik. A kihunyt kemencék samottégláiban olyan bebábozódás, melyből sohasem lesz pillangó. De még kártevő sem. Marad, mint a manapság fölfedezett évmilliók kövület. Üzenet marad. Hogy emlékezz! Mert te, a túlélő, a közreműködő, a szemtanú, te magad vagy a báb. És még föloldozást is kapsz Mezei Andrástól: „Akik szembe jöttek velem, / akik a sárga csillagot / a mellemen észrevették, / kik e látványról leszakadtak / nehéz lélekkel, s tovább vitték / a szégyent, áldottak legyenek, / ők is, a lesúnyt fejek, / a mozdulatlanul előre nézők.” Csak az elszenvedő képes befogadni a szenvedést okozót és a mindenséget. Ez a pár sor is *tényvers*, de persze több, mint puszta prózai lejegyzés. Van viszont egy ilyen című vers is a könyvben: „Hogy a zsidókat mind elvitték, / átfésülték a csendőrök / utólag is egész Derecskét, / hol a kilencvenhárom éves / Krämmer nagymamát megtalálták, / s Németi Éva testvéröccsét, / aki akkor múlt három éves / Nagyváradra föl, lóhalálba / vitték őket a többiekhez, / a deportálást le ne késsék, / S HOGY A KEREK HATMILLIÓBÓL / AZ A KETTŐ SE HIÁNYOZZON.” Tények sorakoznak itt is, de kompozíció mesteri kivitelezése végett kapargatni kezdi a valóságnak azt a bizonyos legkülső burkát. Benne a szarkazmus, ott, az utolsó két sorban. A szenvedélyes, ügybuzgókról. Akik nélkül maga Eichmann is tehetetlen lett volna. Persze itt most nem Kasztner Rezsőre kell gondolnunk, aki éjjel- és nappal rohangu a Zsidó Tanács és Eichmann között, alkudozott és mentett: nem is Wallenbergre kell gondolnunk, hanem azokra, akik inkább maradtak volna szobájukban, a házmesterekre gondolok, akiknél ügybuzgóbbakkal aligha találkozott az akkori ember.

(*Mezei András-Sós László-Kemény Éva*) A könyv páratlan oldalain tényképek sora. A két képzőművész eljut a kifejezés határáig kollázsaikkal. Ezeknek a képeknek ott volna a helyük a Páva utcai emlékhelyen, állandó kiállítás tárgyaiként. Mellettük persze Mezei András harminc éven át íródott versei is. A páros oldalakon egy-egy vers magyarul a jobboldalon, és szó szerint tükörfordításban a baloldalon angolul fénylenek. Köteten belül, mint a nyitott könyv. Gyönyörű szerkesztés, magas színvonalú nyomdatechnika. Keményfödél. Meg kell maradnia az utókornak. Remember! Emlékezz! Mert már ma is: alig azok, akik emlékeznek. Akik gyónnak. Akik megpróbálják földolgozni a földolgozhatatlant. Mezei András Adornó című kötetéből és új verseiből komponált egy olyan verszuhatagot, mely ezt a könyvet a 2004-es év első számú kötetévé teszi, és nemcsak a Holokauszt-évforduló okán. Nagy kompozíció. Modern. Nem poszt. Talán azon is túl. Kányádi Sándor a nagy erdélyi költő így nyilatkozott Bakonyi Istvánnak, a székesfehérvári Vörösmarty Társaság elnökének a Fehérvár Televízióban, 2003. április 28-án. „... a modernséget úgy kell tekintenünk, hogy az ember számára mindig az a modern kor, amelyben él. Itt nem az a lényeg, hogy a folyton változót hajszoljuk, hanem sokkal inkább az, hogy az állandóan változóban az állandót ragadjuk meg.” Mezei megtalálta ezt az állandót. Még akkor is, amikor emlékezik. Visszaemlékezik. Nem a fiatal fiú szemével, mint Kertész Imre a Sorstalanságban, hanem az évtizedek óta folyó szakadatlan

gyónás-imádkozás föloldozást nem kérő felnőtt férfi állhatatos tekintetével. Így jön, így jöhetett létre ez a páratlan versfolyam.

Mezei ugyan nem kér föloldozást, mások terheit cipeli élete végéig és még azon is túl, de másoknak kisebb emlékművet is emel: „A németet, ki kenyeret adott ki nekem / lakása ablakán, kirángatták mellém / a gyalogmenetbe. A töretet, mit / visszaadhattam neki a lágerben este / elfogadta. Ma is erőt ad, hogy / egybeesett a Húsvét, a Peszáh értelme, / hogy azóta nem idegen tölem / az ő vére és az ő teste.” Mezei imája égre kiált, de mindössze három sor a *Kegyelem*. „Milyen szépek a csontrafagyottak! / Lassan járnak és imbolyognak. Egy tiszta / inget adj rájuk Uram.” Az Itt című versben az összes áldozat és túlélő nevében fölhorgad: „Hátad idegen föld. Aszfalt. Utcakő. / A Bosszúálló Isten fölébed görnyed. / Léted az út a föltámadásig, tudod, / de úgy se könnyebb.” Az utolsó két sor mindannyiunké. Nehéz a halállal szembenézni. De. Bosszúálló Isten nincsen. Árván maradt világ van. Amikor az ember azt hiszi, ő az Isten. Mert nem hozta létre Nietzsche emberibb emberét a világ. És Isten nem halott. Csak kivonult a világból. Mert nem hívták meg. Azok, ott, az asztalukhoz. És akkor hiába a kiválasztott nép. Vagy éppen azért. Hogy él a zsidóság, önálló állama lett, talán pont az Isten jelenlétének bizonyítéka. És ott bujkál az Isten a Parancsra című poémában is, mely döbbenetes történet, pedig versnek nem lehet története, itt mégis összeáll a verspokol. „Felírta a fagykenőcsöt / a honvéd sebes lábára. / Útközben még elmondta neki, / hogy aznap hol válthatja ki / a már ostromlott Budapesten, / amíg elsántikált vele / a katona a kivégzőhelyre. / A zsidó orvos / a parancsot teljesítette.” És nem csak a parancsot. Tette a hivatástudat szentségével. A halál torkában is. Hippokratész is elnémul. Az olvasó pedig nem is érti. Az alázatnak ezt a magasát. Ahogy megborzong az ábrázolás ilyen metafizikáján is: „Fölsegített a földről, lépett velem. / Súlyommal ránehezede / hónom alatt a karját cipelem, / míg a nehéz út megkönnyebbedve, / a talpról súlytalanul lebeg le.” Nem tudok angolul. Vajon vissza lehet-e adni ezt az olyannyira magyarra hangszerelt poétikát bármilyen idegen nyelven? Nem. Pilinszkyt érte a vád, hogy szűkszavúsága miatt könnyebben fordítható, mint a sok magyar költő, kik mernek a nyelvvel bánni, a cirkalmasok, a csillagokat földrehozók. És mi történt? Franciára fordított Apokrifja nem sikerült. Az „állok a napon” túl bonyolult volt a franciáknak. Mert olyan nincs. Napfény van. Ami nekünk, a mi fülünknek túl hosszú. És lett belőle szörnyszülött, és értetlenség. A költő így került a Napkorongra. Állt a napkorongon. Mint modern Ikarosz. A remény mégiscsak az, hogy Mezei verseit be lehet emelni az egyetemes emberibe, mert sorai egyetemesek. A felfoghatatlan univerzum ragyog, pislákol, mint távoli csillagok. Hidegen izzanak. Az ilyen sorokban inkarnálódik ez a távlat: „(...) mint mindazok, kik gödrüket megásva, / hátuk mögé dobálták föl a poklot - // maguk gyújtották meg a csipkebokrot.”

Mezei András legszebb verse ebből a kötetből minden bizonnyal a Szerelem. Akár tetszik a kánonnak, akár nem, ez a mű beégette magát az egyetemes magyar irodalom virtuális nagykönyvébe.

„A madár-torkú alkonyatban
mintha Auschwitzból lépne ki,
áll a szerelem halhatatlan
nem égne el a csontjai.

A reményen túl, ami van,
ahogy a füstből visszaszáll,
behorpadt csajkák izzanak,
a földben görbült pléhkanál.

S miként a száj, a gótikus
üreg, amelyből kiesett:
kivert aranyfogak között
rohadnak eszmék, Istenek.

Bunker elomlik, gáz kihal.
Minden vagon sor elhalad.
Imhol vagyok: a karjaid,
velük, hogy átöleld magad.

A szögesdrót megváltatik,
mert én Te vagy, s te Én vagyok:
fényes csöndjükkal pártomon
kipeckelt-szájú csillagok.”

Apologéta lennék? Lehet. De a vers önmagáért beszél. Ide kevés az irodalomtörténész. A filológus. Ehhez a vershez, egyáltalán, az egész kötethez kevés a hozzáértés. A végtelen empátia is belefut. Csak fölmutatni lehet, akár az oltáriszentséget. És letérdelni. Befelé mormolni imát. A *Kék szemek*, mint az ártatlanság, a jóság, az égbolt kékje jelenik meg és idézi elénk Pilinszky újra. „Ingem, akár egy tömeggyilkosé, / fehér és jólvasalt.” A Mezei-vers utolsó négy sora összeérinti a gyilkost az áldozattal, „akiket mégis felneveltek / korról-korra zsidó fiaknak: / a gyilkosnak kék szeme van, / s kék szeme az áldozatnak.”

A kötet vége felé földereng az adorno-i kérdés, mi következik Auschwitz után? Lehet-e verset írni? Lehet, persze. Csak nem úgy, nem olyat, mint előtte. Közhely már ez is. Mezei András is elmondja nekünk az utánit. Azt a felfoghatatlan eszelősséget, melyet itt, Közép-Kelet-Európában a Nagy Létező ránk testált. „Nem mint zsidót, mint burzsoát / lökték a másik vagonba át, mely / Vorhutáig meg sem állt vele.” A cím kijelentő módját kérdővé alakítjuk: Felszabadult? Az Auschwitz után a praktikum kétsorosa. Amit senki sem felejt el, mert az éhezés élethosszig ott zakatol a testben. „Kenyérdarabka mindig legyen / a zsebben.” A végső válasz a *Túlélő* című versben eszkalálódik: „Egyszer csak anyám hangján szólalok meg, / egyszer csak apám hangján szólalok meg, / egyszer csak népemet hallom megszólalni / a hangomon.” A teljes át- és megélés szövegszobra ez! És még nincs vége. A Hagyd a népedet... Istenhez fohászkodik, hogy a zsidóságot, megelőzve egy újabb szenvedést, pusztítsa el végleg. Megrázó költemény, *Sziveri János* Bábeljéhez, *Kálnoky László* Szanatóriumi elégiájához mérhető. Míg a két nagy és hosszú költemény a költők halálközelségét cipeli-ordítja, addig Mezei műve nem a saját halál rekviemje, hanem ésszel alig fölfogható imádság az Istenhez, hogy vele együtt valamennyi zsidó pusztuljon, ne legyenek útjában senkinek többé. A hosszú versből az első három szakaszt idézzük: „Hagyd a népemet elpusztulni: / könyörülj rajta, Istenem. / Süllyedjen el a vesszőkosár, / hagyd a kőtáblát üresen. // Száradjanak le húrjai / hárfáinak az ágakon. / Ének ne csalja szenvedésbe, / nyelje el őket Babilon. // Hagyd a népemet kihalni / más népek léte alatt /, szivárogtasd el vérüket / mely mindnél nyughatatlanabb.” Talán ez az oka. A gyűlölet oka. A nyughatatlanság. Csakhogy enélkül meg nincs létezés. Előrevívó élet. Olyan is ez a vers mint Babitsé, a Jónás könyve. S mint annak a nagy műnek az epilógusa, a Jónás imája, itt is fölbukkan, mintegy zárszóként az Epilógus. Első versszakára visszazárunk a már idézett versre: „Tedd meddővé az öleket / magad uram, ha módod van rá, / vond vissza ígéretedet / népedet ne tedd hatalmassá.” Csakhogy a kiválasztott nép marad, ami volt. Az idők végezetéig. Mert így rendeltetett. Nem engedhetjük, hogy a jelenben és jövőben még csak hasonló is megismétlődhesen. Ez az írástudók felelőssége is!

Mezei András egyetlen túlélő rokona hazaérkezett. Lehetett volna rendőrkapitány is. Mekkora beosztás volt ez vidéken! De ez a férfi inkább kijárt a temetőbe. Napra nap, hétre hét, évre év,

évtized. Újrafestette, aranyozta a magyar és héber betűket a sírokon. Egyenesbe állította a dülöngő köveket. Rendbe hozta az egész temetőt. Ő így állított emlékművet, hogy a pusztulás fizikai-kémiai maradványait, darabkáit egésszé kerekítette. Aztán meghalt ő is. Mezei András tényversei a lélek darabkáit próbálta összeforrasztani a magyar nyelv, anyanyelve segítségével. Könyve obelisz. Alatta könnyek patakja, szemek szárazsága, kitört foghegyek, hajkazlak, dühöngő reménytelenség. Mauzóleum, melyet a világ zsidósága emel a magasba. Ma még holtak és alig élők tartják, emelik, de Isten segítségével a jövő generációi teljes hitükkel, erejükkel, egyenes gerinccel állhatnak majd alá.

A csíralét transzcendenciája

Kátay Judit - 1964-1988

Titokban mindig vágytam. A vágy, ha erős, múlhatatlan. És nem mindig jó, ha teljesül. Másra számítunk. Többre. Mint ami álmainkban megjelent. Így voltam én nyolc szabadegyetemi évem alatt. Ha már nem sikerült a hivatalos felsőoktatásba bekerülnöm. Öt év egyetemes művészettörténet. Pszichológia, ókortörténet, drámairodalom, filozófia, minden és minden, amit tudni érdemes. Neves tanárokkal. Csak annyi volt a különbség, hogy nem volt kontroll. Így aztán államvizsga sem.

Egyszer majd én is. Taníthatnék. Állhatnék a pulpituson, és vélt vagy valós tudásomat, a hurrikán erejével görgethetném hallgatóimra. A 2001/2002-es tanév volt az első. Vastaps, alig hittem, hogy én vagyok én. Azóta már leszaladt a másik év is. Nyugdíjasoknak külön. Még nagyobb siker! Kétszáz ember odaadó szeretete. És akkor odalépett egy magas úr, és átnyújtotta a könyvet. Feketen fehér rajz. A borító gyászát még nem éreztem. Befelé dűnnyögve, háritani szerettem volna. - A lányom kötete. Ha megnézné... örülnék.

Az idős úrra néztem. A lánya verselget. No és? Annyian írnak. De legyen. Megnézem. Már a cím is különös, nem evilági. *Gömbcsíra*. Ahogy belelapoztam. 2004-ben lenne negyven éves. De nem lesz. Újabb halott abból az évből. Mikor Szemes Mari és Belohorszky Pál, kedves és lángoló tehetségű barátaimtól vettem végső búcsút. 1988. Fekete volt a vérem. Akkor. A Nap kormozott üveg mögül süttött.

Idehaza a döbbenet. Huszonnégyszévet élt ez a lány. Újabb halottak derengtek. *Pinczési Judit. Kiss Emőke*. Személyesen egyiküket sem. De a versek ismerősek voltak. Ők maguk voltak a művek. És most ez a még fiatalabb. Öngyilkos lett. Még ott, a Szabadegyetemen bólintottam. Kétszer mentettem szuicid kísérletezőt. Tudom milyen. De ő legalább él még. Ez a lány, ez a Kátay Judit azonban hallgat. És hogy kiabál! Ebből a könyvből. Pedig megölte valami titkos permet. Mint a gyümölcsfa ágát a lemosó. Mert nem figyelünk oda. És túl az úgynevezett egérfüles állapoton, már piciny virágba bújik, és akkor jön a hidegzuhany. Megég. Odakozmál. Ahogy ez a sistergő tehetségű lány is. Ez a Krisztussal eljegyzett. De ha így van, hogyan vethet véget önkezelésével életének? A beteg elméről vajon ki tehet? A gének? A sors? Mindkettő? Isten? Isten ártatlan. A betegség tőle független. Akkoriban még nem tudhatták az orvosok. Skizofrénia? Mánias-depresszió? Mindegy is. Valamilyen pszichózis. Gyógyszerek az ágybetét alatt. Oda tömködték. Mert félt a tudatmódosulástól. Nem tudta, hogy az örület eleve az. Pedig biztosan olvasott Schopenhauert. „A delírium a szemléletet hamisítja meg, az örület a gondolatokat.”

A költő

Kátay Judit örülete időben elhagyta szellemét, amikor írt. Semmiféle téboly nem szüremlik soraiba. Kegyetlen izzású szinte valamennyi verse, de nem egy örült ákombákomja. Mintha a megírás pillanatában a pszichózt csipeszével kiemelte volna a versekből az Isten. „Az izzadt termésfém - rögök között / hogyha majd egyszer felnövök, / mindent felejteni akarok! / Testem úszó fényhalak, / lelkem finom vonalak, / segítik nyitódni tenyerem: / egyetlen gyöngy lesz a szívem.” Pilinszky Sötét mennyországa. A Gömbcsíra című vers második fele. Olyan csíraság, melyben már ott van az egész élet. Csak éppen nem bomlik virágba. Leforrázottság, magány, pusztulás. Mindez így, együtt éppen elég ok a halálra. Az Isten itt csak annyit tud tenni, hogy nemes, és veretes anyaggal tölti ki az első világra csodálkozó pillantástól a halálig tartó „kintől bélyeges” kacskaringót. Majd tudván, hogy ez az önkéntes halál nem bűn, fölemeli a Mennybe. És keres valakit a világban, aki hírt ad egy huszonnégyszévet élt leány művészetéről. Hogy fönnmaradjon itt a földön is. Ne csak az odajutóknak maradjon örökéletű, de azoknak is, akik nem hisznek.

A *Csepp* szingularitása a költői érettség metafizikai hozadéka. „Cseppre váltam / és igaz: / a csorgásban / nincs vigasz.” A kortárs magyar irodalomtörténet írásban Bán Zsófia harcol a legnagyobb elánnal azért, hogy a nőköltészetet, a nőirodalmat ne különböztessük meg a férfiakétól. Nem is igazán érthető, miért is kell küzdeni. Hiszen ki merné állítani, hogy Nemes Nagy Ágnes, vagy éppen ez a lány, ez a huszonnégy éves halott, „nőíró”? Irodalom van, vagyis művészet. Akkor meg mindegy a kor, a nem, a fajta. Kátay Judit próféciaja szünet nélkül jelen van minden sorában. Csak a Szentlélekkel érintett ember képes így előre látni, érezni. Ahogyan teszi ezt Képeslapodon ez áll című versében: „Romlás romlást / követ / és elátkozottan / felzúg az ének: / királylányt temetnek, / sorsleples királylányt... / Bölcsők ringatják / a halált.” A filosz azonnal fölhorgad bennünk: királylányt-halált csak botfűlben ülhet rímként. De túl kell lépniünk, és észre kell venni - túl az öntemetés előkatarzisan -, hogy az utolsó két sor szintagmája olyan, mint *Nagy Gáspár* négysoros versének három szíve, a harmadik ellebbenése az utolsó két sorban: „a harmadik még itt a mellkasomban / félreveri az éjszakát.” A bölcsőtől a koporsóig frázisa aztán ilyen módon emelkedik el frázislététől a Kátay-műben.

Lánygyerek inkább apás - szól a sztereotípiá. Mégis, Kátay Judit édesanyjához írja egyik legszebb versét. Benne balladisztikus elemek keverednek a tiszta kristályú saját-hanggal. „Karcú vagyok, / mint a csend / és ormótlan, / mint a virágcserep. / Édesanyám, kedvesanyám! / mikor ültetsz már a kertbe? / Váratsz és én elszálllok majd / hideg ujjaidról, mint a lepke, / a csúcsokra fagyok és elhalok, / mint rossz érzéseket okozó / harangszó, előtted zár / örök imára a szárnyam.”

Nem volt elég a betegség, a prófétikus mélybe-magasba látás, a csíralét, a médiumszerep, vagyis a költőiség maga. Ez a lány gondolkodó is. Egyedi távlatai néhol megközelítik Simone Weil keresztény misztikáját.

Az esszéista

Kátay Judit központi témája maga az alkotás. És még azon is túl az Istenhez való viszonya. „A teremtés szüli az időt.” Vagy. „Ami van: óriási lehetőség! Ami vagyok: kudarc...” Önmagáról ír mindig, de egyetemessé tágítva saját dimenzióit. „Borges: egy-egy felfedezését, mint Picasso elrejt a rajznak erős szabályaiba, így teszi élővé: pólyába, de tovább is anyaméhbe a csecsemőt. (Jézus teste így szállhatott el maradandóan a lepelből.)” Aforisztikus tömörségű mondatokból állnak össze rövidprózái. „Túlságosan érzékeny vagyok magamra.” Aztán a lényeg: „Eljutni magadba: magaddal fizetsz!” És hogy ez mennyire így van, saját halálával bizonyította. Tudása, olvasottsága lenyűgöző. Mindentudása egyre szerényebbé tette. „Úgy érzem, nem vagyok még azoknak az ismereteknek a birtokában, hogy bírálhassak...” pedig dehogynem! Ő maga válaszol meg. Ha ért is valamit, véleménye van a dologról, „nem találok hozzá a meggyőzés dallamait.” Mennyire így vagyunk ezzel mindnyájan, akik másról, a másiról írunk!

Ez a leány persze nem huszonnégy évet élt. Meg- és bejárta ő minden utat, amit művész egyáltalán bejárhat. Valamit a Bálványimádás-ról: „Az emberben oly sok szorongás van, és olyan jó egy kicsihez és édeshez bújni - kiskutya, gyerek - egy kicsit nagygyá, kizárólagossá tenni; ápolni, felnevelni. A kabala ennek az érzésnek a jelképe. - A bálvány nagyobb, félelmetes. Az ember az Istent és a bálványt nagynak látja, de ugyanakkor emberlépték szerint kicsinyíti is, hogy köze legyen hozzá, hogy próbálja megérteni. Ápolja vele a kapcsolatot; tehát nagyítja és kicsinyíti egyben.” Ilyenkor kell nagy levegőt venni és megkérdezni: mire vihette volna még? Ha tovább ír? Ha tovább gondolkodik? Ha a benne élő Szentlelket ki nem tessékeli a pszichózis? De sajnos, mindenki időben hal meg. Így aztán nincs túlélés. Nincs - legalább is metafizikailag - életmentő beavatkozás. Mert ha valaki túlél, az azt jelenti, hogy

nem az a nap, nem a pillanat volt a halál napja, pillanata. Mert a halál kódolt. Szabad akarat és predesztináció feszül egymásnak. De ne higgyük, hogy mindez antagonisztikus gesztus. Valahol a köztesben lehet a valóság. A DNS predesztinációja és Isten simogató akarata kavargó és kicsapódik. Kátay Judit utolsó idézett rövidesszéje megoldást kínált volna - nem a túlélésre -, a továbbélésre. Ha vigyázhatott volna valamire vagy valakire, aki nála is szerencsétlenebb. Ha csupán depressziós lett volna, akkor igen. Akkor továbbélő lehetett volna. De a pszichózisnál csak átmeneti enyhülést okoz a nálunk is ártatlanabb lény. Agyi anyagcserezavaroknál, a csupa biokémiából álló képleteknél csak az orvostudomány segíthetett volna. Gyógyítani lehetetlenség, de beállítani, tompítani... De hagyjuk. A történet így szép. Így halhatatlan.

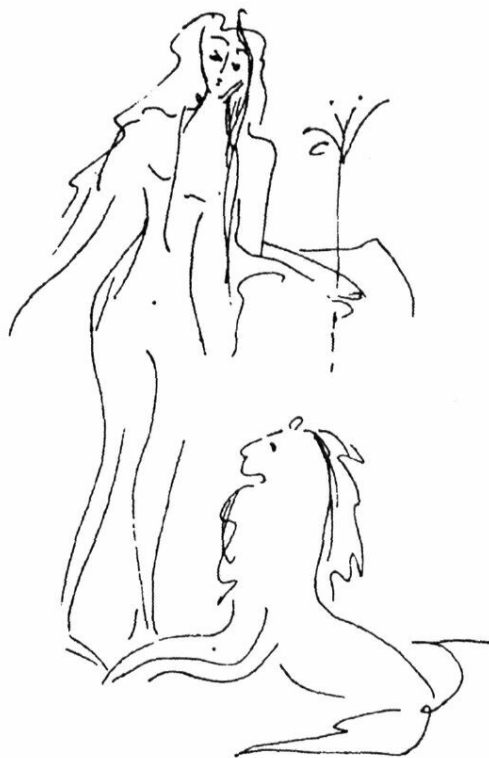
És akkor erre még jött egy másik művészeti ág, melyben szintén lángolt ez a csöppnyi élet.

A képzőművész

Kátay Judit már ötéves korában olyan *árvácskát* mutatott föl akvarelljében, amelyből azonnal kiderült: nagy festői tehetség van készülöben. Aki ilyen korán kezd, az bizony korán bele is hal. Intő jel, melyet senki sem vesz észre. Inkább örül, hogy tehetséges a gyermek, pedig a tűzzel játszik. A példák felsorolhatatlanul hosszú sorokba rendeződnek, ha az egyetemes művészettörténet kozmikus palettáján kalandozunk. A versírás és gondolkodás mellett Kátay folyamatosan rajzolt, festett. Tűzzománcot készített. Apró szobrokat öntött formába. Pitiáner dolgok miatt kellett elkerülnie a művészeti középiskolát. A Magyar Képzőművészeti Főiskola sem sikerült. De mi lett volna, ha bejön minden számítás? Ilyen tehetséggel mint valaha Rubens, belejavított volna kortársai képeibe. Türték volna? Türték valaha is a különbözöt? És az örök kérdés: kell-e művésznek tanulnia? Iskolarendszerbe betagozódni? Ránk maradt festményei és akvarelljei bizonyítják: nem. Mindent tudott. Talán még annál többet is. Művészet-teoretikája szentencia. Axiómának is nevezhetném, de óvatos vagyok. „A vázlat mindig tisztább, mint a kész kép. Értékesebb, mint egy elkínzott, agyon fejlesztett kész kép. A vázlat elsődleges, tiszta művészet.” Hát erre sokan felhorkannának kortársi művészetünkben. Mégis, milyen igaz. Gondoljunk csak Szinyei Majálisára! A vázlat mennyivel modernebb, a saját korában haladóbb szellemű, mint az általunk oly jól ismert, de a kortársi francia művektől a modernitástól messze alulmaradt, amúgy gyönyörű Majális?

Ki volt Kátay Judit? Versbéli invokációja József Attiláé: „Átlátszó vagyok! / Titkomat csak a virágszirmok borítják. / A hold járatai kifürkészhetetlenek. / De hiszen festek!” A nagy előd egysoros hexameterére rímelt: „Irgalom, édesanyám, mama, nézd, jaj kész ez a vers is!” Innét hát a gyökerek. Sorsában és művében egyaránt. Akár Kátay Judit is írhatta volna ezeket a részleteket: „Én, akit fölhasznál a ló, / s a porból éppen hogy kilátszom / Nem ember szívébe való / nagy kínok késeivel játszom.” Hát nem ezt tette Kátay Judit is? Mindkét elme megbetegedett. Túl azon, hogy a művészi agy nem működhet az általános normalitás szintjén. De fölötte sem sokáig. Ezért aztán József Attila megkéri Istent: „Gyülékony vagyok, s mint a nap, / oly lángot lobbantottam - vedd el! / Ordíts reám, hogy nem szabad! / Csapj a kezemre mennyköveddel. // És verje bosszúd vagy kegyed / belém: a büntelenség vétek! / Hisz hogy ily ártatlan legyek, / az a pokolnál jobban éget.” Lélegzetelállító filozófia. Azt azért nem hihetjük, hogy József Attila és Kátay Judit ártatlanok voltak. Csak a szentek és az állatok ártatlanok. De ártalmatlanok, az igen! A válasz nem lehet evilági. A transzcendens nyilak röppályájában nincsen görbület. Egyenesen száll Istenig. Szuperszonikus vessző, meggyulladva száll, de nem sért se testet, se levegőt.

Ami ránk maradt - versek, prózák, rajzok a posztumusz kötetben. Falakon, polcokon, tárlókban festmények, szobrok. Művészi betagozódását nehezíti, ellehetetleníti e torzók polaritása. Melyik fiók az övé? A festőé? A költőé-esszéistáé? A nyelveket beszélő polihisztor Kátay Judité minden fiók és egyik sem. Már csak a Mennyben kanonizálódhat. Ami biztos: a kegyelem meredélyén kapaszkodik.

Genetika és predesztináció

Erős Erikával végigkutatta a Karinthy-család minden génjét *Számadás a tálentomról* című könyvében. Aztán újabb vaskos kötet. A magyar költészet színe-javát vizsgálta a *Költők-gének-titkok*-ban. Most meg az újabb könyv, tizennégy magyar Nobel-díjas fősorakozása génjeik tükrében is. *Tudósok-gének-dilemmák*. A Galenus Kiadó reprezentatív kiadványa az élő genetika doyenjétől.

CZEIZEL ENDRE

ez a lázas elme, akit beszenyeztek, bíróságok elé citáltak, hiába mondta, hogy ártatlan. Megtörni azonban nem tudták. Most éppen azon szorgoskodik, hogy a magyar népesség fogyását megakadályozván behozza, mintegy honosítsa a már bevált ausztrál módszert, mely szerint (s ennek orvostechikai akadályja nincsen) apa és anya megválaszthatná, hogy milyen nemű gyermeket kívánnak. Persze nem az elsőnél „avatkozna” be. De ahol lány született, nyilván fiút szeretnének második gyermekként. Ahol két lány van már, vagy éppen két fiú, ott más nemű gyermeket szeretnének fölállalni. És valóban, mint azt a számítások Ausztráliában már bizonyították, megnő a gyermekvállalási kedv. De nálunk? Ugyan már! Unióba zihálón trappolva! Szellemiség, európaiság nélkül. Itt aztán ne beszéljen egy Czeizel Endre! Mit tud ő? Mindent, vágja rá a sokat megért polgár. Aki persze nincs és nem is lesz a döntéshozók közt, az állítólagos politikai és szellemi „elit” önfölkent szűkös táborában. Czeizel professzor ennyi meghurcoltatás közepette is dolgozik. Utazik. Előadásokat tart. Népszerű. Persze ez is gyanús. Mert a tudomány egzakt és komoly. Népszerűsíteni? Laikusoknak magyarázni? Azt már nem! Pedig ahogy ő beszél, egyre közelebb kerülünk a roppant bonyolult genetikához. És ím, elkészült az ember teljes géntérképe, s a remény, hogy nem halunk meg idő előtt, ott van az orvosok kezében. Már csak a politika szólhat bele. És sajnos beleszól. És még itt van ez az új könyv is, Kertész Imre nélkül, mert első (s tán az utolsó?) magyar Nobel-díjas írónk 2002-ben vehette át a legnagyobb kitüntetést a Svéd Akadémiától. Tizennégy magyar, illetve csak távolról nézve magyar származású Nobel-díjast állít elénk a professzor. Családfa-elemzések és tanulmányok egészítik ki az életrajzokat. Hogy verjük a mellünket! Mennyi Nobel-díjas ebben-ebből a kis hazából! Aztán nagyot koppannak az antiszemitázók, mikor feketén-fehéren kiderül, hogy billent a mérleg nyelve. Kertész Imrét is beleértve 9-6 arányban vezetnek a zsidó származású-vallású tudósok és az írók. Mert *Elie Wiesel* Erdélyben született emberünk is zsidó, aki már izraeli állampolgárként vette át a Béke Nobel-díjat. És akkor arról még nem is beszélünk, hogy *Szent-Györgyi Albert* anyai nagymamája ugyan katolikus volt, de zsidó származású. Megdöbbentő ugye? Megdöbbentő azok számára, akik alacsonyabb rendűnek kiáltanak ki egy több mint ötezer éves népet! És itt van *Oláh György*, aki ugyan katolikus, de származását tekintve nincsenek adatok. Lehet, hogy ő is zsidó származású? Puff neki! Czeizel professzor kötete után lejjebb kellene adni, és elfelejteni a rasszjegyek méricskélését. Mert ne feledjük, akik nem kaptak Nobel-díjat, vakság és egyéb más okok miatt, például *Szilárd Leó*, *Teller Ede* és a sokak által még Einsteinnél is nagyobb tudósnak tartott *Neumann János* a nagy matematikus, a számítógép atyja - valamennyien zsidó származásúak. És ilyenkor bevillan egy sportriport. Az Ajax Amsterdam itt járt Budapesten, amikor a Ferencváros, egyedülként a magyar foci legújabb történetében bekerült a Bajnokok Ligájába. A holland csapat fekete bőrű játékosaira fűjtak a Fradi-szurkolók. És megkérdezte a szpíker: hát a Fradiban is játszik fekete játékos! Mire a szurkoló: igen, de az a mi négerünk! Ezek szerint ők meg a mi zsidóink! Nem is zsidók. Magyarok ők. A képmutatás csimborasszója. És a sok Nobel-díjas közül nézzünk

párat, akik csak nagy jóindulattal nevezhetők magyarnak. *Philipp Eduard Anton von Lenard, Robert Bárány, Richard Adolf Zsigmondy, Milton Friedman*, a már említett Elie Wiesel, *John C. Polányi, Carleton D. Gajdusek*. Magyarok ők is, meg nem is. Liszt Ferenc a legnagyobb magyar zeneszerző, aki nem tudott magyarul. Vajmi kevés köze volt nemzetéhez, melyből vétetett. Mégis. Liszt szinte valamennyi művéből áramlik a magyar szomorúság, de minden műben megszólal, mozdul a talpraállás és újrakezdés zenei tornádója, mely fölszippantja a depressziót. Csak két példa. A II. Magyar rapszódia. És az V., mely az 1838-as nagy dunai árvíz áldozatait idézi meg, és valóban ott érezzük billegő csónakokban a jéghideg vizet, s látjuk leomló otthonainkat. Chopin valamennyi művében ott lüktet a lengyel néplélek. Mégis, a franciák éppúgy saját zeneszerzőjüknek ismerik, mint a lengyelek. Ezért kár forszírozni a származást. Mert minden világnagyság, legyen az tudós, művész, az emberiség közös kincse. A magyar származású zsidó és nem zsidó tudósok is. Az ember itt megáll egy pillanatra. Mert mégiscsak magyar. És lebíráhatatlanul érzi, hogy ide tartozik. Ebbe a hazába. Ha mégoly förtelmes is néha. Ha kibíráhatatlan. Ha tragikus, akkor is. El elgondolkodik, a népességhez képest, miért pont itt, ebben a csonkított hazában élt-él a legtöbb Nobel-díjas? Túl az iskolarendszer precizitásán, a vallási gimnáziumok tanítási minőségén, az egyetemek univerzalitásán? Persze, Budapest. A kozmopolitizmusa. Nemzetközi identitása. Mennyi nép, népcsoport, náció! De túl az objektív körülményeken, mi még? Hogy ekkora tudott lenni? Mezei András káposztát a legjobb helyen. Ő, aki nyíltan föl vállalta kettős identitását. Hogy zsidó, de mivel magyarul ír, magyar író. Magánbeszélgetésben mondta, hogy a tudományt jobban tudta-tudja artikulálni a magyar nyelv. Árnyaltságánál, szókészleténél fogva. És innen már könnyebb a német, majd az angol. A befogadó nyelv! Hány és hány szó, idegen nyelvekből! Ma már néha azt sem tudjuk, mennyi megmagyarított szó izzik a magyar nyelvben. De ami lényeg: Czeizel Endre génkutatói mindent megmutatnak. Bár laikusnak csúszós ez a pálya. De igen tanulságos.

MÁTÉ IMRE

a nyugati emigráns magyar irodalom egyik doyenje. 1956-ban távozott az országból, az akkori NSZK-ba. Most válogatott verseit adta közre; 1955-2002 között született költemények koloritban, mondanivalóban tiszta szívárványívet húznak. Máté Imre koszorús költő? Nem. Vagy inkább is-is. Legtöbb versét a gondolatok építik, tehát nevezhetjük intellektuális költőnek. Néhol azonban érezni az ihletettségnek azt a fokát, melyet csak a poeta laureatusok

tudják. Ötvenhatot a résztvevők is, és a történészek is másképp ítélik meg. Egyszerűen nincs konszenzus, mint ahogyan van 1848/49. megítélése kapcsán. Sokaknak fáj ez. Sokaknak kevés az ünnep. Mert ötvenhat még mindig nem az az ünnep, amit felszabadultán, kart-karba öltve lehetne fölemelni. Talán ha a résztvevők, a közvetlen érintettek, a pesti srácok nemzedéke kihal. De ne haljanak ki. Éljenek még nagyon sokáig és tanítsanak bennünket, süvölvényeket, akik akkortájt születtünk, bátorságra, hazaszeretetre. Máté Imre ilyen költő. Bátor, aki már nem harcol, ma már „csak” lírikus, aki azért ebbe a válogatott kötetbe belehelyezte a nemzet egyik legcsodálatosabb és legtisztább kataklizmáját ábrázoló verseit. A szent tehenek szarkazmusa. „Áll a vonat, a nyílt pályán kint vesztegel, / az indítóhoz nyúlni senki sem mer. // A szívekben vakhit és szent tisztelet ül, / aki morog is, csak a foga közül. // A mozdony rikolt, de talán rikoltása sem mer / átbukfencezni a szent teheneken. // Mert senki sem tudja mik is ezek, - / Tehénistenek-e, vagy istentehenek. // Csámcsognak bambán, ravaszul hunyorgognak, / s pár lépést tesznek előre, - holnap. // A tömeg ujjong és csikordul máris a fék. / Rozsdás, nyikorog, de fordul a kerék. // Még el sem indul, a néhány hájas barom / újra csak ott fekszik a vágányokon. // S van még, aki a sínre abrakot dob nekik! / Igaz, mások az ostort emlegetik!” Lefojtott, sziszegő harag. A Forradalom és szabadságharc előszele. A Kócos című poéma emlékezés. Fájdalomból szöve. Lány halála. Aki a mi lányunk is lehetne. Patetikusabban: a nemzet leánya. „Kócost, a karcsú, szőke leányt / a Corvin-köz hadából / szíven találta egy golyó... / Ha még tudnék sírni, / most zokogni volna jó, / mert fáj nagyon / a szép nő, a magyar nő, / a harcostárs halála. / Az is fáj, hogy jutalma / nem lesz soha hála. - / Amíg hős lelke mélyen alussza / örök álmát / elorozzák tőle a pálmát / hitvány, gyáva hímek, / kik utólag lopkodnak / dicső tetteket!” Próféta volt Máté Imre. És emlékeztet bennünket a sok partizánra is. Milyen sokan voltak! Gyerekkoromban hallottam, hogy ha annyi partizán lett volna Magyarországon, akkor Hitler Margaréta-terve (az ország német megszállása) kudarcba fulladt volna. Nem is szólva a holokausztról! De nem így történt, és ma is ezeknek a reflexeknek birtokában lett mindenki ötvenhatos. Erre is figyelmeztet a költő. De lépünk egyet a jelen felé. Furulyaszó temetésre fájdalmas sirató, Sinka István halálhírére. Háromsorosai balladisztikusak, akár a Sinka-versek. Az utolsó hat sort idézzük. „Idegenként nem türtek meg, / testvérükké nem fogadtak, / dúvadak voltunk hazánkban. // Bizony, jobb volt tarlón hálni, / takarózni hideg harmattal, / hallgatni vadlúd sírását!” Magyarságsirató 1989-2001. közötti időkből. „A balsors / kevésbé költői neve: / hülyeség. / nem tépi a magyart, / csak arra teszi / alkalmassá, / hogy mások téphessék!” Pontos, szinte orvosi diagnózis. Hát persze! A legyengített immunrendszer nem tud ellenállni. Már-már axiomatikus megállapítás. Nietzsche villan, az a bizonyos: „a jó elnyeri méltó büntetését.” Haiku szól erről a Kétélű tanácsban. „Légy segítőkész, / hogy hálátlan lehessen / hozzád valaki!” Végül a szerelmes haikuk füzére. Legszebb versei. Közel a mához, hitet nem veszítve. „Az ég teríti / kéklő szárnyait fölénk / ha csönddé lágyulsz.” Máté Imre hazaérkezett. Ezek a sorok magyar sorok, magyar lélekből fakadók. A Ha című vers első szakasza a bizonyosság. „Ha mindent akarsz, / kevésnek bizonyulhat / még a túl sok is.” Máté Imre semmit sem akar. Magyarnak lenni csak!

Emigráns magyarok. Szétszórva öt földrészen. Ötvenhatosok. Vagy korábbiak. És nem tudnak elszakadni. Predesztináció, De miért pont a magyar művész? Persze, hogy itthagytok barátok. Szülők, rokonok sírja. A pesti flaszter. Az ifjúság. Persze, hogy a szülőföld. Az abszolút anya. De leginkább a nyelv. A másik anya. Transzcendensen lehet a Regnum Marianum. Magyar költő, legyen bármely náció szülötte, nem tud elszakadni. Pedig a többiek! Hasonszőrűek mind, a régióból. Miloš Forman. Ivan Passer. Cseh újhullámosok. A film zsenije. Nyikita Mihalkov testvére, Andrej Koncsalovszkij. Ma már mind amerikaiak. Nehezen hihető, hogy kötődnek. Pedig filmnyelvük mennyire kifinomultan volt keleti, Európa szegényebbik felén mennyire volt gazdagabb!

MAKKAI ÁDÁM

bőven elmondhatná magáról, hogy amerikai. Chicagóban él, tanít, ír. Birtokában az idegen nyelveknek. És mégis! Olyan tisztán, élesen, helyesen és minket, itthonmaradókat megszégyenítő nyelven ír, hogy az lenne a legjobb, ha hazajönne, és a magyarokat tanítaná - magyarul. Az 1935-ben született író ötvenhatban hagyta el a Hazát. Itthon még magyart és franciát hallgatott az ELTE BTK-án, majd Bostonban a Harvardon orosz-franciába kezdett. A Yale-n nyelvészetet szívott magába. És tanított, szakadatlan. Hawaiiiban, a Kuala Lumpuri Egyetemen, Hongkongban és Los Angelesben. A Forum Linguisticum című folyóirat alapítója. Nyelvész. Költő. A Szivárvány munkatársa. Olyan kozmopolita, aki mélyen megmaradt magyarnak. Mert akit köt a nyelv, az lehet igazi világfű, de ha testileg nem is sokszor, de szellemileg itthon él, sorokba bújva, lubickolva a nyelvben, anyaméhburokban, soha el nem vágott köldökszínórral. Nagy, de édes teher. Makkai Ádám a Belvárosi Kiadó gondozásában most egy olyan könyvet jelentetett meg, mely valósággal megmártóztatja olvasóját a leg-töményebb művészi nyelv pisztrángtisztá patakjában. Az Erő. Sokat sejtető rövid cím. De az alcím kiegészít: Szabálytalan önéletrajz versben és prózában. Makkai ezzel a könyvével túllépett még a posztmodernen is. Bevallja, nem könnyíti meg olvasója feladatát. Meg kell fejteni itt minden leírt sort. Mégsem a posztmodern keresztretjévény-szerű matematikája lebeg. Hanem a memoár, a visszaemlékezés esszéisztikája. És a szonettek végtelen hullámmása, technikai bravúrai, s a vers megkövetelte visszafogott esszéizmus. A címmel ellátott szonettek a tizenkettediknél megállnak. A többi szonett sem jut el a mesterszonettig. Tördelése is sajátos, Makkai Ádámra jellemző.

„Mesterszonett a könyv végére? - Ugyan!

A Tisztelt Olvasóval megbeszéltük:

kutyának kell ily ósdi szemfedél-trükk.

A gondolat rímtelen is suhan,

de erőd hajtja. Széknek ez elég szűk,

de kinya óv is: ritmus-párhuzam -

(óbor-tömlőben új boráru van!)

Szólhattam volna bárhogy, bármi módon,

»mámort mímelve« boltban vett szeszekkel.

De árny-erőmtől, lásd, már nem menekszel:

magához ránt e bódult, kába inga,

s míg belésodor régmúlt álmainkba,

új rügyként sarjad mindaz, ami ódon.”

A versben fölbukkanó József Attila megidéződik prózában is, a szonettkoszorú kapcsán: „Már az előző írásakor megfogadtam, hogy nem írok szonettkoszorút, mely rendszerint tizennégy szonettből áll. Miért? Mert minden szonettkoszorú csaláson alapszik. A költő megírja a mesterszonettet, (ez a tizenötödik szonett, K. Zs.) majd annak mindegyik sorát megteszi az egyes önálló szonettek kezdősorának. Maradjon József Attila A kozmosz éneke című remekműve a magyar szonettkoszorú szobra és zárványa. Nem kívánok versenyre kelni ezzel a hagyománnyal. Mit tegyek hát tizenkét szonettel? Semmit. Lezárom egy tizenharmadikkal, s ennek külön számot adok.” Az ellentét nem antagonisztikus, de figyelmeztető. Honnan tudhatjuk, hogy József Attila, Szemlér Ferenc és e sorok írója, akik mindnyájan elkövettünk egy-egy szonettkoszorút, csalók vagyunk? Hát mit kezdjünk azzal, hogy „a költő sose lódít”? Makkai szonettjei láthatólag versszakról versszakra íródtak, miért ne tudta volna befejezni koszorúját? Nem. Nem hihetjük, hogy a koszorú visszafelé íródik. A vers lényege pontosan az, hogy értelemmel, pusztán racionalitással ne legyen analizálható. Gondoljunk *Mallarmé*

mélyhomályaira... A tizenötödik szonett az előző tizennégy szonett első soraiból összeáll magától is. Hogy értelmes lesz-e? Kit érdekel. De érezhető lesz, érzékelhető lesz, tapinthatóvá válik. Makkai Ádám költői szabadsága persze megengedi, hogy elharapja a szonettkoszorút, ne írjon mesterszonettet, sőt, bárki költő azt is megengedheti magának, hogy a két kvartettből és két tercettből álló verset például megfordítja. Vagy le hagyja az egyik tercettet. Vagy éppen úgy tördeli, mint teszi Makkai. Írhat Petrarca-félét, de shakespeare-i szonettet éppúgy. A költői hevület szétfeszítheti a formát, mely azonban mégiscsak azért született, hogy határokat szabjon. Persze az átlagolvasót nem érintik a verstani szabályok. Nem is érdekli. Inkább ez a meditatív, aritmiás lüktetés, amely egyedülálló a kortárs magyar irodalomban. A költő legdrámaibb alaphelyzete ebben a könyvben a „fekete lyuk”. Ha tetszik a *hawkinsi* elméletrendszer mentén. A tudósén, aki toloszékben ül évtizedek óta, s már csak mutatóujja felső percét tudja mozgatni számítógépe klaviatúráján. De túl a galaktikákat összetartó fekete lyukakon, eljut az emberig, a szeretkezéstől az embrió kifejlődéséig, a megszületés pillanatáig, amikor az anya önkéntelenül is halálba ereszti csemetéjét, de „páros kint enyhíthet alázat” - idézi József Attilát. Könyve izzasztó olvasmány; odacsábít az univerzumhoz.

Emigránsok. Mrozek jut eszébe a műveit olvasónak. Immár klasszikus drámája. És a régi játékszíni előadás emléke, Avar Istvánnal és Garas Dezsővel. A siker. Csakhogy a darabban a butácska és az okos, az abszurd természetrajzának megfelelően csak úgy, a semmiből lépkednek a sehovába. AA az okos, XX a kevésbé. De nem tudjuk kik ők. Nincs származásuk. Mert Mrozek általánosít, egyetemessé téve az emigráns-lét minden rezdülését. A darab vége: „(AA beszél)... A munka kenyeret ad, a jog pedig szabadságot, mert a szabadság lesz a jog, és a jog a szabadság. Hát nem erről van szó, nem ezt szeretnénk mindnyájan? És ha mindannyiunknak egy a célunk, ha mindannyian egyet akarunk, mi gátolja meg, hogy ilyen jó és értelmes közösséget alkossunk? Hazamész, és nem leszel rab sohasem. Se te, se a gyerekeid. (Felhangzik XX hangos horkolása. AA a fal felé fordul. A horkolásba egy idő múlva másik hang keveredik, előbb csendes, majd mind hangosabb, szívet tépő zokogás.)” Ez a színpadi világ. De milyen az élet, a magyar élet, az ötvenhatos emigráció, akkori szóhasználatnál élve disszidensek több mint fél évszázados elszakadása a különlegesen erős, majdhogynem eltérhetetlen gyökerekkel bíró hazai földtől?

TOLVALY FERENC

erdélyi, marosvásárhelyi eredettel bír. Mégis az akkor NSZK-ban végezte minden iskoláját; ma ott szerepel a száz leggazdagabb magyar közt, a második ötvenben. Vagyona így is jelentős. A Tv2 (MTM-SBS) egyik szülője... Médiamenedzser, filmrendező, és nem utolsósorban író. Megcsontosodott sztereotípiákat bontottam le magamban (szőke és buta nők, rendőrök, okos nők csúnyasága, nagy művészek férfiatlansága, illetve frigiditása). Csak egyet nem tudtam a hátam mögé dobni. Gazdag, állandóan elfoglalt, menő fej nem lehet író! Hát be kell ismernem, lehet. *Báger Gusztáv kitűnő költő*. A bankár. A mai is tanító, éjjel-nappal dolgozó Báger. S lám, Tolvaly Ferenc trilógiájának második könyve, *A szélhárfa lakói* (az első címe: Magányos évszázad) valódi regény. Olyan mű, mely tele dokumentumokkal, rejtélyekkel, krimiszerűen zajló eseménysorral, s elolvasása után a kritikus filmért kiált! De ki rendezhetné meg ezt a könyvet? Amit alig kell átírni filmre, mert olvasása olyan mint a filmnézés? *Fekete Ibolya* jut eszembe elsőre. Legutóbbi filmje a délszláv háborúról szól. Egy emberről, akiben magyar, zsidó, latin-amerikai vér nemesen keveredik; nyugalmazott ezredes (fiatal ember még), kemény fickó, itt él köztünk, szerkeszt és ír. Tolvaly a könyvében emigránsokról ír, összesen ötről, akik mind az úgynevezett Nagy Generáció tagjai (ez a kifejezés is egy mozi alapján híresült el). Persze disszidensek ők is, ma már e kihalt ősalattszó helyett szelídítjük emigránsokká őket. Az idősebbekről már rengeteget írtak. Ők maguk is,

magukról. Épp az Élet és Irodalomban zajlik-zajlott vita. Rendes volt-e Molnár József, aki nyomdát létesített, hogy megjelenhessen az emigráns magyar sajtó, vagy sem. Kenedi János szerint nem. Keményen bizonyítja is! Molnár meg föl van háborodva. És idéz mindkettő. Levelekből, dokumentumokból. Az ember csak kapkodja a fejét. Ha elhagyom a hazát, nem keveredek többé magyarokkal. Mert valljuk be, széthúzó fajta a magyar. Még ha származásilag nem is az. Akkor is van valami a levegőben. És akkor jön a sugdolódzás, feljelentés, kirekesztés. Mindegy. Méray Tibor kommunistából lett ellenálló és szerkesztette az Irodalmi Újságot Párizsban. Csokits János a Szabad Európánál dolgozott, majd végleg letelepedett Andorrában. Fejtő Ferenc, Borbándi Gyula és Szabó Zoltán kossuthi hittel és elszántsággal pumpálják a magyar szellemet a nyugati elmékbe és tartották a reményt, hogy Magyarország egyszer szabad lesz. Az lett. Mrozek-idézetünk szerint is. De ez a szabadság még a gyerekcipőbe sem nőtt bele. Unokáink talán megérzik, hogy Mrozekkel szólva „a szabadság lesz a jog, és a jog a szabadság.” Tolvaly Ferenc az én nemzedékem. *Vilcsék Béla* irodalomtörténész, kritikus, ezt az ötvenes évek közepe környékén születetteket a „köztesek nemzedékének” nevezte. A nagy generáció ha kisgyerekként is, de érzékelte a második világégést, majd ötvenhat szívet melengető infernóját. De a köztesek nemzedéke (köztük e sorok írója is) nem élhetett át semmiféle kataklizmát (hál’ Istennek vagy sajnos), ezért aztán a művészetek területén az át- és megélt élmények ezen megrázkódtatási hiátusa miatt valami másból kellett élményanyagot előhalászni. Tolvaly Ferenc rövidre zárja a kérdést a Bevezetésben: „Ahogy elkezdtem a munkát, Pablo eltűnt. Ugyanúgy szívódott föl, mint húsz évvel korábban, a müncheni lakásomból.(...) Pedig ez a könyv valójában nem is róla szól, hanem egy nemzedékről. Nem mondom, hogy elveszett nemzedékről, mert ahogy idősödöm, mindinkább úgy látom, majdnem minden nemzedék elveszett. Még azt sem mondom, hogy érdekes nemzedékről, mert egyre inkább azt gondolom, minden generáció egyformán érdekes vagy unalmas.” Igen. Ez a lényeg. A regény öt ember harcáról, hitükről, vereségeikről szól. Pablo, Buleschka, Egon, Lola és Miklós (Nikoláj), aki „Vitéz” fedőnéven a magyar titkosszolgálat besúgója volt. Fiktív nevek mögött valós személyek. Pablo öngyilkos lett. Közéjük is befurakodott a BM. III/III-asa. És ötvenhatos emlékekkel a szívükben megérték hatvannyolcas, a nagy diáklázadások korszakát, a káoszt, a Szovjetunió és csatlósai behatolását Csehszlovákiába. Mi lett belőlük? A hatvannyolcasokból? Joschka Fischer Németország külügyminisztere a Schröder-kormányban. Diplomata, talpig úriember. Joviálissá lettek az akkoriban nagy, vad ifjak. Akik fölborították Franciaországot. „Lolában, Buleschkában, és Egonban közös az is, hogy végül komoly társadalmi státuszt harcoltak ki maguknak”. Ahogy a legendás rockbandák ma már inkább pénzgyárak, mint a függetlenség, társadalom kívülség etalonjai. Pablo volt az igazi „forradalmár”. A kommunista költő Hernandez verseit tette magáévá, a társaságban közkézen forgott Mao, Lenin, Marx és Trockij. Érdekes, de Krisztus nem. Mert Krisztus az Egyetemes Béke érdekében tevékenykedett, nem forradalmár, nem forgatott föl semmit, „csak” megváltotta az emberiséget! A regénybéli csoport természetesen nem nőhetett ilyen magasságba, de fölmutatta a nyugati társadalmak rendőrállam-jellegét, és megpróbálta kiharcolni az igazi egyenjogúságot, a szabadság tényleges valóságát. Ma már érezzük, nem tették hiába. Tolvaly Ferenc Pablo forgatókönyve alapján (inkább treatmentnek nevezném) a Bridzsparti címet akarta adni regényének, de nem tette, mert ez mégiscsak Pablo műve. Így aztán maradt a Szélhárfa. Hogy mi is az? Színezüst tárgy, nem jó semmire, Lola vette a Trödelmarkton. „Bárhogyan forgattam - a rúd tetején ez a fejére állított háromszög vagy inkább trapéz -, ez a csúnya valami mindig rám mutatott. Megzavarta álmomat.” Fura kísértet. A lelkiismeret vad és kérlelhetetlen ellenőre. Metafora. Még inkább szimbólum. Még pontosabban allegória. Ezért A szélhárfa lakói. Ők. Öten. Számkivetettek. Fura konstelláció, de Miklós (Nikoláj) rákos beteg lesz. Tolvaly Ferenc regényéhez adatokat gyűjt, Miklós esetében marad az özvegy.

És itt kapunk képet a valódi íráságról, a líra, ahogy fölbukkan a kies prózai talajból. „Szép nő volt, őszinte és kemény, mint Székelyföldön a tél.” Költői szépségű sor, mely akkor jön elő a könyvben, ha indokolt. Az Andreas Baader- és Ulrike Meinhoff-féle terrorista csoport működése idején így szól Salvador, akit a kommandósok agyonlőnek, mert kezében a palacsintasütőt fegyvernek nézik. „- Más a szabadságharc, és más az értelmetlen anarchia. Az öldöklés. Olimpiai építményeket robbantani? Mire jó az? Meg a tv-tornyot? Csak örülnek neki a tőkések! Van mit építeni. Lehet munkát adni a rendőrségnek, a nyomozóknak, a kommandósoknak. És még ráadásul össze is kovácsolja az ellenséget.” Tiszta válasz a ma terroristáinak! Akik szabadságharcnak vélik ártatlan emberek legyilkolását. Tolvaly Ferenc regénye tele dokumentumokkal; a fikció és a kor realitása maga a szintézis. A trilógia záródarabja nyilván készül. És akkor egy eddig megíratlan kor, s a korban megnyilvánuló gesztusok, emberek, akik köztünk élnek, hősök és gyávák, mind fölfénylenek.

MAKOVICS JÁNOS

És akkor mi van? című esszékötetének borítóján Camille Corot Szent Sebestyén-je állja és „tűri balsorsa minden nyűgét s nyilait”, de a szent vértanú nem lehet balsorsú, mert Krisztusban üdvözült. Maga az író, Makovics János sorsa mérhetetlenül hasonlatos a szentéhez. Makovics persze nem szentéletű, de mély hite (mely nem templomi ájtatosság és semmi ami pietisztikus) megrendítő sorsát az üdvözülés felé szublimálja. Nem érdekes, ha az író fogyatékkal születik. Nem kell ismernünk az író, csak a sorait. Makovics nyitott szájpaddal született, több mint két tucat műtét gyermekkorára óta, 2003-ban negyven esztendő. Csodának éli meg a percek, álmaiban mindig ott dereng, hogy nincs tovább, hogy ez az év lesz az utolsó, de minden ébredése maga a föltámadás tiszta megélése. Öntörvényű, mondják rá, de mit is jelent ez a szó? A szabad akaratot? Akkor hát mindenki öntörvényű: a predesztináció felől közelítve pedig Isten rendelése, hogy ilyen legyen. Ilyen lehessen. Kiválasztottság akár. Ez a negyedik kötete. Esszéisztikus alkat, minden apróságnak tűnő dolog mögött a miértekre figyel, akár a gyermek. Talán ezért tart ott, ahol tart. Ő a tökéletes ismeretlen. Amikor Dr. Del Medico Imre mellett az ország talán legtöbbet író sajtólevelezője volt, akkor ismerték. Akkor már kevesebben, mikor államellenes izgatásért lakóhelyéről, Keszthelyről elhurcolták és közel három hónapig börtönben tartották. Ma már hír lenne valamelyik bulvárlapban, ma már a kereskedelmi csatornák egyikén akár sztár is lehetne, de ma már ma van, ma már senkit sem érdekel a múlt, még akkor sem, ha csupa fájdalom, vagy csupa dicsőség és öröm volt, hiszen az volt az ifjúság. Makovics eltökélt elme. Rendkívüli olvasottsága pozitívumként siklik esszéiben. Néha zavarónak tetszhet a rengeteg idézet, nem amiatt, hogy idéz, hiszen pont alázatát jelzi ezzel. Miért is erőlködne, ha a másik sokkal frappánsabban megfogalmazta, amit Makovics ki óhajt fejezni. Makovics nem az a pesti bérház, melyet aládúcolnak, hogy ne rogyjon össze. Idézetei még csak nem is mankók, tud ő járni anélkül is. Csupán fölmutat. Belekapaszkodik, továbbgörgeti az idézett szöveget, parafrázálja olykor. A Múzsá gyermekei szólít meg egyik címével Makovics. Korszerűtlen gondolat. Hol van itt múzsa? Volt egyáltalán? Ihlet van-e? Persze, hogy van. Csak ma nem szabad kimondani. Ma, amikor az író mérnökké degradálódik. Megtervez. Kivitelez. Makovics megmarad a helyes és az egyetlen úton. „Mert a Múzsá, ha megszáll bennünket, végünk van, kioldhatatlanul elvesztünk minden sejtjében, és csak a halál szabadíthat meg magányosságunk érzésétől.” Kicsit esetlen megfogalmazás, de a mélyén igazság rejlik. Az ihlet, egyáltalán, az írás nem öröm, nem ürm, semmi más, csak mélységes mély magány. Makovics aztán tudja! De attól, hogy valaki magányos, még nem lesz író. Makovics mégis az. Nem az tette íróvá, hogy elvesztésként jött a világra, mert nem is jöhetett, hiszen az Isten vezeti kézen fogva. Nem attól. Így született, azzá csiszolódt, de még bőven van mit csiszolnia. Sok az idézetek után, a *mondta*. Az *mondotta*.

Pedig a szavak rengetegjéből ki lehet választani az alkalomhoz leginkább megfelelő kifejezést. És akkor nem válik unalmassá. Ez az ihletettség utáni kihűlt pillanat, amikor beindul az író „mérnöki” agya. De csak ekkor. Makovics erős szókimondó ihletettségében néha hanyagolja az utómunkát. Ezt senki nem teheti meg helyette, csak ő maga. Isten útbaigazításával, természetesen. Mert figyelme erős, igazságérzete rendíthetetlen, a mássággal olyan fokban empátikus, hogy az már megrázó. Beszéljen *Cyrrill Collard* „Vad éjszakák”-járól, vagy a melegekről a haláltáborokban, a humánumból, mint ritkaságról, a saját elszigetelődéséről, „a másság ünneplése”-ről, azért teszi, hogy másért a másikért emeljen szót. A másikban él, úgy, hogy ki sem kukkant önmagából. Lényének finom szűrőin engedi átfolyni a világot. A salak, a hordalék Makovics Jánosban marad. Picinyke megváltás...

2003-ban egy város 300 éves. A Néva mocsaras deltájában épült föl Észak-Velencéje, ahol 306 km hosszúságban szelik, darabolják a várost a folyók, csatornák, melyeken 548 kisebb-nagyobb híd ível át. Szentpétervár. Az akkori Oroszország új fővárosa, mely megalapítása után negyedszázaddal már lenyűgözte a kortárs európai fővárosok népét fényűzésével, palotáival, izgalmas, vibráló tereivel. Pedig az alapító, a megépíttető I. (Nagy) Péter cár nem bánt kesztyűs kézzel az akkor Oroszországgal. Hozzátehetjük rögtön, hogy egyik orosz vezető sem bánt kesztyűs kézzel saját hazájával. Nagy Péter cár viszont nyitott volt Európa felé, akár a mi Mátyás királyunk, s beengedte a kor legjobb építészeit, képzőművészeit, kerttervezőit, fölépült a Téli palota, melyben később hatalmas képzőművészeti gyűjteményével létrejött 1764-ben az Ermitázs. Meg a Péter-Pál erőd; a remekműű pravoszláv templomok aranycsúcsai, a rendkívüli színgazdagsággal festett homlokzatok, vagyis a tágas világváros a fehér éjszakák tündöklésével, a Finn-öböl felől fújó metsző szélben is barátságos, befogadó melegével. És e pompás város túl a sztálini terroron, a XX. században élte át és élte túl a legnagyobb, emberi ésszel alig fölfogható tragédiáját.

BÁLINT JÓZSEF

900 nap a 300 évből című dokumentumkötete Leningrád elkeseredett harcát tárja elénk pontos adatokkal, történetekkel tűzdelve, 1941. szeptember 8-tól a fölszabadulásig. A náci német haderő a finn hadsereg támogatásával ekkor vonta gyűrűbe a várost, és elkezdődött az infernó, és ha valóban van pokol, annak legvörösebben izzó mélyét mutatja föl ez a kitűnő könyv, melynek szerzője Dr. Bálint József a feleségének ajánlja, aki mindezt tizenhárom évesen átélte. Az ostrom kirobbanása előtt a lakosság harmincnál több nemzetiségből tevődött össze. Legnagyobb százalékban persze oroszok. De éltek itt zsidók, fehéroroszkok, tatárok, kínaiak, svédok, finnek (sic!) és az ostromlóknak úgy látszik teljesen lényegtelen 10.104 német is! Akkori területe 26.261 hektár volt, abból 4.000 hektár kert és park. Hatvan felsőfokú intézet működött közel hatvanezer tanulóval, és a kultúra valódi fellegvárát bizonyítandó, huszonnyolc világhírű színházzal bírt. „1940. január 1-én a város 15 kerületének népességét a statisztikai igazgatóság 2.920.000 főben állapította meg. A csökkenés az 1939-1940. évi szovjet-ferri katonai konfliktussal magyarázható, mivel e háború hatására, a városba áramlás és az elvándorlás negatív mérleget eredményezett, csökkent a házasságkötések és az élve születések száma is.” A német hadseregnek fontos volt a város bevétele. Hiszen Leningrádban működött az egyetlen orosz nehézharckocsi gyártóhely, és egy esetleges győzelem esetén megbéníthatták volna a Balti Hadiflottát. Mint tudjuk, túl a történeteken, mindez nem sikerült. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy szovjet-orosz részről ez a győzelem pürroszi lett volna. Óriási áldozatok árán, de az iszonyatosan erős, modern, gépesített Wehrmacht, akár anno Napóleon serege megfutamodásra kényszerült. A győzelem ára nem rubelesíthető. A Tanya napló néven számon tartott följegyzés sorozat egy tizennégy éves iskolás lányé, akinek egész családja éhen halt, végül ő is. De pusztított a vérhas és a tífusz, de a leginkább a disztrófia, a

tömeges éhhalál. A várost, túlzás nélkül állíthatjuk: Európa legnagyobb tava, a 18.400 négyzetkilométeres Ladoga mentette meg. A Ladoga tó (eredeti nevén: Nevo) vált a híres Élet Útjává. A tó fenekén harminc kilométeres, négy colos átmérőjű csövön juttatták el az üzemanyagot. A befagyott tavon olyan vastagra hízott a jég, hogy elbírta mindent. Még a vasutat is. Vonaton, teherautókon jött a városba a szállítmány, enyhítendő az éhínség; de a katonai utánpótlás sem volt mellékes. A város szenvedése persze nem ért véget a háborúval, hiszen a sztálinizmus és az azt követő „lágyabb kommunizmus” szürkére festette a csillogó város egét. Bálint József könyve olyan, mint Sosztakovics Leningrádi szimfóniája. Dermesztő.

A harmadik

Vesztőhely és menedék - fiatal írók antológiája

A Stádium Kiadó antológia-trilógiájának ez immár a harmadik darabja. A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete (MAOE), az Új Átlók Művészeti Társaság és a Stádium Kiadó közös országos pályázatának gyümölcse ez a három könyv. A Holdfény utca tizenhat (2000), a Kövek szülnék virágot (2002), és a legújabb kötet, a Vesztőhely és menedék (2003). A szerkesztő, Kárpáti Kamil utószava a föl sem tett kérdésekre is válaszol, visszamegy elemzésében a híres antológia, a Sötér István által szerkesztett Négy nemzedékig, fájjalja, hogy az előző antológia jónéhány szereplője letette a lantot, és nem keresett „menedék”-et ebben az új antológiában. Utal arra is, hogy a mesterség birtokában voltak ezek a szerzők, és valóban, igazi tehetségek. Ezt a recenzens is tanúsíthatja, mert írt róluk 2002-ben megjelent *A hóhérság eszkálációja* című esszékötetében kellő mennyiségben és remélhetőleg mélyen-szántó alapossággal. Már akkor megjegyeztem azonban, hogy a beérkezésre váró, és el nem ismert Nagy Cili és Renczes Cecília (az előbbi Gérecz Attila-díjas), akik kötetekkel rendelkeznek már, miért szerepelnek, amikor úgymond ők már megmutatták, letették névjegyüket. E legújabb antológiába is meghívta őket a szerkesztő, s rajtuk kívül még a 2002-ben Gérecz Attila-díjas elsőkötetes szerzőt, Váradi Pétert is. Vagy én nem értem a pályázat mechanizmusát. Tehetséggutató pályázat esetén ugyanis még eladdig nem ismert szerzőket keres az ember, elindítja őket az antológiában, hogy aztán később önálló kötettel rukkoljanak elő, már aki arra érdemes, és hogy a szerkesztőt idézzem, nem „tavaszi megszédülés csupán” az írás számukra, hanem a végső cél, még akkor is, ha a reménytelenségbe fullad a szerző. Mert az írás a közhiedelemmel ellentétben nem szórakozás, nem terápia, hanem szükséglet, mindennapi kenyér. Mely nélkül lehet élni, de minek.

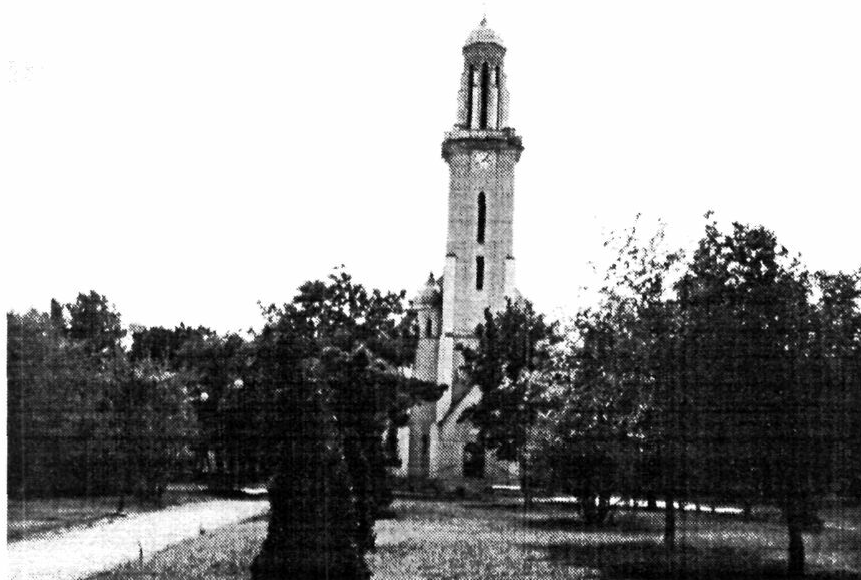
A három, már említett, és a pályán kívülre tuszkolt költőn kívül először az előző antológiában is szerepelt költőket-írókat vesszük szemügyre, nem azzal a szándékkal, vajon mennyit fejlődtek röpke egy esztendő alatt. Csak újabb írásaikat szemrevételezzük, mert ők talán megmaradnak a pályán, beleragadnak az írás iszonytató mocsarába, mely, ismétlen nem rózsaszínű leányszobák titkos naplóiba írt ákombákom, hanem a gondolkodás legmagasabb rendű megnyilvánulása. Ha igazi. Ha húsa van és vére. Ha zsigeri. Akkor.

*

Follinus Anna újabb versei világosan mutatják, hogyha nem jön közbe semmi, valami trauma, esetleg a globális világ kihívása, melynek nem tud ellenállni és kiöli belőle a művészi megszólalásnak még a csíráját is, betagozódhat a mai magyar költészet élvonalába. Ilyen négy-sorossal mindenképp. „Remegő keze szép. / Suhanó szeme vad. / Szeretőn belenéz / az, akit betakarsz.” Hosszabb kompozíciói is ihletetten hullámszerűek, és a szonett, Michelangelo haldokló rabszolgája a mesterség abszolút felfénylése. Rímei finomak és pontosak, és ebben a ketrecben, melyet szonettnek hívnak, ebben a Petrarcatól eredő „gúzsba kötve táncolni” formában grand tourokat is képes forogni. „Behunyta szemem ha fáklya-Napba forr át, / »feléd vivő utam« arany szalag. Mást / keresnem úgyszólván: szabad hegyek ormán, / kitárt ölet, hol ég mutatja. Csak lásd: // teremti, ki így szeretni képes - Isten / nem ostromoz, ha végre elébe érsz. / Lég testébe olvaszt, te vagy csak itt, benn / teljessé válsz, aki nem voltál egész.” A vers ottavájának csellóhangja sokáig ül a fülben. Follinus filozofikus, intellektuális költészetének legszebb bizonyítéka a Halálos ítélet. „Gyilkolni hív a világ. / Megvet érte, / hogy ellenke-

zem.” Na, ezt kell túlélni. Mert a világ, ez az új világ egyszer csak úgy érzi majd, ha nem jössz ölni, mi megyünk, és elpusztítunk.

Falusi Márton érettsége már nem kérdőjelezhető meg. Álmélkodó sorok derengenek: „(...) Lökj mélybe, / a bizalom bükkös hűvösébe, lubickoló nyugalmban lebzselni / ne engedj, elközhelyesedem úgy is. // a rám aggatott jókívánságok szürkületében, / ballagási csokrokkal fölrvatalozva.” Az *Elmesélném* című rapszódia idézett sorai József Attilát idézik meg. Ahogy egyetlen sorba zsugorítja, összerántja az egész életet. Ballagási csokrok, és a ravatal. Fiatal ember. Miért nem a boldogságról ír? Hogy itt a nyár, buli, fanta, haverok? Mert ezt kérdezi a hozzá-nem-értő. Mert pont ebben a korban jelentkezik az elvágódás, a halál mint színezék, mint esztétika, néhol etikai celofánba csomagolva, aztán, ahogy vénül az ember, így a költő is, jönnek a nagy, halál előtti versek, kevesebb öniróniával és több fájdalommal, hogy csak még egy percet! Abból az életből, melyből a századmásodperc is oly elviselhetetlen sokk. Közhely, de addigra megédesül az ifjúság, minden kínjával, útkeresésével együtt, volt melankóliája depresszióba kanyarodik. Falusi Márton ilyen költő. „Sóhajban akad a szó, / nincs kedvem élni többet, / keresztbe fordult gondolat / torlaszol torkot, csöndet (...)”. Hát ilyen elvágódásról beszéltem. Nagyon tehetséges. Kamaszos báj lengi be sorait, olykor meg a világot - de leginkább önmagát lesajnáló attitűd jellemzi költészetét.

Murányi Zita az örkényi egypercesek nyomában, de másképpen, másféle előjellel. Története, esszenciái a magyar rövidpróza igen kevés nagy mesterei közé emelhetik. József Attila nemigen tévedett, mégis van egy édes tévedése, a *vadakat terelő juhász*. Vagy nem is tévedés? A tény viszont az, hogy a juhász vadakra nem vigyáz... Nem tudhatom, vajon Murányi Zita észrevette-e ezt a kis botlást? Ha nem, úgyszincs semmi baj. Mert ő rövidprózában mesél Balázskáról. Így aztán csak első mondata lehet zavaró: „Anyuka, én vadakat terelő juhász szeretnék lenni, olyan aki antilopokat meg párducokat szelídít... stb.” tehát beleesik ebbe a csapdába, mert ha az antilop nem is, de a párduc mindenképp fölfalja Balázskát. A többi azonban! Kifogástalan. Semmi csattanó, hanem valami megmagyarázhatatlan metafizikus lebegés. Minden apróprózának címet ad. Elválaszt és összeköt is egyben. *Az orvos szerint* című rövidálom így szól: „Az orvos szerint csak pár hét van hátra, legjobb esetben egy hónap, talán. Már biztosan nem lesz jobban, nem fog felállni újra, nem fészít ki újabb kötelet az előszobában, nem kóstolja többé a finom krumplis pogácsát, forrón, tepsiből, ahogy szereti. Nyugalom és biztonság, erre van szüksége, rendes kiszolgálásra, türelemre és rengeteg szeretetre. Szeretetre, szeretetre.” Bármelyik elfekvő, vagy hospice-szolgálat falára kiszögezendő!

A Gyász hasonlatai nyűgöznek. „Meghalt nagyapa. Nagyapa azon az éjszakán, a cirkuszbéli látogatás estéjén távozott a túlvilágra. Nagymama szerint sokat szenvedett. Nem kapott levegőt. Kinyitotta az ablakot, de a beteg akkor is panaszkodott, szorított a tüdeje. Az a vinnyogás volt a legrosszabb, még most is hallani, vinnyognak a falak, vinnyognak a szekrények, vinnyog a kihült krumplis pogácsa nagyapa csorba tányérján.” Igen. A Murányi Zita-féle kispróza csupa vinnyogás. Fájdalom és harsogó élet. Kényes egyensúly. Önálló kötetért kiált.

Szonday Szandra mit sem változott. Már ami a költészetét illeti. Valamit mégis hiányolok. Mert valljuk be, minden irodalom mindenféle akaratlagos, vagy éppen tudatalatti distancia ellenére önéletrajzi. És ez a lány, ez a fiatal ember nem emelte be költészetébe - én legalábbis nem vettem észre -, hogy az antológia összes szereplője közt ő valóban ismerkedett a halállal. De most kanyarodjunk el kissé. Ugye, nem mondok újat azzal, hogy majd' minden művész exhibicionista. Persze, hogy jólesik, ha a könyvben ott van a fotó, a legelőnyösebb pozitúrában. Esetleg föltűnik az arc a tévében. Jó bizony! Szerepelni. Elmondani azt is, amit még le sem írtunk. Mert színház az egész világ. Shakespeare - igazad van. A kritikus azonban ne nézzen arcot, se férfiét, se lányét, ha szép akkor sem, ha rút, mit sem számít, még ür-lény is lehet; mit ír, mit fest, mit komponál, ha zeneszerző. A többi mellékkörülmény. Magányügy. És mégis. A tévé egyik közéleti showjában Jakupcsek Gabriella szólítja Szonday Szendrát. A műsor megpróbálta körbejárni, hogy kik és milyen alapon döntenek arról, hogy éppen melyik embertársunk kerülhet külföldi gyógykezelésre. A főfinanszírozó az Országos Egészségügyi Pénztár, amely szervezet pusztán végrehajtó; mert az orvosszakmai kollégiumok és az Egészségügyi Tudományos Tanács bírálja el, megéri-e a pénzt, vagy maradjon a beteg itthon, mert külföldön sem fogják megmenteni, és akkor oda a rengeteg pénz. Én eddig úgy tudtam, keresztény emberként, hogy az emberi életnek nincs ára, mint a legkiválóbb műkincs, megfizethetetlen. Erre kiderül, hogy fizetni kell, mint a katonatiszt. És sír, zokog az állam is. Szonday Szandra neve hallatára összeszorult a gyomrom. Hát ő is? Mi lehetett a baj? Kimondta. Veszélyezett költőszöveti rendellenesség, mely miatt olyan súlyossá vált a gerincferdülése, hogy fuldoklott. Az OEP segített! És most ott ült, szemében semmi keserűség. Fiatal lány. De miért, hogy soraiban nem ködlik föl az emlék. A szenvedés infernója. Talán az a magyarázat, hogy mint kislány, eszébe sem jutott, hogy meg is halhat. Így aztán nem kereshetjük verseiben Babits, Kosztolányi, József Attila, Sziveri János döbbenetes halálsorait. Mert Szendrától ellökte magát a halál, nem ízlik neki, várja, persze, hogy várja, de a vég beláthatatlan messzeségben. Szonday Szandra nemhogy a halálra készül, de az életre. Verseivel is. Ilyeneket tud: „Félek, béka-vér van bennem, / oly hideg a két kezem. / Orcádhoz nyúlok, felsikítasz, / s jót nevetünk mindezen.” Most már én is együtt nevetek a költővel, s kár volt látni a műsort. Mert a bírálatnak oly mindegy, hogy mit élt át a szerző. Ha átjön a papíron, úgyis meg tudjuk. Ez a törekeny lány felejtetni akar. Másfelé építkezik. És azt teszi, szorgosan.

*

És most jöjjenek a legújabbak. Akik bátrak voltak és fölmutatták a fölmutathatatlant. A termés nem rosszabb, mint az előző antológiában. Egy folyamat részesei ők, mindannyian. Az indulók reszketésével. Mert csak így lehet. Így szabad. Közben Ady megragadó ködképe dereng föl a régmúltból, mely útravaló is egyben.

„Csak akkor születtek nagy dolgok,
Ha bátrak voltak, akik mertek
S ha százszor tudtak bátrak lenni.
Százszor bátrak és viharvertek.”

Tapintandó és tapintható ifjú íróinknál-költőinknél ez a bátorság, mely ki kell, hogy tartson, ha az írói pálya infernójába, és/vagy jobb esetben tisztítótüzebe alámerüljenek.

Erdei Lilla (szül.: 1987) vagyis mindössze tizenhat éves, és azonnal, mint vaku, villan Franz Kafka. Persze, hogy Az éhezőművészre asszociálunk, amikor Erdei Lilla A halálművész című elbeszélését olvassuk. Varázsol, akár Kafka. Mi a titka? Az egyszerű, szenvtelen közlés. Erdei Lilla pusztán csak leír. Olyan természetességgel, hogy elhisszük neki, mint ahogyan elhisszük még a Metamorfózist is Kafkánál. Extremitás. De sohasem extremitásra törekvés! És ez a lényeg ennek a fiatal, mondhatjuk kamasz lánynak írástechnikájában. Erdei Lilla prózája tele kolorittal, kegyetlenséggel, eleve a halál gyomorforgató és kikerülhetetlen tényével. És ilyen kérdést tesz föl olyan magától értetődően, mintha mi sem volna természetesebb, pedig a kérdés ontológiai problémákat vet föl, olyasmiket, hogy például Krisztusnak volt-e szabad akarata... „Lehet vajon egy halálművésznek halálvágya?” Na, erre tessenek megválaszolni! „A Főnök szerint nem, de teszek a Főnökre és a véleményére.” Vagy az író szerint a halálművésznek van/lehet halálvágya. „...az én gyakorlatom az örökkévalóság.” Írja a vége felé. Szakrális felhang, hit az öröklétben, talán itt a földön is.

Kovács Judit (szül.: 1978) verseit már a Huszonötödik óra, illetve a trilógia első antológiájában, a *Holdfény utca tizenhat* címűben már olvashattuk. A költészet legnehezebb, rövidversei fognak meg. És nem engednek. „Villanyoszlopok. / Fétiseim! A napra / hasonlítok.” Ez a Pusztá. És mintha csak úgy előkerült volna, jóval a halál után, mint Nemes Nagy Ágnesnél a *Szobrokat vittem* második darabja, Kovácsnál is jön a Pusztá 2. „Villanyoszlopok. / Szerelmeknek zengőbb / fétist hol lopok?” Ez már metafizika. Egy huszonévestől. Haikuszerű háromsorosokban. Az Alföldnek így ír. „Hajukból rázzák / ízedet a fák. Eső / gyúrte ruhácskád.” Nemes Nagy rokona. Dédunokája? Számolnom kellene, visszafele az időben. De mindegy is. A háromsoros utolsó sora, az elemelkedés Pilinszkyre is emlékeztet. Mert nem mond ki. Csak derengtet. Az Isten arcvázlatai három háromsorosa a kegyelemig nyúlik. „Az eső lassú / hajszálain át nézem / hosszú testedet. // Hátadra húztad / egy madár remegését. / Itt felejtettek. // Mosdókagylóra / tapadt szőrszálak között / kereslek, Istenem!” Némi profanizálás, de az egész vers ennél sokkal áttételesebb. Kovács Judit az egész antológiából kiemelkedik mély, gondolati lírájával.

Kovács Koppány (szül.: 1986) még szakközépiskolás. Jaj, ha ebben a koromban így tudtam volna írni! Hogy aztán ez a korai kezdés nem árt-e majd a későbbi kifutásnak, nem tudhatom. Kévs verset közöl itt, ebből még nehéz eldönteni, hogy költő lesz-e belőle. Én azt hiszem, az sem lesz nagy baj, ha különösen jól csengő nevével prózaíró lesz. Esetleg remek kritikus. Újságíró! Médiasztár. Olyan igazi, ami ma nincs. Vagyis csillag. Ami kibocsát magából valamit. Kovács Koppány valódi verseket közöl, hála a szerkesztő szigorú szemének. De még ezek közül is kiemelkedik kettő. Íme a négysoros, Max a címe. „vedeled az italt / amely eléget / szomorú hamu lesz / a te véged.” Ironikus összefoglalása egy alkoholista életének. Ez a négysoros a nagy költők összes műveinél a rögtönzések, rímtréfák fejezetébe kerülne, de nincs is ezzel semmi baj; ők is ilyen fiatalon írtak hasonló verseket. A másik. Anakronisztikus ma, az EU-csatlakozás küszöbén, és egyáltalán: a házról fogalmazni. Versben. Patetikusságot kikerülve. Kovács Koppánnak sikerült. Méghozzá nagyon. „Meztelen ég alatt hazám / Európa közepe / Földönfutó galambárnyék / Utak porában vérrel festett nyomok / Vétlenek lépteink alatt”. Az utolsó sor úgy emelkedik föl, mint Szent István sóhaja, ahogy följajánlotta Magyarországot a Szűzanyának. Ráébredhetünk. Olyan hazában élünk, ahol minden léptünk vétlen holtakon ropog.

Viola Szandra (szül.: 1987) arcképét igyekszem letakarni, hogy ne zavarjon eszméletlen szépsége. Nem sikerül. Mint Marilyn Monroe újkorában. Vakító. És jön a gyanú, ugyebár. A szakállas közhely. Miszerint a szép lány csak buta lehet. Hát erre alaposan rácsfol ez a középiskolás csodaság. Színésznő is lehet majd belőle. Aki mellel is ír is. Lehet, hogy drámát. Önálló esteket szerkeszteni. Ilyen adottságokkal nyilván kár az írásnál leragadni. Nem tudom. Amiket itt közöl, tehetségről kiáltanak. Ismét rövidversek a legjobbak. Nem tudom honnan ez

a mély tudás ilyen korban. Mit kezd az ilyen tehetséggel a magyartanára? És jöjjön néhány részlet a Feketelista című rövidvers-füzérből. Akár Kovács Koppánynál, itt is ironikus köpenybe bújtatja a mondanivalót a költő, de nem olyan szelíden. Néhol egyenesen szarkasztikus. *Varrónő*. „Kötöget ő fonalakból / kusza cérna ruhafoszlány / ruháját mire varrja / el is készül ravatalra.” Kapnak itt a papok is rendesen. Még csak nem is vitatkozom utolsó sorával. „Imakönyvek, aranyoltár / ezer ékes fali freskó / a keresztnél kuporog ma - / siet holnap a pokolra”. A kertész is megkapja. Pedig semmi másról nem hoz hírt a költő, mint a halálról. „Liliom nyílik a kertben / nefelejcs rózsza virágzik / tesz-vesz, merít vizet kútból / s ibolyát szagol alulról”. És itt a mesterség is fölcsillan. Mert prózában úgy mondanánk, hogy vizet merít a kútból. „Könnyű préda mind a költő / messi látni rongy ruháját / szíve rongyát a ruhán át / csontot zörget a felöltő // Nyomorultját vinni se kell / nem metszi a kaszahegy el / Légből vagy te! Vinne a szél! / Lentről verse visszabeszél”. Hát kérem. Ilyen a szép vers. Szép lány szép verse. Mély tudata. Halálos magasa.

Balázs Krisztina (szül.: 1983) húszéves kora ellenére rendkívül bölcs. A Létkérdés hetedik verse (Parafrázis) egyetlen sor. Vörösmartyt idézi meg, teszi rá napjainkra, és telibe talál: „Most LÉT van, és csend, és hó, és halál.” Különös hangulatú sor ez. A lét a tét című show ihlette sorkezdet ennek fura, magyarmód készült vadkapitalizmusa, a sztárrá válás abszurduma, a minden értéket háttérbe szorító „meglesett, kikémlelt valóság”, melynek semmi köze az igazi valósághoz. Aztán hozzát teszi, apró, költői csipesszével beilleszti Vörösmarty halhatatlan szavait, hogy gyerekek, ez mind a felszín, a többi ott van a nagy előd szavaiban. Mert az igazi valóság bizony nem a lét, vagy legalább is nem ez a tévé-lét, hanem az elmúlás. Egymondatosai is rendkívüliek. A pokol így szól: „Egy centivel a Fönt alatt”. Ez már metafizika, ez már transzcendencia. Akár a Tapintat. „Tapintat ha nem szólítasz úgy egy kutyát, / ahogyan a régi gazdája hívta.” Az Istenhez való közelítés eszkáliciója a Típusok című ciklusában inkarnálódik. *Az önző*. „Akarom, / hogy akard, / amit én.” *A védtelen* prejudikál, de hívő módján. Kétkedése minden ember kétsége, kétségbeesése. „Itt állok meztelenül az / örök megváltatlanságban.” Ezt a kétsorost tán még Pilinszky is fölvette volna valamelyik kései kötetébe. Mondjuk a Szálkák „gerendái” közé egyetlen valódi szálkának.

Weisz Anett (szül.: 1985) talán éppen az érettségi előtt. Hányas lehet magyar nyelv- és irodalomból? Van-e tanár, akinél már most többet tud? Többet érez a világ folyásából? Nem tudom. Az időhöz című hosszabb poéma első versszaka Tóth Árpádi derengéssel száll az ég felé. „Csak jönne már, csak jönne el a kor. / Csak jönne már az az égi idő. / A köd beszél... hallgat a fény - / csak némi rőten izzó csillagsugár / ég ott messze fönn. Ott messze fönn... / ...s a földi porban tollal és Thillimmel, / könnyel és imával; néma fohással / arcom fordítva a magasság felé / mint remegő, csöpp levél a fán - / ott reszketek én.” A posztmodern utáni korszak neoagyalágyulása legyint. Ismerős sorok ezek. Még a XX. századból. Bár még régebből is beszűrődik valami. Semmi egyediség. Semmi újdonság. Pedig ha csak egy kicsit jobban odafigyelnének! Mert ezek a sorok egyedi, senki, soha így nem fogalmazott, ez Weisz Anett gondolatvilága. Egyedi. Ja, hogy valahonnan ismerős? Hát persze! A Nyugathagyományból. De ki mondta azt, hogy a Nyugat meghalt? Hogy folytathatatlan? Miféle virtuális irodalmi törvénykönyv? Mely már magában is nonszensz? Ugyan. A Száműzetés kifejezetten remek vers. Akár A gyöngye fohása. Ahol a szent is megbotlik a lehullott faágon. Akkor a gyöngye hogyan? Talán persze jobban kellene hinni. Nem hinném, hogy Istennek van haragja. A legnagyobb jónak. Itt a földön pusztul a gyöngye. Ezt aláírom. Ebben a zagyva, érzéketlen, etikátlan, erkölcstelen mában. Édesnek éppen nem mondható kis hazánkban. Pilinszky után viszont nem szabad, nem érdemes ugyanazt a címet adni egy versnek. *Négysoros*. Még akkor sem, ha négy sorból áll. Mert veszélyes. A Pilinszky-vers ugyanis klasszikus, így tehát védett. És persze Weisz Anett verse gyöngébb. Bár szép. Futó hangulat. „Ma este szomorú

az alkonyat. / Oly bús, oly reszketeg az ég alatt. / A nappal halványuló fényködét / Lassan elnyeli az éjsötét.” A bús szót el kell felejteni. Épp a nyugatosok koptatták el, véglegesen.

Győr Vera (szül.: 1987) minden kamaszsága ellenére nem drogokhoz, alkoholhoz menekül fájdalmával és kételyeivel, hanem a vershez. Ami persze nem olyan vagabund, semmi különös, majd ha felnő, elfelejti, mert kinövi. Nem biztos. Ma még persze nem tudni. De az igazi bátorság nem a heroinhoz kell, hanem a megszólalás illetően formájához. Amikor az ember egy ilyen fontos antológiában megszólal a széles nyilvánosság előtt. A versbe is bele lehet halni. A drogozásba is. *Minden halál hősihalál* idézhetnénk Rákos Sándor axiomatikus egysorosát. Akkor meg nem mindegy? Nem bizony. Győr Vera nem fog belehalni a versbe, mint József Attila. Valahogy érezni. Túléli Petőfit éppúgy, mint Novalist. De költő már most is, az érzékelhető az ilyen sorokból: „Mikor száját vonallá / torzít a felejtés -”. Csak egy példa. De érzékeli és pontosan tudja milyen is a kor, melyben élünk. Tisztelt Káosz tanár úr! című versének első szakasza egyfajta összegzés és jóslat, mely valóban, bármikor bekövetkezhet. „Hiába gondolnánk / a világról akármit. / Lehet, hogy holnap lerombolnák / királyok vagy akárkik.” Van ebben az „akárkik”-ben valami ironikus is. Mert nemcsak Napóleonok és Nagy Sándorok viharzanak végig a fél világon, de kis senkik, akikben mégiscsak lehet valami, valami istenhiányos, amit ördöginek nevezünk, kisugárzásféle, negatív energiák, melyek hatnak, akár egész társadalmakra is. (Lásd a legutóbbi iraki háborút!) Győr Vera minden fiatalsága ellenére természetesen már most ír az öregségről. A költemény utolsó négy sorát idézzük. „Az öregség az ablakból les / lopva minden éjszakán. / Vesztett fiatalságot keres, / borostyán nyomát önmagán.” Közhely is lehetne, mégsem az. A költői eszközök zsigeri használata teszi valódi verssé.

Veres Máté (szül.: 1985) kedves versformája a szonett. A Petrarca-féle, bár egyik verse shakespeare-i, *Kéztördelős szonett* a címe. Térdre rogyasztó. A szonett, szerencsére divatba jött. A kihívás okán? A forma nem enged, hogy elkalandozzunk. Szigorúan számotkérő. Veres Máté bírja. Rímei nem botladoznak, ember, aki végre nem keveri össze a nőrímet a férfi-rímmel, aki vette a fáradságot és megtanulta azt, amit meg lehet tanulni. A többi belőle jön, áramlik. Mert a mesterség a forma biztos elsajátítása. A többi tehetség kérdése. És a kitartásé. Veres Máté birtokol mindent, a kitartást, a későbbi elkerülhetetlen szenvedést, nem tudom, bírni fogja-e? De ez nem is lényeges. Majd az első önálló kötet után jön az igazi megmérettetés. Meg a folyóiratok. A „retúrversek”. Ahogy küldöd, már jön is vissza. Hogy sok az anyag. Vagy. Csiszolgatni kell még. És a hasonló elhárító mozdulatok. „Néha reménykedem, hogy tényleg / nem jártak a Holdon űrhajósok / (marhaság, jártak ott, s ez tény lett, / bár akad hasonló kósza jó sok;)”. Ilyen szonett versszakok. A JÓ valóban kósza, alig lelünk rá. Mert eltűnőben. Csak a vers hordozza még, az irodalom, s a lélekkel bíró emberek. Akikben fészket rakott az Isten. Akik engedték is ezt a fészekrakást. Veres Máté engedte. Soraiból kitűnik, hogy szorítja is magához, mint gyermek kedvenc játékát. Csak meg ne unja, mint a gyermek!

*

A szerkesztő záróesszéje tanulmányértékű. Végigkalandozik a XX. századi költészet szinte egész történetén, és rátapint a halálos pontokra. Mindig így teszi. Csak senki sem figyel rá. Mert nem fölkentje a kortárs magyar irodalomnak. Holott orvosa. Rehabilitálója. És mégsem. Van egy aranyos tévedése a 224. oldalon. A-típusú tüdőgyulladásról ír. Szerencse, hogy így tette, mert nekem segített vele. Ez a legújabb járvány egyszerűen atipusos, vagyis nem tipikus. Mert ha tipikus lenne, nem volna veszélyes. Mutánsról van szó. Így aztán bátran leírhatom, hogy az antológia egészen fiatal költői-írói esetében mindenki „típusos”. Soraikban tapintható a szent kór: holott élhetetlen, kiszolgáltatott, Big Brotheres világunkban anakronisztikus és megmosolyogtató az, ami már a barlangrajzoknál sem volt atipusos - vagyis a művészet.

Hangnyomok, zörejek, dalok

KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ

a „hallali Ilona”, aki több néven élt, Harmos-, Görög-, mindegyik ő, még Görög Illés is, kinek eredeti neve: *Schlesinger Ilona*. Színésznő, író. A Noran Kiadó csodaszépen kivitelezett kötetében a szerkesztő, Borgos Anna így ír: „De (szemben például Török Sophieval) úgy tűnik, ő nem törekedett írói identitása megerősítésére, központivá tételére.” Pedig a *Burokban születtem* című könyv címadó írása jelentős íróvá avathatta volna már életében is. De semmi sincs későn, Harmos Ilona író, még hozzá rendkívüli élességgel megrajzolt portréi miatt, novellái végett, melyeket átverésképpen el lehetne küldeni valamelyik jelen folyóiratunknak, kíváncsian várva, hogy megjelenhetne-e saját nevünk alatt. Mert oly frissek ezek a művek, annyira prófétikusak, hogy aki nem ismeri ezt a munkásságot, bekapná a damil végén fityegő horgot. Önéletrajzi elemek, téboly, gyilkosság, akár Csáth Gézánál. És akkor oly divatos pszichoanalitikus láttatás. Ismerte a kor legkiválóbb pszichiáterét, Freud barátját, Ferenczi Sándort. Róla is ír. Élesen, mint a pengevágás, odacsap az írói babérokra nagyon is törekvő másik írófeleségnek, Török Sophie-nak. Babits Mihályné. Született: Tanner Ilonka. „Nem az irodalom a fontos számára, hanem az irodalomtörténet. Írói nevét is az irodalomtörténetből kölcsönözte. (Kazinczy feleségét hívták így. K. Zs.) Egész lényege papírszagú, olykor vécé-papírszagú, használat után. Bocsánat a hasonlatért, talán nem is találó, de kínálkozott, s én nem tudtam ellenállni. Annyi bizonyos, hogy testi és lelki higiénia teljes hiánya jellemzi.” Bizony kemény ítélet, amit talán nem Harmos Ilonának kellett volna megírnia, de elgondolkodtató. Annyi bizonyos, hogy ezt így, ilyen formán nem szabad semmilyen iskolában tanítani, ha múzsákról esik szó. Mert illúziók nélkül, e kegyes, pici hazugságokat nélkülözve, csak a naturáliákban élni és befogott orral venni a levegőt, kiábrándító. Így aztán még ajánlott olvasmányként sem kerülhetne a tanulók kezébe Kosztolányi Naplója és Babits Beszélgető-füzetei. Bár ez utóbbi kapcsán kap egyedül dicséretet Török Sophie Harmos Ilonától. A nagybeteg Babits mellett eltöltött esztendő helytállásáról. De a többi! „Tehetséges nő, de rendkívül műveletlen.” Aztán: „Fiút mímél, nem férfit, de fiút.” Amolyan George Sand-nak titulálja, annak minden sziporkázása és európaisága nélkül. „Nevelt leányát, Ildikót úgy szerezte, ahogyan egy fényképezőgépet vagy gramofont, esetleg kiskutyát vagy macskát szerez valaki. Amellett inkább hiúságból kellett neki, semmint igaz gyermekvágyból.” Ilyen pofonokat kap a Babits-árnyék, tőle, a Kosztolányi-félférfyektől. „Féltékenységet és hiúságát élesen mutatta, hogy amikor egy Nyugat-hangversenyen Kosztolányit nagyobb tapssal engedték le a színpadról, mint Babitsot, Ilonka kirohant páholyából, és fékezhetetlen haraggal kiabált férjem felé: »Ezt soha nem bocsátom meg neked.«” Ez az asszony, aki 1913-ban ment Kosztolányihoz és nem szerelemből, de fényes összetartozásból, pajtáságból, mondhatnánk olyan papás-mamás játékból, az egész könyve során nem próbálja túldicsérni a nagy költőt. Csak annyit ír le, mely tényként emelkedik piedesztállá. Nagy Lajosról ír. Nagyra tartja, és tudja, mennyire szegény. Kosztolányi találkozik Nagy Lajossal a kávéházban. Az író búslakodik. Nincs egy vasam se - sopánkodik. Mire Kosztolányi: - Ma van a határidő az anekdota-pályázatra. Küldd be expressz, te fogod megnyerni. Nagy Lajos nem hitte. Kosztolányi volt a zsűri elnöke. Főlsóhajtott, hogy még postaköltségre sincs pénze. „Te fogod megnyerni - ismételte Kosztolányi. - Írd meg most rögtön, magam viszem be. Főúr, sötét kávé pohárba, cukor nélkül. Félreült egy másik asztalhoz. Mire Kosztolányi megitta a kávéját. Nagy Lajos megírta az anekdotát. Kosztolányi bele se nézett, zsebre dugta. - El sem olvasod? Hátha nem jó? - Jó lesz. A többit sem olvastam el. Láthatlanban tudom, hogy a tied a legjobb. - Nagy Lajos másnap megkapta a 500 pengőt, az anekdota pályázat első díját.” Ma is így megy, de nem

feltétlenül a szegények és igazi tehetségek javára. A József Attilára való visszaemlékezés egy vacsora erejéig jelenik meg. A költő Szántó Judittal érkezett a Tábor utcai villába. József Attila zaklatott állapotából Harmos Ilona a megfelelő konzekvenciát fogalmazta meg. A mániás-depressziónak épp a mániás szakát élte a költő. Följegyzi még azt a híres tételt, miszerint Kosztolányi a Baumgarten-kuratórium gyűlésén fölvetette mint díjazásra alkalmasnak vélten József Attilát. (Halála után kapta meg a díjat /sic!/.) „Egy külsőre szürke, alacsony fiatalember él közöttünk, aki egy fejjel magasabb valamennyiünkénél.” De, mint tudjuk, minden hiába volt. „- Talán az volt a baj, hogy én ajánlottam. Nem ajánlok ezentúl senkit, mert talán még ártok vele, ha én ajánlom. - Sírt, mert nem adták J. Attilának a díjat.” Pedig ma már tudjuk, hogy Babits Mihállyal történt afférja miatt nem kaphatta meg a 3000 pengővel járó Baumgarten-díjat. „Csak” jutalmat kapott. Az is, persze 1000 pengőt kóstált. Egyébként a nagy prózaköltőt, Krúdy Gyulát is segítette. Azt az időt Harmos Ilona „merkantil világ”-nak nevezte. Mintha ma írta volna! Válság, alig jelent meg új könyv, Krúdy mégiscsak összehozta *Az élet álom* című kötetét, mely megnyerte a külföldi által létrehozott Rothermere-díjat, mely az év legjobb könyvét jutalmazta; jelentős összeggel alkotóját két éven keresztül. Krúdy hálálkodó leveleit is közzéteszi az asszony. De semmit nem fűz hozzá, Kosztolányi magától értetődőnek vélte, hogy ahol tud, segít. Más kérdés, mennyien elfordultak tőle, mikor a tizenkilences Kommün után jobboldali lapokban közölt, melyre minden oka megvolt, hiszen Kun Béla tudomására hozta, hogy semmi szüksége nincs a Kommünnek költőkre, pláne olyanokra, mint Kosztolányi, miközben fiókja mélyén lapuló revolveréhez nyúlt. Pedig Kosztolányit igazán nem lehet vádolni antiszemitizmussal, hiszen legjobb barátai Karinthy és Somlyó Zoltán zsidó származásúak voltak. Nem beszélve feleségéről, aki, írja Borgos Anna, a szerkesztő, előszavában: „Zsidósággal kapcsolatos szorongásait egyébként az is mutatja, hogy nem sokkal fia születése előtt áttért a római katolikus hitre (...) amint ez a Budai Izraelita Hitközség Értesítője 1915. január-februári számának kitértekről közölt névsorából kiderül.” Burokban született, mely burok természetesen ebben az értelemben ambivalens. Jelzi, hogy védelemben él- és élt (1967-ben, nyolcvankét éves korában hunyt el), de ez a burok lehet egyben börtön is. Fulladásos, pánikszerű rohamait ennek tudja be. Hozzátehetjük, többről van itt szó. Nemcsak az, hogy Kosztolányi mellett élni nem lehetett gyerekjáték, ki is fulladt a nagy író mögött. Föladja írói, színésznői talentumát. És valahogy mégse. Ez is feszítő erő. De az a metagenetikai tény is, mely több mint ötezer éve sújtja a zsidóságot. Az állandó üldöztetés, mely minden zsidóban a zsigerekig hatol és parázslík, olykor meggyullad. A Déry Tiborról írt kisesszé felütése: „Szexuálkommunista”. Találó? Több? Aki így tud jellemezni, mint teszi azt többek közt színészekről írt ciklusában, mondjuk Hegyesi Mariról, az író, az esszéista: „Ha Márkus Emma sugaras nyári dél volt, Hegyesi Mari afféle kicsit unalmas, borús délután.” Bajor Gizi is kap rendesen. „Bajor Gizi a játékbán, az öncélú, önmagáért való játékért élt. (...) Őbenne csúcsosodott ki az elmúlt korszak legtökéletesebben színészkedő színészete...” A két Karinthy-feleség felvázolása is remek emberismeretre vall. Böhm Arankát „afrikai típusú” nőnek nevezi. Telitalálat. Az őáltala jellemzett írófeleségek egyikével sem lehet azonosítani. Ő is írófeleség volt, de nem megalkuvó, az uráért mindent föladó nő, hanem annál is több, és kevesebb is. Egyszerre volt szolgáló és társ. Nem úgy, mint a fölszabadított rabszolga, hanem a maga ura, még akkor is, ha telve volt szorongással. Istentől is félt.

Újra kellene értékelni a költőről int lényről és létezőről kialakított véleményünket, itt a huszonegyedik század elején. A nyomorúság, az megmaradt. A lobogó haj, a Rembaudiság, a minden mindegy is mintha változóban. Aztán a nemiség kérdése. Ha férfi a költő, akkor az nem igazi. Gyerekké fejlődött vissza, taknyosorrú, tintanyaló, ha nem kézzel ír, akkor a monitor előtt pislog, és ahelyett, hogy könyvelne, vagy valami értelmes dolgot cselekedne, verssorokat jegyez, ami ma, mondjuk meg őszintén, nem éppen kurrens áru. Mert áru. Ha nő a költő, nyilván vénleány, aki nem kell senkinek, így aztán nagy magányában versek írásába

kezd, nekibúsul, és ahelyett, hogy szülne, főzne és mosna urára és családjára, haszontalanba fog. Az sem igaz ma már, hogy a költő csak fiatal lehet. És meg is hal fiatalon. Mert mint a *Sanzon nehéz időkben* című keményfödeles, mattfóliás Magvető-kiadvány fülszövege jelzi,

FALCSIK MARI

...robbanásszerűen került az irodalmi köztudatba, egyszerre hódítva meg a szakmát és a nagyközönséget.” Ez máris gyanús. Szakma és nagyközönség - ég és föld. Ha csak a most folyó Megasztár című össznépi banzájra gondolunk, ahol a zsűri szakmai véleménye homlok-egyenest más, mint a közönségé. Akkor hogyan találkozhat mégis költő és olvasója ezekben a „nehéz időkben”? Úgy, hogy Falcsik Mari csak annyira elvont, mint Kosztolányi, József Attila, Nagy László. A titok nála is titok marad, nem hihetjük, hogy minden sorát érti mindenki. Még a költő sem érthet mindent, mert az ihletett pillanatban, az Isten által diktált sorok kódoltan hordozzák üzenetüket. Nem is érteni kell ezeket a verseket, de érezni. Még pontosabban: érzékelni. Ahogy a rája és a cápa a vérszagot. Ahogy denevér az ultrahangot. Szív kell hozzá és kevésbé ész. Nem szentimentális szív, de érző. Nyilván ilyen emberek olvassák. Mert ha véletlenül a pornóoldalakra kattintó Internet-függők véletlenül Falcsik Mari verseire kukkantának, hát komoly megrázkódtatás érné őket. Művészettel találkozunk ugyanis. Egy nővel, akinek az első kötete 2004-ben jelenik meg, miközben ő maga 1945-ös. Hol volt eddig? Miért nem jelentkezett? Kivárt. Ahogy Kertész Imre is. És lám, ki gondolta volna. Azt a Nobel-díjat. Így aztán ezt a könyvet tekinthetjük alaposan megszürt, válogatott kötetnek is. Ami nem azt jelenti, hogy a költő elnémulna. Az aranyfedezet ott van minden sorában, mely továbbblendíti, megerősíti jelenlegi pozíciójában. Már maga az a tény, hogy az egyik legnagyobb és legjelentősebb kiadó, a Magvető adta ki, elhelyezi őt a kánonban. Hogy melyik krecliben, majd kialakul. Falcsik Mari lapokban, folyóiratokban is publikál. De úgy látszik, az Internet mégiscsak varázsló. Az egyik Heti-hetes című műsorban Verebes István, aki szenvedélyes net-szörföző, rátalált Falcsik Mari verseire, és a műsorban föl is olvasott egyet. A hozzáértő fül azonnal kihallotta, hogy verset olvas a színész, és nem valami női, szentimentális gügyögést. Havas Henrik a maga szokott hanyagságával odalökte, adja csak oda verseit az a nő, majd az ő kiadója rendezi! De erre nem volt szükség, mert Falcsik Marit már akkor fölfedezte a Magvető, és Keresztési József megszerkesztette a könyvet. Kár, hogy nem tudjuk meg, ki is festette a borítón látható, őszidéző, barna akvarellt, a lebegő nőalak-
kal! De mindegy is, a lényeg ennek a szép könyvnek a fogadtatása, a reménység, hogy visszaszoknak az olvasók a vershez, mely fontos, és tényleg, ahogy a fülszöveg tudunkra adja, segít élni. Ahogy Vészi Endre, az 1987-ben elhunyt Kossuth-díjas költő, író említette nekem, hogy amikor terelték őket a németek és a nyilasok Hegyeshalom felé, ő magában verset mormolt és életben maradt, érezte a metsző hidegben a vers melegét, szomorúságát, dekadenciáját, mely akkor és ott, maga volt az élet. *Dalocska az elszökő időről*. „fonák bölcsesség az emberé / mikorra kissé már pedzené / úgy kapja meg mint fölöslegest / próbáját nem bírja már a test // gyűlnek az évek apad a lét / tanuld a létidő tételét / minő Isten-vetette csel: / ahogy gyarapszik úgy fogy el”. Központozás nélküli valamennyi verse, ami az egyszerű olvasónak megnehezíti a dolgát, de nem annyira, hogy némi analízis után ne jönné rá, hol is van vége igazából az adott sornak. Falcsik Mari versei sötét tónusúak, ősziések, barnák és rozsdavörösek, melankolikus koloritja mégis életigenlő, tudván, hogy az élet egyszeri és megismételhetetlen. Az Előszó - Shakespeare későbbi verse a Rómeó és Júliához - első sora akaratlanul, vagy éppen akarva?, Vörösmartyt idézi, azt a sort, melyről Pilinszky írta, hogy szinte átégeti a papírt és ezáltal elemezhetetlen, „midőn ezt írtam nem voltam szerelmes”. Több ez mint parafrázis. A híres Vörösmarty-féle Előszó első sora átemelődik a XXI. századba. Nem neoromantika ez, bár lehetne az is, hanem egy másik dimenzió. És ez is papírt

lyuggat. A Memento című poéma úgy neoromantikus, ahogy mondjuk Rachmaninov négy nagy zongoraversenye. Erről a versről még József Attila is eszünkbe jut. Csakhogy ott a Mamához szól, vagyis személyesebb: „(...) Istent alkotok (szívem szenved), / hogy élhess, hogy teremtsen mennyet, / hogy jó legyek s utánad menjek!” És most Falcsik Mari halálos rezdülése: „temető padján a holdat bámulom / a holtak már rám-rámköszönnek / nemrég azt hittem még nincs ilyen klubom / pedig már gyűlnek egyre szebb a számuk / agyam is rég kinyílt a csendnek / mi megrekedve ittmaradt utánuk / mely alkalmassá tesz követnem őket”. A fájdalom nemes párlata ez. Halk rezonancia az elfogadhatatlanról. És ellentétes József Attiláénak. Mert Falcsik Mari nagyon is szeretne élni. Túl a géneken, ebben segítenünk kell. Olvasónak éppúgy, mint a szakmának. Aki ilyen verset ír, - remek érzékkel a hátoldalon idézi a szerkesztő, - mint a Keresetlenül. „Most ilyen korszak van ez már a harctér / nincs nyegle smúzolás nincs antik arcél / most már kisirom semmi sem riaszt el / hogy én: szeretlek légy te bárhogya ezzel / a Föld is lakható hely lett miattad / épp csak nem veled - te aztán megadtad / ez van s hogy mennyi tartást várhatsz tőlem / nem tudom: erőm szivárog belőlem / de oly rég tartom ezt a mérlegformát / kezemmel egybeforrt az égő korlát / így te csak nyugodtan értékeld másképp / nem estem még le s nem húzódtam hátrébb / bár mint az öngyilkos cseléd a gangról / hozzád ki mernék lépni önmagamból”. Eltekintve a heves, balladisztikus formában írt vers apróbb rímhibáitól, „riaszt el-ezzel”, vagy a gyengébb rímeket figyelembe véve, „harctér-arcél”, „tőlem-belőlem”, ez a költemény a könyv legerősebb verse. És ami még különösebbé teszi, a két utolsó sora külön, mint kétsoros is megállná a helyét. Ha Babits Esti kérdés című verséből csak az utolsó két sort idéznénk, legföljebb jó aforizma lenne. Falcsik Marinál ez a két sor úgy kiválik a szövegtestből, mint Dosztojevszkij Karamazovokjából a Nagy Inkvizitor. Vagy Pilinszky K. Z. oratóriumából az önálló életre kelt Fabula. Falcsik Mari Nyugat-folyomány. Bár túl bátran ír újra olyan régi szókat, mint az „unt”, vagy a „hallszik”, melyek megtalálhatóak Babits egyetlen versén belül: A halál automobilon címűben. Falcsik Mari a reménység. Mert a vers befogadása éppolyan hódító, mint a heroin. Gyengít és főlemel, aki megízlelte nem tud leszokni róla. És nem káros az egészségre! Csak a média titkos csöndje a költőkről...

A Szent István Társulat Rákos Sándor istenes verseivel kezdte új sorozatát, posztumusz. Most éppen a magyar költészet egyik legjelentősebb élő költőjének ilyen költeményeit rendezte kötetbe.

KALÁSZ MÁRTON

régi és új versei minden betűjükben magukban hordozzák az Istent. Ebben semmi új nincs, hiszen a művészet eredendően isteni. Akkor, miért kell külön kötetbe szerkeszteni? Mert vannak költemények, melyek a látható főlzínen is megmutatják eredetüket. És nemcsak a sorok közt, illetve a sorok legmélyén, ahová képtelenség összeroppanás nélkül alámerülni. Kalász Márton 2001 óta a Magyar Írószövetség elnöke. Nem neki való ez a szerep. Harcosnak éppen nem mondható. Ahogy az Rónay László az irodalomtudós esszéisztikus utószavában olvasható: „...s ha Kalász Márton költészetét, a benne megmutatkozó világszemléletet jellemeznénk, először kétségtelenül a *békesség* (kiemelés tőle, K. Zs.) jutna eszünkbe. De nem az ember langyos belenyugvása, önfeladó békéje!” És ez a lényeg. De ez még mindig kevés ahhoz, hogy egy ország íróársadalmát képviselje valaki. Kevés a jelentős életmű, kevés az ötven éve tartó nagyívű pálya, a politikát ez még vállrándításra sem készíti. Erre a posztra valamiféle eddig meg nem fogalmazott terminátor volna leginkább megfelelő. Mert a krisztusi hang, a szeretet nyilvánvaló jelenléte nem érinti meg a ma korifeusait. Az író meg hiába menne utat lezárni, tüntetni, még akkor is, ha az összes magyar művész összefogna. Pedig volna miért, ez az összetartás. Csakhát. Van, aki fényesen megél az irodalomból; igaz, keve-

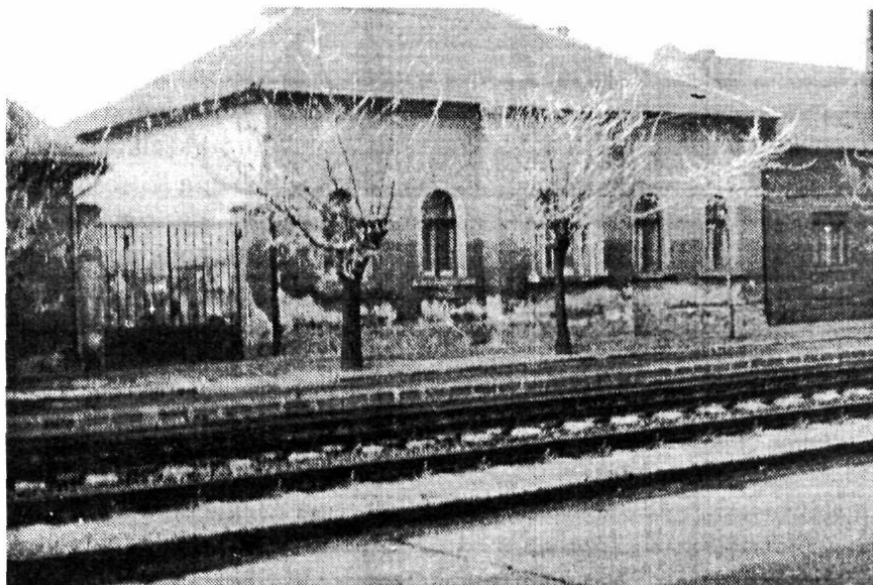
seknek adatik meg. A legtöbb azonban, ha nincs fix állása, mehet a sóhivatalba. Kalász Márton költészetét ez a fajta közszereplés nem csorbította. Szépen megmunkált, mélyfolyású lírája töretlen. Német származása ellenére abszolút magyar költő. Egy-két témában érinti sorsát és hányattatásait. Legfőbb kötődése a németiséghez Hölderlin. Tübingi toronyszoba, az örület, az örület mögötti csönd, és csönd még az örülettől innen. Séta, vele. A vers címe: Hölderlin; séta-töredék. Utolsó sorait idézzük, benne a versvég csodálatos elhallgatását, elhallgattatását. Ahogy a nagy német költőben is megfagyott a szó. „Vártam, szegve a hideg égre / magam - fönt hallva dombról a magányos fát, a várost, a lejtérteket. / Később motyogva mindnek fájdalommal: Hát ti, s körülöttünk mióta / semmilyen összhangzat; csak békítő hang, / ily se halkán, se hangosan, öröm, mióta - - -”. A szakrális itt rejtettebben szólal meg, nagy, belső csöndek mélyén. A Mosdatás már effektíve inkarnálja Krisztust. „Nézzük, s közben már gonddal leemelnek / a homlokzatról a Korpuszt; pernyés fehérre / lepte helyén egy év: nem csiszolta hó, szél, eső, / tűnődöm, melyik védhette volna? Civilre, / ingre vetkőzve két sovány, kézügyes szerzetes / készül bánni vele, bő létrán lefelé / egyik szinte vállára lopja, akár a keresztet, / a kőlap-kereszt falba vasalva marad fönt. / Némán közelednek hozzánk, mi még nyakunkat / nyújtogatjuk a szurkolástól az örök keresztút / murvás, fecskerőptű, alkonyba nyúló udvarközepén. / Ha így utolsó böjti hét s ma nem illő látogatók közt - / íme mosdatják, magasul leplét ejtve fölének a teste, / véljük, ragyogni kezd; ajánlja szemünknek a húsvéti Napot.” Ez a vers bármennyire is himnikus, sosem válik piedesztikussá. Ahogy egyetlen Kalász-költemény sem. Az utolsó érintés számozott, 2x4 sorosaiból citáljuk a 81-et, melynek zárójeles alcíme: Zsoltár, „én az, ki kényem járatom / megvékonyítom a lidércet / rajtam az eleven karja kísértet / vele képem most taroltatom // véllek, megtakaratlan / s döngnünk kellene, vártak a falakban / föl se rengeni: úgy ne kapjanak / mondtad, halál, szinte hallottalak”. Sokszor áttéteken folyik a vers Kalász Mártonnál. Ami bonyolultnak látszik, az a legegyszerűbb. Az egyszerű pedig sűrűn rétegzett. Rejtélyes költő, akárcsak Hölderlin. Verseiben „a csönd szinte lábrakap”, és be is szüremlik, valahonnan nagyon távolról József Attila. „Úgy kezel, akár a vakot. Áhítanám, / hogy vezessem: messze, közel. S ő kézen / fogva, mi csak szépen tapogatva, s bőr / romlékonyságával - a látás csodáján túl / akármelyik érzékszervünkkel fázva. Itt / ő van? Veled fordul a tél - / akár a kék szem árama: végighánt valami / mindünknek mentén. Finoman / ingnak velünk - a hajthatatlan / időhajtók; a fák? Sebző frissesség súgja, lent / a lényeknek, fönt már nekem: / - Támasz légy, eleven légy! Ma sértő / képzelet ígéz, s nem világtalan vagy.” Vakhit? Dehogy. Krisztus válaszol a hitetlenkedő Szent Tamás apostolnak. Ha *Falcsik Mari dalol*, A lét elrejtetlensége költője Istenből muzsikál.

Joviális úriember. Néha föltűnik a tévében, amikor éppen sorsolnak valamit. Legtöbbször ő az elnök. Közjegyző. Hivatása magasán. Többgyermekes édesapa. Én meg még mindig ragaszkodom ahhoz, hogy művész nem lehet más, csakis művész. Még ha gyermeke van, akkor is. Dolgozhat, persze, mert költő mikor él meg művészetből? De egyenrangú mindhárom? A kivétel erősíti a szabályt című sztereotípiát mégis szentenciává magasodik. Mert vannak kivételek. Egyre sűrűbben találkozom velük. Az 1960-ban született

FILIP TAMÁS

költő. Valódi, veretes, intellektuális és spontán, mestere a versszövetnek, és bizony nem véletlenül kerültek a keményfödelű, elegánsan visszafogott könyv hátsó borítójára a múlt század egyik legnagyobb gondolkodójának, Várkonyi Nándornak metafizikába hajló sorai: „A tobozmirigy az egész agyvelő ideális középponti szerve, mert minden irányból mérve az arany-metszésponton fekszik... A két rendes szem fölött, a homlok tetején volt, vagyis tulajdonképpen fölfelé nézett... Be kell látnunk, hogy ha a nagyagyvelő, az értelem elnyomta,

tobozmiriggyé sorvasztotta a homlokszemet, csak azért történhetett, mert alkatunk erre is prediszponálva volt... A harmadik szemet, a belső látás képességét csenevész formában bírja a mai, negyedkori ember is, mindegyikünkönél más mértékben van meg... Lassanként megkövesedett; csakugyan tudjuk, hogy ásványi »agyhomok« lerakódás van benne, s ez bizonyára a sorvadás terméke, gátló, holt anyag.” Filip Tamás negyedik könyve, *A harmadik szem* ezekre a mondatokra épül. Pontosabban a költő rendelkezik a bizonyos harmadik szemmel, mely lehet az Isten szeme is. Többénúsége mégsem skizofrénia. Egymás mellett lüktet a közjegyző, az apa és a költő. Néha azonban különválnak. Filip költészetében semmi sincs a hivatalnokból s az úgynevezett normális apából. Az ő harmadik szeme befelé figyel, míg valóságos szemei kifelé, így lesz egyszerre extro- és introvertált. Mint minden igazi művész. 1983 óta publikál, nem kapkodja el a dolgot, akkor ír, amikor valódi közölnivalója van. P. Papp Zoltánnak, a Dunatükör főszerkesztőjének ajánlja Pillanatkép késő délután című versét. Első sora: „A ház falára háborút vetít a nap”, majd mindez kitágul, autókban ülünk, autósmoziban nézzük a vért és a halált. A Vége felirat helyett „egyelőre vége.” mert a háború örökké tart, mert az ember még mindig állat, védi területét és igyekszik megfosztani a másikat, hogy neki több jusson. Hasonló képekkel operál P. Papp Zoltán is. Két csepelei ember. Két költő. Filip Tamás a Dunatükör állandó szerzője. Legutóbb rövid prózáival hívta föl magára a figyelmet. Filip az ismertebb, a lapokban többet publikáló, de hasonlóan P. Papp Zoltánhoz, mindkettő el-nem-ismert. Ettől a fájdalomtól mentheti meg a költőt civil foglalkozása, apasága. Három szem az időbe kódolt időtlenségbe lát. Élesen. Tizenhárom kavics mindenhol - versciklus. A rövidverseké. A legingoványosabb terep. „Eső kell ahhoz, / hogy belélegezhessük / a föld illatát.” Haiku. A címe is. Három sorban három szem. Egyszerű, ugye? És mennyire nem az! Miféle rétegek nyílnak meg a sorok mögött! Csak Istenjárta, érző szív képes befogadni. A Gyerekszerelmet is. „És a fába vésett rajz / együtt növekszik a fával.” Ez a metafizika. A proust-i idő itt van elkapva, ebben a kétsorosban! Az Istenhez való viszonya pedig transzcendentális. Így ír az Ostyában: „Isten, itt vagy a nyelvemen, / mégsem tudom, hogy / lehet kimondani téged.” Pilinszky-kapcsolódása is tetten érhető, nem csak amiatt, hogy írt egy rövidverset kissé frivol Pilinszky-parafrázis címmel. A verseiben található tér-idő komplexitás végett is ott lebeg Krisztus keresztségéből kiálló, de tenyeret, ujját föl nem sértő szálla: Pilinszky János. Persze tud ő profánabb is lenni, néhol abszurd, olykor szarkasztikus. Ez a hang *Szentmihályi Szabó Péter* korai verseire emlékeztet. A Kiáltvány című kompozíció nem az ihletettség csodája. Maga a komponálás izgalma a tét. „Szarufát a szarmatáknak! / Szarvasoknak saruhártyát! / Szarkáknak szarkómát! / Szarkasztikusoknak sarvacskát! / Szaracénoknak szarkalábat! / Szardíniának szarkofágot! / Szarajevónak szardellát! / Sargasso tengerbe sarabande-t! / Saramagónak Sartre-díjat! / Saratoga cigit a szátokba!” Itt aztán forr minden, száz fokon, hosszan. Baktériumirtó sterilizáció! De eljutván a Nyolc kavics-hoz, visszafogja a gyeplőt. Megint a rövidke, önálló címekkel. Megint a mögöttes, a túliság. A festő kétsorosa: „az utolsó képemen dolgozom / ne hagyjátok hogy befejezzem” Van Gogh utolsó sikolya is lehet. *Az eretnek* látszólag, oly kosztolányis rímtréfa, de mint ahogyan a nagy nyugatosnál, Filip Tamásnál is több, mint amit olvashatunk, „miközben esendő teste sül / hamuja eszmévé testesül”. A szépség pusztá fölmutatása is Filip Tamás sajátja. A dalvers nála a Toldalagi Páltól átörökölt korai Pilinszkyt súrolja: „Térdig a hűvös tengerben / Térd fölött perzselő napon / Lihegve futok előlük / De egyre fáradtabb vagyok // Akik hálóval követnek / ügyesen rámdobják úgyis / Akik dárdával rohannak / Szívembe akarják szúrni // Az első dobás még rövid / Vízbe csapódik a dárda / De egyre lassabban futok / egyre közelebb a láрма // Végül rámhullik a háló / És vas szegzi át a testem / S mikorra mindent értenék / Megfesti vérem a tengert.” Mint álmainkban. Amikor menekülnénk, de megbotlunk valahányszor. Ki ne álmodott volna ilyet? De versben így tálalni?

Igen. A valóságos létben ott testesül meg az álom. És nem tudjuk hirtelen, hogy könyv lapjaiban fürkész a tekintetünk, vagy még nem csörgött a vekker. Noktürn-je olvasása közben hallgatom lemezzről a zeneirodalom talán legszomorúbb, legfájdalmasabb darabkáját, Chopin: posztumusz cisz-moll Noktürnjét. Filipé is fájdalmas, de még evilági. Szerencsére... Első két sora jelzi az irányt: „Az este pohár vízbe ejtett aszpirin: / fölpuffad, mielőtt szétesik.” A Hódolat egy mesternek című poémája is dalvers. Alázatát tükrözi, szinte vakítóan. Utolsó szakasza, akár a koporsófödél, rácsukódik az olvasóra: „Már a fövényen fekszem / és arcomon a könyved, / átjárja testem a fény -/ ettől valahogy könnyebb.” Csak megismételhetjük a költőt: Könyvének elolvasása után nehéz boldogság hull ránk, könnyítve a létet.

Amióta divatba jött, hogy színészek is írnak, nemegyszer nagyszerűen, gondoljunk, csak Gábor Miklós könyveire, nem beszélve Latinovits legendás Ködszurkálójáról, az egyébként kitűnő művész, Papp Zoltán is toll után nyúlt. Él azonban Csepelen egy ember, aki mint a membrán érzékenyen közvetít Isten és ember között, de neve azonos a színészével. Így lett aztán belőle

P. PAPP ZOLTÁN

aki túlságosan szerény ahhoz, hogy mindez egy pillanatra is érdekelje. Jó neki. Sportember, szörf-bajnok, 2004-ben ötvenöt éves. Nem törődve korral, saját korával, a kánonnal, a pénzügyi lehetőségekkel, megalapította a *Dunatükör* című folyóiratot, mesés szép színes mellékletekkel, ismert és ismeretlen költőkkel-írókkal, kiváló interjúkkal élteti lapját, immár két esztendeje. Pedig állami támogatást nem kapott egyetlen fillért sem. Mégis! Aki tud a lapról, küldi kéziratát, pedig nincs honor, csak a megjelenés dicsősége, mely színvonalat jelent. P. Papp Zoltán főszerkesztő elsősorban költő. Ötödik kötete, a rendkívül kihívó című *Hamulékony portünet*. Kemény fődéllel áldva, kitűnő minőségű papíron, készítve az öröklétnek. A Napkút Kiadót dicséri a könyv, mely a jelentős Napút folyóirat gazdája is. A címadó vers egyben a kötet legnagyobb műve is, noha csupán négy sornyi: „Rászedett élő / kétezer év hazudik / mennyet remélő / portól ég hamuig”. Metafizika, de fölfejtethető. Talán a kereszténység csödjé. Hogy itt tartunk, ahol. Isten nélküli világban. És nemcsak hazánkban. De itthon főképp. P. Papp nem Krisztust és a megváltást annulálja, de kétezer év összes kínját, reménytelenségét kéri számon. Istene? Is. Egyházakon? Is. Önmagán, és a hasonszőrűeken. Mindannyiunkon. Akik bort iszunk és vizet prédikálunk. A reménységet azonban nem hagyja veszni. Többet várt. Szébbet. Azt, ami a megváltott emberiségtől elvárható lett volna. A kötet

felütése, a Mi múlik című vers egyetlen óriási legyintés, „mi múlik egy hajtincsigazításon / hány sors fordul a versek / csillogásán a mályvák illatán / mit számít a fekély annak, / ki szakadékba zuhant / mit számít még egy hazugság / még ha magunknak szól is / hogy is fájhat a fának kérge / a szerelmesek késnyomain / számít ha egy-két hang elnémul / ha ugrik a tű a mindennapok lemezén / mi múlik azon ha egy szín / eltűnik a fehérből / ha kimaradsz a jövőből? / észre sem veszed.” Higgyünk a költőnek? Hiszünk is meg nem is. Mert nagyon sok múlik mindenben. De ma már a világhoz képest is minden jelentéktelen. A kozmoszról most ne is szóljunk. A kicsiségek, a morzsák állnak össze sorssá. Ezt nagytja föl a költő. Öniróniával, ellenpontozza legyintésével azt a futó, sőt rohanó kapcsolatrendszert, amit életnek nevezünk. El is jut a Sorsfejtés-ig. „Mennyi utolsó szó végső kifulladás / nemek puha ökle / lehetetlenek tompa kése / sohák szelíd fojtása / hiábák lassított legyintése // hány halállal haltál már / csak a reggel döbrent rá / még mindig élsz / aztán megiszod aznapi / első kávédat”. Ez a vers tényleg rólunk szól. Papíron pizsmogóknak. Akik ismerjük a nem, a soha, a hiába szavak gyomorba térdeplő, fulladásos reménytelenségét. A sors kódját. Melyet most P. Papp Zoltán kulcsot adva feltörésre ajánl. A nyolcvanegyoldali vers öt részre tagolódik. Öt fejezetet át rejtvények, öngúny, transzcendencia, esszéisztikus betétek, prózai kiszólások. Einstein is költészetté válik az Ekvivalenciában. Az elejéről: „ $E=mc^2$ // ez költészet / melyre a halott anyag föléled // tömeg energia / ekvivalencia (...)”. Rajzos verse. Az örök élet arcéle az „örök” szó megannyi variánsából kirajzolódott profil. Aztán az aforisztikus verscsírák. „Ki vagyok én? Még égnyelő, majd a földnyelet.” Néma nyelvi leleménnyel megoldott bölcsélet. Az írás, mint olyan, fölnagyul: „Aki ír, mindennap beszélni tanul, / az érett költő végül elszótlanul.” P. Papp Zoltán mesteri fokon bírja a nyelvet, miáltal a kifejezés tágassága szinte beláthatatlan. Birtokában a formáknak, új szavak kiötlése és a tartalom egysége emeli verseit valódi költészetté. Milyen P. Papp Zoltán Aggregátora? „addig biztatgattak a nők hogy / bárkit megkaphatok míg / végre elhittem s azóta / senki sem hiányzik.” Sarkasmussal sem szűkölködik a költő. Mondhatnánk úgy is, hogy több húron játszik. És sohasem hamisan. A *Mini soá* a holokausz hatvanadik évfordulóján veszélyes vers. Blaszfémia akár. Mert szent. Mert senki másra nem vonatkoztatható, csakis és kizárólag a zsidóságra. *Égő áldozat!* Ez a körülbelüli jelentése a héber eredetinek. P. Papp Zoltán kikacsintós versét tegyük sokszoros idézőjelbe. Mert ez a három sor nem tehető a soá mellé még viccből sem. Talán jobb lett volna a genocídium szót használni. De még ez is erős lett volna. „Nap mint nap / mikróbamilliók / kerülnek a mikróba”. Persze ez az ironia messze túlmutat önmagán, nem vicc ez mégse, kicsiben jelzi a pusztulás-pusztítás megállíthatatlan körforgását. Ha az ember nem is állat, de úgy tesz. Archaikus ősszömből. Védi a területét, háborúzik. Népet írt. Népeket. Hogy neki több maradjon. Gonoszság? Istentelenség? Utóbbi inkább. Az ember még nem nőtt föl az emberhez. Az Ingyenes kábítószerrecept szenzációsan kebelezi be Kosztolányi Hajnali részegség című nagy rapszódijának megfelelő sorait. Vendégszöveg tehát, de P. Papp Zoltán megteszi azt a szívességet, hogy kurzivál. Mert így illik. Alapvetés. Alcíme, zárójelben: minden könyvtárban beváltható. *Pulcsik Marinál* írhattuk le, hogy a vers éppúgy elvarázsol, mint bármely kábítószer. Erre most külön receptként megjelenik egy önálló versben, a másik költőtől. Így kezdődik: „Drogra vágysz? / Elmondanám ezt néked / repülhetsz lehetsz a verstől is részeg / ha már érzed / hogy lágy, álombeli mézek ígéznek / csak szippantsd a sorok nedűjét (...)”. A vers tovább forrong, majd a tiszta szesz, az esszencia a végén kicsapódik. „úgy érzem én, barátom, hogy a porban, / hol lelkek és göröngyök közt botoltam / eleddig nem a borban drogban / a költészetben leltem hű társra / olykor boldog voltam / de sohasem árva”. Ennek ellenére P. Papp Zoltán nem örömköltő. Hanem igazi. Ahogy ezt meg is írja Egy napon című négysorosában: „egy napon / tollad magától írja / fehér papírlapodra: / most fölevezetnek”. Ismét egy vendégverssor, P. Papp Zoltán Pilinszkyt idézi meg, s ezzel föltette arra a bizonyos „i”-re a pontot. Az író sorsát rajzolja meg, mely az igaziaknál a valóságos beteljesülés.

Egynémely sorában nagyon mélyre ás a Hungarovox Kiadó vezetője legújabb könyvében. Az *Összes ajtómat kitárom* költője tanár, dramaturg, szerkesztő, ebben a kicsiny könyvecskében összefoglalja mindazt, amit a ma költőjének tudnia kell. Nem játszik a szöveggel, hanem leás. A tudatalattiban kotorász, és mindig fölhoz valamit, mely leginkább a gyöngyhöz hasonlít.

KAISER LÁSZLÓ

címadó verse önmagában szentencia, de ilyen címmel önálló kétsorost is ír. „Életbe fűrt mohó penge / hozsannától rozsdásodik.” És jöjjön a címadó: „Összes ajtómat kitárom, / torlasz teljesebb nem lehet, / átütik falát gyermekek, / angyalok és buldózerek. // Összes ajtómat kitárom, / és szabad az út befelé: / utolsó ajtó kilincse / tékozlásé vagy Istené -”. Kijelöli az utat. A kétféle lehetőséget. És nem köt sem kezét, sem lábát. Válasszon ki-ki szabad akarata szerint. Kaiser költészete Isten felé közelít. De vitatkozik, tiltakozik. Szabad akaratából. Némi blaszfémia itt nagyon is megengedett. „Isten, add vissza anyámat, / anyámat add vissza, Isten, / megbocsátom, hogy elvetted, / de anyámat add vissza Isten! / Megbocsátom, hogy szenvedett, / hogy testét szétrágta a rák, / anyámat ha visszaadod, Isten: / megadom neked a feloldozást!” Reménykedés? Félelem? Talán a harmadik. A földi, evilági szenvedésre keresett feloldozásnak a kutatása. Mert nehéz hinni a test feltámadását. Nehéz hinni, hogy oka volt a szenvedésnek. És ilyenkor hiába az összehasonlítás: mit számít a sok kín, Jézus Krisztus kínjaihoz képest! Nehéz átéreznünk, amikor legkedvesebb szerettünk behörög a halálba. Kaiser öniróniával tüntet: „Nem változik, nem változhat, / föld nem adja ki a holtat. // A sírom néma tüntetés.” Így szól az Epitáfium. De a lélek, ha volt, ha van, hitellel bírhat az öröklétre. Hiszen nincs más remény. Az Ima című versben eljut Istenig újra. „Úgy fut ki belőled a tévedés, / ahogy gyúlik a testben a szenvedés, / s ahogy gyúlik a léleknek kínja, / úgy lesz remény, hogy majdan jóváírja / mindazt amit tettél vagy mulasztottál: / Ő, akit talán vadul megátkoztál, / Ő, aki neked így is megbocsát, / ha tisztuló szívben hozzá szól imád!” A férfi, apa mégis az örök gyermek így fogalmaz az Axiómában: „A férfi morálját / nem a gigáján / és nem az ágyékán mérik / a gerincén talán / talán.” Ez a megduplázott talán rejti a kétséget. Mert manapság nem számít a gerinc. Kaiser azonban kitartó, mint minden idealista. Főképp a szubjektív fajtája. Akinek falat kenyér Evangélium, de újra és újra megírja a maga apokrifjeit. És Se zsoldot, se gazdát, se látszatot! című záróprójában a mához is szól, noha nem a mában éli költői létezését. „Értelmiségi, művészi, kultúremberi, sőt emberi létét adja föl az, aki úgy hódol a látszatnak, hogy vállalja a részvételt a dáridóban, vagyis szolgájává válik. Zsoldosa lesz. Legfőbb gazda: a látszat!” Ez is szentencia. Az írás végén fölteszi a kérdést: „S aki látja, az tényleg értelmiségi - se zsoldot, se gazdát nem keres. Van remény?” Ahogy mondani szokás, a kérdés költői. De Kaiser rávágja a választ. Optimista? Vagy valamiféle prófécia szól belőle? „Van remény!” Higgyünk neki. Vagyis mindegy. Ha hiszünk, ha nem, azért van a létezésben annyi predesztináció, hogy úgy is az lesz, ami elkövetkezik. A remény csakis az Isten állandó és szakadatlan hívása. Még ki sem engesztelni. Csak hívni. És akkor. Talán. *Mert akkor ott.* Ez a legszebb, legtalányosabb vers a kötetben.

„Mert akkor ott szólnom kellett
mert akkor ott hallgattam nagyon
nem volt recept nem volt semmi
még az is lehet nem voltam ott”

Ez a kaiseri költészet kvintesszenciája. Földi lét és túlvilági összegabalyodik. Sok dimenzióban élés. Ebben a polifóniában a halál akár az ujjak közt a víz, észrevétlen átcsorog.

Avantgarde. A szó annyit jelent: előőrs. Már maga, az igazi avantgarde-költő, Balaskó Jenő föltette a kérdést, még a nyolcvanas években: mikor jönnek a csapatok? Úgy látszik, nem

jönnek el soha, bizonyos szerzők életében. Maradnak földerítők, hatalmas bozótosokon verekszik át magukat, látják az ellenséget, már lehet, hogy ők maguk az ellenség, vagy az egész világ, mintha összeesküdött volna, de vissza nem vonulnak, és soha többé nem várják be a felmentő sereget. Ilyen alkat

BÍRÓ JÓZSEF

aki nem akar megválni kedvenc tipográfiai jeleitől, valamiféle mitikus üzenetet hordoznak számára, s reményei szerint olvasóinak is a szöveg, mely nála nem azonos az úgynevezett szövegirodalommal, mert tartalom is jócskán jelentkezik, s nehéz eldönteni, vajon a hagyományos tördelés nem adná-e éppúgy vissza költészetének leglényegét, mint ebben a képzőművészettel kevert formában. Persze ezek a zárójelek, három-pontok, felkiáltójelek és kérdőjelek, félkövéren szedett egyenes és dőlt betűk talán az intertextualitás felé kellene, hogy vigyék olvasót, nézőt, de ehhez érteni kell ezt a nyelvet, be kell kapcsolódni az alkotó folyamatba, „négykezeszt” kell játszani a művésszel. Nem mindenki alkalmas erre, sokszor inkább zavaró, mintsem előremutató ez a szándék. Már maga a fekete, nagyméretű könyv is jelzi, hogy itt minden mozzanatnak és vélt külsőségnak szerepe van. Ő maga tervezi könyveit, mondhatnánk, magától értetődő módon. A könyv hátsó borítóján a rövid önéletrajz is megkomponált, olyan mint a Bíró-vers általában, szűkszavú, mégis informatív. 1951-ben született, s való igaz, külföldön jobban ismert, mint hazájában. Nem föltétlenül azért, mert nem lehet senki próféta a saját hazájában, hanem inkább a furcsa, nálunk ma sem teljesen elfogadott, kevésbé betagozódott forma miatt. Külföldön nagyobb a kereslet a performance-ok iránt. Installációk nem éppen könnyű világa tőlünk nyugatabbra és a távoli Keleten még mindig hat. Méghozzá nem is akárhogyan. Bíró József szegény ember, műveiből aligha tudna megélni idehaza. Szerencséjére azonban utazik, előadásokat tart, az avantgarde világa hálót feszít a magasban triplákat ugró költő alá. A Hungarovox Kiadó elegáns kötete, a Trakta a szerző megfogalmazása szerint - mini - prózákat tartalmaz. Pedig ezek versek. Nyomát se lelni Örkény egypercesei esszencialitásának, de mégis kapcsolódik a rövidprózai, illetve a „lazán fűzött” prózaversek hagyományaihoz. Örkényhez annyiban, hogy humora néhol szarkasztikus, olykor csak lágy irónia, de mindenképpen keserű. Bíró a szegények írója. A legújabbkori magyar szegényeké.

„Amennyiben felhagysz... az ÉLELMISZER-ÁRUHÁZAKBÓL
való, - rendszeres lopásaiddal, - (dézsmálásaiddal -
... / -: éhen - (...) - - halsz!”

Az „éhen” és a „halsz” szavak kurziválásán túl a félkövéren szedett betűk is egyfajta kiemelések a textusból.

„Fakanálból faragj... gulyásagyút! -, ... ha így teszel,
arany betűkkel írnak be nevedet-: ... a ... históriába!”

Bíró József első könyve a rangos Magvető-elsőkötetes sorozatban jelent meg 1986-ban. Aztán még egy könyv ugyanitt, majd hosszú hallgatás után, anyagi okok miatt főképpen, három könyv egy kötettestben, *Százjár* címmel. Bíró József modern betyár. Ha lova lenne és fegyvere, csapata, akár csak egy előőrs, rendet vágna a gazdagok közt és mindenét szétosztaná a szegényeknek. Szarkasztikus prózája? verse?, pontosan ezt idézi. S jelzi, néhol a macskák is jobban élnek, mint a magyarországi emberek. Kiket nagyon szeret. Hazafi. Is.

„... döggutakból-ásott... húsokat falnak... sok’ MAGYAROK!
/ ... ám(!)... - beszélnek -: ha jutna... /-!?-
WHISKAS-t... vennének/ ...-(!)-... / ...-(!)-”

Ez már szociológia. Versbe-prózába csempészett korrajz. Fájdalmas. Ilyen az egész könyv. Titkok, érzelmek, formai fölöslegek(?). Nem tudom. Bíró József kimozdíthatatlan. Ezért egyedi. És így: örök.

Új vizeken *Táncoló szobor*. De csak a kurzivált a cím. Egy verseskötet címe. Azok a bizonyos vizek a Turczy István által életre keltett Parnasszus-folyóirat leágazása, a könyvkiadás. Sorozat ez, a legszebb régi, szépirodalmis-magvetős-kozmoszos kiadványokra emlékeztet. Formája egyszerű, nem hivatkozik, viszont roppant igényes, ami a belbecset illeti. Ha *Margócsy István* leírta azt, hogy mai magyar költészetünk legnagyobb korszakainkat idézi, hát igazat adhatunk neki.

MERÉNYI KRISZTIÁN

kezdőnek számít, holott ez már a harmadik kötete. Hogy milyen lesz a végső kifutása, esetleg áttér a prózára, mert ilyen kísérletei is vannak, megjósolhatóan. Az azonban nem, hogy író már most is, az ilyesmit meg nem növi ki az ember. Fiatal kora ellenére töprengő, meg-megálló alkat. Figyel. Érzékeny membránját mikroajzok sem kerülhetik el. És csak azt rögzíti, mely tudatában kiválasztódik. Ilyen nála az otthon. „Tea forr a sparherten, / kenyeret esznek a cicák. / Sül héjában a krumpli, / vacsorát készít mamám. / Egy pók hálót fon a rojton, / halványan pislog a lámpa. / A kertben már a csend / megágyazott magának.” Merényinél sparhert, ami nálunk, Csepelen sparhelt volt, ami egyébként sparherd. Mennyi alakváltozása, svábos csavarása van ennek az egy szónak! De figyeljünk csak arra a finom rímpárra, mely olyan alig érzékelhető halványulás, hogy észre sem vesszük. Vagy tudatos, és akkor zseniális, mint Ronaldinho beadásnak szánt nagyon távoli bombája, mely aztán beakadt a jobb felső sarokba a 2002-es világbajnokságon az angolok ellen, vagy véletlen, de mindegy is, mert a gól, az gól. A lámpa-magának ilyen rím. Megismételhetetlen, nagy gól. Rövidversei is érettek, de még nem jutott el oda, hogy elvékonyuljon, mint a kései Pilinszky. Vigasz. Haikuja kellő irónia. „Tönkre ment a világ / de én érdekes / halott vagyok.” A világ egyetlen megmenthetőségi kísérlete Tanács című négysorosban inkarnálódik: „Bárhon is találsz, / vidd haza a / magára hagyott / szeretetet.” A Kozmológia egyetlen nagy kérdéssor, melyre még nem született válasz az egyetemes filozófiatörténetben. Krisztust meg nem tudja mindenki követni. Olykor még a szentek sem. „Hány hold és hány perc, / hány nap és hány óra, / hány csillag és hány év / kell a kiteljesedéshez?” A Délibáb című haiku hideglelés kifordítása a temetőnek. „Hústemetők virgonc / ördögei napoznak / teleholdas éjszakákon.” Szellemcsengő-je a lehetetlent élesíti. „Csilingel egy ketté / tört csengettyű!” Újabb haiku, melynek címe is Három sor: „Békátüdővel nézek / Szembe a békétlenség / Vastüdejével.” Csupa lemondás, halál, világszétesés. Életkori sajátosság is, persze. De a meglódult futurista látásmód példája is, mely a mából csakis erre a következtetésre juthat. A címadó vers háromszor-kétsorosa is egyfajta reménytelenség. „A bőség közelében zavart a látásod, / morcos torzonborzon kóc a te világod. // Széfedben halmozva gyémánt, smaragd, / árnyéknál az élő holtan halad. // Számodra csak akkor lesz holnap, / ha a szobrok táncolni fognak.” Zoltán barátjának ajánlja. Pontos diagnózis, a kezelés azonban megoldhatatlan. Így jut el azután a hithez, ami az egyetlen megoldást jelentheti a világ ellen, a világgal, az elmúlás ellen az örökléért. Isten közvetlenül nincs jelen az Optimista hangulatban című versében, de megjelenik a kiválasztottság-meghívottság dichotómiája. Szarkasztikuma mögött József Attila óriási étvágya dereng. „Ihlet nélkül verset megírni, / nehéz, mint a Dunát kiinni. / Én e verset mégis megírtam, / habzó Dunát fenéig kiittam. // Szerény munkámmal mára végeztem. / Holnap az Alföldet is megeszem.” A kiválasztottnak a szűk kapu dukál, mert a széles kapun mindenki bemehet. Bámészkodhat a sok meghívott. De vigyázat, mert a szűk kapunál is csak finoman. Mert könnyen beszorulhatunk az ajtófélfába, és akkor nem marad más, csak egy életen át tartó percegése a szűknek.

Merényi Krisztián könyvének utolsó versében ér el Istenhez, az abszolút szeretethez, a kitárulkozó megbocsátáshoz. „Kitárt karok. / Izmain feszülő imádat. / Átütött szegek. / Gyötrődő fiú-Isten. / Csillag-könnyeivel öleli / az anyát, vádlót, katonát.” Ez az *Ima*. Olyan, amit csak magában mormolhat az ember...

A metamorfózis állandósulása

Turczi István: Hívásra szól a csönd

Válogatott versek. Két évtized költői terméséből válogatta *Tarján Tamás*. A könyv elegáns, keményborítás, a fülon a válogató így kezdi: „Fülszöveg? Nem fül fülhöz a fog; az Olvasó még süket fülre talál.” Nem egy komoly irodalomtörténész szólal meg itt, hanem a szép-irodalommal, az esszével eljegyzett játékos erő, Tarján másik énje. A kötet nem követ semmiféle kronológiát, a már megszokott szerkesztői elvet sem követi, hogy az egyes fejezetcímek egyben az egykori kötet-címek. Így aztán elvész az olvasó, hacsak nem olyasvalaki, aki kívülről fújja a Turczi-verseket - ezt bizonyára nem hihetjük -, de a recenzenseknek, kritikusoknak, esszéistáknak új mazsolázni valót ad, új könyvet, új Turczit; a tájékoztatlanabbak meg, ha kedvük tartja, könyvtárak mélyéről kikérhetik az eddigi tíz megjelent Turczi-verseskötetet, és magamagának szerkeszt egy olyan válogatást, mely a szívéhez közel álló. De nem csak a szívhez. Az észhez is. Mert Turczi mindkettőt beveti, s mint a kaleidoszkóp, olykor a szívet látni, máskor az észet, megint máskor a pusztá zsigeri ráérzést. Turczi átváltozóművész, hangja mégis fölismerhető, írjon bár hosszú verseket, (Hosszú versek éjszakája) esszenciákat, mint az SMS 66 kortárs költőnek, emlékműveket, mint a kötet címadó verse, a Benjámin Lászlónak ajánlott, vagy éppen a Vas Istvánt megidéző *Azután* címűt. Ideátról odaátra, ahol is összefolynak az idősíkok, mert elevenek vagyunk egyszerre és holtak, mind, akik írunk. Tudja ezt Turczi is. Már a vers első sora visszahozza a csak testben távozott Vast. „December volt - szürke és rögeszmés.” A nyolcvanegy évesen elhunyt kétszeres Kossuth-díjas költő egyik legismertebb versét idézi meg, a Shakespeare-sonett utolsó két sorát, a rácsapó rímekkel: „Költő vagyok, csak egy rögeszme köt meg. / Jobbágy se volt soha röghözkötöttebb.” A Ki mást se tud... Vas István-i hang átszüremlik Turczi versbéli föltámasztási kísérletében. Mert Vas nincs jelen, csak a szívekben. Ki idéz tőle? Kinek derül föl a tekintete manapság, ha kérdezzük: „Miért vijjog a saskeselyű”? De ahogy Vas, úgy Turczi is rögeszmés. Nem álltak be semmilyen akolba. Még akkor sem, ha frissebb volt máshol a széna. Turczi nemcsak vallási értelemben ökumenikus. Ő maga az ökumené. Az általa főszerkesztett Parnasszusban jelen lehet mindenki, aki minőséget produkál. Ez az elve. Művekben, művekért harcol, nem a szekértáborok kegyeiért. Így aztán nem lehet véletlen, hogy az 1993-as első válogatott könyvében, az *Uram*, nevezze meg a segédeit hátsó borítójának belsejében az öt méltató irodalmárok közt a mára már teljesen perifériára szorított és kitagadott Szentmihályi Szabó Péter is hozzászól mondjuk többek közt Alföldy Jenővel, Kabdebó Lóránttal és Tandori Dezsővel egy lapon. Az a Szentmihályi, aki nyilvánvalóan hatott Turczira, amikor is a költő Amerikai akció-ja megszületett. A címadó vers *Bódy Gábor* zsenijének szóló főhajtás, posztmodern poéma, a cím is telitalálat, mert Bódy Amerikai anzikszát is visszahívja. A hosszú versek Turczija *Eliot* és *Ezra Pound*, vagy még inkább a beatkorszak sztárköltői, *Corso* és *Ginsberg* földrengéseinek utórezgéseit szublimálta a magyar olvasónak, fölidésvén a régi szép idők naivan nagynak képzelt lázadásait. A New Age, mint a személyes tapasztalás létérzése, mely még az olvasást sem tartja túl nagy okosságnak, nem tűr maga fölött senkit. Sem spiritualitást, sem magát az Istent. Persze, hogy fontos, sőt kihagyhatatlan az empiria. De a kiválasztódás mégiscsak az Isten személyes ügye, és hogy ki lesz a kiválasztott? Nyilván nem az örökösen tagadó. Hanem a beavatott. Aki képes Isten sugalmát idelent megkomponálni. Tarján Tamás ellenfülszövegében pontosan jelöli a közeli Turczi-versek irányultságát: „A későbbi költemények egyre inkább a new angolul beszélő kor ellendalai.” Mert Turczi a posztmodern futamoktól eljut bizony a dalversig. Milyen szép az Égre nézek négyszer kétsorosa: „Égre nézek, földet látok, / hátam mögött ezer átok. // Árnyékkal csókolózva, /

hangod után kóborolva, // taposom a perceket, / szívem torzít, kinevet. // Kezem karcolja a tél.
/ Nem szóltál mikor elmentél.” Dal ez a javából, de a vers fölütése a Sinka-balladák erejével bír. Aztán csendesül, majd elhal az utolsó sorban. Ez is Turczi. Dühöngve teleírt lapok után ez a Juhász Gyulai-i elégia. Metamorfózis ez is. A korszellemet tükrözi a Video haiku. „Nincs tér, nincs idő. / Isten penészes szeme / vakablakra néz.” Majd egy másik versben a Betlehemi históriában is megjelenik a Teremtő, de egészen más konstellációban. „Nincs isten - szólt a költő / vályogviskó előtt / Van boldogulás - szólt Isten / és kijött a házból.” A Hosszú versek éjszakája című kötetében az *Euthanasia keringő* utolsó sora invokatíván kurzivált. „*lennie kell itt valahol egy megváltónak*”. Legszebben Isten hívása mégis a válogatott könyvben is helyet találó Töredelmes énekben ágaskodik. Tördelés is jelentéssel bírhat:

„Félek	hisz nincs kit féltsek
életem peremén	idegen arcok cserélődnek
ha ma megtenné is valami	rövid töredelmes ének
ha szavak szálerein	utóbb mégis elérnélek
akkoris kevés a fohász	krisztus keservének”

Ez a valakihez, vagy valamihez tartozás verse. És az AHHOZ KÉPEST poémája. Krisztushoz képest minden macskajaj. Töredelmes, kéztördelős dal, mely az egyedüli utat is jelöli a Megváltóhoz. Gyónás és vallomás a gyónásban. És nem azért gyón, hogy tisztán áldozhasson. Ahogy azt Vas István is említette, hogy nehezen tűr bármiféle dogmát, kivéve a katolikus dogmákat, azokat sem minden fejcsóválás nélkül. Turczi gyónása nem a templom zugában történik, hanem bárhol, ahol maga van, de a föld fölött, lassú lebegésben.

Kapkodva kutatok, mi az ami kimaradt ebből a könyvből. Ami közelálló. Hozzám. Hozzánk, hasonszörűekhez. És örömmel, megnyugvással olvasom a Hosszú versek éjszakájából itt van a legszebb. Ilyen részletek: „(...) Teavilágos van, / óntányéron hűl a hold (...)” aztán pár sorral lejjebb, mintha stílusterés, „ahogy a képembe kacagva ónezsínór (...)” A mélyrajzú versben ez a szó, szlengeli össze a képet. De rá kell jönnünk, hogy ebbe a költészetbe minden belefér. És hát az „óntányér” illetve az „ónezsínór” valahol összezsengenek, nagyon távol, olyan tartományban, amit csak a macska füle hall. De mi is értjük, mert mindkettőben ott bújik aztán előjön, bár más- és más értelemben ott az „ón”. A Múlás van zárójeles címe után olyan vers jön, melynek kezdősorai önmagukban is szentenciák: „Múlás van, hiperaktív. Lassabban veszed / észre, hogy vagy, mint azt, hogy voltál.” Kellő érzékenységgel megvert-megáldott ember érzi, miről van szó. A többiek nem foglalkoznak vele. „kis padokon várják a halált” szólíthatjuk József Attilát. Mert az idő keresése túl Prouston, minden művész dolga. Ha dolog ez egyáltalán. Turczi sem dolgozik, hanem alkot. Hogyan? Ahogy abban a bizonyos első válogatott kötetben, ott belül a hátsó borítón Tarján Tamás írja róla. „Nem elsőrendűen az ihlet, nem is a poétikai iskolázottság szüli a verseket, hanem az ötlet és a - mondjuk így - hajlam, amely őstehetséggel zúdul a művészi kifejezés deltája felé.” Egyetérthetünk. Némelykor azonban nagyon is erős az ihletettség. Az ötlet azonban káros. Költemény, igazi, nem születhet ötletből. Semmilyen mű. Csak a blöffök. Amiből tengernyi hullámszik a kortárs - nemcsak magyarországi - művészetekben. „Mit szeretnék látni Turczi újabb verseiben? Kevesebb trükköt, több fegyelmet.” Emeli ujját *Lator László* ugyanitt. Neki aztán hihetünk. Takarékos költő. Tünni látszik a trükközés a kortárs magyar irodalomban. Turczinál is tűnőben. Ha van is, ha ötletté is szelődül, mikroszkóppal is alig észrevehető. És van fegyelme. Megjött. Mert mélyebb. Sötétebb tónusú. Szikárabb. Idősödik.

Turczit nehéz elképzelni, ahogyan elnémul. Legföljebb, ha majd, szünetet tart. Nem is olyan, aki ismételné önmagát, aki előre kiszámítható, aki nem lép tovább belső körein belül. A válogatásban, ha szétszórta is, de ott lebegnek *A zöld rabbi* verseiből a legjobbak. Meg-

hökkentő a cím, bár Turczi nem az a fajta, aki hökkenteni akar. Tud, de nem direkte. Térképek, legendák. Ez is egy verscím, Izrael földjéről. Az utazás emlékeinek hordaléka. A címadó vers Marc Chagall hommage-za. Utolsó versszaka fölkapaszkodik a fehér-oroszországi Vityebszk-ből elszármazott és franciává lett zsidó festő-óriás szelleméhez: „Az alázat színe, mely az örökös ellenfényben / hosszúra nyúlt árnyak közt szégyenkezve / tör utat. Az átok színe. / NINCS TOVÁBB. Az elme tragikus partokra ér. / Éji órán pontos csillagokkal érkező / légszomj és visszatérő látomások. / Álmaid közé egyensúlyt szerkeszt a sors, / mely denevérköpenyként rád terül / és befeketíti éjszakáid.” Az eredeti kötet egyben képzőművészeti album is; az 1960-ban született grafikusművész Püski Sándor emblematikus illusztrációi elemi erejűek. Nem aláhúznak. De mindig a verseket szólítják. Egy év, tizenkét vers. Lila, kék, zöld, mózesi fejek sorakoznak. Grafikusan kivitelezett festmények. A versekben az ősi, lebírhatatlan szorongás. „És ez a remegés! Mintha távol / robbantanának. Felfoghatatlan, miért. / Most is, mint mindig, menekülőben.” Apokaliptikus korunkban jósol: „Egyszer elfelejtünk emlékezni (...)” írja, majd így zárja a verset: „De addig túl eszmék és tárgyak sikolyán, / az élhető élet puha szorításában tovább, / ha már nem maradt más, csak vigasztalás.” Amolyan Szép Ernő-i élet. Ami nem élet, csak életet játszik. A válogatott versekben mindez megjelenik. Még akkor is, ha itt a festmények és a versek tökéleteshez közeli szimbiózisa kisiklik. De Turczi színesztéziája és filmszerűsége könnyen visszateszi a vágányra szerelvényét. És az olvasóban megidéződnek a lilák, a kékek és a zöldek. Ószövetségi fejek. Komoran, az örökkévalóságnak.

Turczi István eddigi utolsó verseskötete az SMS 66 kortárs költőnek - igen népszerű. Persze, hogy az. Ötlet, kétségtelen. De csak a címe. A kor-szerűség jegyében. Erre harap ma a nép. Nem baj, csak vigyék, mert verseket kapnak, nem a mobiltelefon villogását; a hüvelykujj ízületeiben sem történhet arthrosis. A versek rövideksége, ami az SMS lényege is egyben, rákényszeríti Turczit az éles fogalmazásra. A válogatott kötetnek a legszubjektívebb fejezete, de hát mind a hatvanhat „üzenetet” nem lehetett belepréselni. Mégis, nagyon hiányoznak azok, akiket be kellett volna válogatni, mert nem élnek, vagy élnek éppen, de észrevétlen maradtak. *Rákos Sándor* hiába kapott Kossuth-díjat halála előtt egy esztendővel, már akkoriban sem igen tudták, mekkora költő. Hála azonban a *Kárpáti Kamil* vezette Stádium Kiadót, huszonéves költők bukkantak föl a kilencvenes évek közepén, akik tudták, ki is Rákos, falták a könyveit, és ismerték a kor valódi költőit, és merítkeztek is belőlük. Az eredeti könyvben kap Turczitól SMS-t *Szentmártoni János* éppúgy, mint *Oravecz Péter*. Két Gérecz Attila-díjas költő. És ugyanígy, a szintén díjazott *Kulicz Gábor* is. A *Léghajóról* című vers Kuliczé: „Léghajóról az Olümposz, / akváriumban Attila - / történő álmhoz elégtelen, / fals poétika. / Istenek láncán egyformán / csillog gyöngy s a kö. / A jövő korhatár nélkül / eltekinthető.” Turczi a 66 költőt ismeri, leginkább munkásságukat. S lám, Kulicznál is földereng. Mert a költő első könyvének címe: *Levelek az Olümposzra*. És hogy mennyire egy az életérzés a jóval fiatalabb Kulicz és Turczi közt, az előbbi soraiból földereng: „Céllövöldében lőtt / angyalok hullnak...” Ezek után *Juhász Ferenc* még a fájó hiátus. Ezt a nagy, még élő költőt elfelejtették. Nem ismerik. Diplomásokat kérdezvén a név hallatán hevesen bólintottak. Pártállástól függetlenül: - Hát persze, hogy ismerjük! Ő a honvédelmi miniszter! Itt tartunk. Ami Turczi válogatott kötetébe is bekerült SMS-ből kiderül. A nemrég elhunyt *Timár Györgynek* ajánlja. „Itt haiku lesz, / ott bevásárlóközpont. / Költőnk és Cora.” Nyilván a szójáték erősíti föl ezt a József Attila-parafrazist. De ugyanakkor fölmutatja az egész globalizációs kor összes nyomorát. Agyakban a lúgos kémhatás érvényesül. Turczinál pedig a csöndek hatalmasodnak. Ez az ősrégi irodalmi toposz kimeríthetetlen. Jó érzéssel tették a kötet hátsó borítójára Turczi csöndjeit... csendfeszület... csend-honvágy... - pókcönd... ásványi csönd... fallikus csönd...” Pillanatnyi csöndje Rákos Sándor-i. „...hatalmas, mint a hegy.” Visszhangosan derűs, de mégis fekete. Áthatolhatatlan, mint homálya a ködnek, mely megüli a teret, az időt, az öröklétbe’ vetett hit egyetlen útját.

Délvidék, Amerika, Vár Ucca

Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett

A szerző és aki ír róla, a múlt század ötvenes éveiben születtek. Fenyvesi Ottó 2004-ben ötven éves. Aki ír róla jövőre lesz annyi. Ez a generáció nem élt át traumákat, nem döntött falakat, nem szedett föl utcaköveket, csak fölnőtt a legvidámabb barakkban, mint a gomba. Mégis. A trianoni határokon kívül rekedt magyarság megtapasztalta a kisebbségi lét minden infernóját. Talán innen, hogy ők, legyenek erdélyiek, felvidékiek, kárpátaljaiak, sokkalta nyitottabbak voltak a Nyugat újabb és újabb irányzataira. Nem kötődtek annyira a röghöz, mert ugyan anyaföldjükön élnek, de egy másik állam, másik nép szokásrendszerét, kultúráját ha muszájból is, de átvették, át kellett venniük. Így aztán művészetük a távoli külföld felé tárgult, kevesebb volt a szövegből történő kikacsintás, mint az anyaországi írónál. (A nagy kivétel Székely János drámája, a Caligula helytartója.)

Földereng a hetvenes évek eleje. A szürkeség legelképzelhetlenebb árnyalatai. Csepeli srácok a szakközépiskolából! Szakma és érettségi. És akkor jött a mozi látogatás, csürhe módjára át a városon; egészen a Thököly útig, a Sport moziban landolva. Osztályfőnöki óra keretében néztük meg a Szelíd motorosok - azóta már kultikussá vált -, című filmet. Nem sokat mondott nekünk, akkori suhancoknak az író-rendező-főszereplő *Dennis Hopper* neve. Műveltebbek ismerték Jack Nicholsonsot. Peter Fondát egyikünk sem. Azt sem tudtuk róla, hogy a nagy Henry fia. Ami belénk ragadt; amitől nem tudtunk szabadulni, az a film zenéje volt, abból is a fősláger, a Steppenwolf Born To Be Wild című száma. Az akkoriban újdonságszámba menő kazetták cseréltek gazdát. Volt aki adott érte egy Deep Purplé-t. Pedig az volt a zene, a legkeményebb rock maga. A Tokio-Osaka-i koncert. Erre már csak ráadás volt az addigi legnagyobb szabadtéri koncert, az Egyesült Államokból, a woodstocki. A Ten Years After Arvin Lee-jének fergeteges szólógitár-játéka. Amivel aztán „élőben” találkozhattunk a Taurus-koncerteken, mert Radics Béla a legendás, fiatalon pusztult gitárvarázsló leginkább Jimi Hendrix-i tudással és tébollyal csapott a húrok közé, a fogával ő is, hanyatt, ahogy éppen kellett. Vérző száját vodkával fertőtlenítette. Ez volt nekünk a nyugat. És nem az irodalom Nyugat-ja. Kit érdekelt az irodalom? Lakatos tanoncokat?

Fenyvesi Ottó költészete sem a Nyugat-nemzedékeken iskolázott írásművészet. Míg odahaza volt, az Új Symposion hatott rá leginkább. *Sziveri János* költészete. És másoké. De ahogy Sziveriből a gyomor-rákos haldoklás kipréselte a XX. század egyik legmegrázóbb hosszúversét, a Bábelt, Fenyvesiből nem a betegség, de a delejes magány, a megnyugvás, életkora adta derű csalogatta elő régi-új versét, és rezignált balladáit. Az Advent a dalvers kifinomult gitárjátéka. „Valami vad örömmek láza / ereszkedik tétován a tájra. / Karácsony közeleg, / angyal bontja szárnyát, / friss tüdővel fújja / az érces harsonákat.” A hazatérés, a hazatalálás sorai ezek. A második versszakban ilyen sorok: „Az asztalon cédulák, / az éjszaka foszlányai / és a margóra tolt emberfia, / ahogy tovaröppen / az irgalmatlan csillagködökben.” *Árnyékban a Megváltó* - adtam a címet régi kötetemnek. Fenyvesi érzi-éreztet, hogy Jézus Krisztus politikai játszmák közepette eltűnt a világból. Nem kiált föl mint Nietzsche. Nem. Isten nem halott, csak visszahúzódott, és remél. Hogy majd megint megtalálja valaki. És akkor olyan lesz Advent, mint ahogy Fenyvesi gyönyörű verséből árad. Olyan ez a költemény, mint Ady áhítata, a tőle szokatlan szelídségű verse, a Karácsony. A három részes poéma harmadik, utolsó szakasza mennyire ugyanazt súgja leginkább zsíros és süket fülekbe az egyetlen lehetőséget, hogy túléljük a túlélhetlent - mint Fenyvesi Ottó. Nevezhetjük ezt valamiféle

művészi „metagenetikának”. Ahogy a premodernből a posztmodern utáni időkbe átszüremlik a dallam. „Ha ez a szép rege / Igaz hitté válna, / Óh de nagy boldogság / szállna a világra. És a gyarló ember / Ember lenne újra, / Talizmánja lenne / A szomorú útra. / Golgota nem volna / Ez a földi élet, / Egy erő hatná át / A nagy mindenséget, / Nem volna más vallás, / Nem volna csak ennyi: / Imádni az Istent / És egymást szeretni... / Karácsonyi rege / Ha valóra válna, / Igazi boldogság / Szállna a világra...” Fenyvesi verse, noha továbbra sem Nyugat-hangú, rémületesen ezt a fajta nyugalmat, megnyugvást, de sohasem beletörődést sugallja. A versvég egyetlen sóhajtás: „Így. Így jó, nem másként. / Így, igen. Így majdnem jó, / csak a felhők fehér gyapját simogatni.” És a versben talán ez a legfontosabb: „Hallgatni a folyton fogyatkozó egészt, / s csak törni belőle. / Hallgatni a hamar elveszített éden fuvalmát / és az újjászülető reményt.” Hogy aztán a költő tényleg reménykedik-e, nem lehet tudni. Talán annyiban biztosan, hogy két gyermekének még jut az egészből. Talán csak arra érdemesek, Isten kiválasztottjai törnek belőle.

A Cantus firmus mai világunk élehetlenségét mutatja föl a ballada erejével. „Tele van az ég. / Tele van az ég nagybögőkkel. / Tele van a világ Balkánnal.” Meghökkenítő sorok a fölütésben. A nagybögők vissza-visszatérnek a folyamba. Ott fönt az égen. Chagall instrumentumai szállnak. „Alfa Rómeó és Zéró Júlia.” Ez a mű a ma apokalipszisa. A nyughatatlan világ fortyogása. Így zárja a művet: „Mert átok ül a fákon. Átok a szemekben. / Van-e még hely a bérce Balkánon / hová küldhetem buzgó könyörgésem?” Persze ez a Balkán a világ összes „balkánja”. Ahol vér ömlik. Irak. És egyáltalán: a Közel-Kelet. Afrika genocídiumai. A fejlett világ közönye. A Föld, mint siralomvölgy. A kétely helyett bizonyosságok keresztjei szálkásodnak.

Az Anyám a vigiliában valódi virrasztás. Legszebb anyaverseink közé emelkedik. Kurzívval szólal meg édesanyja végig az egész balladán, „*kisfiam, nem kell izgulni, / nem köll, / nem köll*” - mintha valamennyiünk anyja szólna hozzánk, a féltő szeretet és a lágy dorgálás Isten általi sugalmával. A hosszúvers vége, mint minden Fenyvesi vers, fölemelkedik és ég fele száll. „Csontvelő, nyirok, vakbél. / A valóság leterített bennünket. / Szeretnélek megkopasztani költészet. / Szétírlak, gyökeret eresztek beléd. / Már semmi sem állíthat meg. / Csak semmi pánik, / csak semmi indulat. // *kisfiam, nekem már nem kell semmi, / nem köll semmi*” szólal meg az emlék-anyja, az anyai valóság, a csak adni-képesség. De legszebb az utolsó három sor, anya és fia titokzatos, metafizikai összeborulása, melyhez nem kell a személyes jelenlét. „És rajtad kívül senki sem érti majd / ha holnap reggel a kerítésen / egy gombolyag cernát cibál a szél.”

A kötet címadó verse, a Blues az óceán felett visszarepíti az olvasót a korábbi Fenyvesi-kötetek hangvételéhez. „Régi és új versek” írja a szerző, a könyv azonban a hagyományos, jól bevált, és az ő életkorában immár természetes, hogy így legyen, válogatott verseket hordoz. Az *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon* az első verseskönyv, még 1978-ból. Látszat-hasonlóságok földieperrel első része a Konzum. Cinizmus? Szarkazmus? Vagy csupán irónia? Nem tudom. A korszak lenyomata, „másfél méter zöldkötésű könyvet kérek / tizenöt deka velőt / egy tasak sütőport / harminc deka keményítőt / száz méter filmet / egy tortalapot / két tonna szemet / tapsot a magnószalagról / egy és fél kilogramm földiepret / ötven gallon coca colát”. Intellektuális vers, ihletettsége legföljebb a szerkesztésben csíphető nyakon. A *Kollapszus* valódi ájulások sorozata. Ez a könyv 1988-ban látta meg a napvilágot. Tíz esztendővel később lépett az első után. Összetéveszthetetlen hangvétele mit sem változott. Ha kell, hát még vadabb, de mindez emelkedettebb stílusban, utalásszerű metafizikai pontokba sűrítve. Persze a címadó szó mást is jelent, nem véletlen, hogy a mottó éppen József Attilától vétetett. Az Eszmélet egyik sora. „Hallottam sírni a vasat”. És mégis, a játékos című Punk, punk, pankreász (az utóbbi nem más, mint a hasnyálmirigy) elemezhetetlen, csak érzékelhető

vers. „csak ma fogok sírni / holnap már nem // gyűlölni fogom az egész világot / s a takarító-nők elmennek fürödni”. *A káosz angyala* (1993) a fölforgatott világ összevissza szőtt, varázsát végképp elveszített szönyege. Mégis. Tud bensőséges lenni a valódi káoszban is. A Veszprémi tél (Strófák fiamnak, lányomnak) így indul: „Talán. Hanyatt fekszem. A padlón, / kábultan, mint egy rogyant bokszo. / Sajog a bordám. Valahol szól a rádió. / Tekerem, nyűvöm napjaim. Ha már lehet: / élek. Emészték. S ez se könnyű.” A vers végén megint az öncsítítás melankóliája: „Emléktelen városok terein araszolok. / Keresztbe-hosszába. Várok. / Maradni nyugton, szövakon. / Csinálni valamit. Fejből, / csípőből. Menteni menthetőt. / Elhagyni ritmust, látszatot.” Akárha Assisi Szent Ferenc fohászáat hallanánk.

Az *Amerikai improvizációk* verseit, mintha angolszász ember írta volna. Beúszik Kerouac, Ginsberg, és talán a legformabontóbb amerikai költő: e. e. cummings (Edward Estlin Cummings - 1894-1962), és ami igaz az amerikaiakra, hogy formabontása, trükkjei, grammatikája ha nem is antagonisztikusan, de mindenképp ellentétet föltételez szép, mély lírába hajló gesztusaival, ez a megállapítás még inkább áll Fenyvesi Ottó verszuhatagára. Még abban is egyek, hogy mindketten megátalkodottan küzdenek a technikai-militarista világ ember- és érzelemmentessége ellen. Nem biztos, hogy hallotta-olvasta cummings szentenciáját Fenyvesi, de akár ő is mondhatta volna: „A tudás udvarias szóval jelöli a halott, de temetetlen képzeletet... Gondold meg kétszer, mielőtt gondolkodsz.” De próbáljuk meg elképzelni Fenyvesi-amerikai útját. Öreg motoros, aki leginkább a már említett szelíd motorosra, az akkori Dennis Hopper-re hasonlít, tép a nikkelfényes Harley Davidsonon a nevadai sivatagban? Ha megáll, betér egy krimóba, fölhaltja amerikai viszkijét, végigméri az unottan rágózó helybéli csajokat, fizet, berúgja a motort és továbbszáguld? Fülében a Steppenwolf zenéjével? Fenyvesi érezteti, a szabadság, a punk, a bőrjakó és mindenféle kellék, még nem jelent egyetemességet. Ami annyit tesz, hogy katolikus. Az eredeti, krisztusi értelemben. Ahogy a rock legnagyobbjai sem tudják annullálni Bartókot, Stravinskyt, vagy akár a második bécsi iskola dodekafonistáit. De még Sibeliust sem! Talán birokra kelhet a Pink Floyd egy-két nagyobb kompozíciója, vagy a Deep Purple: Gyermek az időben-je Carl Orff legnépszerűbb és legjobban félreértelmezett művével, a *Carmina* buranával. A *Catulli carmina* - ha már birkózás -, nem is kétvállal, de pontozással legyőzi a rocklegendákat. Persze más az akkori életérzés. Más a vers is, mely fölmutatja. „Új szavakat kellene tanulni. Új logikát, / új dallamot, elfeledni azt a féltő / öntudatot, mellyel az ifjúkori / helyszíneket őrzi az ember.” Négysoros sóhajtás. A költő tudja, hogy óhaja teljesíthetetlen. Mert minden sejtjében ott dereng a múlt. Fenyvesi nem esik Adrian Leverkühn csapdájába. Krisztust kutatja ő is, mint minden valamire való művész. Ami persze nem jelent azonnal kimutatható szakralitást. De jelzi a burkát. És nincs az a burok, melyet föl ne törne a művészet. „Futnak a felhők. / Futnak a hősínű hattyúk. / A tiszta fehérek. / Úsznak a bárányok. / Együtt él minden ellentmondás. / A lélek csonthideg. / Dideregnek a kövek.” Tele paradoxonokkal. Látszólagos tehát minden ellentét. Így aztán a visszája éppúgy igaz. 1997 nyara. Toronto, Chicago. Kanada és az Egyesült Államok. Ahogyan egy magyar költő látta. Ahogyan amerikai költő soha. Fenyvesi nem tűri a csöpögős érzelmeket. Szikár. „David Cope. / Ez egy amerikai költemény, / nem tűri a nyafogást. / Ez nem szürrealizmus, / nem szimbolizmus. / Csak az aszfalt a lábad alatt.” A vége azonban a hazatérés. Veszprém. A Vár Ucca című folyóirat hűvös kuckójába bújva. Mely nem azt jelenti, hogy letette a lantot. Csak másképp tartja a kezében. Kívül-belül bejárta a világot. Önmagában most térképezi föl, hol nem járt még. A hazához közelítve megérkezik. Vörösmartyval tart. Nem tehet másként. Magyar költő. „Permanens téboly. / A félmegoldások és a rossz kompromisszumok / zavaros világa. / Krízisből krízisbe. / Élni és meghalni magyarul.”

A melankólia diszkrét bája

V. Kőszeghy Gabriella szoborálmai

*„Minden árvaság madár,
minden szabadság madár,
csukódik, nyílik, fölrepülnie,
lent piszkos hó fehérje.”*

(Szöllősi Zoltán: Fölrepülne)

Bunuel után szabadon - röhög ilyenkor az értelmiségi, majd hozzáteszi, mélytüdőre szívott levegővel, hogy a puding próbája, ha megeszik. Ilyenkor körülnéz, oké, a poénült, mert a hasonlatosak bólogatnak, biccentenek, hát valamit ki kell még nyögni: no, akkor induljunk el a kályhától!

Induljunk.

A kályha maga *V. Kőszeghy Gabriella*, aki a mottóban megízlelt madár. Minden motívuma mélyén ott repül, órák hull, meghal, melegít, fuldoklik - a madár. Metafizikailag túlképzett, ám koránt sem tanult barátom minden átmenet nélkül rámbökött. - A művész nem ember. A művész hulló. A hullóból lett a madár. A madár - költő.

Ennyiben maradtunk. És tényleg. A kloáka miatt e két élőlény törzsfejlődésileg mindenképpen azonos. *V. Kőszeghy Gabriella* hullólétéből kiemelkedve, madártollakba bújva - költő? Igen. Olyan költő, aki nem versformákba bújik, onnan kandikál kifelé, de esténként, mint nyitva felejtett ajtajú kalitkából a kis színes madár, bolyongani kezd, neki-nekiütődve a sejtelmes, domború bútorokba, megkapaszkodik a függöny rojtjaiban, majd még magasabbra, fel, egészen a karnisig, hogy megpihenjen. A hajnali derengésben úgy tűnik, mintha mi se történt volna, ott is van, magára húzva ketrece apró ajtaját, de a gazda, ha fölébred, alig ismeri meg madárkáját. Színekkel ékeesebb, de fölborzolt, éhes és türelmetlen, éles csőrével kárt tesz önmagában. Vércsöpp. Egyetlen éjszaka alatt változik. Napi metamorfózis.

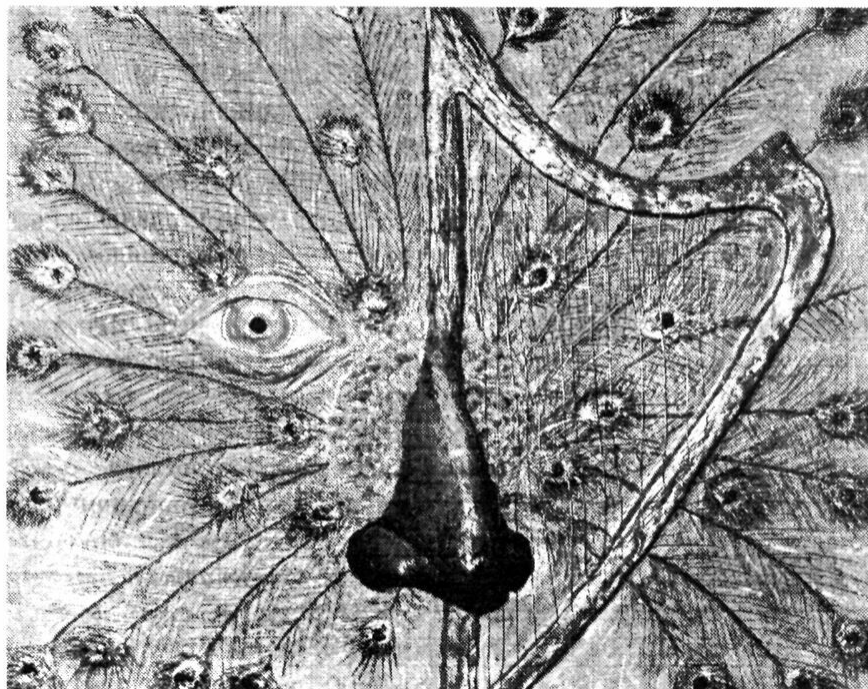

A tengerből jöttünk valahányan. *Bay Zoltán*, a világhírű tudós egyik tévéinterjújában merészen kimondta, hogy nem véletlen, sírásunk végterméke, a könny, nem édes, nem keserű, de sós. Akár a tenger. Az azonban, hogy kiből fejlődik valaki (vissza? előre?) hullóvé, az Isten választása. Ez a lágyan kemény, szarkasztikusan bohó, anarchiájában rendezett szobrász szelídíthetetlen madár. Bármikor megszökik, akár évekre is bolyong a levegőn, de egyetlen, óvatlan pillanatban, bármikor visszaszáll mélázó, lecsukló, vagy éppen kinyújtott kézfejünkre.

2004. július hetedikén a Kertész és Dob utca sarkán pár író a kortárs magyar irodalom periferiájáról, meg-megakasztotta a gyalogosok közlekedését. Mezei András, Ébert Tibor, P. Papp Zoltán és jómagam mégis derűsen néztünk a közelgő irodalmi est elé, melyet később a Fészek Klub kupolatermében abszolváltunk. A Dunatükör és a C. E. T. legújabb számait voltunk hivatva bemutatni a szép számú közönségnek. Még elszaladtam a Szent Teréz templom altemplomába, hogy anyám hamvait őrző-takaró márványlapocskát megérintsem és kérjem a Szűzanyát, hogy „jótékony” jósága ellenére emelje őt maga mellé az öröklétben. Kifulladásra értem a Fészekbe. Eddig sohasem látott tömeg. Persze én is megszólítottam, miért is írom hat éve Egyperces recenzióimat a semmiért, mert se pénz, se posztó. Csak. Mert meg kell mutatni mindenkit. Mindenkinek helye van a kortárs magyar irodalom asztalánál. Lehet, nem a főhelyen, nem a legszebb asszonyok mellett, nem a leggazdagabb terítéknél, de üljön ott mindenki, a békés halálon túl, mint Pilinszky írónka, „aki az éjszakában / tollat fog és papír fölé hajol.” Visszaülvén a helyemre, belelapoztam a Dunatükör április-júniusi számába. Majdnem minden lapján szobrok, kisplasztikák fotói, és csak annyit láttam, hogy fiatal, csinos, és az egész nő egyetlen nagy, hibátlan mosolygás. Mikor vége lett az estnek, V. Kőszeghy Gabriella közelített, és gratulált. Nekem. Hogy valami mást mondtam, mint a többiek. Az ő szívéhez közelállót. És beszélt, mesélt, mintha régről ismert volna. Már iskoláskorában megmintázott kismadarat. És haza is vitte őket! De nem ám a szépeket, egészségeseket, hanem a legrútabban megnyomorítottakat. Meghalt a kis pinty, másnap gyászszalagot öltött. Deviáns egy alak, már az óvodában az volt. Erre a lányra mondták. Mondják ma is. Ki merné ugyanezt mondani Assisi Szent Ferencre? Nos, az ő „metaleánya” V. Kőszeghy Gabriella. Mélyzöld, tiszta tekintetével szinte hanyatt lökött. Szépsége címlapfotókon túlszárnyaló. Mert nem üres. Izzítja valami, onnan, legbelülről. Akkor jutott eszembe Nemes Nagy Ágnes. Olyan szép volt, mint egy amerikai színésznő. *Az élők mértana* összes prózáinak posztumusz gyűjteménye rejtje az ilyen sorokat: „Sok szörnyeteget láttam életemben - szinte mást se láttam. Magam is közéjük tartozom.” Hát persze, hogy az volt. Mint mindenki, aki művész. Persze nézőpont kérdése. Isten óvó tekintetében ez a szörnyetegség maga a legnemesebb emberi élet. Transzcendens lények nem éppen kezesbárányok. „Bámulatosan buta arcom van.” Ilyet is írt. Ismertem őt Az idősödő Nemes Nagy Ágnest. Minden volt, csak nem butaarcú. Kemény, az igen. Nem köntörfalazott. Nem udvarolt. Megmondta, hogy tessék megtanulni mindent, amit meg lehet tanulni. A többi a tehetség.

V. Kőszeghy Gabriella, bizván alapos emberismeretében, azonnal megnyílt. Harminchat éves. Elvált. Két gyerek. Újra férjhez ment, a kicsi most három éves. Három gyerekes anya. Is. Hogyan lehetséges ez? És mindenre van figyelme. Pedig az alkotás vágya, szerelme minden percében fojtogatja. Mesélt és mesélt. Aztán jött az önvád. Hogy túlságosan nyitott. Csapdákba esik. Hiába az emberismeret. Hát persze! Mindannyian álarchordozók vagyunk. Ha csupasz lenne a képünk, ez az asszony, ez a művész azonnal belénk látna, legmélyebb titkaink éles tanúvallomásokká zsugorodnának. És ami a leglényegesebb: *életkora nem azonos szobrászi létidejével*. Évekig a didergő rákészülés. A kenyérkeresés lehetőségei. Az ELTE TFK. Szolfézsszak. Előtte a konzi. Muzsikás is tehát. A szobor-képek láttán megkockáztattam: olyanok ezek a művek, ha nem is kőből hordták össze őket, mint a gótikus katedrálisok építői, kik a legenda szerint, mikor rakták egymásra a sziklányi darabokat, énekeltek. És ez a dal ott muzsikál ma is a súlyos, de a zenétől lebegő, karcsú épületekben. V. Kőszeghy Gabriella

munkái Rodin-t idézik. És legfőképpen annak tanítványát, a szerencsétlen sorsú *Camille Claudel*-t. Aki szerelmes volt mesterébe, túl a férfin, a művészetébe, az utol soha nem érhetőbe. V. Kőszeghy Gabriellának szerencséjére nincs Rodin-je. Férje gitárművész. Nem járt soha képzőművészeti iskolába, meg sem fordult a fejében. Az anatómia? Nem kell neki lemásznia a patológia sötét és nyirkos csöndjébe. Az anatómia ő maga. Zsigereiben hordozza a létezést és a halált. A fonnyadás rémületét. Senki sem hatott rá, és mindenki. C. G. Jung Pszichológiai típusok című könyvében négy terminus technicust határoz meg: érzelmi, érzékelő, intuitív, gondolkodó. V. Kőszeghy Gabriella mind a négy egyszerre, illetve külön-külön, mert mind a négyet használja, kivételes pontossággal, mindet akkor, amikor kell. Gondolkodó? Persze. A végső kérdésekre keresi válaszait. Intuitív? Aligha képzelhető el judícium, intuíció nélkül. Érzelmi? Impulzív alkata nem is lehet más. Érzékelő? Alkatilag abszolút extrovertált. És nemcsak akkor introvertált, amikor manuálisan hozzákészül a szoborhoz, hanem folyamatában is. Művészi bipolaritása kiszámíthatatlanul kering, a teljes nyitottság és a bezárkózás, még a fölhorgadó genezisében is. Jung temetésén ez is elhangzott: „arra tanított, hogy legyen újra lelkünk”. Lélek csak a Szentlélek által adatik meg. De ki lesz kiválasztott? A genetikai, metafizikai, az Istent lélekként befogadó emberből lehet csak művész. Nem összekeverendő a halhatatlansággal, mert az a mindenkori kánon, és az utókor ítélete, nem pedig az Istené. Mégis, miért ez a nyughatatlanság? Ez az örökké keresés-kutatás, ez a teljes élet tele sérülésekkel, kételyekkel? A testvér-Claudé, a nagy francia katolikus költő, Paul megírta 1909-ben, levélben, André Gide-nek. „Mi tragikusabb, mint a láthatatlan harca az egész látható ellen? A keresztény nem egyensúlyi állapotban él, mint az antik bölcs, hanem konfliktusban. Minden tettének következménye van; az állandó alakulás állapotában érzi magát... Csak a keresztény ismeri igazában a vágyat. És csak a hatalmas, élettelen keleti művelődések ismeretében érti meg igazán az ember, milyen fölbecsülhetetlen kovász volt a kereszténység. Éppen azzal, hogy egyetlen olyan része sincs az emberi természetnek, amelyet nyugton hagyna.”

Szeptember ötödikére hívnak. Csepel, ahol V. Kőszeghy Gabriella is él, családjával. Megrémülök. A meghívón és is szerepelek, mint közreműködő. De a megnyitó *Kocsis Előd* szobrászművész tisztje. Ez viszont megnyugtató. A Király-Erdei-Műhely, *Erdei Éva* festőművész magángalériája. Olyan ez a ház, mintha a Rózsadombon illegetné magát. Pedig itt mindenki szerény, itt minden a művészetért van. A lakóház mellett külön épületben a galéria. Belépve

azonnal szólítanak a művek. Akinek még nem vette eszé a globalizációs lihegés, biztosan hátrahőköl. A fekete-fehér képek után valóságos ragyogás a színekavalkád.

A burzsoázia diszkrét bája - Bunuel után szabadon. Pedig a híres film címe bájos félrefordítás eredménye, hiszen álom az egész mű, tehát bája helyett - álma. És a szobrok, a domborművek, ahogyan kapaszkodnak a falon, csupa álom. Álmok bája minden műve. Három kisplasztika, három gyermek. A *Huncutka* kisleány, a legkisebb testvér: Villő utánozhatatlan pajkossága bronzból. A *Gabi* fölszegett állú önarca-önfej fehérsége mindent elmond az alkotóról. A büszkeséget, az alázatot, a féltést, a szépséget. Két bronzplasztika, kb. 20 cm magassággal. A terem két végében. Pedig együvé tartoznak. Fantasztikusan szép női kecs, széttárt karok, átlósan patinásan zöld bronzlepel hullámszik. A három dimenzió lehetővé teszi, hogy körbejárjuk. A szobor mozog! Fölemelkedik, és a terem túlsó végében már magába mélyedve nyugszik. Ugyanaz minden, csak itt épp a jobb könyök a balkéz tenyerében pihen, míg a másik tenyér fölkúszik az archoz és félig betakarja azt. Az előbbi címe: *Álom*. Utóbbi: *A múzsa*. Beszédes címek, a művésznő magánszonátái. Az önéletrajziság rejtett zugai. Lent, a padlón hatalmas béka. Háta zöldesen fénylik. Emberháta van! Lába is, talpa is fölfelé, mint a rugdalózkodó kisgyermek. Felfújódik a szájjugból növekvő hatalmas hanghólyag, mellyel azonos méretű aranygömböt nyom lefelé, bele a széttört tükörbe. A tükör darabjaiban saját álmát töri össze. És a miénket is, a rajtunk kívülállókat. A hivatalosak. Hatalom birtokosai Bármilyen ficni kis hatalmasoké. Mi más is lehetne a cím? *Csinovnyik*. Ilyen szédület. Ilyen feledhetetlenül profán, miközben mennyi-magas. Modern művészet, poszt-on innen és túl. És mégsem korszerű. Mert semmi hidegség. Semmi mérnöki kiagyaltság. A „szent örület” azonban itt bujkál. Művészi felmenője, *Gulácsy Lajos* egyedül neki olvasná föl ars poeticának is beillő kifakadását, mely kísértetiesen visszatér, mert előremutat napjainkig. „A mai művészet száműzte a szívet. A vér lüktetése nem rajzolódik a vászra. Hidegek és makacsok. Olyan egy mai kép, mint éretlen és beteg gyerek, aki affektálja a dadogót.(...) De én csak félig álmodva élem a világot. Egyik szememmel a hazug, édes álmokképek káprázatába bámulok, a másik szemem mindig a valóságot figyeli. - Így tudom érzékelni a hazugságok erejét és nagyságát.(...) A művészet hazugsága színgazdag, tartalomdús, cizellált, mint a nemes fém, mint az ötvöztelen arany. Az érdek nélküli hazugság szent. - A szép, szent hazugságok: nemes, nagy álmok, melyek a valóság, az élet értékét teszik, olyanok, mint a gyümölcs hamva, a virág hímpora. Tünekények, mert hiszen csalóka jelenségek. Valóságnak kitérői. Nagy életet kell ahhoz élni, hogy illúzióink nagyok és értékesek lehessenek.”

Körben az udvaron emberkavalkád, nők és férfiak, önfeledten kergetőző gyermekek, akik mind azért jöttek, hogy lássanak csodát. Két verset olvasok föl. A második, iróniájával próbál hasítani. Csak annyit mondok előre, hogy a verssel azt szerettem volna kifejezni, mennyit züllöttünk a reneszánsz óta. Utolsó sorai: „bár Rómeónak hajlott a hátam, / s Júliám üres üveget próbál visszaváltani.” Majd megidézem Adyt, hogy a művésznő őrző, ki vigyáz a strázsán. V. Kőszeghy Gabriella a szenvedés és szenvedély, a gyönyörbe oltott fájdalom eddigi stációit végiglépkedte. Felsőbb osztályba léphet.

Zene is szól, a gitáros férj és fúvós barátja latinós hangvilágában fürdünk. Majd tálcákon tányérok úsznak a levegőben, megpúpozva pogácsával, szendvicsekkel, diós batyuval; lötykölődik a vörös és a fehér bor, a kólát gyerekek szürcsölik. Az éteri erő, mely a művészből és alkotásaiból árad szüntelen, a látogatókból lassacskán fölszívódik. Dehogyan tart minden csoda három napig! Csak míg az érdeklődő haza nem ér. Fogat mos, pizsamára, hálóingre vetkezik. Mereng. Csak addig. Mélyálomba zuhan, és másnapra kialussza az élményt. Mindenkinél így van ez, azoknál, akik megingathatatlanul hiszik, hogy az öröklét, akár átörökítés formájában is, az evilági létezésben inkarnálódik.

A szerző eddig megjelent művei

Koppány Zsolt 1955-ben, Szent István napján született Budapesten. Író, esszéista, 1998 óta a C. E. T. című irodalmi periodika szerkesztője, a folyóirat vezető kritikusa. 1976 óta publikál.

Kötetei:

Költő színjáték (Versek; Móra Ferenc K., Kozmosz Könyvek, 1988) Szavak és szenvedélyek (Beszélgetésszék és esszénovellák; Múzsák Kiadó, 1991)

Hétköznapi passió (Novellák, elbeszélések; Szépirodalmi K., 1992) Könyvháború, avagy anekdota a halhatatlanságról (Lazán fűzött regény; Új Mandátum, 1994)

A gondolat birodalma (Beszélgetésszék, esszénovellák, miniesszék; Jel Kiadó, 1994)

Algernoni óda - Ólomtelefon (Versek, aforizmák, dráma; Új Mandátum, 1994)

Akvarell (Megtalált versek; Új Mandátum, 1996)

Krisztus után (Válogatott versek; Új Mandátum, 1997)

Árnyékban a Megváltó (Tárcák, publicisztikák, esszék, interjúk; Hatodik Síp Alapítvány, 1997)

A munkanélküliség diszkrét bája (Színművek, hangjátékok, filmek; Present Kiadó, 1999)

Az elkésett halott (Novellák, elbeszélések; Belvárosi Könyvkiadó, 2000)

E-mailen szóla Zarathustra? (Publicisztikák, esszék; Uránusz Kiadó, 2000)

Szegény Yorick a Mama csontölén (Tárcák, publicisztikák, esszék, recenziók; Uránusz Kiadó, 2001)

Sírbérlet (Drámák- színpadra és rádióra; Uránusz Kiadó, 2001)

A hóhérság eszkalációja (Publicisztikák, esszék, kritikák; Biró Family, 2002)

Amikor a belgák tolatnak (novellák, elbeszélések; Hungarovox Kiadó, 2003)

Antológiák:

Körkép '89, Körkép '92 (Magvető Könyvkiadó)

Hét Évszázad Magyar Költői (Tevan Kiadó, 1996)

Az év esszéi (Magyar Napló Kiadó, 2003)

Tagságok:

Magyar Írószövetség

Magyar Újságírók Országos Szövetsége

Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete

Keresztény Értelmiségiek Szövetsége

Budapesti Városvédő Egyesület (alapító tag)

Díjak:

Lengyel József-ösztöndíj (1985)

Budapestért Kitiüntető Jelvény (1990)

Major Ottó Művészeti Díj (2000)

NKA-ösztöndíj (2002)

Ára: 1447,- Ft

9 789637 365096